

DE
APOSTEL JOHANNES

EN ZIJNE
S C H R I F T E N.

EENE BIJBELSTUDIE

VAN

MR. IS. DA COSTA.

voorheen uitgegeven bij:
A M S T E R D A M,
G E B R O E D E R S K R A A Y.
1853.

Dit theologieboek is afkomstig van het gratis theologieboek project:

<http://over-theologie.nl/gratis-theologieboek>

Deze boeken worden verspreid door iedere week een mail te versturen met daarin een download link. Aanmelden is gratis en mogelijk via bovengenoemde website.

Wat mag u doen met dit theologie-boek?

- Gebruiken voor persoonlijke niet-commerciële toepassingen
- Doormailen naar een familielid, vriend of bekende (dat mag echt)

Wat mag u niet doen?

- U mag dit bestand niet gebruiken voor een commercieel doel
- U mag dit bestand niet op een website plaatsen
- U mag deze pagina en de voetteksten met verwijzing naar *over-theologie.nl* niet verwijderen
- U mag dit bestand niet gebruiken voor het maken van een geprint of gedrukt boek (daarvoor zijn betere bestanden beschikbaar)

Goed om te weten

- Dit boek mag dan wel gratis aangeboden worden, het is wel eerst aangeschaft in een antiquariaat, gescand, opgeschoond en soms ook verbeterd. Daar is flink wat tijd en ook geld in gaan zitten.
- Dit boek is zichtbaar en onzichtbaar gemarkeerd
- Er is desgewenst een hoge resolutie bestand beschikbaar
- Bij voldoende belangstelling kan ook een geprint exemplaar gemaakt worden
- Vragen en opmerkingen kunt u sturen naar: info@over-theologie.nl

I N H O U D.

	Blz.
I. DE APOSTEL JOHANNES. OVERZICHT VAN ZIJN LEVEN. ONDERZOEK NAAR ZIJN NATUURLIJKE AANLEG EN KARAKTER. BIJZONDERHEID AANGAANDE ZIJNE AFKOMST EN MAAGSCHAP.	1.
II. EVANGELIE VAN JOHANNES. INDRUK DES GEHEELS DOOR HET EIGENAARTIGE VAN TOON, STIJL, EN GANG. NADERE REDEGEVING VAN DIEN INDRUK	24.
III. EVANGELIE VAN JOHANNES. EIGENAARTIGHEID, VERHEVENHEID, DIEPTE VAN ZIJNEN INHOUD IN DE BIJZONDERHEDEN.	40.
IV. EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJNE LEERSTELLIGE EN WIJSGEERIGE AANLEG EN INHOUD.	62.
V. EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJN KARAKTER VAN NAÏVETEIT. ZIJNE NAAUWKEURIGHEID EN RIJKDOM IN HET OPTEEKENEN VAN BIJZONDERHEDEN. KENMERKEN, HIEBIN GELEGEN, DAT DE SCHRIJVER OOGGETUIGE WAS.	76.
VI. EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJN CHRONOLOGISCH, FEESTELIJK, OUD-TESTAMENTISCH, PROPHEETISCH, SYMBOLISCH, SCHRIFTVERHEERLIJKEND KARAKTER	94.
VII. EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJNE ECHTHEID, VERHOUDING TOT DE DRIE SYNOPTISCHE EVANGELIEN, TOELICHTING EN VERHEERLIJKING DOOR ZIJNE TEGENSTANDERS ZELVE. ZIJNE THEOPNEUSTIE.	122.
VIII. EVANGELIE VAN JOHANNES. TERUGBLIK OP HET GEHEEL EN DEN ZAMENHANG VAN ZIJNEN INHOUD.	149.

	Blz.
IX. DE DRIE BRIEVEN. DE EERSTE. DE TWEEDE EN DE DERDE.	169.
X. DE APOCALYPSE. HERLEERDE BELANGSTELLING VAN ONZEN TIJD IN DIT BOEK. INDRUK DES GEHEELS. OPVOLGING EN ALGEMEENE INHOUD ZIJNER PROPHE- TISCHE TAFERELEN	194.
XI. HET BOEK DER APOCALYPSE. ZIJN SYMMETRISCH ZAMENSTEL. HARMONYEN, UIT DE VERGELIJKING VAN DEN INHOUD; ZOO MET ZICH ZELVEN ALS MET DE OVERIGE SCHRIFTEN, INZONDERHEID DIE DES OUDEN TESTAMENTS, VERKREGEN	230.
XII. HET BOEK DER APOCALYPSE. DE AART DER HARMONYEN VAN ZIJN ZAMENSTEL, NADER TOEGELICHT DOOR EEN BLIK OP DE DRIE EERSTE HOOFDSTUKKEN. 268.	
XIII. HET BOEK DER APOCALYPSE. ZIJNE THEOPNEUSTIE. ZIJN SCHRIJVER GEEN ANDER DAN JOHANNES DE APOSTEL. DUIDELIJKHEID ZIJNER LEER VAN GOD EN CHRISTUS, VAN DES MENSCHEN ZALIGHEID, VAN ENGELN EN BOOZE GEESTEN.	308.
XIV. HET BOEK DER APOCALYPSE. ZIJNE LEER DER LAATSTE DINGEN	334.
XV. HET BOEK DER APOCALYPSE. NOG EENIGE OPMERKINGEN TOT STAVING ZIJNER ZAMENSTELLING DOOR DEN SCHRIJVER VAN HET VIERDE EVANGELIE.	362.
XVI. DE APOCALYPSE, MET LAATST GESCHREVENE DER BOEKEN VAN HET NIEUWE TESTAMENT. BESLUIT.	389.
AANTREKENINGEN EN AANHALINGEN	409.

Gaarne wil ik deze nieuwe proeve van Bijbelstudie, over den Apostel Johannes en zijne Schriften, voor niet veel anders aangezien hebben dan eene ruimer en als op dag gebrachte uitwerking van een vroegeren arbeid, voor zoo ver althands het Evangelie van dien boezemdiscipel des Heilands betreft. Het deel van Johannes is misschien wel niet het meest in het oog loopend of uitvoerig bewerkte in mijne voor nu omstreeks veertien jaren in het licht gezondene Voorlezingen over de Verscheidenheid en Overeenstemming der vier Evangeliën geweest. Des te dringender lag er eene soort van verplichting op den Schrijver, om juist dat gedeelte, bij eene of andere

gegevene aanleiding, meer te vervolledigen. Zulk eene aanleiding vond ik gercedelijk in den uitgedrukten wensch van sommigen mijner vrienden en hoorders naar eene uitgave, in dezen of genen vorm, van de lezingen, door hem in het wintersaisoen van 1851 en 1852 te Rotterdam, met eene belangstelling waarop ik bijzonderen prijs mocht stellen, over den Apostel en bepaaldelijk zijn Evangelie, van mij bijgewoond. De openbare mededeeling dier lezingen, intusschen, kon zich moeilijk bij het Evangelie bepalen, maar bracht als van zelve het plan mede van een dergelijk beschouwend Overzicht ook van de Brieven en van de Apocalypse. In hoe ver bij dezen arbeid, altijd voor een gemengden kring van lezers door mij bestemd, een vereischt gebruik is gemaakt van hetgeen omtrent deze Schriften wederom bepaaldelijk sedert het jaar 1838 op Godgeleerd grondgebied ter sprake is gebracht, mogen anderen beoordeelen. Ik heb mij althands niet gehouden geacht door omslachtige aanhalingen, het zij van namen van schrijvers of van plaatsen uit hunne boeken, den omvang dezer bladzijden door een, voor mijn doel en uit mijn standpunt althands, geheel overbodige ver-

tooning te vergrooten. Waar het tot rechtsaardiging van geuite denkebeelden en overtuigingen, wegneming van ernstige of van althands iets schijnende bedenkingen gevorderd scheen, heb ik begrepen dat de plaats voor dergelijk toelichtend, het zij dan bloot verdedigend, of, waar het noodig is, meer polemiseerend gedeelte mijns arbeids aangewezen was in een afzonderlijk toevoegsel van aantekeningen aan het slot des boekdeels. Daartoe dan verwijzen de letters met klein kapitaal hier en daar tusschen den tekst gezet, terwijl de cijfers betrekking hebben tot de korte aanhaling of opheldering onder de bladzijde.

Op den inhoud van het werk zal ik in geene Voorrede of Inleiding behoeven vooruit te oopen. De hoofden der verschillende afdeelingen geven dien inhoud in zijne volgorde en verband tot te ontmoet koming van des lezers geheugen of aandacht genoegzaam, zoo ik hoop, te kennen. Of voorts deze Bijbelstudie over den Apostel en het innerlijk zamenstel zijner onderscheidene Schriften vroeg of laat nog alleenlijk de Inleiding zal blijken geweest te zijn tot een opzettelijke en uitvoerige

populaire verklaring van elk dier Schriften in het bijzonder, neem ik niet op mij te beloven, maar wil ik ook niet geheel als buiten den kring mijner wenschen op dit mij boven alles dierbaar terrein beschouwd hebben. Ik blijf daarin, als in alles, afhankelijk van Hem die tot hertoe mij hielp.

D. C.

I.

DE APOSTEL JOHANNES. OVERZICHT VAN ZIJN LEVEN. ONDERZOEK
NAAR ZIJN NATUURLIJKEN AANLEG EN KARAKTER. BIJZONDER-
HEID AANGAANDE ZIJNE AFKOMST EN MAAGSCHAP.

Het twaalfstal der discipelen van den Heer Jesus, welke bij uitnemendheid Zijne Apostelen worden genaamd, vinden wij bij de Schrijvers der drie eerste Evangeliën tot drie- en viermaal toe, niet overal evenwel in dezelfde orde, bij name en toename opgeteekend ¹. Met deze geringe maar geenszins onbeduidende verscheidenheid, blijven zich de lijsten overigens in zeer merkwaardige opzichten gelijk. De eerste plaats wordt op allen gegeven aan Simon, bijgenaamd Petrus, gelijk de laatste ingenomen wordt door Judas den verrader, die natuurlijk op de lijst in Lucas Tweede Boek niet meer voorkomt. De drie onderscheidene viertallen, waarin zich het twaalfstal laat verdeelen, hebben onveranderlijk het eerste Petrus, het tweede Philippus, het derde Jacobus, den zoon van Alphéus, aan het hoofd. Het eerste viertal, bevattende op alle vier de lijsten de vier visschers van beroep, wordt bij Matthéus en in het Evangelie van Lucas naar hunne natuurlijke broederbetrekking gepaard: Petrus en Andreas, Jacobus en Johannes. Bij Marcus en in het Boek der Handelingen worden de beide eersten van elkander ge-

¹ Matth. X: 2—4. Marc. III: 16—19. Luc. VI: 14—16. Hand. der Apost. I: 13.

scheiden door het tusscheningeplaatste tweede broederpaar, de zonen van Zebedéus ¹. Zoo vormt zich aan het hoofd des twaalfals op de laatst herinnerde lijsten wederom een drietal, dat wij ook elders, door geheel den loop heen der Evangelieverhalen, onder de Twaalve terugvinden: Petrus, Jacobus, een zoon van Zebedéus, en diens schier altijd na hem genoemde ², en alzoo blijkbaar jongere broeder Johannes. Bij gelegenheden, boven anderen merkwaardig en gewichtig, zien wij bepaaldelijk dit drietal van uit het midden hunner medegenooten geroepen om den Meester te verzellen aan plaatsen alwaar, buiten hen, geen ander discipel toegelaten wordt. In het huis van den Overste der Synagoge, wiens twaalfjarig dochtertje door Jesus uit den dood wordt teruggeroepen, verzellen Hem tot in het slaapvertrek, nevens de ouders, alleenlijk Petrus, Jacobus, Johannes, ³ die ook later de éénige aardsche getuigen zijn zoo van Zijne verheerlijking op den berg als van Zijnen doodstrijd in Gethsemané ³. Bij dit drietal wordt slechts een enkele maal ook nog Andreas, het vierde lid der eerste afdeeling van het Apostolisch twaalfal, genoemd ⁴. Daarentegen zien wij bij meer dan ééne merkwaardige gelegenheid, zoo vóór als na des Heeren opneming ten hemel, het drietal teruggebracht of, wil men, zaamgetrokken tot een tweetal. Het zijn Petrus en Johannes (de oudste, waarschijnlijk, en de jongste in jaren onder de Twaalve) die uitgezonden werden om het laatste Pascha, dat door den Meester gevierd

¹ De Grieksche vorm van den Oud-Testamentischen, nog heden in Israëel gebruikelijken naam van Sabbethai. Esra X: 15. Neh. VIII: 8. XI: 16.

² Marc. V: 37. Luc. VIII: 51.

³ Matth. XVII: 1. XXVI: 37. Marc. IX: 2. XIV: 23. Luc. IX: 28.

⁴ Marc. XIII: 3.

werd, te bereiden ¹. Geen anderen dan dezen zijn hoogst waarschijnlijk de twee discipelen geweest, die op des Meesters bevel, ter gelegenheid van den plechtigen intocht binnen Jerusalem, het veulen der ezelin aan de wegscheiding van Bethphage en Bethanië ontbonden ². Het zijn in elk geval wederom Petrus en Johannes, die wij, na Jesus heengang tot Zijnen Vader en de uitstorting van den Heiligen Geest op de vergaderde discipelen te Jerusalem, vereenigd zien opgaan naar den Tempel en aldaar den kreupele, aan de Schoone Poort nedergezet, genezen; straks deswege door de Oversten en Schriftgeleerden ter verantwoording geroepen en bestraft, aanstonds daarop, na hunne vrijmoedige belijdenis van den naam des Heeren, te zamen weder losgelaten; wederom later te zamen naar Samaria gezonden, en den geloovigen aldaar de handen opleggende, opdat ook dezen de gave des Heiligen Geestes ontvingen ³. Nadat, vervolgens, door Herodes Agrippa de oudste der twee zonen van Zebedeus met het zwaard ter dood gebracht is, vinden wij in de Gemeente te Jerusalem met Petrus en Johannes een anderen Jacobus, den broeder des Heeren, wederom een drietal vormend, dat door Paulus onderscheiden wordt met den certitel van pilaren ⁴.

Een gantsch bijzondere en éénige betrekking blijft onder en na dit alles die van Johannes tot den Heer der Gemeente. Wij leeren die betrekking voornamelijk kennen uit het vierde onzer Evangeliën. Daarin wordt herhaaldelijk melding gemaakt van eenen discipel, die, ofschoon hier bij name wel nergens genoemd, (de naam van Johannes

¹ Luc. XXII: 8. Verg. Marc. XIV: 13.

² Matth. XXI: 2--7. Marc. XI: 1--4. Luc. XIX: 29.

³ Hand. der Apost. III: 1, 3, 11, enz. VIII: 14--17.

⁴ Hand. der Apost. XII: 1, 2, 17. Gal. II: 9.

in dat Evangelie is altijd en zonder uitzondering van den Dooper te verstaan,) ten allen tijde en met alle recht, gelijk ons nader blijken zal, voor den Apostel-Evangelist Johannes zelve gehouden is ¹. Deze discipel wordt in het even gemeld Evangelie eerst aan de zijde van Andreas, naderhand aan die van Petrus, onder de nederige aanduiding van »den anderen discipel'' te kennen gegeven. Maar van hem wordt ook nog, en met dezelfde eenvoudigheid, in datzelfde Evangelie gezegd, dat hij was »de discipel, dien Jesus lief had, die ook aan het laatste Paaschmaal des Heeren in Zijnen schoot lag en vallende op Zijne borst Hem vroeg en antwoord ontving op die vraag, wie het toch was die Hem verraden zoude''. Aan dienzelfden discipel, dien Hij lief had, vertrouwde Hij, wederom volgens datzelfde vierde onzer Evangeliën, Zijne moeder, terwijl straks uitdrukkelijk van hem verklaard wordt, dat hij, ooggetuige van het jongste lijden en van den dood des Heeren, ook de schrijver van het verhaal dezer dingen geweest is.

Johannes de Apostel die schrijver zijnde, zoo bezitten wij van zijne eigene hand de aanleiding en het verhaal zijner eerste nadering en innige betrekking, van dat oogenblik aan, tot den in de wereld gekomenen Verlosser. Met Andreas, den broeder van Petrus, discipel eerst van Johannes den Dooper, had ook hij dat woord uit des Wegbereiders mond gehoord, waarvan de nagalm of het waar uit den hemel vernomen, geheel het Boek der Apocalypse vervult: »Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt'' ². En als de beide discipelen dat woord gehoord hadden, zoo verlieten zij den Dooper, overeen-

¹ Joh. I: 35, 41. XIII: 23. XVIII: 15. XIX: 26, 35. XX: 3—10 XXI: 7, 20—24.

² Joh. I: 29, 36.

komstig diens eigen hoogsten wensch en wel uitgedrukte bedoeling, en volgden Jesus. » En Jesus zich omkeerende en hen ziende volgen, zeide tot hen: wat zoekt gij? En zij zeiden tot Hem: Rabbi! (hetwelk is te zeggen, overgezet zijnde, Meester) waar woont gij? Hij zeide tot hen: komt en ziet! Zij kwamen en zagen waar Hij woonde, en bleven dien dag bij hem ¹.» Op wat uur des dags dit beslissend keerpunt in het inwendig leven en de roeping naar buiten van den geliefden discipel plaats had, heeft hij met een in zijnen samenhang indrukwekkend woord insgelijks opgeteekend: » Het was omtrent de tiende ure;» naar onze dagrekening, vier ure na den middag ². Het overige van dienzelfden dag, welken de beide nieuwe discipelen nu met Jesus ten einde brachten, behoeft niet met zonnenondergang besloten te zijn geweest, en kan zich alzo nog over een langere tijdruimte dan van twee uren hebben uitgestrekt. Doch al zijn het ook slechts de twee uren tusschen het oogenblik der opgeteekende woorden en dat van den vallenden avond geweest, welke den beiden discipelen verder op dien dag bij Jesus vergund werden, — twee uren met dien Meester zijn voor harten die gelooven en liefhebben reeds een onuitspreeklijk groote rijkdom van tijd.

Op die eerste nadering en zamenspreking volgden weldra andere bijzonderheden, bij name door de drie eerste Evangelisten, van Johannes den zoon van Zebedéus beschreven, en hem voor een aanmerkelijk gedeelte met zijnen broeder Jacobus gemeen, voor een ander gedeelte meer persoonlijk eigen. Ging hij, op de fingerwijzing des Doopers aan den oever der Jordaän, onmiddelijk tot het volgen van Jesus over, straks ontvangt hij aan het strand der zee van Galilea eene nog meer bepaalde en bijzondere roeping,

¹ Joh. I: 35—40.

waarvan later het Apostelschap de nadere ontwikkeling en beslissende verzegeling is. Het Evangelie van Lucas heeft ons het veelbeduidend teeken bewaard, waarmede die roeping is gepaard gegaan, en waardoor zij voor geheel het volgende leven der bij eene zelfde gelegenheid en aan eene zelfde plaats geroepenen en uitverkorenen is gekenmerkt geworden. Aan den oever van het meer Gennesaret (eene andere benaming voor de zee van Tiberias of van Galilea) lagen twee visschersschuiten, op eenen der eerste dagen van Jesus openbare optreding in dat gewest, toen de schare op Hem aandrong om Hem te hooren. Een dier scheepkens koos Hij uit om van daar, op een kleinen afstand van het land, de menigte te leeren. En als Hij nu afliet van spreken, lezen wij aanstonds daarop bij Lucas¹, gaf Hij den eigenaar van het vaartuig (het was Simon Petrus, verzeld van zijnen broeder Andreas) bevel om het net in zee te werpen, en daar volgde een vischvangst van zoo wonderen overvloed, dat eene bevriende hulp moest worden ingeroepen om het net mede op te trekken, dat eerlang van wege de menigte visschen scheurde. De bevriende medehelpers waren Jacobus en Johannes, de zonen van Zebedeus; en even als tot Simon en Andreas, zoo geschiedde straks ook tot hen het woord des Heeren: »Van nu aan zult gij menschen vangen." Twee jaren later, als de Heer was opgestaan uit de dooden, gaf Hij aan de zeven vergaderde discipelen nabij de zee van Tiberias, waaronder bij name Petrus en de zonen van Zebedeus, nog eenmaal een dergelijk bevel, gevolgd van eene dergelijke uitkomst, met dit onderscheid intusschen dat, hoe zeer van wege de menigte der visschen het net niet zonder de hulp van meerderen werd opgetrokken, het ditmaal evenwel niet scheurde.²

¹ V. 4 en volg. Verg. Matth. IV: 18-22. Marc. I: 16-20.

² Joh. XXI: 1-11.

Het was hunne inwijding in het ampt van redders van menschen, door de prediking van het Evangelie, uit de zee dezer zondige wereld. En van alle vier die broeders lezen wij, hoe zij onmiddelijk na die eerste wondervischvangst alles verlieten en Jesus volgden ¹. Van Jacobus en Johannes, intusschen, staat bij diezelfde gelegenheid aangeeteekend, dat zij het schip en hunnen vader voor de navolging van Jesus verlieten, alzoo evenwel dat deze hun vader niet hulpeloos bleef, van wien door Marcus ², met eene dier aan zijn Evangelie eigene inlasschingen, wordt opgemerkt, dat hij in het schip werd gelaten met de huurlingen.

De verkiezing en plaatsing der beide zonen van Zebedeus onder het twaalfstal der Apostelen, werd ons reeds herinnerd, en hoe zij met Petrus tot de innigste kennismeming van des Heeren werken en ondervindingen werden toegelaten, en hoe bepaaldelijk aan Johannes door den aan het kruis verhoogden Meester, Maria ten moeder, en hij, de geliefde discipel, aan Maria ten zoon gegeven werd. Belangrijke bijzonderheden omtrent zijne persoonlijke werkzaamheid en persoonlijk karakter onder het uitverkoren en uitgezonden Twaalfstal, deelen ons inzonderheid de Evangelien zijner drie voorgangers mede. Van hem en zijnen broeder Jacobus melden Matthéus en Marcus, hoe zij of op aansporing of onder geleide hunner moeder Salome tot Jesus kwamen, met de bede om in Zijne heerlijkheid te mogen zitten de een aan Zijne rechter-, de ander aan Zijne slinkerhand, en hoe zij de vraag des Meesters, of zij Zijnen drinkbeker konden drinken en met Zijnen doop gedoopt worden, dat is, aan het lijden, dat Hem eerlang wachtte en dat Zijne heerlijkheid moest voorafgaan konden

¹ Luc. V: 11.

² Marc. I: 20.

deel nemen , met een koen en beslist : »Wij kunnen!» beantwoordden , maar ook aldus uit kracht van eene veel omvattende verklaring van Jesus met betrekking tot deze bede werden afgewezen ¹. Eene andere bijzonderheid uit des Heilands omgeving , betreffende de beide zonen van Zebedéus , werd ons door Lucas ² bewaard : »Heer , wilt Gij dat wij zeggen dat vuur uit den hemel nederdale en dezen verslinder , gelijk ook Elias gedaan heeft?» Dus uitte zich bij het edele broederpaar een brandende maar nog kwalijk bestierde en nog niet van Boven recht gezuiverde ijver voor de eer des Meesters , aan wien in een vlek van Samaria de herbergzaamheid geweigerd was , omdat zijn aangezicht was als reizende naar Jerusalem. Het antwoord : »Gij weet niet van hoedanigen geest gij zijt!» werd door Johannes in al zijne diepte eerst begrepen , toen hij later , na de opneming zijns Heeren ten hemel en de nederdaling van Zijnen Geest op aarde , naar diezelfde gewesten gezonden werd om de in Israëls Messias geloovig gewordene Samaritanen de gave van dien Geest deelachtig te maken.

Het woord , in nog onbedachtzamen , ongeoeffenden ijver tegen den onherbergzamen Samaritaan gesproken , was de uitdrukking des gemoeds van de beide broederen , zonen van Zebedéus. Van Johannes alleen is ons eene eenigzins gelijksoortige bijzonderheid door Marcus en Lucas medegedeeld ³. Het is de klacht door hem , in de ijverzucht zijns gemoeds voor de eer , gelijk hij meende , van den Heer geuit , over het uitwerpen van booze geesten in den naam van Jesus door eenen , die tot het gezelschap der discipelen niet behoorde , — eene klacht , die wederom dat ander voor alle tijden hoog merkwaardig woord des

¹ Matth. XX: 20—28. Marc. X: 35—45.

² IX: 51—56.

³ Marc. IX: 38—40. Luc. IX: 49—51.

Heeren uitlokte: »Verbiedt het niet, want wie tegen ons niet is, die is voor ons ^c.»

In het vierde Evangelie zelve zijn ons, behalve de reeds herinnerde bijzonderheden, ook nog andere hoog merkwaaardige oogenblikken uit Johannes leven in zijne apostolische loopbaan opgeteekend geworden: ¹ zijne bekendheid aan het huis van den Hoogepriester Cajaphas en zijn binnentreden van de zaal aldaar in den ontzettenden nacht van 's Heilands gevangenneming en verhoor, — zijne tegenwoordigheid in de nabijheid van het kruis met de moeder des Heeren, — zijn tot zich nemen van Maria overeenkomstig het woord deswege tot beide gesproken, — zijne tegenwoordigheid wederom aan dezelfde plaats op het oogenblik der doorsteking van des Gestorvenen zijde en der uitstorting van bloed en water uit die laatste verwonding, — zijn bezoeken en onderzoeken met Petrus van het graf in den hof van Joseph van Arimathea, — zijn zamentreffen eindelijk met zijnen broeder Jacobus en nog vijf andere discipelen bij de zee van Tiberias in den morgenstond van des Verrezenen derde openbare verschijning aan Zijne Galileesche vrienden. Met Jesus woord, niet lang na zijne driemaal herhaalde wederoprichting, tot Petrus bij deze gelegenheid gericht: »Volg mij!» stond in eigenaartige harmony zoo wel als in eigenaartig contrast het woord, onmiddellijk daarop door den Heer aangaande Johannes gesproken: »Indien ik wil dat hij blijve tot dat ik kom, wat gaat het u aan?» Te onrecht werd een tijd lang, als wij uit datzelfde verhaal van ons vierde Evangelie weten, in dit laatst vermelde woord eene toezegging gezien, dat deze discipel niet sterven zoude ². Wie ondertusschen bij dat woord aan de openbaringen van 's Heeren wederkomst in heerlijkheid gedenkt, die aan

¹ Joh. XVIII: 16. XIX: 25 en 1-35. XX: 2-9.

² Joh. XXI: 23.

den Apostel op Patmos te beurt vielen, zal te gelijk daarin eene prophetische toespeling op de gezichten, welke ons in het Boek der Apocalypse bewaard zijn, als van zelve gevoelen. Hoe dit zij, treffend komt wederom in die sterk kontrasteerende uitdrukkingen tot Petrus: »Volg mij,” en van Johannes: »Indien Ik wil, dat hij blijve,” dezelfde verscheidenheid van gave, roeping, aanleg uit, welke wij allerwege tusschen de beide Hoofdapostelen kunnen waarnemen; tusschen den vurigen belijder van den Christus en den standvastigen boezemvriend van Jesus, — tusschen den bij uitnemendheid werkzame en den bij uitnemendheid lijdzame onder het apostolische Twaalfstal.

Het deel van Johannes aan de zijde van Petrus, na des Heeren vertrek van deze aarde, in de werkzaamheden en verdrukkingen der Jerusalemsche Apostelen bleek ons alreede voor het meest. Voorts vinden wij hem in de tempelstad nog bij gelegenheid der aldaar bijeengekomen Vergadering ter beslissing van de groote vraag over de al of niet gehoudenheid der in Christus geloovig gewordenen Heidenen aan de besnijdenis en verdere inzettingen der Mozaïsche Wet ¹. Het is bij die gelegenheid, dat wij hem nevens Jacobus, den broeder des Heeren, en Petrus, de rechterhand der gemeenschap aan Paulus en Barnabas zien geven, en eene verdeeling van den apostolischen arbeid onder de Heidenen en onder die van de besnijdenis met dezen vaststellen. Later in het geschiedboek der Handelingen, of elders in de Brieven, vinden wij den naam van Johannes niet gemeld. Op het tijdstip van Paulus gevangenneming te Jerusalem, onder voorwendsel dat hij den heiden Trophimus in den tempel zou gebracht hebben, vinden wij den geliefden discipel niet als ter plaatse aanwezig genoemd ²; waaruit evenwel geenszins volgt, dat hij

¹ Hand. der Apost. XV. Gal. II: 1—10.

² Hand. der Apost. XXI.

toen reeds met der woon zich buiten Judea gevestigd zal hebben. Immers ook bij gelegenheid van Paulus eerste bezoek te Jerusalem na zijne bekeering, werd aldaar, ter oorzaak alleen eenër tijdelijke afwezigheid, niemand der Apostelen buiten Petrus en den broeder des Heeren door hem gevonden ¹.

Tusschen het oogenblik, met betrekking tot Johannes verblijf en werkzaamheid, zoo even uit het Boek der Handelingen herinnerd, en dat, waarop de oudste kerkelijke overleveringen ons den Apostel op nieuw, doch nu niet langer binnen het grondgebied van Judea, Galilea, of Samaria voor oogen brengen, ligt een onbepaald lange afstand van tijd. Doch onwraakbare getuigenissen van apostolische discipelen en kerkvaders, stellen het boven allen twijfel, dat Johannes (wanneer is onzeker, doch zeer waarschijnlijk na den dood van Paulus en bij het naderen van den Joodschen oorlog, A°. 66 ongeveer) zich naar Klein-Asië heeft begeven, en aldaar als Opziener en Ouderling der gemeente van Ephese zijn apostolisch ampt heeft voortgezet. In dat zelfde latere tijdvak zijns levens heeft zich de Apostel ook op Patmos (als verkondiger of als martelaar van het Evangelie zijns Heeren? het zal ons later blijken!) bevonden, — aldaar die openbaringen ontvangen en die gezichten gezien, waarvan ons de aart en inhoud uit het Boek der Apocalypse bekend is, — en van daar zich op nieuw begeven naar Ephese, alwaar hij omstreeks het einde der eerste of het begin der tweede eeuw van onze gewone jaartelling ontslapen is, en zijne grafplaats nog langen tijd aangewezen werd.

Op minder vertrouwbare gronden rusten de onderscheidene wel bekende vertellingen van des Apostels ongedeed en zelfs verjeugdigd weder te voorschijn komen uit de zie-

¹ Gal. I: 18, 19.

dende olie, waarin hij kort vóór zijn verblijf of ballingschap op Patmos zal zijn geworpen geweest te Rome, — van zijne overhaaste verwijdering met schrik en vrees uit een badhuis, waarin hij zich een oogenblik te gelijk met den ketter Cerinthus zal bevonden hebben, — van den jongeling eindelijk die, tot de Gemeente van den grijzen Apostel in Klein-Asië behoord hebbende, en later op den weg der zonde tot het deelgenootschap zelfs van eene bende roovers vervallen zijnde, door den getrouwen Opziener tot in het midden der bende opgezocht en van daar in den schoot der Gemeente teruggebracht zal zijn geworden. Niets is er daarentegen dat ons verhindert aan de overlevering geloof te hechten, dat de geliefde discipel zat en overrijp van dagen in de armen zijner Ephesische broeders en leerlingen ontslapen zal zijn, onder het uitspreken dier echt- en oud-Johanneïsche vermaning: »Kinderkens! hebt elkander lief!” »

Hoe dit zij, schitterendst treedt de discipel, dien Jesus lief had, als in vernieuwde jeugd op in de Schriften, die hij aan de Gemeente aller eeuwen heeft nagelaten. Meer bepaald zullen wij later zien, hoe en in welke orde de Benjamin van het Apostolisch twaalfstal, de Patriarch der uiteinden van de eerste Christelijke eeuw, na alle zijne medewerkers van meer dan éénen vroegeren en lateren leeftijd te hebben zien weg- en opgenomen in de ruste van zijnen Heer, na de verwoesting van Jerusalem beleefd te hebben en de intrede van een geheel nieuw tijdvak in de reeks der eeuwbedeelingen van het Nieuwe Testament, onder de drijving en leiding van den beloofden Heiligen Geest geroepen werd de pen te aanvaarden, en met apostolische waardigheid en prophetische verhevenheid de verzameling der gewijde Schriften te besluiten, te bekroonen, te verzegelen met zijn Evangelie, zijne Brieven, zijne Apocalypse.

Niet slechts de levensloop en apostolische werkzaamheden van Johannes ontvangen uit de onderscheidene Schriften des Nieuwen Testaments een licht, dat wederom als bij wege van terugkaatsing grootelijks tot verklaring en toelichting strekt der Boeken, die wij aan zijne gewijde pen verschuldigd zijn. Ook het persoonlijk karakter van den hoog bevoorrechten Discipel, wordt door menigen van hem in de Evangeliën opgenomen trek, zoo wel als door de geheele eigenaartigheid van zijnen stijl, — van zijne bijzondere opvatting en aanschouwing dier waarheid, waarvan het zijne roeping was met mond en pen te getuigen, — in een ontzachlijk helder en verrassend licht gesteld. Merkwaardig is het hoe vaak, hoe algemeen, juist de grondtrek van dat karakter miskend is geworden. Eene soort van overlevering in de kerk als in de kunst, heeft op de voorstelling vooral van den discipel dien Jesus lief had eenen invloed gehad, waarbij de wezenlijke trekken, die de Evangelische verhalen ons van hem aanbieden, in een grootelijks willekeurig gedacht ideaal zijn verloren gegaan. Eene eenzijdige en daardoor spoedig onware opvatting en van den persoon des Heeren en van den aart en het wezen der in Hem geopenbaarde Hoogste Liefde, heeft eene evenzeer eenzijdige en onware voorstelling ook van het karakter des discipels ten gevolge gehad. Waar eenmaal de denkbeelden van kracht, van ijver, van toorn, met het wezen van heilige liefde en innerlijke zachtmoedigheid als nagenoeg onbestaanbaar begonnen waren geoordeeld te worden, of wel, waar de hoogste voorstelling, die men zich van eene geheiligde menschelijke natuur had te maken, die van een hemelschen engel was, daar werd niets natuurlijker dan dat men zich den Apostel, die in het drieluik van geloof, hoop, en liefde, het laatstgenoemd element geacht werd te vertegenwoordigen, ook bij voorkeur het zij als een engel, het zij als een zacht

maagdelijk ideaal voor oogen stelde ^e. De werkelijkheid van een der in de historie sterkst uitkomende trekken, aan dezen discipel, door zijne Galileesche afkomst alreeds in eene eerste plaats, straks ook door zijn maatschappelijk beroep eigen, is juist bij die onzuivere idealiseering nagenoeg verloren gegaan. Geoefend zeeman, bevaren visscher, had Johannes, de zoon van Zebedeus, en met zijnen broeder Jacobus en met zijnen vriend en medgezel in beroep en roeping Petrus, allereerst voorzeker dat type van geboren Galileër gemeen, dat ons uit de Joodsche geschiedenissen dier eeuw, bij name uit de verhalen en beschrijvingen van Flavius Josephus, wel bekend is. In dat karaktertype was moed en krijgshaftigheid van kindsbeen af de kenmerkende trek ^f. Men mag het er voor houden, dat en Petrus en Johannes, hoe verschillend gewijzigd hun aanleg ook verder geweest mag zijn, waren zij niet discipelen en dienaars door Goddelijke genaderoeeping geworden van den grooten Lijder, Israëls Messias en Heiland, hoogst waarschijnlijk tot de scharen dier ijverende Joden behoord zouden hebben, door welke later de vrijheidskrijg tegen den Romein tot den bloede toe gestreden werd. Men heeft, voor het overige, meermalen de groote en voor heel hun leven in betrekking tot den Heer veel beduidende trekken van onderscheid tusschen Petrus en Johannes treffend doen uitkomen, — het onderscheid tusschen den discipel, dien Jesus lief had, en den discipel, die met vrijmoedigheid voor God, ook na een driemaal herhaalden val en daarvan bekomene vergeving, kon betuigen dat hij zijn Heer lief had, — het onderscheid tusschen die twee discipelen, die men eigenaartig (het werd hier reeds herinnerd) als den vriend van Jesus en als den vriend van den Christus gekenmerkt heeft. Het onderscheid komt nog zoo veel te sterker indruk makend op den gemeenschappelijken achtergrond van hunne Galileesche geaardheid, in de vastheid van het Johanneische karakter tegen-

ver de vurigheid van dat van Petrus, uit. Iets diepers en sterkers nog vertoont ons reeds in zijn vroegste apostolische loopbaan de discipel die verlof vraagt van den Heer om vuur uit den hemel te doen nederdalen, dan die andere, welke op het woord des Meesters zich gereed toont tot Hem te komen op de grootē wateren; iets anders voorwaar d. i. een nog geheel andere aanleg kenmerkt het broederpaar dat zich bewust was met des Meesters doop gedoopt te kunnen worden en Zijnen drinkbeker te kunnen drinken, dan de man, die zich in die dagen nog slechts verbeeldde met zinnen Heer in de gevangenis te kunnen gaan en te sterven.

Treffend komt het onderscheid uit in de ure der beproeving. Het huis van den Hoogepriester, dat voor den onrustigen Petrus een valstrik werd, bleef voor den bedaarden Johannes, die hem aldaar was voorgegaan en den weg had bereid, onschadelijk. Van al de discipelen (verstrooide schapen, sedert het oogenblik dat de Herder geslagen was geworden) wordt alleen deze discipel dien Jesus lief had tot het einde toe bij het kruis gevonden. Sedert, terwijl van Petrus woorden en handelingen in groot getal te boek gesteld zijn, vinden wij van Johannes, buiten het reeds even herinnerde, niets verder opgeteckend dat hem persoonlijk eigen kan heeten, vooral ook geen woord door hem zelve of anderen van hem bewaard in de Evangelien of in het Boek der Handelingen, na dat woord, door hem vertrouwelijk gericht tot den Meester aangaande dengene die Hem verraden zoude. Zoo veel te krachiger en machtiger treedt hij dan later op, na dat door den dood de mond van al zijne medege-
tuigen en oude medearbeiders gesloten werd, in die Schriften, ieder van welke ons datzelfde karakter van vastheid, verhevenheid, en zielsgloed uitgedrukt en als afgedrukt hergeeft. Dat karakter nu! wel was het met een veel beteekenend woord, dat overigens alleen de Evangelist Marcus ons

heeft overgebracht, door den Meester gekenmerkt, als Hij aan Johannes en zijnen broeder Jacobus onder het apostolisch Twaalfstal den toenaam van Boanerges ^a, hetwelk is »zonen des donders» gaf ¹. Nu! zulk een zoon des donders spreekt wel hoorbaar en onmiskenbaar in het van den lieveling des Heilands afkomstig Evangelie, in zijne Brieven, in het Boek der Openbaring, waar (onder de vele uitingen van hooge zielskracht en liefdevolle strengheid) licht en duisternis, waarheid en logen, leven en dood, Gods liefde en Gods toorn, de Christus en de Antichrist, het koninkrijk van God en de heerschappij van Satan, in doorgaande tegenstelling ons als zoo vele donderslagen in de ooren klinken. Verhevene zoo wel als zinrijke benaming: zoon des donders! hoe juist en treffend kenmerkt zij den man, die van den beginnè reeds zijn Evangelie afleidt uit de hoogten des hemels, uit de diepten der eeuwigheid, — den man, die eenmaal in zijne jeugd vuur uit den hemel wilde afroepen tegen den oneerbiedigen Samaritaan, en in later jaren, met eenen ijver nu niet meer des vleeschs maar des geestes, het woord sprak: »Indien iemand tot ulieden komt, en deze leer niet brengt, ontvangt hem niet in huis en zegt tot hem niet: wees gegroet! want die tot hem zegt: wees gegroet! die heeft gemeenschap aan zijne booze werken,» — den man, bij wien geheel die ontzachtelijke reeks van gezichten uit den hemel en openbaringen der toekomst, in het boek der Apocalypse beschreven, eene opvolging als van bazuingalmen en bliksemstralen schijnt te zijn. — Zoon des donders! is in zijn Evangelie, zijne Brieven, zijne Openbaring, niet overal eene gelijkenis aanwezig als van die stem uit den hemel, waarvan zijn Evangeliegetuigenis melding maakt, en waarvan onder de Jerusalemsche menigte, die het geluid vernam,

¹ Marc, III: 17.

sommigen zeiden dat er een donderslag geschied was, anderen dat het een Engel was die gesproken had? ¹

Gelijk het karakter van den Apostel Johannes op het gebied zoo der kunst als der kerk grootelijks miskend is geworden, zoo schijnt insgelijks in het bijzonder voor onze dagen bewaard te zijn gebleven eene geheel versche en in toepassing en gevolgen hoogst vruchtbare ontdekking omtrent zijne afkomst en maagschap. Dat van de zonen van Zebedéus (een te oordeelen naar zijn beroep in die dagen voorzeker welhebbend man) Salome de moeder is geweest, was voorlang uit de Evangelieverhalen algemeen bekend en door niemand betwijfeld. Doch van Salomes afkomst zelve, en van eenige familiebetrekking alzo der zonen van Zebedéus van moederszijde, was bij niemand, zoo ver wij weten, enig bepaald gevoelen geuit of enig vermoeden opgekomen, tot dat vrij onlangs eene zeer eenvoudige, maar bij de bloote vergelijking van eenige weinige plaatsen in de Evangelieën zich dadelijk aanbevelende en rechtvaardigende opmerking in Salome eene eigene zuster van Maria, de moeder van Jesus, kennen deed ². De even bedoelde plaatsen, waaruit deze hoog belangrijke familiebetrekking blijkt, zijn voorhanden ter eener zijde bij Matthéus en Marcus ³, ter andere bij Johannes. Nadat door de beide eerstgemelden uitdrukkelijk verhaald is, dat bij de kruisiging van den Heer tegenwoordig waren Maria Magdalena en Maria (de moeder van Jacobus den kleine en van Joses) en Salome, de moeder der zonen van Zebedéus, zoo vinden wij bij Johannes ³ de volgende vrouwen aangeteekend: »de moeder van Jesus, en zijner moeders zuster, Maria de vrouw van Klopas, en Maria Magdalena.” Nu had men

¹ Joh. XII: 28—30.

² Matth. XXVII: 56. Marc. XV: 40.

³ XIX: 25.

tot hiertoe in deze opnoeming der vrouwelijke getuigen van 's Heilands kruislijden de moederszuster van Jesus voor eene zelfde persoon met Maria de vrouw van Klopas gehouden, de zwaarigheid voorbijziende, dat alzoo twee zusters denzelfden voornaam van Maria zonder eenige andere toevoeging zouden hebben gevoerd, en had men diensvolgens ook bij Johannes slechts een drietal weten te tellen van door hem opgenoemde vrouwen. Naauwkeuriger beschouwing bracht tot de even eenvoudige als vruchtbare uitkomst, dat bij Johannes, in onderscheiding van zijne voorgangers, geen drietal maar een viertal vrouwen bij het kruis des Heeren vermeld zijn, dat namelijk bij dezen Apostel-Evangelist aan de reeds door Matthéus en Marcus vermelde drie vrouwen: Maria (de vrouw van Klopas en moeder van Joses en Jacobus), Maria Magdalena en Salome, als vierde was toegevoegd de moeder zelve van Jesus, maar dat dan ook die zuster zijner moeder bij Johannes geene andere is dan des Schrijvers eigene moeder Salome, die bij Matthéus en Marcus of met dezen haren naam of als moeder der zonen van Zebedéus bij dezelfde gelegenheid vermeld is. Men leze alleenlijk de plaats, gelijk die bij Johannes gevonden wordt, naar hare behoorlijke verdeeling (die in de Syrische en andere oude vertalingen nog bovendien door een tusscheningeplaatst voegwoord ¹ te kennen gegeven wordt) op volgende wijze, bij paren: »En bij het kruis van Jesus stonden zijne moeder en moederszuster (de Salome van Matthéus en Marcus), — Maria de vrouw van Klopas en Maria Magdalena»; en de hoog belangrijke gevolgtrekking ligt voor oogen.

Zoo bestonden dan Johannes en Jacobus, de zonen van Zebedéus en van Salome, den Heer en Heiland, Zoon van

¹ Aldus: »Zijne moeder en zijne moederszuster, en Maria de vrouw van Klopas en Maria Magdalena.»

Maria, van zeer nabij ook in de maagschap. Is ook hieruit ten deele die soort van familiegelekenis te verklaren, welke meermalen tusschen Jesus en den discipel dien Hij lief had is opgemerkt? Men ga in elk geval bij het waarnemen der individueele karakters van Apostelen en mannen Gods hun natuurlijke aanleg niet voorbij! Ook voor ons, bij wie het vast staat dat wat uit vleesch geboren is, vleesch is, dat zonder wedergeboorte geenerlei natuurlijke het zij afkomst of begaafdheid eene waarachtige en eeuwig blijvende betrekking tot God in Christus geven kan, en dat zelfs met den Heer Jesus verwant te zijn, geen titel of aanspraak op en uit zich zelve daartelt op de gemeenschap met Hem in geestelijke betrekking, — ook voor ons, die op grond van Jesus eigen woord aan deze hoofdwaarheid eerbiedige hulde brengen, is evenwel de natuurlijke aanleg, en evenzeer de natuurlijke afkomst, van den door het geloof vernieuwden en geheiligden mensch, eene bij de waarneming en verklaring van zijne individualiteit geenszins onverschillige of onbeduidende zaak. De kracht van den Geest, die den mensch van vleesch wederbaart tot geest, openbaart te gelijk op zeer onderscheidene wijzen en in oneindige verscheidenheden Zijne werking en uitwerksels naar de onderscheidene aangeborene karakters dergenen in welke en door welke Hij werkt. Het natuurlijk karakter van geen Simon Bar Jona of Saulus van Tarsen gaat bij hunne wedergeboorte ten geestelijken leven verloren, maar komt, geheiligd en gelouterd, integendeel juist alzoo des te sterker uit. Geen karakterkunde der mannen Gods, ook in de Schriften des Nieuwen Testaments, is zonder de kennismeming, waardeering, en bestudeering dier beide bestanddeelen denkbaar: hun aanleg van nature door natuurlijke afkomst, hun leven des geestes uit kracht van wedergeboorte uit den Heiligen Geest van God.

Wij begrijpen eenigermate op die wijze, ten gevolge

van hoedanige wet op het gebied van schepping en herschepping des ook bij Johannes meer bepaaldelijk en bijzonder dan bij eenig ander der Twaalve zich laat ontdekken een trek van onmiskenbare gelijkenis met den Heer, wiens daden hij beschreven heeft, wiens woorden op zoo gantsch éénige wijze door hem ons zijn wedergegeven. Maar wij begrijpen het vooral, het ligt althans zeer nabij voor de meest eenvoudige bevassing, wat groote en innige beweegredenen zich vereenigd hebben bij den stervenden Heiland, om juist aan Johannes Zijne moeder na te laten, om aan Zijne moeder juist Johannes als in Zijne eigene plaats ten zoon te schenken. Liet Hij, in een niet te miskennen bijzonderen zin, aan den persoon van Petrus Zijne Gemeente, de schapen en lammeren Zijner kudde, ten erfdeel; aan Johannes, den boezemvriend niet slechts, maar ook den bloedverwant, aan den zoon van Salome vertrouwde Hij Zijne moeder, Salomes zuster. Mocht iemand meenen, dat door die keus van Johannes, nog nadere bloedverwanten, eigene broeders des Heeren ¹, eigene zonen van Maria, zich eenigzins als voorbijgegaan konden beschouwen, hij gedenke daarbij (dáárgelaten ook nog voor een oogeblik des Heeren vrijheid ook in dezen opzichte, om te kiezen wien Hij wilde ¹) dat de eigene broeders des Heeren nog in Hem niet geloofden ², toen de zonen van Salome reeds lang Hem hadden aangenomen en aangekleefd; maar bovenal ook, dat van die broeders des Heeren (naderhand op hunne plaats geen minder uitnemende sieraden der Gemeente) uitdrukkelijk gemeld staat, dat zij gehuwd waren ³, en in zoo ver reeds minder dan Johannes tot de verzorging van die voortreffelijke moeder bij uitnemendheid geschikt.

¹ Marc. III: 13.

² Joh. VII: 5.

³ 1 Cor. IX: 5.

Doch zeer inzonderheid begrijpelijk wordt, na de eenvoudige maar treffende ontdekking eener natuurlijke maatschapsbetrekking tusschen Jesus en Johannes, tusschen Maria en Salome, een ander reeds herinnerd en bij uitstek belangrijk oogenblik in het leven der zonen van Zebédéus. Het wordt ons nu duidelijk, hoe hunne moeder Salome op het denkbeeld heeft kunnen komen, — hoe zij zelve zich tot verwezenlijking van dat denkbeeld tot den Heer hebben kunnen wenden, — dat zij in de heerlijkheid van Zijn koninkrijk zouden mogen zitten, de één aan Zijne rechter-, de ander aan Zijne slinkerhand. * Apostelen niet blootelijk, maar tevens onder het Apostolisch twaalfstal van moederszijde naaste bloedverwanten des Heilands, meenden Salomes zonen, dat die betrekking eene niet ligt wraakbare aanspraak met zich kon brengen op den hoogsten rang, in de bede begrepen. En wat natuurlijker nu, dan dat een dergelijk denkbeeld het eerst uitging van de moeder dier Boanergen, — van Salome, die zuster van Maria, maar in hare hooghartigheid te gelijk een zoo treffend tegenbeeld van de nederigheid der moeder van Jesus? Zulke contrasten zijn in het leven en de geschiedenis van familiën tusschen twee zusters niet zeldzaam. Toch lag, bij al het verschil, ook bij Salome op den bodem des harten overeenkomst van geloof met Maria. Of was het geen geloof, wat bij Salome de verwachting zoo wezenlijk en zoo werkelijk deed uitkomen van een heerlijk koninkrijk van dien Jesus, op dat oogenblik nog door Zijn eigen volk miskend, en door Zich zelve aan Zijne discipelen voorgesteld als te gemoet gaande enkel smaad en lijden en dood, eer dat met Zijne opstanding uit het graf een begin zou gegeven worden aan de heerlijkheden, daarop volgende? Geloof, hoe dan ook nog met het vleeschelijke vermengd en besmet, geloof was het van eene zelfde grootaartige natuur met geheel het karakter van moeder en zonen, wat deze

laatst met zoo verwonderlijk eene beslistheid op de vraag deed antwoorden, of zij gereed en bekwaam waren tot de gemeenschap met den drinkbeker des lijdens en met den doop des doods van den Meester. Hieruit ook laat het zich verklaren, dat de Heer wel op grond van hooger beginsel de bede afwijst, maar toch (terwijl de aanmatiging der beide broeders hunne medeapostelen zoo zeer ergerde) geene eigenlijke bestraffing, het zij van de moeder, het zij van de zonen laat volgen. Opmerkelijk mag het daarbij heeten, dat wel den zonen van Zebedeus een eigenlijk zitten ter rechter- en ter slinkerhand van hunnen Heer in Zijne heerlijkheid niet is toegestaan, maar dat hun onder Zijne getuigen op aarde ook in zoo ver eene uitnemende plaats is te beurt gevallen, dat, terwijl een hunner, Jacobus, de eerste van 's Heeren bloedgetuigen uit het getal der Twaalve verwaardigd werd te zijn ¹, Johannes, de ander, zonder dat toch zijn bloed gestort is, zich bij uitnemendheid een medegenoot in de verdrukking en in het koninkrijk en in de lijdzaamheid van Jesus Christus tot in zijn hoogen ouderdom heeft mogen noemen, en voorts uit dit leven niet gescheiden is, voor dat hij in den geest het koninkrijk der heerlijkheid van zijnen Heer aanschouwd, en daarvan aan de Gemeenten getuigenis afgelegd heeft. ²

Zoo ging ons dan uit het opgemerkte een dubbel verhelderend licht op over het karakter en geheel den natuurlijke aanleg van dien Johannes, aan welken wij, in overeenstemming met de oudste overleveringen, met de innigste bewustheid der Christelijke kerk van alle tijden, zowel het Boek der Openbaringen, als het Evangelie en de Brieven, naar zijnen naam genoemd, dank weten. Wij

¹ Hand. der Apost. XII: 2.

² Openb. I: 9.

zullen , naarmate wij deze Schriften zelve nader en dieper en tot in de bijzonderheden beschouwen en onderzoeken , des te meer de waarheid ondervinden der opmerking , die door iemand in onzen tijd gemaakt is: dat zij niet alleen de kenmerken harer echtheid overal voor oogen stellen en , als ware het , gevoelen en tasten doen , maar dat het evenzeer tot de volledigheid van een Apostolisch karakter als dat van Johannes behoort , de schrijver te zijn van al deze evengenoemde getuigenissen , als van wederzijde het karakter dier getuigenissen juist op dezen Apostel en boezemvriend van Jesus , dezen zoon van de zuster der moeder zijns Heeren , kenbaar wijst.

II.

EVANGELIE VAN JOHANNES. INDRUK DES GEHEELS DOOR HET
EIGENAARTIGE VAN TOON, STIJL, EN GANG. NADERE REDEGE-
VING VAN DIEN INDRUK.

Het Evangelie waarmede het viertal, dat onder dien naam ons is overgeleverd, besloten wordt en zich voltooit, heeft door den gantsch eigenen toon, dien het ademt, door het geheel éénige van zijnen stijl, schikking, zamenhang en zamenstel, ten allen tijde zoowel den eenvoudigsten geloovige als den diepzinnigsten geleerde, reeds bij den eersten en algemeenen indruk machtig aangedaan en als aangegrepen. De oude kerkvaders hebben het al vroeg als het bij uitnemendheid geestelijk ¹ Evangelie onderscheiden, uit hoofde van het op den voorgrond plaatsen der ongeschapen heerlijkheid van Hem, van wien de drie eerste Evangelien meer bepaaldelijk de menschelijke afkomst in bijzonderheden vermeldde. Latere schrijvers hebben onder allerlei beelden den hoog verhevenen en schier wonderbaren indruk beschreven, dien het Evangelie van Johannes met aan zichzelf steeds gelijk blijvende diepte op hen gemaakt heeft. » Een engel heeft het geschreven! » zeide van dat Evangelie een man, wien het bij godsdienstig gevoel en hoog dichterlijke gave allerminst aan invloeden ook uit eene geheel andere wereld, dan die van gods-

¹ Gr. πνευματικόν.

dienst en godgeleerdheid ontbroken heeft ¹! Doch wij hebben op dit oogenblik nog alleen met den vorm, niet zoo zeer met den inhoud te doen.

Bij eene natuurlijkheid en onnabootsbare eenvoudigheid, die ons later in onderscheidene zakelijke voorbeelden zal voor oogen komen, voegt dit Evangelie van den geliefden Discipel een toon en galm van verhevene plechtigheid, van levenvolle majesteit, die reeds vóór dat ieder woord nog naar eisch begrepen is, vóór dat ieder volzin op zich zelven in het verstand is opgenomen, het hart vervult met eene onuitsprekelijke gewaarwording van boeiende liefelijkheid en heilig ontzag. Wij slaan dit Evangelie op, en lezen of hooren zijnen aanhef, en dat onvergelykbaar grootaartige in stijl en toon, ja of het ware in zangmaat, komt ons onmiddellijk alreeds bij den ingang te gemoet. »In den beginne was het Woord, en het Woord was bij God en het Woord was God. Dit was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door hetzelfde gemaakt, en zonder hetzelfde is geen ding dat gemaakt is. ² In hetzelfde was het leven, en het leven was het licht der menschen. En het licht schijnt in de duisternis en de duisternis heeft hetzelfde niet begrepen. Er was ³ een mensch van God gezonden, wiens naam was Johannes. Deze kwam tot een getuigenis, om van het licht te getuigen, opdat zij allen door hem gelooven zouden. Hij was het licht niet, maar (was gezonden) opdat hij van het licht getuigen zoude, enz.” Niet minder indrukmakend is de aanhef van den eersten Brief: »Hetgeen van den beginne was, hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij gezien hebben met onze oogen, hetgeen wij aanschouwd

¹ HERDER.

² Of naar den eisch van het oorspronkelijk: »Alle dingen zijn geworden door hetzelfde, en zonder hetzelfde is geen ding geworden, dat geworden is (dat wording had).”

³ Gr. Er werd.

hebben en onze handen getast hebben, van het Woord des levens; want het leven is geopenbaard, en wij hebben het gezien, en wij getuigen en verkondigen ulieden dat eeuwige leven, hetwelk bij den Vader was en ons is geopenbaard. Hetgeen wij dan gezien en gehoord hebben, dat verkondigen wij u, enz.” Geheel anders gewijzigd hervinden wij wederom dien zelfden hoog verheven galm in den aanhef der Apocalypse: »De openbaring van Jesus Christus, die God hem gegeven heeft om Zijnen dienstknechten te toonen de dingen die haast geschieden moeten, en die Hij door Zijnen engel gezonden en Zijnen dienstknecht Johannes te kennen gegeven heeft: Dewelke het woord Gods betuigt heeft, en het getuigenis van Jesus Christus, al wat Hij gezien heeft: Zalig is hij die leest, en zijn zij die hooren de woorden dezer prophecy en die bewaren hetgeen in dezelve geschreven is; want de tijd is nabij. Johannes aan de zeven Gemeenten die in Asië zijn: Genade zij u en vrede van Hem, die is en die was en die komen zal, enz.” Het zij, voorts, in dat Boek der Openbaringen hemelsche stemmen en beschrijvingen van hemelsche gezichten zich in dien altijd hoog majestueusen en diep schokkenden toongalm opvolgen, het zij in het Evangelie korte en krachtige volzinnen zich uit dienzelfden grondtoon afwisselen met rijk aaneengeschakelde redenen en ontwikkelingen, overal draagt de stijl des Schrijvers dat bijzondere karakter, hetwelk den middeneeuwschen dichter voor den geest stond, als hij van Johannes zong:

Aadlaar boort hy door de wolken :

Geen der oude waarheidstolken

Ging dien grooten Ziender voor

In het hoogste hemelspoor.

Wat reeds de aarde zag vervullen ,

Wat nog de eeuwen tuigen zullen ,

Zag geen menschenkind dan hy
In doorluchter propheet 1.

Wat het Evangelie aangaat, — het Johanneïsche werk dat wij hier bepaaldelijk beschouwen, — voor het gevoel heeft, bedrieg ik my niet, zijn geheel iets van die »stemme veler wateren” waarvan het Boek der Openbaring op onderscheidene plaatsen melding maakt, of wel, van wege den vasten en geregelten en met groote kalmte toch krachtig voortsnellenden gang der verhalen, iets van den stap eener krijgsbende, waarvan de gelederen elkander opvolgen en als voortstuwen naar een aangewezen middenpunt.

Van al deze, naar een ieders gevoel onderscheidenlijk gewijzigde, indrukken, welke dit Evangelie in zijn gantschen aanleg en samenhang, zoo wel als in zijne afzonderlijke deelen op den lezer te weeg brengt, wordt men meer en meer in staat zich rekenschap te geven, naarmate men zich met den inhoud tot in de fijnste bijzonderheden gemeenzaam maakt. Reeds enkele eigenaartigheden van stijl en samenstel, hier en daar naar dat er de aandacht bij bepaald wordt waargenomen, kunnen tot zekere hoogte van den gantsch éénigen indruk van dit verheven boek rede geven.

Men neme, onder andere eigenaartigheden van zijne volzinnen, het veelvuldig gebruik van den krachtig schilderenden tegenwoordigen tijd des werkwoords, in plaats van het meer gewone en dagelijksche verleden. Welk een leven, wat aanschouwelijkheid, wat snelle terugvoering als in het midden der gebeurtenissen, wat indruk

1 Volat avis sine metâ
Quo nec vates nec propheta
Evolavit altius.
Tam implenda quam impleta
Nunquam vidit tot secreta
Purus homo purius.

van louter historische waarheid geeft in dit ons vierde Evangelie deze doorgaande voorkeur, welke in de overzettingen alles behalve met getrouwe naauwkeurigheid wordt terug gevonden, en (men moet het erkennen) ook niet altijd bij de letterlijke overbrenging in andere talen dezelfde treffende uitwerking geeft als in het oorspronkelijk! Toch blijft er altijd iets van over, en is het van belang te weten, hoe zich in de eigene taal die hij bezigde de geliefde Schrijver heeft uitgedrukt op plaatsen als de volgende, alwaar het tegenwoordig van den Griekschen tekst voor het meest door een verleden in de vertalingen is vervangen geworden: Dus reeds dadelijk op de eerste bladzijden van dit Evangelie¹: »Des anderen daags ziet (niet: zag) Johannes Jesus tot hem komende, en zegt (niet: zeide): Zie het Lam Gods dat de zonde der wereld wegneemt,” en vs. 31: »Des anderen daags stond Johannes wederom en twee van zijne discipelen, en ziende Jesus wandelende, zegt (niet: zeide): Zie het Lam Gods;” en vs. 41: »Andreas, de broeder van Simon Petrus was een van de twee, die het van Johannes gehoord hadden en hem gevolgd waren. Deze vindt (niet: vond) zijnen broeder Simon, en zegt (niet: zeide) tot hem: Wij hebben gevonden den Messias, hetwelk is, overgezet zijnde, den Christus;” en vs. 44: »Des anderen daags wilde Jesus gaan naar Galilea en vindt (niet: vond) Philippus en zegt (niet: zeide) tot hem: volg my.” In geheel het verhaal der wonderverandering van water in wijn op de bruiloft te Cana, heeft het oorspronkelijk Grieksch zonder uitzondering dat levenvolle: »hij of zij zegt,” in plaats van het: »hij of zij zeide” der overzetting. Men beproeve slechts de herstelling van den tegenwoordigen tijd onder het lezen, en oordeele zelve over de uitwer-

¹ Joh. I: 26 en volg.

king! ¹. Hetzelfde worde beproefd in de geschiedenis der opwekking van Lazarus, en dan geoordeeld over het gantsch eigenaartige leven, dat door dien zelfden tegenwoordigen tijd, afgewisseld telkens wederom door het gewone verleden, zoowel in de zamenspraak als in het verhaal wordt te weeg gebragt. Dus b. v. in dat Elfde Hoofddeel, wederom het doorgaande: »hij of zij zegt'' (niet: zeide), »zij zeggen'' (niet: zeiden); maar ook vs. 29: »Maria, als zij dat hoorde, staat haastelijk op, en gaat tot Hem'' (niet: stond op en ging). — Maar vooral ook in de lijdens- en opstandingsverhalen is dit tegenwoordig bij Johannes bevoorrecht en levenvol. Zie wat werking het doet in het schilderachtige en sterk bewogene van de plaats ²: »Hij loochende en zeide: Ik ben het niet. Een der dienst-knechten van den Hoogepriester, die maagschap was van dengenen, dien Petrus het oor had afgehouden, zegt: Heb ik u niet gezien in den hof met hem? Petrus dan loochende het wederom. En terstond kraaide de haan. Zij dan leiden (niet: leidden) Jesus van Cajaphas in het rechthuis, en het was 's morgens vroeg.'' Ook, onder de vele plaatsen, waar dit: »hij zegt'' bij den Evangelist voorkomt ³: »Jesus dan ziende Zijne moeder en den discipel dien Hij lief had daarbij staande, zegt tot Zijne moeder: Vrouwe! zie uw zoon. Daarna zegt Hij tot den discipel: zie uwe moeder.'' Voorts ⁴: »Op den eersten dag der week gaat Maria Magdalena vroeg, als het nog duister was, naar het graf, en ziet den steen weggenomen van het graf. Zij loopt dan en komt tot Simon Petrus en tot den anderen discipel dien Jesus lief had, en zegt tot hen: Zij hebben den Heer weggenomen,'' enz.; en vs. 12:

¹ Joh. II: 3, 4, 5, 7, 8, 10.

² XVIII: 25—28.

³ XIX: 26, 27.

⁴ XX: 1.

»Zij bukte in het graf en ziet twee Engelen;» en vs. 14: »Zij keerde achterwaarts en ziet Jesus staan, en zij wist niet dat het Jesus was;» en vs. 22: »Jesus blies op hen en zegt tot hen.» Straks insgelijks in het verhaal der verschijning bij de zee van Tiberias¹: »Petrus zegt» — »Jesus zegt,» — »zij zien een kolenvuur liggen;» — »Jesus komt en neemt het brood en geeft het hun,» — »Petrus ziet den discipel dien Jesus lief heeft volgen,» enz.

Niet geheel, het is zoo, ontbreekt bij de Evangelieschrijvers, voorgangers van Johannes, die krachtig schilderende tegenwoordige tijd in het Grieksch, door de overzetters voor het meest minder juist, althands minder treffend, door een verleden tijd teruggegeven ². Bij Marcus inzonderheid, dien bij uitstek pittoresken schrijver, is een dergelijk gebruik van het dusgenaamde historische praesens zeer veelvuldig. Doch hetgeen ook aldus den stijl van Johannes, en zijn gebruik van den tegenwoordigen tijd in het historisch verhaal onderscheidt, is vooral het ontbreken daarbij van het voegwoordje »en» dat in de verhalen van Marcus integendeel in de ruimte wordt aangenomen. De proef is door vergelijking gemakkelijk te nemen, hoe zeer door de weglating van dat »en» bij Johannes de statige en indrukmakende gang des verhaals verhoogd wordt. Lezen wij b. v. eenen dier met het voegwoordje aan elkander gebonden volzinnen bij Marcus, gelijk die in het oorspronkelijk luidt: »En zij komen tot Bethsaïda, en zij brengen tot Hem eenen blinde, en zij bidden Hem, dat Hij dien aanraken mocht;» en plaatsen wij daarnevens een volzin uit Johannes, waar insgelijks aan den tegenwoor-

¹ XXI: 2, 5, 7, 12, 13, enz.

² Vooral is dit gebruik van den tegenwoordigen voor den verleden tijd bij de Evangelisten geliefkoosd met betrekking tot het werkwoord λέγειν (zeggen), in den derden persoon het zij van het enkel- of van het meervoud.

digen tijd in meerdere elkander opvolgende werkwoorden boven het verleden, doch zonder eenig voegwoord, de voorkeur wordt gegeven; b. v. in het verhaal der opwekking van Lazarus¹: »Jesus zegt: Neemt den steen weg. Martha de zuster des gestorvenen zegt tot Hem: Heer! hij riekt nu al, want hij heeft vier dagen aldaar gelegen. Jesus zegt tot haar: Heb Ik u niet gezegd (of liever, zeide Ik u niet), dat, indien gij geloofd, gij de heerlijkheid Gods zien zult?» Het onderscheid is merkbaar voor het gevoel.

Nog een ander in dit Evangelie boven alle andere Schriften van het Nieuwe Testament geliefkoosd gebruik van een tijd des werkwoords, geeft aan zijnen stijl iets ook van dezen kant indruk makends. Het is zijn veelvuldig gebruik van den volmaakt verledenen tijd (*perfectum*), waardoor, wat den zin betreft, de indruk geboren wordt van een sinds lang volbrachte gebeurtenis of besliste zaak, en, wat den klank der woorden aangaat, iets hoog majestueus en indrukwekkends, dat natuurlijk in elke overzetting moet verloren gaan². In elk geval is het misschien niet blootelijk dat bij Johannes bevoorrechte *perfectum*, maar de gelukkige en in zekeren zin hoogst dichterlijke mengeling van volmaakt verledene, tegenwoordige, en onbepaalde tijden van het werkwoord, die aan zijn Evangelie eene zoo ontzachlijke levendigheid te gelijk en hooge statigheid geeft.

¹ XI: 39, 40.

² Bijzonder komt dit laatste uit, bij een voor zulke indrukken fijn gevoelig gehoor, in Johannes veelvuldig gebruik van den volmaakt verleden tijd van het werkwoord *ὁράω* (zien): *ἑώρακα, ἑώρακαμεν, ἑώρακας*. Wat den zin betreft, is de tegenstelling van dezen volmaakt verleden tijd en den gewonen historischen aoristus (eigenlijk onbepaalden tijd) van groote kracht b.v. in dat woord van den Heer tot Thomas (XX: 28): *ὅτι ἑώρακάς με πεπίστευκας, μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες*. »Om dat gij gezien hebt, zoo hebt gij (nu voor goed) geloofd; zalig zijn ze die niet gezien zullen hebben en geloofd zullen hebben,» of misschien nog beter: »die niet gezien hebbende gelooven zullen.»

Een bijzonder karakter, het zij van indrukmakenden ernst, het zij van verrassende aanschouwlijkheid, geeft aan den stijl van het Evangelie ook nog meermalen zijn in korte volzinnen nevens elkander stellen van belangrijke, soms kontrasteerende, soms ook wel gantsch eenvoudige, maar eigenaartig sprekende en treffende bijzonderheden. Dus, onder anderen die herinnering, ¹ — bij het vermelden van een getrouw en moedig woord van Nicodemus in het midden zijner Phariseesche amptgenooten, — dat hij het was, die »des nachts tot Jesus gekomen was, zijnde één uit hen», of ² dat het, toen Judas de bete genomen had en tot het volvoeren van zijn verraad uitgegaan was, »nacht was.» Straks in het lijdensverhaal is een dergelijke korte opmerking, als in het voorbijgaan, door het sterke contrast ontzachlijk ³: »Zij dan riepen allen wederom zeggende: Niet dezen, maar Barabbas [willen wij dat gij ons loslaat] — en Barabbas was een moordenaar ⁴.”

Wederom eene eigenaartigheid, aan dit Evangelie overigens, gelijk ons later blijken zal, met de Apocalypse op nieuw gemeen, is een bijzonder, een bij uitnemendheid statig soort van Oostersch parallelismus, of naast elkander plaatsing van twee met elkander gelijkbeteekenende, maar tevens elkander toelichtende en als ondersteunende of ook wel uitbreidende volzinnen. Dat parallelismus, in den aart liggend van den Hebreeuwschen wortel die aan al de Evangelien gemeen is, onderscheidt zich bij Johannes, als reeds gezegd is, door iets nog meer plechtigs en diepzinnigs. Dus, al dadelijk bij den aanhef (I: 2): »Alle dingen zijn door Hem (het Woord) geworden,” met onmiddellijk daarop dezelfde verklaring in ontkennenden vorm: »En zon-

¹ VII: 50.

² XIII: 30.

³ XVIII: 40.

⁴ Gr. λῃστῆς eigenlijk: roover.

der Hem is niets geworden, dat wording had.” En op wederom andere wijze (I: 10): »De wereld is door Hem geworden, en de wereld heeft Hem niet gekend.” En wederom anders (III: 11): »Wat wij weten, spreken wij, en wat wij gezien hebben, getuigen wij,” en (VI. 35): »Die tot Mij komt zal niet meer hongeren, — en die in mij gelooft, zal niet meer dorsten.”

Hetgeen intusschen bovenal den bijzonderen indruk verklaart, dien het Evangelie van Johannes te weeg brengt op een gehoor, dat van den vorm en stijl zijner voorgangers eene nog versche geheugenis heeft, is de geheel nieuwe en bij uitstek keurige keuze der woorden, bij hem het zij geheel voor het eerst of in eene gantsch nieuwe betekenis voorkomende. Uit den grooten voorraad mogen eenige weinige voorbeelden hier volstaan.

Wij nemen ze. naar de orde des Boeks, al dadelijk uit de Inleiding, waarvan reeds de eerste volzin ons die overal voorkomende en bekende uitdrukking: het woord ¹ in eenen hoog verheven zin voor oogen brengt, welken zij alleen in deze Schriften van Johannes heeft, en ook aldaar, slechts eenige zeer enkele malen; — ter aanduiding namelijk van den Zoon van God in die allerhoogste Goddelijke natuur, welke Hij met en in den Vader had, voor dat nog iets, dat buiten God is, bestaan had. »In den beginne” (lazen wij reeds in dit ons Evangelie, en zullen wij hier nog meermalen uit onderscheidene oogpunten hebben te herlezen) »in den beginne was het Woord” (v. 1), waarvan straks (v. 14) verklaard wordt, dat het »vleesch werd,” en dan verder in geheel dit Boek onder dien naam niet meer gesproken wordt, maar wel op nieuw in den aanvang van den Eersten Brief des Apostels, ² en

¹ Gr. ὁ λόγος.

² 1 Joh. 1: 1.

dan voorts wederom niet meer, noch in de Brieven, noch in den loop der Apocalypse, tot op het ontzachtlijk oogenblik, aan het einde dier prophetische rol, dat ons den hemel geopend toont, en op een wit paard gezeten, oordeelende en krijg voerende in gerechtigheid, Hem, Wiens naam is »Getrouw en Waarachtig" en die straks, na nog eenige beschrevene trekken van Zijne heerlijkheid, aldaar genoemd wordt »het Woord van God." ¹

In het Evangelie geeft Hem diezelfde Inleiding (v. 1—18) tot tweemaal toe den naam van »Eeniggeboren van den Vader" ², »Eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is" (v. 14 en 18). Diezelfde benaming van »Eeniggeboren," die alleen nog bij Lucas en in den Brief aan de Hebreëu voorkomt, maar aldaar slechts met toepassing op bloote kinderen van menschen ³, geeft Johannes nog een en andermaal in zijn Evangelie, en voorts een enkele reis in een der Brieven ⁴ aan den Zoon van God. Aan deze benaming beantwoordt wederom die andere, bij Johannes alleen voorkomende uitdrukking: »Jesus eigen Vader," ⁵ terwijl de insgelijks bij Johannes op slechts eene enkele plaats voorhanden naam van: »Zoon des Vaders," ⁶ met vele plaatsen elders in zijn Evangelie samenstemt, alwaar van het »zijn des Vaders in den Zoon" en »van den Zoon bij den Vader," en »in den Vader" sprake is. Overvloedig is voorts (in verband met die gantsch éénige betrekking van den Vader en den Zoon in het Goddelijk wezen) datzelfde Evangelie in de voorstelling van het zijn der geloovigen in den Zoon, en van Hem in de Zijnen, en wederom van dezen beide in den Vader en in den Zoon ⁶.

¹ Openb. XIX: 11—13.

² Luc. VII: 12. VIII: 42. IX: 38. Heb. XI: 47.

³ III: 16, 18. 1 Joh. IV: 9.

⁴ Joh. V: 18.

⁵ 2 Joh. 3.

⁶ XIV: 11. XV: 1—7. XVII: 21 en eld.

Van den aanvang af onderscheidt het Evangelie zich al verder door eene, als eenvoudig verschijnsel reeds, treffende tegenstelling tusschen het ZIJN, ¹ dat aan den Christus in Zijne hooge Godsnaatur wordt toegeschreven, en het WORDEN ², dat der menschen en des menschelijken bestaans is. Dus al dadelijk t. a. p. ³: »Het Woord was in den beginne, en het werd vleesch;” en ⁴ »Daar werd een mensch gezonden van God, wiens naam was Johannes,” maar (vs. 6): »Het waarachtige licht, (de Zoon, het Woord) hetwelk verlicht een iegelijk mensch, was komende in de wereld;” en wederom: ⁵ »Eer Abraham werd, BEN ik.” ⁶

Wordt de Zoon in Zijne eenheid van wezen met den Vader en in Zijn persoonlijk bestaan van eeuwigheid bij den Vader, door die gantsch éénige benaming: »het Woord” bij Johannes verheerlijkt, in Zijne lijdende en der menschen zondeschuld verzoenende menschheid wordt Hij insgelijks op eene aan onzen Apostel gantsch eigene wijze gekenmerkt. Het Lam heet persoonlijk bij Johannes, een en andermaal in zijn Evangelie, Hij, die door Petrus in overeenstemming met de prophecy van Jesaia en met de vóórbeeldende offers van de Mosaïsche dienst met »een onbestraflijk en onbevlekt Lam” vergeleken wordt ⁷, — die door Paulus in den Brief, met een zoo bepaald en onmiddellijk terugzicht op het Paaschoffer des Ouden Testament, »ons Pascha dat voor ons geslacht is”, ⁸ wordt genoemd. Ons is

¹ Gr. εἶναι.

² Gr. γένεσθαι.

³ I: 1, 14.

⁴ I: 6.

⁵ VIII: 58.

⁶ Gr. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι. ^{b)}

⁷ 1 Petr. I: 18: 19. Jes. LIII: 7.

⁸ 1 Cor. V: 7.

in dit Evangelie van den Apostel Johannes niet slechts het woord van Johannes den Dooper: »Zie het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt,» bij den aanvang overgeleverd geworden, ¹ maar door geheel den verderen loop van dat zelfde Evangelie heen komt op meer dan ééne treffende wijze die groote waarheid te voorschijn, ofschoon verder noch in dat Boek, noch ook in de Brieven, herhaald wordt de uitdrukking zelve, die wij dan straks op nieuw, overvloediger en in volheerlijker omgeving dan immer, terug vinden in het Boek der Openbaring. Aldaar draagt de na Zijn volbracht zoenlijden verheerlijkte, op den troon gezetene, in glorieijken triumf terugkeerende Christus dien naam rechtstreeks en bepaaldelijk: »het Lam.» Dus, in de hulde der aanbidding en het nieuwe lied der gezaligden en verheerlijkten, vertegenwoordigd door de vier levende wezens en de vier en twintig Ouderlingen, in het gezicht van het vijfde Hoofddeel der Apocalypse (vs. 8, 9): »Zij vielen neder voor het Lam, ^c hebbende elk citheren en gouden fiolen, zijnde vol reukwerk, welke zijn de gebeden der heiligen, en zij zongen een nieuw lied, zeggende: Gij zijt waardig dat boek te nemen en zijne zegelen te openen, want gij zijt geslacht en hebt ons Gode gekocht met uw bloed, uit allen geslachte en tale en volke en natie.» En onmiddelijk daarna, in den lofzang der Engelen (vs. 12): »Het Lam dat geslacht is, is waardig te ontvangen de kracht en rijkdom en wijsheid en sterkte en eer en heerlijkheid en dankzegging.» En eindelijk (vs. 13) in de toejuiching van geheel het schepsel: »Hem die op den troon zit en het Lam zij de dankzegging en de eer en de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. ²

¹ Joh. I: 29, 36.

² Verg. Openb. VI: 16. VII: 10. XIII: 8, XIV: 1, 4, 10. XVII: 14. XIX: 7, 9. XXI: 22, 23, 27. XXII: 1, 3.

Wederom eene andere uitgelezene uitdrukking, nergens elders in het Nieuwe Testament dan bij Johannes in dien zin aanwezig, geven ons in zijn Evangelie onderscheidene opgeteekende gesprekken van Jesus aan. In dat uit zoo vele oogpunten verheven en leerrijk onderhoud van den Heer met Nicodemus vinden wij voor het eerst het woord: »verhoogen” ¹ in dien geheelnieuwen zin gebezigd van opheffen aan het kruis ², naar de gelijkenis der opheffing door Moses van de koperen slang in de woestijn. ³ Straks gebruikt de Heiland het woord in denzelfden zin in eene rede tot de scharen, bij Johannes alleen opgeteekend: ³ »Zoo wanneer ik van de aarde zal verhoogd zijn, zal ik ze allen tot mij trekken;” de uitdrukking onmiddellijk daarop uitgelegd wordende door den Evangelist (vs. 33): »Dit zeide Hij, beteekenende hoedanigen dood Hij sterfen zoude.” In geen anderen zin is de uitdrukking op te vatten in eene vroegere rede van Jesus tot de Joden ⁴: »Wanneer gij den Zoon des menschen zult verhoogd hebben, dan zult gij verstaan enz.”

Met eene wederom even versche als eigene uitdrukking wordt in het gesprek met Nicodemus bij Johannes te kennen gegeven hetgeen overal elders bekeering of wedergeboorte heet. ⁵ De Heer spreekt ter even bedoelde plaats ⁶ van een wederom of van boven geboren worden uit water en geest, waarmede overeenkomt het ge-

¹ Gr. ὑψόσιν.

² Joh. III: 14.

³ XII: 32.

⁴ VIII: 28.

⁵ Μετάνοια, ἀναγέννησις, παλιγγενεσία, 1 Petr. I: 3, 23. (bij Mattheus XIX 28 geeft dit laatste woord eene geheel nieuwe orde van zaken onder de koninklijke regering van Christus over de aarde te kennen.)

⁶ III: 3, 5.

boren zijn uit God in dat zelfde Evangelie ¹ en in de Brieven. ²

Bij deze weinige voorbeelden zouden nog in ruime mate woorden, woordvormen, woordschikkingen, kunnen gevoegd worden, die het zij volstrekt en in het geheel, het zij in eenen bepaalden en bijzonderen zin alleen bij Johannes voorhanden zijn, en allen dienzelfden stempel dragen van verhevene majesteit, van uitgezochte fijnheid en diepte, in welluidenden en onbeschrijflijk treffenden toon en taal. ³ Wij zullen later in de gelegenheid zijn op te merken, hoe alle die eigenaartigheden van stijl en spreekmanieren bij den Apostel-Evangelist, hem karakteristiek onderscheidend van zijne voorgangers, in nauw en noodzakelijk verband staan met geheel den aanleg en het zamenstel zijner Schriften ten aanzien der zaken zelve. Hier ter plaatse was het oogmerk alleenlijk eenigermate rede te geven van dien gantsch bijzonderen indruk dien de Schriften, aan onzen Apostel toegeschreven, vooral in het oorspronkelijk, maar toch ook in de gewone overzettingen, op gehoor en gevoel al dadelijk plegen te maken.

Wij gaan thands over tot den inhoud zelve van zijn Evangelie. Bij hetgeen vooraf moest aangemerkt worden omtrent den vorm, ten aanzien van taalgebruik en stijl, behoort misschien hier ter plaats nog een enkele algemeene opmerking omtrent zamenstel en zamenhang van dit gewijde Boek. Ook in dit opzicht onderscheidt het zich op merkwaardige wijze van den gang der verhalen bij de drie eerste Evangelisten. De handelingen en redenen des Heeren volgen elkander hier kenlijk op bij wege van eene reeks van afzonderlijke tafereelen, die alle wel tot een gemeenschaplijk middenpunt en doeleinde kunnen worden terug-

¹ 1: 13.

² 1 Joh. III: 9. IV: 7. V: 1.

gebracht, ja ook wel, in betrekking tot elkander beschouwd, een geregelden ontwikkelingsgang in de gebeurtenissen aanschouwelijk maken, maar toch tevens, als ware hier eene soort van fragmenten-verzameling, in zeker opzicht onafhankelijk van elkander dáárstaan. Voor de naauwe verwantschap tusschen ons vierde Evangelie en het Boek der Apocalypse kan deze opmerking daarom te meer van gewicht zijn, omdat eene gelijksoortige voorstelling der toekomstige dingen in laatstgemeld geschrift genoegzaam in het oog loopt. De Schrijver heeft, van dien kant beschouwd, ons zijne tweederlei oorkonde van »reeds volbrachte en nog te volbrengen dingen” ¹ nagelaten in eene tweederlei reeks van historische zoowel als prophetische gezichten, van prophetische zoowel als historische tafereelen.

¹ *Tam implenda quam impleta.*

III.

EVANGELIE VAN JOHANNES. EIGENAARTIGHEID, VERHEVENHEID,
DIEPTE VAN ZIJNEN INHOUD IN DE BIJZONDERHEDEN.

Treft ons onmiddellijk reeds bij het lezen en hooren van het Evangelie van Johannes, iets gantsch bijzonders en eenigs in geheel zijn toon en klank, de inhoud zelve, naarmate het onderzoek dieper gaat van dit Apostolisch keurgeschrift, beantwoordt aan dezen eersten en nog slechts uitwendigen indruk allerwege. In het oog loopend is, ook wat de daarin nedergelegde zaken en redenen betreft, het onderscheid tusschen dat Evangelie en de drie gelijksoortige schriften zijner Voorgangers, de synoptische Evangelien. Een geheel nieuw element doorstroomt, bezielt, en bestemt het tot een geheel nieuw soort van Evangelie, een niet meer bloot verhalend en ordenend, maar ook het verhaalde toelichtend, de geschiedenis leerstellig en wijsgeerig verklarend Evangelie. Hier voor het eerst hebben wij in de historische Schriften des Nieuwen Verbonds eene Apostolische Theologie, waarvan het karakter juist door hare diep wijsgeerige richting zich wederom eigenaartig van het meer eigenlijk Joodsch-leerstellige in de Brieven van Paulus onderscheidt. ^A

De naam van geestelijk, waarmede de Ouden, als wij reeds zagen, dit Evangelie kenmerkten, had in het bijzonder betrekking tot het op den voorgrond treden aldaar

der Goddelijke natuur en heerlijkheid van Jesus. Hier dan ook inderdaad treedt de hooge beteekenis van dien naam »Zone Gods” in haar volste en volheerlijkste licht, — hier Zijne volkomene, dat is, wezens-éénheid met den Vader; hier, wederom uit kracht en in de gevolgen Zijner komst in de wereld, Zijner openbaring in het vleesch, Zijner zelfofferande ter verzoening van de zonden der wereld, de eenheid en innerlijke gemeenschap Zijner geloovigen, als die van de ranken met den wijnstok, in en met Hem. Geheel de Persoon van Jesus Christus treedt van allerlei kanten en in allerlei betrekking in dit Evangelie boven dat zijner Voorgangers volheerlijk te voorschijn, ongeveer in de verhouding van Zijne gedaantewisseling op Thabor tot die Zijner evenzeer Goddelijke, maar toch nog eenigermate omhulde en verborgene heerlijkheid in het meer dagelijksche van Zijn leven op aarde.

In onmiddellijke overeenstemming met deze bij uitnemendheid verhevene afbeelding des Persoons van den God-mensch, staat verder geheel die schitterende reeks of kring van levens- en lijdensbijzonderheden, daden, woorden, getuigenissen, teekenen, mitsgaders de daaruit voortvloeiende opmerkingen en ontwikkelingen, waaruit het Evangelie van Johannes is zaamgesteld. De gantsche aanleg, de gantsche opvatting is in dit Evangelie, van wat zijde het ook beschouwd worde, ongemeen, ten eenenmale op zich zelf zelf staande, en grootsch. Zie hoe het zich onderscheidt, onder anderen, door het vermelden van het begin, het hooger of dieper beginsel van vele dingen, die ons van elders reeds, doch buiten dat verband of althans zonder die vermelding van hunne eerste oorzaken, bekend zijn. Dat in zoo vele opzichten karakteriseerend en veelbeteekenend woord van den aanhef: »In den beginne” kondigt, om zoo te zeggen, een nog verdere reeks van aanduidingen omtrent den eersten aanvang, de eerstelingen,

de wording van vele dingen op het gebied van Jesus verlossings- en herscheppingswerk, aan. Wat in den beginne was, eer dat nog eenig ding geworden was, dat wording had, verklaart de Inleiding; straks geeft de verdere loop des verhaals van uit de vele, door de synoptische Evangelien toen nog meerendeels onvermelde wonderen des Heeren ons »het begin der teekenen die Jesus gedaan heeft in Galilea.”¹ — In de optreding van Johannes den Dooper doet het Evangelie van den Apostel ons vooral dat woord, door hem geuit aangaande zijne verhouding tot den Heer wiens Wegbereider hij geweest is, uitkomen: ² »Die na mij komt is vóór mij geworden, want hij was eer dan ik.” — Straks in een lager kring van opmerkingen nedergedaald, teekent hij op ³, wie der discipelen van Jesus, discipelen vroeger van den Dooper zijn geweest. — Maar evenzeer als in de aangegeven voorbeelden en elders in dit Evangelie het begin, zoo wordt ook met bijzonderen nadruk in datzelfde getuigenis van den geliefden Discipel op het einde, het slot, de laatste gevolgen van meer dan ééne afdeeling in het leven, lijden, en sterven des Heeren de aandacht gevestigd. Hoe Hij b. v. »de Zijnen lief had tot den einde,” wordt hier met zoo vele woorden eerst uitgesproken ⁴, straks in Zijne laatste smarten op het hout des vloeks in die nergens elders aangeteekende bijzonderheid aangewezen der reeds vermelde aanbeveling van Maria aan Johannes, en van Johannes aan Maria ⁵. Door geheel dit Evangelie heen straalt het denkbeeld door eener telkens terugkerende ver-

¹ II: 11. IV: 54.

² I: 30.

³ I: 35—3.

⁴ XIII: 1.

XIX: 26.

binding van begin en einde in de opteekening der merkwaardigste feiten. Dus, onder anderen, vangt bij Johannes het verhaal der vermenigvuldiging van brooden met eene voorafgegane bijkomstige, maar altijd beteekenisrijke omstandigheid aan, die bij de vroegere Evangelisten nog niet opgenomen werd (vs. 5—9); dan wordt, wederom bij Johannes alleen, het verhaal besloten met de geestelijke toepassing van het wonder, in de Synagoge te Capernaum gevolgd (ald. 25—58). Ook de lijdensgeschiedenis, in haar geheel en in hare onderdeelen, kenmerkt zich bij Johannes door de treffende vermelding van de eerste en de laatste bijzonderheden. Begin en einde, ziedaar overal hoofdgedachte bij dien Apostel-Evangelist, in wiens Apocalypse later aan God, aan Christus, die aan geen scheepsel mededeelbare naam gegeven wordt van: »De Eerste en de Laatste, de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde.”¹

Tot de uitnemendheid en grootschheid des karakters van dit Evangelie behoort verder ook nog het verhevene en boven alle andere, in de vroegere Evangeliën opgeteekende werken van Jesus, uitgelezene dier teekenen en wonderen, welke door Johannes alleen zijn te boek gesteld. De synoptische Evangeliën verhalen het wonder der spijsvermenigvuldiging in de woestijn; Johannes alleen verhaalt ook dat der verandering van water in wijn op de bruiloft. De synoptische Evangeliën beschrijven of vermelden talrijke genezingen van lammen, blinden, geraakten, kreupelen, allerlei kranken; het Evangelie van Johannes vermeldt de genezing van slechts twee kranken, maar dan ook van den éénen, nadat hij reeds acht en dertig jaren lang hulpeloos gelegen had, — van den anderen, met een woord uitgesproken te Caana en op dat zelfde oogenblik volbracht

¹ I: 8, 17. II: 8.

te Capernaum; — van slechts éénen blinde, maar dan ook eenen, als nergens elders in deze klasse van lijders vermeld, een blindgeborene. De synoptische Evangelien vermelden ook eene en andere opwekking door Jesus uit den dood; het Evangelie van Johannes vermeldt Zijne opwekking van eenen doode uit het graf, alwaar hij reeds vier dagen gelegen had.¹

Een diergelijke eigenaartigheid en uitnemendheid onderscheidt ook de beide teekenen van Jesus, opgenomen in dit vierde Evangelie, na Zijne opstanding: de verschijning in het midden der discipelen, als de deuren gesloten waren, en de wonderbare vischvangst, »waarbij het net, beladen met de honderd drie en vijftig groote visschen, niet scheurde.»²

De opwekking van Lazarus uit den dood en uit het graf, alleen door Johannes beschreven, leidt tot de opmerking van nog wederom eene andere eigenaartigheid van dat zelfde Evangelie. Men heeft op de vraag, waarom toch dat ontzachtlijk wonder niet ook in de synoptische Evangelien opgeteekend mag zijn geweest, op meer dan ééne wijze hiervan rede gegeven. En ongetwijfeld laat zich het stilzwijgen der drie Evangelisten³, die nog vóór de verwoesting van Jerusalem geschreven hebben, ook op dit punt uitnemend verklaren uit de zeer waarschijnlijke onderstelling, dat de man, vriend en discipel van Jesus, aan wien het wonder geschied was, op dat tijdstip nog leefde, en dat de vermelding van zijnen naam, en van de groote gebeurtenis zelve, zonder volstrekte noodzaak voor hem onder de Joden gevaarlijk kon zijn. Wij lezen toch bij Johannes, ter gelegenheid dat hij de groote schaar vermeldt die naar Bethanië uitliep, »niet alleen om Jesus

¹ Joh. II: 1—11. IV: 46—53. V: 1—8. IX: 1 en volg. XI: 1—44.

² Joh. XX: 19, 26. XXI: 11.

te zien , maar opdat zij ook Lazarus zouden zien , dien Hij uit de dooden opgewekt had ,” dat de Overpriesters in hunne verstoktheid beraadslaagden om »ook Lazarus te dooden.” Is het dan , dat de synoptische Evangeliën den naam desgenen , die Malchus oor afhieuw , verzwegen hebben , omdat , toen zij schreven , Petrus nog leefde , dien wij eerst uit Johannes als den dader van dit feit leeren kennen , niets meer bevreemdends heeft een dergelijke rede van het niet vermelden door hen der opwekking van Lazarus. Doch daar is , meen ik , nog eene andere , en dieper liggende rede voor. Eene juiste opvatting van de harmony der Evangeliën in hunne karakteristieke verscheidenheden brengt allerwege dit belangrijk resultaat aan het licht , dat tusschen deze vier onderscheidene getuigenissen , en bepaaldelijk tusschen de drie synoptische Evangeliën ter eener en dat van Johannes ter anderer zijde , om dus te zeggen eene verdeeling van arbeid en terrein bestaat , een onderscheid van oogmerk en standpunt , een verschil van lijn en van richting , in welke de bestemmende oorzaak ligt , waarom bij den eenen een bepaald feit verzwegen of slechts in het kort wordt aangeduid , dat bij den anderen uitdrukkelijk vermeld of wel uitvoerig beschreven wordt. ° Eene aandachtige vergelijking der verhalen bij Johannes met die der synoptische Schrijvers , doet ons als bepaaldelijk in de lijn van onzen Apostel-Evangelist liggende de werken en woorden van Jesus kennen , die bijzonder betrekking hebben tot den meer intiemen kring van Zijne vrienden en naastbestaanden. Zoo leidt ons dit Evangelie van den geliefden discipel ook wel , gelijk dat zijner Voorgangers , in den Tempel , in de Synagogen , en andere openbare plaatsen der Joden in , maar , terwijl de synoptische Evangeliën ons den Heer meermalen voorstellen in het huis en aan den maaltijd bij dezen of genen Phariseër of Overste van tollenaars , zoo voert ons

Johannes bij voorkeur met zich op een bruilofsfeest, waarbij de moeder van Jesus en Hij zelve met Zijne discipelen als ware het van familiewege genoodigd waren geworden, of in dat uitverkoren gezin te Bethanië, alwaar zoo de broeder als de beide zusters tot Jesus bijzonderste vrienden behoorden, en Hij uit het naburige Jerusalem nog tot in de laatste dagen vóór het lijden Zijnen intrek te nemen plag. Zoo lag het dan zeer natuurlijk in deze lijn en richting van het plan van Johannes, de opwekking uit dood en graf van eenen bijzonder geliefden vriend, gelijk de Apostel ook zelf was, van den Heer Jesus te beschrijven, terwijl zijne voorgangers daarentegen de macht huns Heeren over den dood verheerlijken in het verhaal der opwekking uit den dood van het dochtertje eens Archisynagoogs, — Lucas daar te boven nog de opwekking vermeldt van een jongeling, die bepaaldelijk als eeniggeboren zoon eener weduw, het voorwerp der ontfermingen van den grooten Machthebber over leven en dood was geweest.¹

Deze opmerking omtrent Johannes meer bijzondere vermelding van Jesus verkeer in het midden van een intiem en kring van persoonlijke vrienden en naastbestaanden bevestigt zich onder anderen ook nog door de volgende bijzonderheid: Zijn laatste woord van teeder zorgende liefde juist voor die moeder, voor die Maria, die wij anders ten aanzien van Zijn openbaar leven of de uitoefening van Zijn Messiasamt, zoo bij Johannes zelve als bij de synoptische Schrijvers, met zoo beteekenisvollen nadruk buiten allen invloed of gezag geplaatst zien.¹ Het verdient insgelijks, in de lijn onzer tegenwoordige waarnemingen, bijzondere opmerking, hoe het verhaal van Johannes ook wederom in dien laatsten Paaschmaaltijd, door alle vier de

¹ Matth. XII: 46—50. Marc. III. 31—35. Luc. VIII. 19—21. Joh. II. 4.

Evangelisten beschreven, ¹ meer bijzonder dat intieme en gemeenzame in de gesprekken van Jesus met Zijne discipelen doet uitkomen, terwijl de voorstelling der synoptische Evangelien zich bepaalt bij hetgeen bij dien maaltijd, om dus te zeggen, een meer algemeen en openbaar karakter draagt: de inzetting des Avondmaals, de aanduiding van den verrader, de voorzegging der verloochening, en wat des meer is.

Diepte te gelijk en hooge verhevenheid behooren in allerlei richting en opzicht tot de kenmerken van het Evangelie van Johannes. Adelaar is hij juist ook daarin onder de gewijde historieschrijvers van den Heer, dat hij te gelijk als boven de wolken de zon in het aangezicht ziet, en van uit deze zijne ontzettende vlucht den doordringenden blik in de diepten der dingen werpt.

Dat karakter van diepte aan ons vierde Evangelie eigen, zoo in geheel zijn samenstel als in zijne opvatting van woorden en zaken, laat zich wederom in eene andere gantsch bijzondere en uitnemende betrekking, bij onderzoek en ontleding daarin terug vinden; in het merkwaardig verband, namelijk, van dit Boek zoowel als van dat andere hoog verheven prophetisch getuigenis, dat den naam zelve van Johannes op het voorhoofd draagt, ² met de veelsoortige Schriften van Oud en Nieuw Testament, die deze beide voorafgegaan zijn. Gelijk op het gelaat en in de gestalte van eenen mensch voor den aandachtigen opmerker onderscheidbaar en aanwijsbaar zijn de familietrekken van ouders en voorouders, zoo in de vrouwlijke als in de manlijke lijn, derwijze dat met eene verwonderlijke werkelijkheid de meest onderscheidene wezenstrekken en merken zich vaak terug laten vinden in een eenig in-

¹ Joh. XIII—XVII.

² Openb. I: 1—3, 9.

dividu ; alzoo laten zich bij uitnemendheid in de schriften van Johannes, den laatsten der gewijde Schrijvers van Oud en Nieuw Testament, dergelijke familietrekken als ware het te rug vinden van Evangelisten en Apostelen, van Historie-schrijvers en Propheten, wier getuigenissen door het zijne ontwikkeld en vervolledigd werden. Gevoed door hunne Schriften, verlicht, onderwezen, geleid, vervuld van denzelfden Geest, door welken ook deze zijne voorgangers in onderscheidene tijden en bedelingen werden geleerd en gedreven, geeft deze laatste aller Apostelen, Evangelieschrijvers, en Propheten, behoudens zijne eigene krachtig uitkomende zelfstandigheid, den weêrklank zoowel als de kern van het juist langs dien weg door hem ontvangene te rug. Waren reeds in het Oude Testament de Boeken van Psalmisten en Propheten gebouwd op de Wet, ontwikkeld uit de lofzangen van Moses ; — ontving in een beslissend oogenblik der oud-Israëlitische geschiedenis de Propheet Daniël nieuwe gezichten en openbaringen van God, op een tijdstip als hij zelf de voorzeggingen van een zijner voorgangers in het prophetisch ampt was onderzoekende ¹ ; — werd later in de bedeling van het Nieuwe Testament, het Boek der Apostolische Handelingen eene geschiedenis van de werkingen en van het werk van den Heiligen Geest beloofd door Jesus naar luid van het getuigenis der Evangelisten, — zijn verder de bijzondere en algemeene Brieven van Paulus, Petrus, Jacobus, Judas, wederom nadere uitlegging en ontwikkeling en voortbouwing in verhouding tot het Evangelie van Matthéus, Marcus, en de beide boeken van Lucas ; — alzoo dan ook zijn bij uitnemendheid de Schriften van Johannes de kracht en kern, de hoogste en volste ontwikkeling van den inhoud dier gewijde Schriften, op welke zij ten besluite van een groot geheel van Goddelijke open-

¹ Dan. IX. 2.

baringen en daarvan beschrevene Goddelijke getuigenissen gevolgd zijn. Op eene wijze, die overigens geene vroegere wedergade heeft in verhevenheid en (zoo het woord gebezigd mag worden) Goddelijke kunstmatigheid, geeft de Apocalypse in een reeks van gezichten, voorzeggingen, lof- en jubelzangen, in een haar eigen Hebreeuwsch-Grieksch eene nieuwe samenstemming en zamensmelting van allerlei Oud-Testamentische prophecyën te rug, niet ongelijk (voor zoo ver zwakke vergelijkingen met aardsche of bloot menschelijke dingen een flauw denkbeeld der hemelsche kunnen geven) niet ongelijk aan die bij sommige oude schrijvers vermelde zamensmelting van onderscheiden kostbare metalen, waaruit door hen het kostbaar Corinthische erts verklaard wordt.

Doch wij zijn voor het oogenblik bepaaldelijk aan de beschouwing van het Evangelie van Johannes gebonden. Ook in dat Evangelie wijzen niet alleen, gelijk bij zijne voorgangers, uitdruklijke aanhalingen, onmiskenbare toespelingen, naar de Schriften van het Oude en Nieuwe Testament onophoudelijk te rug, maar van het begin tot het einde doorloopen en dooraderen het de diepste gedachten, de meest karakteristieke woorden en spreekvormen, ja een doorgaande weërgalm, als het ware, van Moses en David, van Salomo en Jesaia en Zacharia. Alle deze en nog meerdere Oud-Testamentische toonen, opgenomen in den eigenaartigen individueelen toon en zeggenswijze van den Apostel zelve, geven te zamen ook aan zijn Evangelie die geheel bijzondere en heerlijke gelaatsuitdrukking, die het van alle andere historische Boeken des Bijbels op zoo ongelijkbare wijze onderscheidt.

De aanhef van het Evangelie, tot staving van onderscheidene opmerkingen zoo dikwerf hier reeds aangehaald en nog aan te halen, verplaatst ons al dadelijk naar de eerste aanvangen van geheel de Schrift, naar Moses, dat is,

naar die eerste ontzachelijke woorden, waarmede de Pentateuchus geopend wordt: »In den beginne schiep God den hemel en de aarde.” Is het niet te gelijk een weërgalm, en te gelijk een nog dieper en vollediger opvatting dezer woorden, wanneer wij nu hier bij Johannes lezen: »In den beginne was het Woord en het Woord was bij God, en het Woord was God. Dit (Woord) was in den beginne bij God. Alle dingen zijn door hetzelfde gemaakt.” Overgang tusschen Moses en Johannes maakt Paulus in den Brief aan de Colossiërs ¹: »Door Hem (den Zoon van Gods liefde) zijn alle dingen geschapen, die in de hemelen en die op de aarde zijn, die zienlijk en die onzienlijk zijn, hetzij troonen, hetzij heerschappijen, hetzij overheden, hetzij machten, alle dingen zijn door Hem en tot Hem geschapen. En Hij is vóór alle dingen, en alle dingen bestaan te zamen door Hem.” Straks, als wij reeds zagen ², gaat dat woord of denkbeeld van begin steeds voort, een bepaald karakter aan dit Evangelie te geven. Wij vinden later datzelfde woord als betiteling van den Zoon wederom in de Apocalypse te rug: ³ »het Begin der schepping van God;” in dat Boek, waarvan ons inzonderheid de uitgangen zoo kenlijk, als in den weg van een schoonen Godscirkel, terugvoeren naar de aanvangen van Moses: de eerste schepping, het Paradijs, het geboomte des levens. ⁴

Doch wij keeren weder tot de aanvangen van ons vierde Evangelie. Aldaar, in onmiddelijk verband en harmonische menging met elkander, paart zich een toon van uit Salomoos spreuk van de Opperste Wijsheid aan den zoo even vernomenen uit Moses. Dat »Woord, dat bij God was in den beginne en

¹ I: 16, 17.

² Bladz. 41 en volg. boven.

³ III: 14.

⁴ Openb. XXI: 1. XXII: 1, 2.

God was," wordt straks door den Apostel-Evangelist ¹ nader aangeduid als »de Eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is." Zoo had immers zich reeds bij Salomo die persoonlijke Wijsheid bekend gemaakt, welke onder andere hoog verhevene dingen van zich zelve kan zeggen ²: »De Heer bezat mij in het beginsel Zijns wegs ³, vóór Zijne werken, van toen af ⁴. Ik ben van eeuwigheid af gezalfd geweest. Van den aanvang van de diepten der aarde aan ⁵. Ik was geboren als de afgronden nog niet waren, als nog geene fonteinen waren, zwaar van water. Aleer de bergen ingeest waren, vóór de heuvelen was ik geboren. Hij had de aarde nog niet gemaakt, noch de velden, noch den aanvang van de stofkens der wereld. Toen Hij de hemelen bereidde, was ik dáár, toen Hij eenen cirkel over het vlakke des afgronds beschreef, toen Hij de opperwolken van boven vestigde, toen Hij de fonteinen des afgronds vast maakte, toen Hij de zee haar perk zette, opdat de wateren Zijn bevel niet zouden overtreden, toen Hij de grondvesten der aarde stelde, toen was Ik een voedsterling bij Hem, en ik was dagelijks Zijne vermakingen ⁶, te allen tijd voor Zijn aangezicht spelende, spelende in de wereld Zijns aardrijks en mijne vermakingen ⁶ zijn met de kinderen der menschen."

Maar Moses en Salomo, en met die beiden Jesaia, ontmoeten elkander en wedergalmen te zamen in ééne dier uitdrukkingen, die wij reeds als karakteristiek bij Johannes

¹ I: 18.

² Spreuken VIII: 22—30.

³ And. als de eersteling Zijns wegs

⁴ And. van eeuwigheid.

⁵ And. van 's werelds aanbegin, ja eer de wereld was.

⁶ And. verlustiging.

deden opmerken ¹; het is zijn geliefd woord: **aleer** of voor dat. Alle drie de mannen des Ouden Testaments, zoo even opgenoemd, stellen met grooten nadruk door dit zelfde: **aleer**, het eeuwige vóórbestaan des Scheppers tegen het in den tijd begonnen bestaan van het schepsel over. Dus de Dichter van den negentigsten Psalm (v. 2): »Eer de bergen geboren waren, en Gij de aarde en de wereld voortgebracht hadt, ja van eeuwigheid tot eeuwigheid zijt Gij God;” en insgelijks ter even aangehaalde plaats de Spreukdichter ²: »Aleer de bergen ingeest waren, vóór de heuvelen was ik geboren,” en de Propheet Jesaia ³: »Ook eer de dag was, ben ik.” Is niet de wedergalm als uit hoogere luchten kenbaar in dat woord des Heilands bij Johannes ⁴: Eer Abraham werd, ben ik?” en aldaar later ⁵: »Verheerlijk mij, Gij Vader! bij U zelve met de heerlijkheid, die Ik bij U had, eer de wereld was?”

Bedrieg ik mij niet, zoo doorgalmt nog in het bijzonder een hoog Mosaische toon, met den reeds aangegevenen na verwant, geheel dit Evangelie, dat op zoo aangrijpende wijze, even als het scheppingsverhaal bij Moses, de onmiddellijke uitwerking van een Goddelijk machtwoord met een enkelen pennetrek, om dus te zeggen, voor oogen brengt; en vindt zich dat nooit genoeg bewonderde: »Daar zij licht! en daar was licht,” van Moses, in-plaatsen bij Johannes te rug als daar zijn de volgende: »Jesus riep met groote stem: »Lazarus, kom uit. En de gestorvene kwam uit”, en ⁷: »Hij zeide tot hem: ga heen, wasch u in

¹ Bladz. 42 boven.

² VIII: 25.

³ XLIII: 13.

⁴ VIII: 58.

⁵ XVII: 5.

⁶ XI: 43, 44.

⁷ IX: 7.

het badwater Siloam — hij dan ging heen en wiesch zich en kwam ziende,” en straks (v. 11): »Hij zeide tot mij: Ga heen naar het badwater Siloam en wasch u. En ik ging heen en ik wiesch mij, en ik werd ziende.” Een meer of min gelijkenden indruk, schoon in ondergeschikte betrekking, maken de woorden, waarmede het spoedig gehoorzamen aan een bevel van Jesus bij Johannes wordt uitgedrukt: »Hij zeide tot hen: Komt en ziet. Zij kwamen en zagen ¹!” en later: ² »Jesus zeide tot hen. Vult de watervaten met water, en zij vulden ze tot boven toe. En Hij zeide tot hen: Schept nu en draagt het tot den hofmeester, en zij droegen het.”

Mij is het verder nog als of ook dat Mosaische in Genesis ³: »Alzoo zijn volbracht de hemel en de aarde, en al haar heir,” in het Evangelie van Johannes van verre terugklinkt in dat laatste woord des Heeren aan het kruis, door Johannes alleen opgeteekend: »Het is volbracht ⁴” In de Apocalypse althands is de weérklank onmiskenbaar van het Mosaische woord aangaande de eerste schepping in den Johanneeschen uitroep aangaande den nieuwen hemel en de nieuwe aarde ⁵: »Het is geschied” ⁶.

Gelijk uit de historische beide en prophetische Schriften des Ouden Testaments, alzoo nam de Apostel-Evangelist en Propheet ook uit die des Nieuwen kostbare elementen in zich op, herkenbaar alleszins, bij al de eigenaartige zelfstandigheid in toon, stijl, en samenstel, die al wat door Johannes geschreven is, kenmerkt. Van daar, bij het

¹ I: 40.

² II: 7, 8.

³ II: 1.

⁴ ΤΕΤΕΛΕΣΤΑΙ.

⁵ XXI: 6.

⁶ Εἶπον.

treffende en veelsoortige onderscheid, het overal aanwijsbare der verschillende trekken van verwantschap tusschen een iegelijk der synoptische Evangelien en dat van Johannes, hetwelk b. v. met dat van Matthéus gemeen heeft het standpunt, den toon, de eigenaartige vrijheid van den ooggetuige, die zich zijner zekere wetenschap van hetgeen hij gezien, gehoord, bijgewoond, met handen getast heeft, wel bewust is, — van den Apostel, die, naar de uitnemende mate der gave van den Geest hem geschonken, niet alleen om overbrenger, maar ook uitlegger van zijns Heeren woorden en uitspraken te zijn, en zelfs in de voorstelling van de rangschikking der gebeurtenissen zich zoo veel vrijer te bewegen dan of Marcus of Lucas. Van Marcus heeft hij dan weder dat in bijzonderheden beschrijvende en aanschouwbaar makende van plaatselijke en andere omstandigheden, aan de verhaalwijze en het standpunt van het tweede onzer Evangelien eigen; van Lucas dat meer chronologisch ordenen der gebeurtenissen, hetwelk wederom dezen Evangelist onderscheidt. Wanneer intusschen Johannes dat eigenaartige van zijne drie voorgangers tot zekere hoogte in zijn Evangelie over- en opneemt, dan doet hij dit, als reeds te kennen gegeven werd, op zulk eene wijze, dat het beginsel onder zijne bewerking het zij eene nieuwe uitbreiding, het zij vooral een nog zoo veel dieper en fijner karakter in de toepassing ontvangt. Dus b. v. is hij met Matthéus rijk in aanhalingen uit de Wet en de Propheten, maar hebben die aanhalingen bij hem eene gantsch oorspronkelijke en verrassende verscheidenheid op nieuw en fijnheid en diepzinnigheid. En insgelijks, als hij met Marcus behagen schept in het opgeven van namen, ons uit vroegere Evangeliebeschrijvers nog niet bekend geworden, dan bepaalt zich die opgave bij hem niet enkel tot namen van ons overigens reeds bekend geworden personen, maar strekt zich uit ook tot nieuwe personen en

zaken zelve. Eindelijk, wanneer hij op het voetspoor van Lucas tijdrekenkundig rangschikt, zoo doet hij ook dit wederom met zoo bijzondere eigenaartigheid en verfijnde naauwkeurigheid, dat wij (gelijk later blijken zal) over geheel de rekening van dagen en jaren in des Heilands openbaar leven, van Zijnen doop tot aan Zijnen kruisdood, door hem een geheel nieuwe en alles vervollledigende toelichting ontvangen. Met Lucas heeft Johannes verder ook nog dit, maar wederom op zoo veel grooter schaal, gemeen, dat geen van beide het hebben kunnen laten bij de geschiedenis van Jesus leven, lijden, en verheerlijking in Zijne opstanding en opneming ten hemel; maar dat, nadat de één die geschiedenis in een Tweede Boek heeft voortgezet, hetwelk daden bevat van Jesus Christus aan de rechterhand der Majesteit, openbaringen en werkzaamheden van den door Hem beloofden en gezonden Heiligen Geest op aarde, — de ander, gelijk hem eigen is, zijne vlucht verder en hooger nog nemende, de geschiedenis van Jesus eerste komst in de wereld, insgelijks in een Tweede Boek, dat der Apocalypse, voortzet in zijne op schrift gebrachte openbaringen betrekking hebbende tot Jesus tweede komst, Zijne wederkomst in heerlijkheid. ^x Ook hier is van toepassing hetgeen zoo te recht in het algemeen door meer dan éenen Uitlegger gezegd is, dat de Schrijver eener Apocalypse in zekeren zin historieschrijver, te weten der toekomst, genaamd worden mag.

Doch niet alleen uit zijne voorgangers, de Schrijvers der synoptische Evangeliën, ook uit zijne voorgangers, de Apostelen Schrijvers der Nieuw-Testamentische Brieven, zoo algemeene als bijzondere, vergadert deze laatste aller Schrijvers van het Boek der boeken, bestanddeelen voor zijn zoo bepaaldelijk leerstellig, theologisch Evangelie. Reeds zagen wij hem de leer van Petrus en Paulus aangaande het zoenlijden en den offerdood van Jesus — eene

bij hen wederom uit Moses en de Propheten afkomstige voorstelling, — te zamen trekken in dat ééne woord aan den Zone Gods en Zijne lijdende menschheid ten titel geworden in de Johanneesche schriften: Het Lam. Op gelijke wijze wordt bij hem die groote waarheid, eerst door Petrus, later bij uitnemendheid door Paulus èn gepredikt èn in zijne Brieven op den voorgrond geplaatst en verdedigd, dat Jesus Christus zonder tusschenkomst van Mosaische besnijdenis of wetsonderhouding de volken ook buiten Israël is komen zaligen, te zaam getrokken in dat woord: zaliging der wereld, hetwelk door Johannes in een zoo gantsch bijzonderen en bij zijne Voorgangers nog alzo niet voorkomenden zin gebruikt wordt. Zaligmaker der wereld heet aldaar ¹ in nadruk die Heiland, welken Petrus het eerst aan de Heidenen verkondigd had, tot welker Apostel bij uitnemendheid Paulus van God was aangesteld. Bij Johannes alleen vinden wij nog verder diezelfde genade Gods ook aan de volken buiten Israël in uitdrukkingen als de volgende verheerlijkt: »Hij neemt de zonde der wereld weg,” ² en: »Zoo lief heeft God de wereld gehad, dat Hij Zijnen eeniggeboren Zoon gegeven heeft, opdat een iegelijk die in Hem gelooft niet verderve, maar het eeuwige leven hebbe; want God heeft Zijnen Zoon niet gezonden in de wereld, op dat Hij de wereld veroordeelen zou, maar opdat de wereld door Hem behouden zou worden.”

Diepte van opvatting kenmerkt het Evangelie van Johannes ook zeer bijzonder in de wijze, waarop hij de gesprokene woorden van allen, die in dit zijn historisch geschrift optreden, maar dan ook bij uitnemendheid de woorden en redenen van den Heer zelve wedergeeft.

¹ IV. 42.

² I: 29.

Reeds elders is opgemerkt hoe groote vrijheid zich zoowel Matthéus als Johannes, ofschoon op van elkander zeer onderscheidene wijzen, gegeven hebben in het opteekenen van woorden en uitspraken, die Matthéus in eene met zijn Evangelieplan overeenkomende orde pleegt te plaatsen ook met afwijking van de chronologisch wezenlijke, — die Johannes meer bepaaldelijk uitbreidender en uitleggender wijze dikwerf te rug geeft. Beiden gingen daarin te werk naar hunne Apostolische vrijheid, naar de volmacht hun gegeven door den Heer zelve, naar de leiding en de bedoeling vnn den Heiligen Geest, hun geschonken, in Wiens kracht en gezag vervuld werd dat woord van Jesus: die U hoort, hoort Mij. ⁶ Ziet b. v. hoe bij Johannes de woorden hier van den Dooper, daar van Jesus zelve, op zoodanige wijze door die van zijn eigen verder voortgaand verhaal vervangen en onmiddelijk gevolgd worden, of liever daarin overgaan, dat de rechte grens tusschen de rede van den Spreker en van den Schrijver niet of naauwlijks is aan te wijzen: ¹ » Die de bruid heeft, is de Bruidegom (dus spreekt Johannes de Dooper in het Evangelie van zijnen naamgenoot den Apostel), maar de vriend des Bruidegoms, die staat en hem hoort, verblijdt zich met blijdschap om de stem des Bruidegoms. Zoo is dan deze mijne blijdschap vervuld geworden. Hij moet wassen, maar ik minder worden.” En nu (zijn het nog verder aangegevene eigene woorden van den Dooper, of is het van die woorden eene door den Apostel gegevene uitlegging en uitbreiding, of is het een soort van toepassing, van lofzegging, van bevestiging en bezegeling, geheel onderscheiden van de redenen des Doopers? het mag onbepaald blijven!) nu volgt zonder tusschenpozing of teken van

¹ Joh. III: 29 - 36.

overgang, die taal, zoo bij uitnemendheid, in elk geval Apostolisch-Johanneïsch van toon en stijl: »Die van boven komt is boven allen; die uit de aarde is, die is uit de aarde, en spreekt uit de aarde. Die uit den hemel komt, is boven allen. En hetgeen Hij gezien en gehoord heeft, dat getuigt Hij, en Zijne getuigenis neemt niemand aan. Die Zijne getuigenis aangenomen heeft, die heeft verzegeld dat God waarachtig is. Want dien God gezonden heeft, die spreekt de woorden Gods; want God geeft (Hem) den Geest niet met mate. De Vader heeft den Zoon lief, en heeft alle dingen in Zijne hand gegeven. Die in den Zoon gelooft, die heeft het eeuwige leven; maar die den Zoon ongehoorzaam is, die zal het leven niet zien, maar de toorn Gods blijft op hem.» Hetzelfde verschijnsel, dezelfde onmerkbare overgang, kan waargenomen worden in het gesprek van Jesus met Nicodemus. Aldaar, na dat van den Heer deze uitspraak vernomen is: ¹ »Indien ik ulieden de aardsche dingen gezegd heb en gij niet gelooft, hoe zult gijlieden gelooven, indien Ik ulieden de hemelsche zou zeggen?" volgt onmiddellijk een reeks van op het naauwst met die uitspraak en voorts met elkander samenhangende verklaringen (vs. 13—21) die even goed (het zij gedeeltelijk, het zij alle te zamen) of als voortzetting van de redenen van Jesus kunnen opgevat worden, of als uitbreiding, uitlegging, lofzegging en uitroep van den Apostel, die ze hier te boek stelt. In heiderlei geval zijn gezag en afkomst dezer redenen volstrekt en volkomen dezelfde. Eenmaal wel doordrongen van het denkbeeld dat hetgeen de Apostel spreekt en schrijft door den Geest zijns Heeren, eene evenzeer van Hem afkomstige, door Hem onfeilbaar verklaarde taal is, als of het door Hem met eigen lichaamlj.

¹ III: 12.

ken mond was uitgesproken, ¹ zoo is de Schrift van den Apostel ons dan ook, om dus te zeggen, eene verlenging van de taal van den Meester zelve, eene wettige uitlegging en van God zelve gegevene paraphrase van het door Jesus letterlijk gesprokene woord.

Dit zelfde beginsel is toepasselijk, ook waar de redenen des Heeren niet onmiddelijk van de woorden des Evangelieschrijvers gevolgd worden. Ook die uitvoerige redenen van den Heer bij Johannes, welke niet op gelijke wijze als aan de beide herinnerde plaatsen in woorden van den Evangelist, bij wege van uitstrooming of ineen-smelting, overgaan, zijn even wezenlijk en werkelijk woorden van Jesus, het zij die letterlijk alzoo door Hem zijn uitgesproken, of door Zijnen Geest in den geest, het gemoed, en de Schrift van Zijnen Apostel nader uitgebreid en ontwikkeld werden. Juist hierin ligt de bij Johannes inzonderheid sterk uitkomende eenzelvigheid van het Woord en van de Schrift. ² Neem b. v. de twistredenen van Jesus in de Synagoge te Capernaum of in den Tempel te Jerusalem; ³ neem Zijne gesprekken aan den laatsten Paaschdich met Zijne discipelen; neem zelfs Zijn hoogepriesterlijk gebed tot den Vader; ³ de getrouwheid der overbrenging van alle deze woorden van Jesus bij Johannes bestaat wel niet in eene letterlijke overzetting daarvan in het Grieksch zijns Evangelies, maar in eene hoogere, echt en recht Apostolische werkzaamheid, onder leiding en waarborg van den Heiligen Geest zelve, waardoor het woord door Jesus uitgesproken als ware het in vermenigvuldigten rijkdom en volheid tot de lezers van het Evangelie komt.

En hier is het dan nu ook de plaats, om die schijn-

¹ Joh. XIV: 26. XVI: 13. 14.

² Joh. VI: 27—65. X: 1 en volg.

³ Joh. XIV. XV. XVI. XVII.

baar niet zoo zwaar wegende, toch om het beginsel zelve onzes inziens wel zeer belangrijke vraag toe te lichten waar die doorgaande, nimmer ontbrekende verdubbeling bij Johannes van het Amen of Voorwaar, waarmede de Heer Zijne uitspraken pleegt aan te vangen, werkelijk aan toe te schrijven zij, terwijl de synoptische Evangelien, als bekend is, de verdubbeling nimmer hebben, maar overal slechts een eenig Amen bij soortgelijke uitspraken laten voorafgaan.¹ Zijn het de synoptische Evangelien, die dat dubbel Amen door een soort van vereenvoudiging tot een enkel hebben terug gebracht, schoon het in de werkelijkheid dubbel uit den mond van Jesus vernomen zal zijn geworden? Of, omgekeerd, zijn veeleer de synoptische Evangelien wederom hier de genen, die het woord geven, zoo als het letterlijk is uitgesproken, en hebben wij de zich zelve steeds gelijk blijvende verdubbeling bij Johannes aan een bepaald hem eigen beginsel te danken? Ik voor mij blijf, op grond van eene in het oog loopende harmonische overeenstemming met het geheele karakter van dit Evangelie, overtuigd, dat het tweede Amen daarin als ware het de weêrklank in het hart en in den geest des Discipels is van het in de werkelijkheid slechts eenmaal uitgesprokene Amen des Meesters. Het laat zich in elk geval niet zoo gemakkelijk denken, dat de drie synoptische Evangelien eenparig en onveranderlijk het dubbele Amen tot een enkel verminderd zouden hebben, als, omgekeerd, dat in het Johanneische dubbele nadruk op dit ontzachtlijk woord zal gelegd zijn, overeenkomstig zijne ook van elders ons geblekene strekking tot wettige uitbreiding, ontwikkeling, omschrijving, versterking. Doch ook buitendien is de onderstelling uit den aart der zaak eenvoudiger, dat de Heer in het dagelijksch

¹ „Voorwaar! ik zegge u.”

gesprek zich bij een enkel Amen zal bepaald hebben, dan dat Hij het altijd en overal zoo plechtig zal herhaald hebben; terwijl het naauwlijks denkbaar is, dat Hij het dan eens enkel, dan eens dubbel gebruikt zou hebben, en volstrekt ondenkbaar, dat de synoptische Evangelien alleen zulke redenen zullen opgeteekend hebben, waar het Amen eenmaal, Johannes daarentegen alleen dezulke, waar het tweemaal werd uitgesproken.¹ — De laatstgemelde onderstelling zou reeds bij eene vergelijking van plaatsen, als de voorzegging zoo van het verraad van Judas als van de verloochening van Petrus, moeten vervallen. Aldaar toch hebben voór eene en dezelfde uitspraak des Heeren, Matthéus¹ en Marcus² een enkel Voorwaar, Johannes daarentegen³ een Voorwaar, voorwaar! — Opmerkelijk is het, dat in de Apocalypse wederom dat zelfde woord Amen als een titel of benaming van den Zoon van God zelve voorkomt: ⁴ »Dit zegt de Amen,» en als bij wege van verklaring onmiddellijk daarop: »De trouwe en waarachtige Getuige.»

¹ XXVI: 21, 34.

² XIV: 18, 30.

³ XIII: 21, 38.

⁴ III: 4.

IV.

EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJN LEERSTELLIGE EN WIJSGEERIGE AANLEG EN INHOUD.

Niet weinig draagt tot het karakter van diepte, aan het Evangelie van Johannes eigen, zijn leerstellige, zijn wijsgeerige aanleg. Het vierde onzer Evangeliën onderscheidt zich van de synoptische, zijne voorgangers, door zijne bearbeiding, in even gemelden geest en richting, van de feiten, in het louter historische deel des Nieuwen Testaments nedergelegd. Op deze wijze vormt het Evangelie van den geliefden Discipel eene hepaalde Theologie, die zich door haar hoog wijsgeerige vlucht onder alle andere Apostolische schriften treffend kenmerkt. Zoo is dan dit Evangelie allereerst een Evangelie der Gnosis of der Wetenschap, dat is, bewustheid van de leerstellige beteekenis der groote feiten van Jesus leven, lijden, sterven, en verheerlijking, in tegenoverstelling, of liever, in vervollediging van de eenvoudig historische voorstelling dierzelfde feiten in de drie eerste Evangeliën, welke bepaaldelijk die der Pistis of des Geloofs zijn. In eene tweede plaats onderscheidt zich dan wederom de Gnosis van Johannes, als leerstellig Nieuw Testamentisch Schrijver, van die van Paulus en de andere Briefschrijvers door hare bij uitnemendheid wijsgeerige opvatting.

Een Evangelie der wetenschap, der geloofswetenschap,

is dat van Johannes. Geen ander dan ook dan dit, waarin het woord en denkbeeld van weten zoo telkens voorkomt in hooger en lageren zin. Het is hier, dat vooral ook van Jesus het weten, zoo wel zijn menschelijk weten, als zijn Goddelijk alweten, op den voorgrond treedt. Dus b. v. in het: nachtgesprek met Nicodemus stelt de Heer tegenover het: wij weten van den Israëlitischen Rabbi¹, zijne vraag in toepassing op de leer der wedergeboorte (vs. 10): »Weet gij deze dingen niet?» en onmiddellijk daarop: »Wij spreken wat wij weten, en getuigen wat wij gezien hebben.” En op gelijke wijze zegt hier Jesus tot de Samaritaansche vrouw ²: »Gijlieden aanbidt wat gij niet weet; wij aanbidden wat wij weten; want de zaligheid is uit de Joden.” Straks wederom tegenover de Phariseën ³: »Ik weet van waar ik gekomen ben, en waar ik heenga; gijlieden weet niet van waar ik kome en waar ik heenga. » En voorts, in dat gebed tot den Vader, dat de opwekking van Lazarus onmiddellijk voorafgaat ⁴: »Ik wist dat gij mij altijd hoort.” Maar ook evenzeer bij de nadering en in de ure Zijns lijdens ⁵: »Jesus wetende dat Zijne ure gekomen was, dat Hij uit deze wereld zou overgaan tot den Vader,” enz. Vervolgens, in die heerlijke morgenverschijning van den verrezenen Heiland aan een zevental der Zijnen bij de zee van Tiberias, beroept zich Simon Petrus op het weten, op het alle dingen weten van zijnen Heer, in zijn bevestigend antwoord op die driemaal herhaalde vraag: »Hebt gij mij lief ⁶? »Ik weet,” zegt in het Boek der Apocalypse tot zevenmaal toe aan de Engelen

¹ III: 2.

² IV: 22.

³ VIII: 14.

⁴ XI: 42.

⁵ XIII: 1.

⁶ XXI: 15—17.

der zeven Asiatische Gemeenten ¹, »Ik weet uwe werken,» en in een der Brieven ²: En al de Gemeenten zullen weten, dat Ik ben, die nieren en harten onderzoek. — Maar ook de wetenschap der in Hem geloovenden wordt in datzelfde Evangelie van Johannes gaarne herdacht. Bij de eerste ontmoeting van den Heiland door Martha na den dood van Lazarus, roept zij uit ³: »Ook nu weet ik, dat alles wat Gij van God begeeren zult, God het U geven zal;» en op het antwoord des Heeren (v. 23): »Uw broeder zal wederopstaan,» is het wederantwoord (v. 24): »Ik weet, dat hij opstaan zal in de opstanding ten laatsten dage.» In de Brieven van den geliefden Apostel wordt het geloovig weten van degenen, die des Heeren zijn, meer dan eens genoemd, ja, als aanleiding en doel van zijn schrijven aangekondigd: »Gij hebt de zalving van den Heilige en gij weet alle dingen ⁴; en »Ik heb u niet geschreven, omdat gij de waarheid niet weet, maar omdat gij die weet»; maar ook ⁵: »Deze dingen heb ik u geschreven, die gelooft in den naam des Zoons van God, op dat gij weet, dat gij het eeuwige leven hebt, en opdat gij gelooft in den naam des Zoons van God.» En voorts ⁶: »Het is nog niet geopenbaard wat wij zijn zullen. Maar wij weten, dat als Hij zal geopenbaard zijn, wij Hem zullen gelijk wezen. — Gij weet, dat Hij geopenbaard is, opdat Hij uwe zonden zou wegnemen, en geen zonde is in Hem. — Wij weten, dat wij overgegaan zijn van den dood in het leven, dewijl wij de broeders lief hebben.» — Indien wij weten, dat Hij ons verhoort wat wij ook bidden, zoo weten wij, dat wij de beden verkrij-

¹ Openb. II: 2, 9, 12, 19. III: 1, 8, 15.

² II: 23.

³ XI: 22.

⁴ 1 Joh. II: 20.

⁵ Ald. V: 13.

⁶ III: 2, 5, 14. V: 15, 19, 20.

gen, die wij van Hem gebeden hebben. — Wij weten, dat wij uit God zijn, en dat de geheele wereld ligt in het booze. Doch wij weten, dat de Zoon van God gestorven is, en heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen, en wij zijn in den Waarachtige, (namelijk) in Zijnen Zoon Jesus Christus. Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven.”

Doch wij zeiden, niet wetenschap alleen of leerstellige bewustheid van het voorwerp des geloofs, maar ook in hooger zin wijsbegeerte, wijsgeerige opvatting, wijsgeerige beschouwing van die zelfde geloofswaarheid kenmerkt het Evangelie van Johannes. Het Evangelie van Johannes is een gantsch nieuwe vorm van Christelijke Theologie. Voorzeker toch was ook reeds in Paulus de geloofskennis der historische feiten van het Evangelie bewerkt geworden tot gnosis, tot eene echt en hoogwetenschappelijke Gods- en Christus- en menschkennis. Maar eerst in Johannes neemt diezelfde kennis het karakter aan eener hemelsche, eener, om dus te zeggen, etherische filosofie. Zie daar al dadelijk den indruk, den inhoud, der inleiding van ons Evangelie (vs. 1—18), die, gelijk men niet onjuist gezegd heeft, het programma bevat van het geheel dat volgen zal, — het thema is (zou men even goed kunnen zeggen), waarvan de volle uitwerking en ontwikkeling zich hervinden beide in het Evangelie en in de overige Schriften van den Apostel. Op zijn hoog wijsgeerig standpunt plaatst ons bij zijnen aanhef alreede dat Evangelie: »In den beginne was het Woord;” dat Woord, dat »bij God was en God was en vleesch werd.” De uitdrukking, en tot op zekere hoogte het denkbeeld zelve, wijst ons eenerzijds terug naar de Joodsch-Grieksche wijsbegeerte en haren beoemdsten woordvoerder Philo, anderzijds naar de meer bepaald Palestijnsche, ook wel Chaldeeuwisch-Joodsch te noemen school, waarvan ons on-

der anderen in de Targums (omschrijvende vertalingen van Moses en de Propheten in het Chaldeeuwisch) belangrijke hoofdtrekken bewaard zijn. ¹ Bij Philo is het eigen woord: *Logos* (het woord) voorhanden, om hetgeen hij zich als eenen tweeden God, eene tusschen de goddelijke en menschelijke, om dus te zeggen, het midden houdende natuur denkt, uit te drukken. In den aanhef van ons Evangelie wordt de zelfde wijsgeerige uitdrukking gebruikt of overgenomen, maar het begrip, daaraan door den Joodsch-Griekschen wijsgeer, tijdgenoot der Apostelen gehecht, niet alleen nader bestemd, maar ook ten aanzien van den zin, waarin zij met betrekking tot den Persoon van Gods Zoon behoort opgevat te worden, gezuiverd en gewijzigd. Het Woord hij Johannes is geen tweede God, geen middelwezen tusschen God en mensch, maar God, door wien de wereld gemaakt werd en die zich in de volheid der tijden in het vleesch openbaart ¹. Zulk een Goddelijk Persoon nu is, met vrij wat meerdere overeenkomst in opvatting met ons vierde Evangelie dan bij Philo het geval is, bij den Chaldeeuschen paraphrast zijn Memra (Woord) of Memra di Jehova (Woord van Jehova) ter aanduiding, in (en niet buiten of onder) den eenig waarachtigen God Israëls, van dien tweeden Ik, door welchen Hij ook de wereld gemaakt heeft en in welchen Hij zich verder van den beginne aan menschen, bepaaldelijk aan Israël, geopenbaard heeft. Van die Memra alzoo der aloude Uitleggers loopt de eenzelvigheid met de persoonlijke Wijsheid bij Salomo, en het daarvan overgenomen denkbeeld in de Apocryphe Boeken der Joden in het oog.

In naauw verband met die hoog wijsgeerige benaming van den *Logos* of het Woord, van den Zoon des Va-

¹ Joh. I: 14. 1 Tim. III: 16.

² Spreuk. VIII: 12 en volg. Sirach XXIV

ders, staan ook die andere, bij Johannes alleen in dezen zin aangewende benamingen van: het Licht, de Waarheid, het Leven en de Opstanding ¹, aan dat zelfde in het vleesch verschenen Woord gegeven, als aan de levende bron, het volmaakte inbegrip van alle licht en waarheid, leven en herleven. Gelijk alle deze benamingen reeds op zich zelve de waarachtige, en met die des Vaders eenzelvige Godheid des Zoons luide verkondigen (want wie anders dan de allerhoogste God zelve kan in zulk een volstrekten en gantsch éénigen zin HET licht, HET leven, DE waarheid genaamd worden?), zoo wordt die leer der wezenlijke Godheid van den Zoon ook in dit Evangelie van Johannes op meer dan ééne wijze en door meer dan eenerelei hem gantsch eigene uitdrukking en voorstelling van het begin tot het einde in het sterkste licht geplaatst. Het in elkander bestaan, het met elkander één zijn van den Vader en van den Zoon, — de heerlijkheid, die de Zoön had bij den Vader eer de wereld was, — de eenzelvigheid dier heerlijkheid met die van den Vader zelve, — de naam: mijn Heer en mijn God door een geloovig geworden discipel aan Jesus gegeven en door Hem als Zijn wettige titel aangenomen, — de uitdrukkingen zelve van Zoon zonder verdere bijvoeging en van eeniggeboren Zoon, aan Jesus in dit Evangelie bij herhaling en met onmiskenbaren nadruk gegeven ², — dat alles te zamen genomen, en in onderling verband naar behooren opgevat, maakt dit ons vierde Evangelie tot ééne getuigenis bij uitnemendheid voor de waarheid der leer van des Zoons voorbestaan van eeuwigheid en waarachtige Godheid, uit het standpunt bepaaldelijk van eene heilige wetenschap (g n o s i s) en van eene dus te noemen bovenaardsche

¹ Joh. I: 4, 9. XI: 25. XIV: 6.

² I: 14. III: 16, 18.

philosophie. En toch! het hoogste einddoel van den Apostel-Evangelist is geen wetenschap maar geloof. Van uit de hoogten en diepten zijner gnosis laat hij ons telkens met hem te rug keeren tot de eenvoudigheid, tot de eerste beginselen des geloofs. Met de aan dit Evangelie zoo bijzonder eigene naïveteit besluit het zijne getuigenis ¹ aldus: »Deze dingen zijn geschreven, opdat gij gelooft dat Jesus is de Christus, de Zoon Gods, en opdat gij geloovende het leven hebt in Zijnen naam.»

In de Brieven, bij name in den Eersten Brief, van den Apostel, hervinden wij dat zelfde heilig d. i. geloovig gnostisch bestanddeel van den beginne af te rug. Het leven, het eeuwige leven heet de Zoon van God, Jesus Christus, aldaar bij den aanvang, en wederom aan het slot: ² »Het leven is geopenbaard, en wij hebben het gezien, en wij getuigen en verkondigen ulieden dat eeuwige leven, hetwelk bij den Vader was en dus is geopenbaard,» en: »Wij zijn in den Waarachtige, in Zijnen Zoon Jesus Christus: Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven.» In dien zelfden Brief zagen wij reeds geheel de leer der Openbaring omtrent het innerlijkste in God te zaâm getrokken in dat alles omvattend en alles uitdrukkend begrip van liefde. ³ — In de Openbaring vinden zich die onderscheidene begrippen in hun grondslag en wezen wel te rug, doch (naar den aart van dat Boek) niet in dezen hunnen wijsgeerigen, maar veel meer in den concreten vorm aan prophetische zoo wel als aan historische voorstellingen eigen.

Zoo staat dan Johannes in zijn Evangelie en in zijne Brieven als de vertegenwoordiger bij uitnemendheid en stichter eener Christelijke Theologie, eener Christelijke Gnosis

¹ XX: 31.

² I: 2. V: 20

³ IV: 16.

dáár. Maar om daartoe volledig te geraken, moest hij noodwendig eensdeels de valsche wetenschap¹ en wijsbegeerte van zeer onderscheidene dwaalleeraars, naar de onderscheidene vormen in welke zij reeds in de Apostolische eeuw waren opgetreden, op onmiskenbare wijze bestrijden, anderdeels ook uit die leeringen zelve der dwaling de elementen van waarheid, die daarin verborgen, maar ook tevens deerlijk verdorven lagen, als door een soort van geestelijk-chemische bewerking losmaken, en alzoo van alle logen en dwaling gereinigd in zijn eigen hoog en heilig wijsgeerig Evangelie opnemen. Van dáár dan ook het geheel eigenaartige zijner toch zoo kenlijk bedoelde polemieek tegen de vele verleiders, dwaalleeraars, antichristen, gelijk hij die in de Brieven² aanduidt. Want terwijl hij, in het Evangelie althands en in de Brieven, de namen noch der dwaalleeraren zelve (op misschien een enkele uitzondering na, 3 Joh. 9), noch der van hun afkomstige of hen aanhangende secten ergens uitdrukkelijk en bij name te kennen geeft, zoo is overal kenbaar niet te min, hoe juist dat heilig-gnostisch Evangeliewerk van den Apostel niet alleen in het algemeen tegen dwaalleer en valsche wetenschap gericht is, maar ook bepaald en bijzonder tot wederlegging en ontzenuwing van hare meest kenmerkende leeringen is ingericht. Van den beginne af tot het einde is het Evangelie van Johannes als ware het een bundel van allerlei geestelijke wapenen tegen Joodsche en Heidensche, Cabbalistische en Manicheïsche, Docetische en Sabeïsche, reeds in zijnen tijd voldragen of nog tegen eene meer of min verwijderde toekomst in den grond kiemende verkeerdheden, verbasteringen, verdervingen, dwalingen en ketterijen. ^B

¹ Gr. *ψευδάνυμος γνῶσις*, 1 Tim. VI: 20.

² 1 Joh. II: 18, 22. IV: 3. en 2 Joh. 7.

Hierin wederom onderscheidt zich Johannes op het eigenaartigst van zijnen tegen de valsche wetenschap insgelijks zoo krachtig ijverenden mede-Apostel Paulus. De polemieken van dezen bestaat doorgaans in een rechtstreekschen aanval en wederlegging van de dwaling tegen welke hij op een gegeven oogenblik in den strijd treedt. De polemieken van Johannes is eene zoodanige, die, terwijl zij eene waarheid van hooger orde verkondigt, met eene fijne en diep doordringende toespeling op de onderscheidene soorten van ontkenning dier zelfde waarheid, de ontkenning ontzenuwt, juist door zich te verplaatsen op het terrein van waar deze is uitgegaan. Zoo zagen wij hem alreede de dwaling der Alexandrijnsch-Joodsche school omtrent het wezen van den Logos bestrijden en wederleggen, juist door het overnemen, maar in haren hoogen, eenig waren en Godewaardigen zin, van de uitdrukking zelve. Zoo ligt misschien juist in zijne verhevene voorstelling van den persoon des Doopers en van diens betrekking tot den Heiland, eene op dat tijdstip vooral in het oog loopende wederlegging dier secte, die ook nog na de optreding, het kruislijden en de opstanding, ja ook de nederdaling van den Geest des Heeren, zich aan den naam en de leer van Johannes den Dooper was blijven houden, en niet, gelijk Johannes, de zoon van Zebedéus, hen oudtijds was voorgegaan, ¹ den Dooper hadden hooren spreken en Jesus waren gevolgd. Tegen over dezulken was hoogst waarschijnlijk allerbijzonderst ook de plaatsing en ontwikkeling der woorden bedoeld, die reeds naar eene andere aanleiding hier voor een groot deel zijn aangehaald. ² Niet minder beteekenend in die zelfde richting is de

¹ Joh. I: 37.

² III: 27—36.

opteekening bij Johannes van het woord des Heilands: ¹ »Gijlieden hebt tot Johannes gezonden ² en hij heeft der waarheid getuigenis gegeven. Doch ik neem geen getuigenis van een mensch; maar dit zeg ik, op dat gijlieden zoudt behouden worden. Hij was een brandende en lichtende kaars; en gij hebt ulieden voor een korten tijd in zijn licht willen verheugen. Maar ik heb een getuigenis meerder, dan die van Johannes: want de werken die mij de Vader gegeven heeft om die te volbrengen, dezelve werken die ik doe, die getuigen van mij, dat mij de Vader gezonden heeft”

Maar in het Boek der Openbaring wederom, aldaar worden niet alzoo, gelijk in het Evangelie en in de Brieven van Johannes, de dwaalleeraars en hunne dwalingen zonder het noemen hunner namen wedersproken en wederlegd. Als Propheet, als overbrenger onmiddellijk en rechtstreeksch der woorden van den Heer Jesus zelve, treedt in dat prophetisch Boek de Schrijver met bestraffingen op, waarbij de opgekome ne valsche wetenschap, hetzij met de eigene namen harer voorstanders, hetzij met licht verstaanbare beeldspraak uit de geschiedenis des Ouden Testaments wordt aangegrepen en veroordeeld. Aan de gemeenten zoo van Ephese als van Pergamus wordt te kennen gegeven, hoe de Heer zelf der Gemeente, »de werken en de leering der Nikolaïten haat” ³; aan die van Thyatire wordt geschreven wat de Heer tegen haar had, te weten, dat »zij de vrouw Jesabel, die zich zelve zegt een profetes te zijn, liet leeren en Zijne dienstknechten verleiden, dat zij hoereeren en afgodenoffer eten.”

Maar kan dit meer rechtstreeksche der waarschuwingen tegen valsche leeringen en hare vrucht, in de Apocalypse dan

¹ V: 31—36.

² II: 6, 15.

in het Evangelie, ook toe te schrijven zijn daaraan, dat eerstgemeld Boek van zoo veel vroeger dagteekening zou wezen, en daarom eene meerdere gelijkenis hebben met de ketterbestrijding van Paulus, dan met die van het Evangelie van Johannes? Het tegendeel zal ons later allerwege blijken, en wordt thands reeds misschien uit het ter loops opgemerkte over de verhouding tusschen de twee Boeken gevoeld. In elk geval maken hier wederom de Brieven van Johannes een kenbaren overgang; zij althands wederleggen, niet alleen door krachtige uiteenzetting der waarheid, maar ook door meer uitdruklijke aanwijzing der logenleer en harer verkondigers ¹.

Het hoog wijsgeerig karakter, het bepaald metaphysisch element van dit ons vierde Evangelie, is dan nu genoegzaam gebleken. Van waar dit karakter in den arbeid van een Galileeschen visscher? is wel eens met minder wijsheid soms gevraagd dan beantwoord, en omgekeerd ook soms met mindere eenvoudigheid beantwoord dan gevraagd. Dat er bij den Galileeschen visscher een dergelijke aanleg tot diep wijsgeerige opvatting reeds van nature hebbe kunnen aanwezig zijn, behoefde toch op zich zelve reeds geen zoo groote verwondering te baren. Of bestonden er dan van ouds reeds geen andere verhevene en diepe denkers, dan die juist in deze of gene bij menschen hoog geprezenen scholen gevormd werden? En vindt men niet meer-malen ook bij de mindere standen (ofschoon wij reeds gelegenheid hadden te zien, dat de zonen van Zebedeus tot deze mindere maatschappelijke klasse geenszins behoord hebben) eene bijzondere vatbaarheid voor wijsgeerige opvatting en redeneering, die zich, ook zonder bepaalde schoolsche vorming, naar allerlei aanleiding te kennen geeft en naar buiten openbaar maakt? Voorzeker moest zulk een aanleg

¹ 1 Joh. II: 22. V: 21. 2 Joh. 7. 3 Joh. 9.

bij geene natie minder verwonderen, dan bij die welke, ook nog in hare afscheuring van den eigenen bevoorrechten wortel, wijsgeeren aan de wereld gegeven heeft als eenen Philo, Maimonides, Mendelssohn, zal ik er bijvoegen? eenen Spinoza, in wien een man als Goethe (om niet te spreken van de overige menigte zijner aanhangers en bewonderaren) als ware het den type van een wijsgeerigen geest vereert. Zoo heeft dan in elk geval niemand minder recht om zich over eenen van nature diep wijsgeerigen aanleg in den Galileeschen Apostel te verwonderen, dan de anders juist niet bijzonder Israëllievende mannen der rede en der eeuw. ^c Maar wie eenigzins die wondere, ook in haar diepe vernedering nog altijd wondere, natie in de geschiedenis harer onderscheidene afdeelingen en meer of minder bekend geworden leden heeft leeren kennen, die weet het, wat wijsgeerig gevormde hoofden te midden b. v. dier Poolsch-Joodsche bevolkingen gevonden zijn en worden, alwaar zelfs de onedelste en vernederendste bezigheden in het dagelijksche leven vaak afgewisseld worden met de meest diepzinnige studiën in wiskunst, wijsbegeerte, en theosophie.

Nu, wat kan gemaklijker zijn te begrijpen en na te gaan, dan dat deze diep wijsgeerige aanleg bij den boezem-discipel van Jesus tot zijne volle en vruchtbare ontwikkeling, zoo wel als heiliging, gekomen is door den omgang en het onderwijs van dien Oversten Leeraar, den éénigen Meester zelve, — door de daarop gevolgde gave en gedurige bewerking van den Heiligen Geest, — door de levenslange aanraking te gelijk en strijd met die veelsoortige valsche wetenschappelijke en valsche wijsgeerige richtingen, die reeds gedurende den Apostolischen leeftijd ook binnen den boezem der Christelijke kerk zich hebben openbaard en ontwikkeld?

Zoo hebben wij dan wederom in het voorbeeld van den

Apostel Johannes en zijne schriften een hoogst belangrijke aanwijzing van den weg, door welchen de God en Gever aller goede gaven en aller volmaakte giften Zijne dienstknechten en uitnemende werktuigen voor het koninkrijk des Zoons Zijner liefde pleegt te vormen, — en hoe, in de geschiedenis der wording en in de kennis en waardeering hunner gewijde Schriften, ook wel zeer degelijk en bepaaldelijk hun natuurlijke aanleg, de geschiedenis van hun uit- en inwendig leven, de bewegingen en verschijnselen van den tijd waarin zij leefden in aanmerking en rekening komen, ofschoon het vast blijft staan, dat zonder de innerlijke en onmiddelijke leiding van den in alle waarheid leidenden Geest des Vaders en des Zoons, dat alles te zaâm genomen onmachtig en ongenoegzaam zou geweest zijn tot het daarstellen van een eenig dier Boeken, in welke wij gelooven, dat die Geest zelve, door het fijn bewerktuigd en levend orgaan der heilige mannen Gods, tot de Gemeenten spreekt.

Elke Schrift in die gewijde Verzameling, ook der vier Evangeliën, is het resultaat eener van God gewilde, machtige, alles bestemmende en heiligende werking van den Heiligen Geest op den individueelen mensch van den schrijver, waarbij zijn natuurlijke aanleg, persoonlijk karakter, en uitwendige zoo wel als inwendige levensbevinding niet alleen niet uitgesloten of uitgewischt zijn geworden, maar als zeer beduidende factoren mede werkzaam geweest zijn. Met andere woorden: elk dier gewijde Schriften is het product van den Geest van God, werkende op en in den daartoe geroepenen Apostel, Propheet, of Evangelist, en van de natuurlijke individualiteit dier zelfde schrijvers, elk in hun bijzonder. Van dáár, bij de innerlijke en wezenlijke eenheid, de rijke verscheidenheid van standpunt, van opvatting, van voorstelling, van bijzondere bedoeling en persoonlijke richting. Het is, in de wording van het geschreven

woord van God, eene afspiegeling van de openbaring van het persoonlijk Woord van God in Zijne aangenomene menschheid. De Geest van God bewerkte met Zijne almachtige en Goddelijk vruchtbare overschaduwing het menschelijk vleesch en bloed; en dat Heilige werd ontvangen, hetwelk zijnde en blijvende een Goddelijk Persoon, te gelijk nu ook een mensch werd, geboren, wassende, zich bewegende en ontwikkelende, overeenkomstig den gang en de wet van eene evenzeer wezenlijke menschennatuur. Diezelfde Geest bewerkt den geest, het verstand, de natuurlijke gaven, vermogens en verkregene kennis van den menschelijken schrijver; en wij hebben dat beschreven Woord, die Heilige Schrift, die te gelijk een woord en werk is van menschen, en het woord en werk van den levenden en waarachtigen God.

V.

EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJN KARAKTER VAN NAIVETEIT. ZIJNE
NAAUWKEURIGHEID EN RIJKDOM IN HET OPTEEKENEN VAN BIJ-
ZONDERHEDEN. KENMERKEN, HIERIN GELEGEN, DAT DE SCHRIJ-
VER OOGGETUIGE WAS.

Hoe hoog ook de vlucht van het Evangelie van Johannes moge zijn, hoe diep wijsgeerig in het geheel zijn inhoud en aanleg, verre blijft evenwel dit zijn karakter van hemelsche wijsbegeerte, gelijk wij meenden dat te mogen noemen, en van dorre afgetrokkenheid en van theosophische spelingen verwijderd. Overal toch vinden wij hier aan de diepte der denkebeelden eene frischheid gepaard als van levend water, stroomende tusschen welige landouwen; overal aan het hoog geestelijke der leer eene eenvoudigheid, bestemdheid, en naauwkeurigheid in het opteekenen en beschrijven der feiten, die ons klaar en diep doen gevoelen, dat wij ons op den vasten bodem van gebeurde zaken, van historische werkelijkheden, bewegen. Op die wijze komt wederom, en bij uitnemendheid, in dit Evangelie dat groote kenmerk van al wat Goddelijk is zoo wel op het gebied van schepping als van openbaring, te voorschijn: naast elkander plaatsing van het meest verhevene en het meest dagelijksche, van de diepste verborgenheden en van de handtastelijkste feiten tot in kleine bijzonderheden. Als geest en ligchaam, zoo wonen en werken hier te zamen en houden elkander als in evenwicht het hoog wijs-

geerige element, dat wij zoo even in voorbeelden nagingen, en het te gelijk naïf en naauwkeurig beschrijvende, dat wij thans insgelijks in dit ons vierde Evangelie verlangen te doen uitkomen. Allereerst dan nu het naïve van Johannes in zijne Evangelische verhalen.

Naïveteit in handelingen of woorden is eene soort van natuurlijken eenvoud, die het zij de waarheid het zij de diepe beduidenis eener zaak met een verrassenden, ongezochten, en daardoor zelf indruk makenden trek aan het licht brengt. Neem een kind, dat door eene ongekunstelde hem ontvallene aanmerking of uitroep zijn oordeel over dezen of genen historischen persoon of handeling te kennen geeft, en daardoor, zonder het te bedoelen of te vermoeden, den aanleg van zijn eigen gemoed en karakter in dat woord openbaar maakt; — neem een Vorst, die op eene reis het incognito willende bewaren, door een woord, eene beweging een vergeten hoe dan ook van den aangenomenen persoon, zich op eens onwillekeurig te kennen geeft en wie hij wezenlijk is ver-raadt; — neem den verhaler van eene gebeurtenis, waarin hij zelf betrokken is geweest, doch zijn deel zoekt te verbergen, op eens evenwel door de kracht der waarheid en in de warmte der voorstelling zijn opzet vergetende, en in den eersten persoon zijne rede voortzettende; — dat alles behoort tot hetgeen men naïveteit, onverschillig of in goeden dan wel in ongunstigen zin, pleegt te noemen. Neem dan nu alzoo den historieschrijver, die door een woord, een trek, blijkbaar onopzettelijk aangebracht, het zij in zijn eigen verhaal, het zij in de redenen van sprekers buiten hem zelve, de waarheid van het gebeurde, de werkelijkheid van het gesprokene, op eens met onwederstaanbare aanschouwelijkheid voor oogen brengt; — op zulk eene voorstelling zal wederom bij uitnemendheid de benaming van naïveteit toepasselijk zijn. ^A

Naïf in dien zin is in het verhaal van het wonder op de bruiloft te Cana de uitroep van den hofmeester ¹: »Alle man zet eerst den goeden wijn op, en wanneer men wel gedronken heeft, alsdan den minderen; gij hebt den goeden wijn tot nu toe bewaard.» Alles in deze weinige maar karakteristieke woorden is indrukmakend door veelbeteekenende en aan het licht brengende naïveteit. Hoe geheel het gebeurde buiten den hofmeester omgegaan is, — hoe de wijn, waarin op Jesus bevel het water veranderd was, van de beste en uitnemendste hoedanigheid was, — dat blijkt ons hier uit de gantsch eenvoudige, natuurlijke, onopzettijk vermelde verwondering van den man, die niet anders kon gissen, dan dat die overkostelijke wijn van den bruidegom zelven op de eene of andere, hem gantsch nieuwe en ongehoorde, wijze afkomstig was, met onwederstaanbare aanschouwlijkheid. En gelijk het woord van den hofmeester uit zijnen kring van denkbeelden en gewaarwordingen, zoo is ook wederom in zijne soort hoog en veel beteekenend naïf het woord van den Evangelieschrijver zelven, die ons nergens rechtstreeks de verandering van het water in wijn verhaalt, veelmin schildert, maar alleenlijk doet opmerken (vs. 9): dat de hofmeester, die het water dat wijn geworden was proefde, niet wist van waar de wijn (of liever, het geen dat hem ter proefing werd aangebracht) was, terwijl de dienaren, die het water geschept hadden, het natuurlijk wisten, ofschoon zij wederom niet wisten, wat verandering in het door hen geschepte water voorgevallen was.

Vol van naïveteiten is later het verhaal der zamenpreking van Jesus met de Samaritaansche vrouw, ² en hare daardoor te weeg gebrachte gemoeds- en hartverandering.

¹ Joh. II: 10.

² Joh. IV.

In de eerste plaats hare zoo natuurlijke en gantsch ongekunsteld uitgedrukte misvatting omtrent het door den Heer (vs. 14) bedoelde water des levens (vs. 15): »Heer! geef mij dat water, opdat mij niet dorste, en ik hier niet moet komen om te putten.” Haar uitroep, vervolgens, op de ontdekking door Jesus van haar vroeger leven (vs. 19): »Heer! ik zie dat gij een Propheet zijt;” en straks: (vs. 29) aan hare Samaritaansche stadgenooten insgelijks: »Komt, ziet een mensch die mij gezegd heeft alles wat ik gedaan heb: is deze niet de Christus?” Maar ook een allerinnemendste trek van naïveteit wordt in het verhaal zelve van Johannes met een enkelen halven volzin daar heen geworpen (vs. 28): »De vrouw verliet haar watervat ¹ en ging heen.” Zij was met dat watervat gekomen om naar hare behoefte uit de put te scheppen. Maar tot het begeeren en ontvangen van een geheel ander levend water was zij nu, door het gesprek met den Meester nabij de Jacobspuit, gekomen. En zie! vergeten is geheel de oorspronkelijke aanleiding tot hare komst aan die plek; van een éénig denkbeeld vervuld, verlaat zij de plek en ijlt naar de stad. Onbeschrijflijk is de naïveteit, waarmede nu de gewijde Schrijver door de korte melding van dat zeer eenvoudig, maar in de omstandigheden even veel zeggend als natuurlijk feit deze gemoedsstemming doet uitkomen: »Zij liet haar watervat staan.”

Van eene wederom andere soort of tint is in het gesprek van Nicodemus met den Heer de naïveteit, het zij dan van ongeloovige verwondering of van meesterachtige ironie, waarmede hij de verkondiging der wedergeboorte uit Jesus mond beantwoordt: ² »Hoe kan een

¹ Liever: Liet haar watervat staan. Gr. ἐφῆκεν.

² III: 2.

mensch geboren worden, oud zijnde? kan hij ook andermaal in zijner moeders buik ingaan en geboren worden?"

Hoe naïf is elders des Apostels korte schildering van de verdeeldheid der scharen omtrent hetgeen waarvoor zij Jesus te houden hadden. ¹ »En er was veel gemurmel onder de scharen. Sommigen zeiden: Hij is goed; en anderen zeiden: Neen, maar Hij verleidt de scharen;" en straks (vs. 40—42): »Velen dan uit de schare, deze rede hoorende; zeiden: Deze is waarlijk de Propheet. Anderen zeiden: Deze is de Christus. En anderen zeiden: Zal dan de Christus uit Galilea komen? Zegt de Schrift niet, dat de Christus" — en ook deze trek, in verband met de werkelijke plaats van Jesus geboorte is een allernaïfste hulde aan het bewijs van Jesus Messiasschap, gelegen in Zijne geboorte te Bethlehem — »komen zal uit den zade Davids en van het vlek Bethlehem, waar David was?"

Naïf is verder wederom de uitroep der gerechtsdienaars die, gezonden zijnde om Jesus te vangen, onverrichter zake terug keeren, zeggende: ² »Nooit heeft een mensch alzoo gesproken, gelijk deze mensch." Naïf van vijandschap en onmacht in die vijandschap, is daarop evenzeer het antwoord der Phariseën (vs. 47): »Zijt ook gijlieden verleid?" Naïf eindelijk wederom de meer of min ironische, maar in elk geval in haren eenvoud krachtig aangrijpende vraag van Nicodemus, in onmiddelijk verband met deze gebeurtenissen (vs. 51): »Oordeelt ook onze wet den mensch, ten zij nadat zij eerst van hem gehoord heeft, en verstaat wat hij doet?"

Het is eene naïve verklaring wederom, die onopzettelijk eene zeer belangrijke bijzonderheid aangaande Johannes den Dooper aan het licht voert, en eene treffende

¹ VII: 12.

² VII: 46.

ondergeschikte hulde aan den Voorlooper van den Messias toebrengt, wanneer in dit Evangelie de bewoners der plaatsen nabij de Jordaan, alwaar Johannes eerst doopte, nu, ter gelegenheid van een later verblijf van Jesus in die zelfde streken, aldus zich uitdrukken: ¹ »Johannes deed wel geen teeken, maar alles, wat Johannes van dezen zeide, was waar.”

Lieflijk naïf is, bij eene geheel andere gelegenheid en in eene geheel andere omgeving, onder de vertrouwlijke gesprekken van den Heer en Zijne discipelen aan den jongsten Paaschdich, de uitroep van Thomas in antwoord op het woord van Jesus: ² »Waar ik heenga weet gij, en den weg weet gij!” Heer! dus valt Thomas Hem als in de rede (vs. 5): »Wij weten niet waar gij heen gaat; en hoe kunnen wij den weg weten?” Straks is van niet mindere maar geheel gelijksoortige naïveteit het woord van Philippus aan dien zelfden Paschadisch, in antwoord op des Heilands uitspraak (ald. vs. 7): »Van nu aan kent gij den Vader, en gij hebt Hem gekend. — Philippus zeide tot Hem: Heer! toon ons den Vader en het is ons genoeg.” Straks drukt zich onze Evangelieschrijver in het melden van verdere bijzonderheden uit den Apostelkring met eene bij uitnemendheid naïve en in hare naïveteit ontzachlijke omschrijving uit, als hij (vs. 22) Judas, den broeder van Jacobus, anders ook Lebbéus Thaddéus genoemd, op deze wijze aanduidt: »Judas, niet de Iscarioth.”

Naïf, op de wijze bijna van het woord aan den hofmeester, is onder eene geheel andere omstandigheid de uitroep der discipelen, wanneer Jesus hun den dood van Lazarus onder het beeld van eenen slaap heeft voorge-

¹ X: 41.

² XIV: 4.

steld: ¹ »Heer! (zeggen zij daarop) indien hij slaapt, zoo zal hij gezond worden.»

Aan het slot dezer zelfde geschiedenis is wederom van eene somber-verhevene naïveteit die melding van den onwillens en onwetens prophetischen uitroep van Cajaphas om een gewelddadigen aanslag op het leven van Jesus te rechtvaardigen (ald. vs. 49, 50): »Gij verstaat niet en gij overlegt niet, dat het ons nut is, dat één mensch sterve voor het volk, en het geheele volk niet verloren ga,» waarop dan diep indruk makend de opmerking volgt van den Evangelieschrijver zelven (vs. 31): »Dit zeide hij niet uit zich zelf, maar, zijnde hogepriester van dat jaar, [dat is, mijns inziens, zijnde de man die juist dit jaar aan het hoofd stond van de Israëlitische offerdienst] propheteerde hij (op deze wijze) dat Jesus [als een offer voor de zonden] sterven zou voor het volk.»

Eene geschiedenis in dit Evangelie, om dus te zeggen, enkel en louter, het zij dan half ironische, het zij ook aandoenlijke, in elk geval diep doordringende en scherp snijdende naïveteit is die der genezing van den blindgeborene. Naïf is al dadelijk, na de kort en krachtig verhaalde genezing, de voorstelling der gesprekken over het wel bekende voorwerp van des Heilands ontferming: ² »De geburen die hem te voren gezien hadden, dat hij blind was, zeiden: Is deze niet, die zat en bedelde? Anderen zeiden: Hij is het, en anderen: Hij is hem gelijk. Hij zeide: Ik ben het.» Gantsch naïf is wederom de genezene, als hij kort en bondig zonder meer op de vraag, waar Hij was, die hem genezen had, antwoordt: »Ik weet het niet,» (vs. 12) en tot tweemalen toe op de vraag dier zelfde Phariseën, hoe hij genezen was, op een-

¹ XI: 11 en 12.

² IX: 8, 9.

voudige en aanschouwlijke wijs antwoordt (vs. 11, 15): »Hij leide slijk op mijne oogen, en ik wiesch mij en ik zie.” Straks vorderen Jesus tegenstanders van hem, dat hij zelf zijn gevoelen zegge over den mensch, die zijne oogen geopend heeft. »Hij is een Propheet!” is met steeds dezelfde naïve kalmte het antwoord. Schrander Joodsch en naïf is intusschen ook dat zijner ouders, als zij zich door de Joden in de twist betrokken zien door de nu aan hen gerichte vraag (vs. 19): »Is deze uw zoon, welken gij zegt dat blind geboren is? hoe ziet hij dan nu?” — »Wij weten (is het antwoord vs. 20 en 21) dat deze onze zoon is, en dat hij blind geboren is; maar hoe hij nu ziet, weten wij niet, of wie zijne oogen geopend heeft, weten wij niet; hij heeft zijnen ouderdom, vraagt hem zelven, hij zal van zich zelven spreken.” En wederom de genezene blindgeboren, als de Joden op nieuw aanhouden en hem antwoorden trachten af te dwingen, niet naar de waarheid, maar naar hunnen zin: »Ik heb het u al reede gezegd (antwoordt hij) en gij hebt het niet gehoord; wat wilt gij het wederom hooren? Wilt gijlieden ook zijne discipelen worden?” Straks, op hunne scheldwoorden en drogredenen ter wederspreking van het gebeurde, het door hem persoonlijk ondervondene, merkt hij, met dezelfde onverstoorde en voor de tegenstanders onuitstaanbare naïveteit weder op: »Hierin is immers wat wonders, dat gij niet weet van waar Hij is, en Hij heeft mijne oogen geopend.” Eindelijk werpen zij hem ter Synagoge uit. Daar komt hem Jesus te gemoet en vraagt hem (vs. 35) »Geloofst gij in den Zoon van God?” — »Wie is Hij (is altijd wederom in denzelfden geest en toon van eenvoud en naïveteit het antwoord vs. 36) Heer! opdat ik gelooven moge!” En nog één woord van Jesus (vs. 57), en de naïve onwetendheid is veranderd in een even

naïf, maar vast en geenszins aarzelend geloof (vs. 38):
 »Ik geloof, Heer! en hij aanbad Hem.”

Uit den aart der onderwerpen zijn dergelijke naïve uitingen in de Brieven, evenmin als in de Apocalypse minder te verwachten; toch laat zich in enkele treffende en hoog verhevene oogenblikken in laatstgemeld Boek der op Patmos aan den Apostel geopenbaarde gezichten, een enkele toon hier en daar onderscheiden dier naïveteit, die zoo bijzonder het Evangelie kenmerkt. Als in een voor den Ziender in den geest geopenenden hemel een sterke Engel noch aldaar, noch op aarde, noch onder de aarde, iemand gevonden heeft, waardig het boek met de zeven zegelen te openen en in te zien, zoo is het voorwaar een door zijne naïveteit zelve hoogst verheven woord, dat de gewijde Schrijver onmiddellijk daarop laat volgen: ¹ »En ik weende zeer, dat niemand waardig gevonden was, om het boek te openen en te lezen noch hetzelfde in te zien.” Eene dergelijke naïveteit ligt misschien ook in het eenvoudige antwoord van denzelfden Ziender, als hij door den hemelschen Ouderling gevraagd wordt, wie toch wel dezen, die bekleed zijn met de lange witte kleederen, mochten zijn, en van waar gekomen? (vs. 13)” En ik sprak tot hem (dus vervolgt de Ziender in zijn verhaal vs. 14): »Heer! Gij weet het!” De nederstorting van Johannes voor de voeten van den Engel tegen het slot des Boeks ² en even vroeger ³, en in beide gevallen, de vermaning om dit niet te doen, maar God alleen te aanbidden, laat zich misschien onder dezelfde voorbeelden van naïveteit in woorden en handelingen bij den Apostel-Evangelist en Ziender rangschikken.

De opmerking van dat bijzonder naïve, altijd treffend,

¹ Openb. V. 4.

² XXI: 8.

³ XIX: 10.

meermalen verheven, hetwelk wij aldus bevonden tot de kenmerken zoo van den stijl als van den inhoud der Evangeliebeschrijving bij Johannes te behooren, heeft voor den beschouwer van het eigenaartige des Boeks eene tweederlei waarde. In de eerste plaats is die naïveteit van voorstelling een voornaam bestanddeel der uitnemende schoonheid en bevalligheid van dit Evangelie; gelijk trouwens altijd eenvoud en natuurlijkheid alle schoonheid tot verhooging strekt en die te treffender doet uitkomen. Maar diezelfde naïveteit is vooral een bij uitstek sprekend kenmerk van des Schrijvers geloofwaardigheid en van de hooge waarheid der dingen, die door hem getuigd worden. Naïveteit toch, gelijk wij die bij den aanvang van dit gedeelte onzer opmerkingen leerden beschouwen, moet uit haren aart òf de waarheid des te sterker doen uitkomen, òf even sterk en dadelijk de onwaarheid openbaar maken, de dichtung verraden. Van eene naïveteit, als die ons in het Evangelie van Johannes telkens voor oog en kwam, heeft inderdaad een verdichter geen besef; het denkbeeld komt niet bij hem op, om langs den weg eener zoo kunstige nabootsing van natuur en waarheid op dit gebied zich te wagen. Wee ook den verdichter of nabootser, die het zich vermat! Juist om dat het naïve de ongekunstelde kreet, als ware het, der natuur in hare waarheid is, ligt het noodwendig buiten het bereik van versiering of nabootsing. De logenaar, die naïf wordt, is verloren; eene wezenlijke naïveteit, die hem ontvallen zou, zou ook bij hem onwillekeurige erkenning der waarheid, ontdekking derhalve van zijnen logen zijn.

Nauw verwant aan het naïve van het Evangelie van Johannes is wederom eene andere eigenschap van dat in allerlei opzichten eigenaartig en in zekeren zin gantsch éénig geschrift. Het is zijne groote nauwkeurigheid te

gelijk en verscheiden in de bewaring van bijzonderheden, door zijne Voorgangers in het Evangelie, om goede redenen van onderscheiden aart, nog onvermeld gelaten. Gewichtige en gewijde anecdoten, om ze dus te noemen, bevat dit vierde onzer Evangelien omtrent personen en zaken. Geheel nieuwe, ons uit de synoptische verhalen nog niet bekende, personen voert de Schrijver van dit slot- en kroon-Evangelie voor zijne lezers op; van reeds bekende vermeldt hij nieuwe bijzonderheden in hunne betrekking tot den Heer en Zijne levens-, lijdens-, en opstandingsgeschiedenis; van eene vroeger reeds uit zijne Voorgangers bekende handeling maakt hij, door bijvoeging, voor het eerst, van den naam des genen, van welke zij uitging, eene meer gebijzonderde melding. Hij is voorts in het bepalen en aanschouwelijk maken van plaatsen en omstandigheden, op eene wederom andere wijze dan bij Marcus het geval is, naauwkeurig en bijzonder. Hij geeft, wederom op eene eenigzins andere wijze dan Lucas, het juiste cijfer op ter bepaling van tijden, afstanden, hoeveelheden.

Zien wij van dit alles de voorbeelden, eer wij overgaan tot het afleiden van een nog nader en belangrijk resultaat uit deze opmerking.

Hij voert, zeiden wij, in eene eerste plaats geheel nieuwe, dat is, uit de synoptische Evangelien nog zoo niet bekende personen in zijne verhalen op. — Dus ontmoeten wij bij hem voor het eerst dien belangwekkenden Leeraar in Israël, Nicodemus, die den Heer des nachts bezoekende van hem de verkondiging ontvangt dier leer van wedergeboorte uit water en geest, aan welke onmiddelijk daarop de prediking van het kruis in dat zelfde Evangelie verbonden wordt ¹. Straks toont het

¹ III: 1—15.

ons dien Overste der Phariseën, vrijmoediger geworden bij het volle daglicht, ofschoon nog steeds met eene karakteristieke voorzichtigheid, Jesus en de schare die Hem eerbied toedraagt, tegen zijne onrechtvaardig toornende amptgenooten verdedigend ¹. Eindelijk treedt ons wederom uit de pen van Johannes dezelfde Nicodemus voor oogen, eenen anderen amptgenoot ontmoetende bij het lichaam van den aan het kruis gestorvenen Meester, om Hem eene laatste eere op de meest schitterende wijze ten aanschouwen van vriend en vijand, van geheel de Jerusalemsche bevolking te bewijzen ². — Bij Johannes het eerst en alleen maken wij kennis met een beminlijken en den Heer dierbaren discipel, als hij zelve, — met Lazarus, den broeder van Martha en Maria, de beide zusters ons uit Lucas, doch zonder dezen haren naasten bloedverwant, reeds bekend ³.

Van niet meer nieuwe personen maakt ons Johannes nieuwe bijzonderheden van onderscheiden aart en beteekenis bekend. Van sommige Apostelen schept hij behagen ons den vollen naam en toenaam te leeren kennen. Dus heet bij hem Petrus niet blootelijk Simon, maar Simon Petrus of Simon Jonaszoon; dus geeft hij den naam des verraders voluit op in dezer voege: Judas Simons (zoon) Iscarioth; dus heet de Apostel Thomas meermalen bij hem, met bijvoeging van de Grieksche vertaling bij zijnen Joodschen naam: Thomas, gezegd Didymus ⁴. — Den ons van elders reeds bekenden Apostel Bartholomeus van het getal der Twaalve leeren wij in dit Evangelie in zijn eigenaartig karakter en bij zijnen eigenlijken voornaam: Nathanaël kennen, en vernemen te gelijk de geschiedenis zijner eerste kennismaking met Jesus en

¹ VII: 47—52.

² XIX: 38—42.

³ Joh. XI.

⁴ XI: 16. XX: 24. XXI: 2.

zijner geloofserkenning van dien Jesus van Nazareth als den Zoon van God, den Koning van Israël ¹; straks ook nog zijne afkomst uit Cana in Galilea ². — Van den Apostel Andreas vermeldt hij insgelijks de eerste kennismaking met den Heer, ten gevolge der prediking van Johannes den Dooper ³; later ook nog, bij gelegenheid van het verhaal der wonderspijziging in de woestijn, een woord van dien zelfden broeder van Petrus ⁴; — insgelijks ter zelfder plaats, van Philippus den Apostel (ald. vs. 5—7), die later in gemeenschap met Andreas wederom eenige Grieken, die Jesus zien wilden, bij Hem inleidt ⁵. Ook nog door eene andere, bij Johannes ons bewaarde bijzonderheid aangaande Philippus ⁶, gaat ons een aangenaam licht op over den omgang der discipelen met hunnen Heer in de intimiteit van den door Hem tot zoo groote doeleinden afgezonderden kring. Een diepen blik in het belangwekkend, zwaarmoedig maar getrouw, karakter van Thomas stelt dat zelfde Evangelie ons in de gelegenheid te werpen, door die merkwaardige woorden, bewegingen, en handelingen, van hem nergens anders dan hier opgeteekend; zijne reeds herinnerende vraag ⁷: »Heer! wij weten niet waar gij heengaat; en hoe kunnen wij den weg weten?» — zijn manmoedig besluit: ⁸ Laat ons ook gaan, opdat wij met Hem sterven!» — zijn ongeloovige, maar eerlijk geuite en met duidelijke bestemdheid onder woorden gebrachte vordering van bewijs voor de wezenlijke opstanding van den aan het kruis gestorven Heiland ⁹; — zijne vurige

¹ I: 46—50.

² XXI: 2.

³ I: 41.

⁴ VI: 8.

⁵ XII: 20—23.

⁶ XIV: 9.

⁷ XIV: 1.

⁸ XI: 16.

⁹ XX: 25.

en verhevene voor alle eeuwen en in alle eeuwigheid gedenkwaaardige verklaring in den uitroep zijner tot den verzeenen Meester gerichte belijdenis ¹: »Mijn Heer en mijn God!» — Wij hebben vroeger reeds gelegenheid gehad te zien ², welke bijzonderheden de Schrijver van dit Evangelie, zonder zich bij name te noemen, van zich zelven in dit zijn historisch getuigenis heeft nedergelegd. — Van een geheel anderen, den Heer vijandigen, persoon brengt hij in de lijdensgeschiedenis eene merkwaardige bijzonderheid voor het eerst tot onze kennis: van Annas, den amptgenoot en schoonvader van den Hoogepriester Cajaphas. Tot dezen Annas, ons bij name nog slechts uit Lucas bekend ³, lezen wij bij Johannes ⁴, dat Jesus onmiddellijk na de gevangenneming in Gethsemane in banden gebracht is, en in deze zelfde banden verder gezonden naar Cajaphas.

Maar hij maakt eindelijk (zeiden wij) van handelingen ons reeds van elders bekend, den nog onbekenden persoon die ze verrichtte, bekend. Dus weten wij eerst door Johannes, dat de discipel die bij het gevangennemen van Jesus het zwaard trok en den dienstknecht des Hoogepriesters een oor afhieuw, geen ander geweest is dan Petrus ⁵; daarbij ook nog voegende den van elders geheel onbekenden naam van Malchus, als den naam van den verwonden (volgens Lucas, door Jesus onmiddellijk genezen) dienstknecht.

Naïf, aanschouwelijk, in elk geval naauwgezet naauwkeurig is het Evangelie van Johannes in de opgave van omstandigheden, in de melding van het juiste cijfer ter bepaling van tijden, afstanden, hoe-

¹ XX: 28.

² Bladz. 9 en volg. boven.

³ III: 2. Hand. IV: 6.

⁴ XVIII: 13, 24.

⁵ Matth. XXVI: 51. Marc XIV: 47. Luc. XXII: 50, 51. Joh. XVIII: 10.

veelheden. Bij de eerste wondervischvangst, waarmede de roeping der Galileesche mannen tot visschers van menschen werden ingewijd, geeft geen der synoptische Evangelien (zelfs dat van Lucas niet) het getal op der gevangen visschen, waarvan de menigte de schepen bijna deed zinken en het net deed scheuren. ¹ Maar als Johannes de laatste wondervischvangst beschrijft, die na de opstanding van Jesus uit de zelfde zee van Tiberias gegeven werd, zoo geeft hij naauwkeurig het getal op der gevangen groote visschen: tot honderd drie en vijftig. ² — Onder de bijzonderheden van het wonder des waters dat wijn werd, geeft de Schrijver van dit Evangelie het getal der steenen watervaten op, en de hoeveelheid vocht, die daarin bevat werd: »Zes steenen watervaten, houdende twee of drie metreten.” — Zoo geeft hij ook insgelijks, met eenige ruimte, de juiste afstanden op; hoe ver van land b. v. het scheepken was, dat na de wonder-spijziging de discipelen zonder Jesus over de Galileesche zee voerde, toen de Heer zich, wandelende op de zee, aan hen vertoonde: »vijf en twintig of dertig stadiën,” — ³ insgelijks, bij de reeds vermelde vischvangst na de verschijning van den verrezenen Heiland bij de zee van Galilea, dat het scheepje met de visschen »omtrent twee honderd ellen van het land was.” ⁴ — Van het mengsel van myrrhe en aloë, tot balseming des lichaams van Jesus door Nicodemus aangebracht, geeft hij het gewicht op: »omtrent honderd ponden.” ⁵ — Niet minder naauwkeurig is hij in de tijdsbepaling, niet alleen die van den dag, maar ook die van het uur. »Het was omtrent de tiende ure” van

¹ Luc. V: 6—11. Matth. V: 18, 19. Marc. I: 16— 18.

² Joh. XXI: 11.

³ Joh. VI: 19.

⁴ XXI 8.

⁵ XIX: 39.

den dag, op of tot welke ¹ Andreas en die andere discipel bij den Heer bleven, na dat zij zich van Johannes den Dooper tot den Heer gewend hadden. ² En die dag wederom wordt opgegeven in zijn onmiddelijk verband met twee voorafgaande (vs. 35 en 39), en wederom met een volgenden (vs. 44), en deze wederom met een derden. ³ — Het juiste oogenblik, »de zesde ure” of volle middag, wordt later in dit Evangelie opgegeven als dat der ontmoeting van den vermoeiden Heiland bij de fontein van Jacob met de Samaritaansche vrouw. ⁴ — Hoe laat de koorts den zoon des koninklijken hovelings te Capernaum verliet op het zelfde oogenblik, dat Jesus te Cana de verzekering van zijn leven aan den vader gaf, dat is, »te zeven ure,” bericht onze Evangelist-Apostel zorgvuldig. ⁵ — Ook bij eene eerste opvatting schijnbaar min beduidende bijzonderheden, maar die daardoor zelve een zoo veel te naïver getuigenis harer waarheid met zich brengen, vinden hier hare eigenaartige plaats: hoe b. v. Johannes de Dooper in Enon bij Salim doopte ⁶ »dewijl aldaar vele wateren waren;” of ⁷ dat »er veel gras in die plaats was,” alwaar de Heer voor het wonder der broodvermenigvuldiging de menschen had doen nederzitten. — Openbaar is daartegen reeds bij de eerste lezing het beteekenisvolle van de bijzonderheid, die hij straks met zoo veel aanschouwlijkheid tot verklaring van zamenhang en toestanden vermeldt (vs. 22), hoe namelijk, na dat den vorigen avond de discipelen waren afgevaren naar

¹ Bladz. 4 en 5 boven.

² I: 40.

³ II: 1.

⁴ IV: 6.

⁵ IV: 52.

⁶ III: 23.

⁷ VI: 10.

den overkant, en Jesus hen later te voet op de groote wateren gevolgd was, »de schaar, die aan de andere zijde der zee stond, zag dat aldaar geen ander scheepje was dan dat ééne [daar Zijne discipelen ingegaan waren], en dat Jesus met Zijne discipelen in dat scheepje niet was gegaan, maar dat Zijne discipelen alleen weggevaren waren, doch daar kwamen [laat hij onmiddelijk volgen] andere scheepjes van Tiberias nabij de plaats waar zij het brood gegeten hadden, als de Heer gedankt had, en de schaar, ziende dat Jesus aldaar niet was noch Zijne discipelen, ging ook in de schepen en kwam te Capernaum, zoekende Jesus.”

Een voorbeeld, hoe dit Evangelie uit zijnen aart aan het meer bepaalde en gebijzonderde boven het algemeene de voorkeur geeft, hebben wij in deze zelfde geschiedenis der broodvermenigvuldiging, waarbij Johannes alleen ons doet opmerken dat het gerstenbrooden geweest zijn.

In alle deze bijzonderheden verraadt zich onmiskenbaar de zeeman, de visscher, de ooggetuige, die de gebeurtenissen als met daguerreotypische naauwkeurigheid in verband met localiteiten en tijdsgewrichten in zijn geheugen geprent draagt, — wien het eigen was met een blik den afstand tusschen zijn vaartuig en het strand te meten, — voor wien het tellen van gevangen groote visschen dagelijksch werk is geweest. De aanschouwelijkheid, waarmede deze onze Evangelieschrijver schetst, onderscheidt zich van die van Marcus (bij wien anders insgelijks aanschouwelijkheid in de voorstelling een hoofdtrek is), daarin, dat zij bij dezen ligt in eene eigenaartige opvatting in verband met zijn persoonlijken aanleg om pittoresk te verhalen, — bij Johannes daarentegen meer de vrucht is van het levendig en getrouw herinneringsvermogen van den ooggetuige. Bij Mar-

cus is het dan vooral de korte en kernachtige uitdrukking, die het schilderende der voorstelling te weeg brengt, — bij Johannes is het veelal de uitvoerigheid zelve, waarin hij op hoogen ouderdom behagen schept de herinneringen zijner jongelingsjaren weder te geven.

VI.

EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJN CHRONOLOGISCH, FEESTELIJK,
OUD-TESTAMENTISCH, PROPHETISCH, SYMBOLISCH, SCHRIFTVER-
HEERLIJKEND KARAKTER.

Het is niet alleen in het bepalen der juiste dagen en uren, waarop gebeurtenissen of uitgesprokene redenen hebben plaats gehad en elkander zijn opgevolgd, dat ons vierde Evangelie bij uitnemendheid naauwkeurig is. Het onderscheidt zich, door een chronologisch karakter op nog ruimer schaal, van zijne drie synoptische Voorgangers, en onder dezen van en boven Lucas zelven, die op zijne beurt weder in het aangeven van bestemde dagteekeningen reeds zoo zeer boven Matthéus en Marcus uitsteekt. Door eene alleszins merkwaardige opteekening van de groote Israëlitische hoogtijden, bijzonder van de Paaschfeesten door den Heer van het oogenblik af Zijner openbare optreding beleefd, heeft Johannes alleen ons in staat gesteld tot eene juiste berekening van de tijdruimte, waarover zich de openbare werkzaamheid van Jesus als Propheet en Leeraar heeft uitgestrekt. Het Evangelie van Johannes maakt uitdrukkelijke melding van nog twee ¹ Paaschfeesten, binnen even genoemd tijdvak, buiten en behalve dat allerlaatste, waarop de Heer ter dood gebracht is: het eerste ², bij welks nadering de eerste tempelzuivering door den Heiland plaats

¹ Volgens sommigen, doch minder waarschijnlijk, drie.

² II: 13.

had; het tweede ¹ door Hem waarschijnlijk niet te Jerusalem gevierd, terwijl de genen, die ook nog een derde Paaschfeest gedurende het openbare leven van Jesus, zonder mederekening van het Paaschfeest Zijner kruisiging, aannemen, daarvoor houden het feest vermeld bij den aanvang van het verhaal der genezing van den kranke van Bethesda ², welk feest thands vrij algemeen voor een Purim- of Estherfeest gehouden wordt ³.

Hoe meer wij voorts het einde naderen van dit ons vierde Evangelie, zoo veel te bepaalder hecht de Apostel, die het schreef, zijne tijd- en dagenberekening vast aan het laatste door Jesus beleefde Paaschfeest. Van dat Paaschfeest achteruitrekenende, doet hij ons opmerken, ³ hoe Jesus te Bethanië kwam zes dagen vóór dat tijdstip; hoe Hij des anderen daags (vs. 12) zijnen intocht binnen Jerusalem volbracht; hoe Hij, eindelijk ⁴, vóór dat zelfde Paaschfeest nog met Zijne discipelen het Avondmaal at.

Doch niet slechts het Paaschfeest, ook andere Israëlitische hoogtijden van onderscheiden aart en beteekenis worden in dit Evangelie, en in dit Evangelie alleen, vermeld. Wij zagen daarin reeds het Purimfeest der Joden aangeduid. Elders worden wij opmerkzaam gemaakt op het feest der Tempelvernieuwing, dat in den winter invalt, en tijdens hetwelk Jesus zich te Jerusalem in den tempel, in den voorhof van Salomo, bevond ⁵. Het Loofhuttenfeest, zijne nog heden dus genaamde middendagen, zijn laatste of groote dag, worden als het tijdstip van hoog merkwaardige handelingen van Jesus in het mid-

¹ VI: 4.

² V: 1.

³ XII: 1.

⁴ XIII: 1.

⁵ X: 25.

den der feestvierende menigte aangegeven ¹. Maar daar is onder de Joden van ouds nog een ander, bij de Wet niet voorgeschreven, maar uit den aart der inzetting, die daarbij gevierd wordt, hoogst achtbaar en geheiligd huisselijk feest. Het is het Bruiloftsfeest, dat tot op dezen dag gedurende eene gantsche week bij hen gevierd wordt. Wij weten, hoe op een dergelijk feest te Cana Jesus Zijne heerlijkheid voor het eerst openbaarde door het met de gelegenheid zoo treffend harmoniërend wonder der verandering van water in wijn. — In de Apocalypse komt een feestelijk karakter in onderscheidene gezichten en op onderscheidene oogenblikken der in dat Boek gepropheteerde tijden op geen minder treffende wijze te voorschijn. Hemelsche feesten zijn het, die de Ziender in dat Boek, als door hem in den hemel en in eene toekomstige wereld aanschouwd, beschrijft. De slachting van het lam, dat onderscheidend kenmerk van het aloud-Israëlitisch Paaschfeest, verwekt door den naam, daarvan afkomstig en door den verheerlijkten Heiland voortdurend in dat Boek gevoerd, eene telkens vernieuwde herinnering aan dien eersten der groote Hoogtijden volgens de Mosaïsche Schrift. Bij name zinspeelt op dat Feest het verheven gezicht in het vijfde Hoofdstuk der Openbaring (inzonderheid ald. vs. 9), — later ook nog bij uitnemendheid de plaats, alwaar de Ziender het gezicht beschrijft, waarin hem de overwinnaars over het Beest werden voorgesteld als »staande [met kenlijke toespeling op de Roode zee] aan de glazen zee, hebbende de citers Gods en zingende het gezang van Moses, den dienstknecht Gods en het gezang des Lams. ² In de voorstelling ³ der groote schare uit alle natiën en geslachten, volken en talen, die uit de groote verdruk-

¹ VII: 1, 14, 37 en volg.

² Openb. XV:

³ Openb. VII: 9.

king komt en voor den troon, van God en van het Lam staat, is aan de palmtakken in de handen dier overwinnaars de toespeling kenbaar op het Israëlitisch Loofhuttenfeest, waarin van ouds palmtakken gedragen en geschud werden door de feestvierende vergadering. Het bruiloftsfeest, eindelijk, besluit in dat zelfde Boek der Openbaring de geheele rij der verheven gezichten, door den Apostel op Patmos gezien. Aldaar hebben wij ¹ eerst de afkondiging, daarna de noodiging tot het feest, van de bruiloft des Lams, — straks ² het nieuwe Jerusalem, dat nederdaalt van God uit den hemel, toebereid als eene bruid, die voor haren man versierd is, — en eindelijk de roepstem van de Bruid en van den Geest, zeggende tot den Heer Jesus ³: »Kom.»

De opmerking van het chronologisch karakter van Johannes Evangelie leidt ons tot nog eene andere bijzonderheid, met het eigenaartige als ware het zijner jaar- en dag en uurwijzing, bij het verhaal der gebeurtenissen, in naauw verband te brengen. Niet slechts op den voortgang en rijpwording der tijden, maar ook op den voortgang en ontwikkeling der menschen zelve, die zich daarin vertoonen en bewegen, maakt ons de Apostel in dit zijn veel bevattend en veel bedoelend gedenkboek opmerkzaam. Reeds zagen wij in eenige weinige trekken den overgang en voortgang van den Overste Nicodemus uit vooroordeel en menschenvrees tot en op den weg eener vrijmoedige belijdenis van Jesus, Zijne waarheid, en Zijne van de wereld verworpene heerlijkheid, geschetst ⁴. Maar treffend boven alles is in dit Evangelie de levendige schildering der traps-

¹ XIX: 7—9.

² XXI: 2.

³ XXII: 17.

⁴ Bladz. 86 en 87 boven.

wijze toenemende verbittering, vijandschap, moordgedachten en werkelijke moordaanslagen der Joden tegen den Heiland, en daartegenover te gelijk Zijne statig- langzame rijping tot de ure, in welke Hij door lijden den Vader zou verheerlijken en van den Vader verheerlijkt worden. Reeds bij Zijne eerste verschijning in den Tempel, het huis Zijns Vaders, als Propheet en Hervormer, geeft Hij in verheven beeldspraak het einde te kennen, waar deze Zijn aangevangen kamp tegen een zondig volk en menschdom op zal uitloopen, maar ook door bekroond worden: ¹ »Breekt dezen tempel af en in drie dagen zal ik denzelven oprichten. — Hij zeide dit van den tempel zijns lichaams. Daarom, als Hij opgestaan was van de dooden, werden Zijne discipelen gedachtig, dat Hij dit tot hen gezegd had.” Reeds toen, merkt verder de Schrijver van ons Evangelie op, betrouwde Jesus zich zelven den Joden niet, om dat Hij hen allen kende. Het is eerst later dat wij hier van een bepaalden aanslag om Jesus ter dood te brengen vernemen. Als Hij (vs. 1—17) op eenen sabbathdag den sedert acht en dertig jaren bedlegerigen kranke genezen heeft, zoeken Hem de Joden, eerst om deze gewaande sabbathschending, dan ook om de zeer wezenlijke gelijkstelling van zich zelven met God, te dooden. Later ², ten gevolge van onderscheidene verklaringen en woordwisselingen op het Loofhuttenfeest, maken zij zich gereed om werkelijk de handen aan Hem te slaan. Maar noch toen, noch eenige dagen later was Zijne ure alreeds gekomen ³. Een nieuw woord van gelijkstelling van zich zelven met den Vader beweegt de schaar der Joden om nu werkelijk op eigen gezag en met eigene handen een einde aan den strijd te maken.

¹ II: 19—22.

² VII: 44.

³ VIII: 20.

Zij nemen steenen op voor het eerst, om dat voornemen uit te voeren. ¹ Later wapenen zij zich met steenen op nieuw, als Hij met dezelfde wel verstaanbare en door de Joden wel begrepene gelijkstelling verklaard heeft: ² »Ik en de Vader zijn één;» terwijl zij straks, door eene nadere die uitspraak op nieuw bevestigende uiteenzetting geenszins bevredigd maar veeleer verbitterd, wederom Hem zoeken te grijpen (vs. 39). ³ Eindelijk wordt dat grijpen en toelleggen op Jesus leven door de ongeordende menigte, na de wederopwekking van Lazarus, een onderwerp van beraadslaging bij Overpriesters en Phariseën, ⁴ om het onder wettelijke vormen te volbrengen. De verbittering en verblindheid gaan zóó ver, dat zij ook Lazarus willen dooden; ⁵ in elk geval bevelen zij het opsporen van Jesus, ten einde Hem gevangen te nemen. ⁶ Eindelijk begroet de Heiland met verhevene waardigheid »Zijne ure die nu gekomen is.» ⁷ Hij geeft den beslissenden stond, met diens onmiddelijke gevolgen, aan Zijne discipelen plechtig te kennen, ⁸ en opent met het dankgebed deswege Zijne hooge priesterlijke rede tot den Vader: ⁹ »Vader! de ure is gekomen, verheerlijk Uwen Zoon, op dat ook Uw Zoon U verheerlijke!»

Een bijzonder kenmerkende kleur geeft verder aan het Evangelie van Johannes de eigenaartigheid zijner betrekking tot de Schriften mitsgaders geheel de prophetische en symbolische bedeeling van het Oude Testament. Niet dat

¹ VIII: 58, 59.

² X: 30.

³ XI: 53.

⁴ XII: 10.

⁵ XI: 56, 57.

⁶ XIV: 1, 31.

⁷ XVI: 32.

⁸ XVII: 1.

een Oud-Testamentisch, een Israëlitisch karakter bij uitsluiting aan de Schriften van dezen Apostel eigen zou zijn. Integendeel hebben in den grond en het wezen van haar zamenstel alle Schriften van het Nieuwe Testament dit karakter, met betrekking tot zaken en vormen, met betrekking tot denkbeeld en uitdrukking, met betrekking tot taal en stijl, op onderscheidene wijzen en behoudens onderscheidene wijzigingen, met elkander gemeen. Geheel het Nieuwe Testament is eene uitstraling des Ouden; — in het Nieuwe Testament komt het Oude tot de volle openbaring zijner werkelijkheid, — in het Oude lag het Nieuwe als een toen reeds alles bezielende en verklarende levenskiem verborgen. Zelfs geene benaming schier is in het Nieuwe Testament te lezen, die niet ontleend of gevormd is uit eene des Ouden Verbonds. De naam en waardigheid van Jesus Christus, aan het hoofd van allen, zijn Israëlitisch. De naam van Jesus is Oud-Testamentisch, is Joodsch: in het gebruik hebben allerlei personen van vroeger en later tijd in Israël dien met den Zaligmaker der wereld gemeen gehad; ten aanzien der kracht en der wezenlijkheid van de zaak; door de beteekenis van het woord uitgedrukt, is de nooit volprezen naam afkomstig van een Hebreeuwsch woord dat redden, behouden, zaligen, beteekent. De amptsbenaming en titel van Christus is evenzeer Joodsch: een Israëlitisch, dat is, aan Israël van God gegeven, in Israëls bestaan, bestemming, en toekomst van Gods ingeplant denkbeeld en feitelijke verwachting is de komst van een door God beloofden Gezalfde. Christus is de Grieksche overzetting; Messias de Hebreeuwsche benaming voor het Volheerlijk voorwerp der Goddelijke zalving. De leer van den in de volheid des tijds gekomenen Verlosser is in zijne innigste bestanddeelen even Oud-Testamentisch, als de verwachting zel vevan Zijn Persoon. Die leer is geene afschaffing, maar vervulling van

de inzettingen en openbaringen Gods aan en door Moses en de Propheten. Het werk dat Hij kwam volbrengen, de Gemeente die Hij kwam stichten, het koninkrijk dat Hij op de aarde kwam gronden en dat eenmaal volheerlijk zal dáár zijn, was voorzien en voorzeggd door alle de Propheten des Ouden Testaments, te beginnen van Moses, en beloofd aan Israëls Aartsvaders, te beginnen van Abraham. Zijn gebod van liefde is de concentratie en verweliking van alle Gods geboden en bedelingen onder het Oude Testament uit een zelfde met niets van elders vergelijkbaar beginsel. Zelfs de uitwendige inzettingen van het Nieuwe Testament zijn van afkomst, kleur, en benaming Oud-Testamentisch-Israëlitisch. De doop is eene afwassing, die in zich vereenigt de beteekenis en het wezen van die talrijke wasschingen met rein water, waarvan de inzettingen der Mosaische tabernakel- en tempeldienst overvloeien. Het Avondmaal des Heeren Jesus is de verkondiging der verwezenlijking van het historisch-symbolisch Pascha van Jehova.¹ De Christelijke Gemeenten met hare Voorgangers en Ouderlingen zijn de geestelijke voortzetting der aloude Joodsche Synagogen, op een bepaald oogenblik in de geschiedenis van Israël te voorschijn gekomen.² De stijl op vele plaatsen des Nieuwen Testaments is Oud-Testamentisch; de taal is bij alle zijne schrijvers, met eenig onderscheid van tinten, een Grieksch dialect, geboren uit eene sterke vermenging met het Hebreeuwsch der Oud-Testamentische mannen, en, vooral door de overbrenging hunner Schriften in het Grieksch der Alexandrijnsche Joden, onder Joden en Grieken gangbaar geworden en verspreid. Geheel de Schrift des Nieuwen Testaments is een samenstel, een harmony van her-

¹ 2 Mos. XII: 11.

² Neh. VIII: 1—9

inneringen , aanhalingen , toespelingen , spreekwijzen , weërgalmen en weërkaatsingen in allerlei richting, die haren sleutel schier alleen, die haren wortel gantsch uitsluitend hebben in het Oude Testament.

Het is derhalve niet een Oud-Testamentisch karakter als zoodanig, dat in zijnen zamenhang met geheel de Schrift het Evangelie van Johannes onderscheidt. Den Oud-Testamentischen wortel en grondslag hebben alle de Schriften des Nieuwen Testaments met elkander gemeen; de Brieven met de Evangeliën, de Evangeliën onderling, en in het viertal der Evangeliën, zeer bijzonder, wederom dat van Matthéus met dat van Johannes. Het geen Johannes hierin onderscheidt is eerder iets zeer eigenaartigs in de wijze, waarop die betrekking van geheel het Evangelie, van zijne eigene Schriften, van den Persoon inzonderheid des Heilands, tot het Oude Testament, bij hem wordt voorgesteld, bij hem in zijne geheele diepte soms in een enkelen volzin te voorschijn treedt. Bij hem alleen b. v. is dat woord opgetekend van den Heiland tot de Samaritaansche vrouw: ¹ »De zaligheid is uit de Joden.» Zoo lezen wij in het Evangelie; in de Apocalypse zien wij alles, wat tot die zaligheid betrekking heeft, bij het bereiken harer volle heerlijkheid wederom, als met de buiging van een wijden cirkel rondom één onveranderlijk middelpunt, te rug keeren tot de schatkameren en springbronnen van het Oude Testament. Dit is, uit het standpunt waarop wij hier geplaatst werden, in het Evangelie van Johannes bijzonder en merkwaardig, dat hij, schrijvende in eenen tijd toen reeds Jerusalem en zijn tempel verwoest zijnde, de verstrooiing van Israël begonnen zijnde, het afzonderlijk bestaan der belijders van Jesus uit de Joden onder de gemeenten van

¹ IV: 22.

lieverlede versmolten zijnde, dat (zeggen wij) Johannes in zulk eenen tijd schrijvende tot Christenen, voor het meest uit de Heidenen afkomstig of reeds tot in een tweede of derde geslacht uit Christenen geboren, den Joodschen oorsprong, het Israëlitisch levensbeginsel des Evangelies zoo mogelijk nog des te treffender doet uitkomen. Nergens toch in de Schrift des Nieuwen Testaments wordt de Heiland met dien alouden Joodschen titel van **Messias** te kennen gegeven dan tot tweemaal toe (met bijvoeging vervolgens der Grieksche benaming) bij Johannes; t. w. in den mond van Andreas ¹: »Wij hebben gevonden den **Messias**, hetwelk is overgezet zijnde de **Christus**,» en straks in den mond der Samaritaansche vrouw ²: »Ik weet dat de **Messias** komt, die genaamd wordt [kenlijk is hier weder een verklarende tusschenrede van den geliefden getuige] **Christus**.» Op gelijke wijze voegt hij tot de ook elders, doch niet zoo dikwijls bij de andere Evangelisten als bij hem, voorhanden titel van **Rabbi** aan den Heer Jesus gegeven, de overzetting: **Meester**, toe. ³ Een andere vorm van denzelfden titel, namelijk **Rabboni**, bij hem voorkomende in den mond van Maria Magdalena ⁴, wordt insgelijks daar ter plaats gevolgd van diezelfde verklaring: »**Rabboni**, hetwelk is gezegd **Meester**.» Hij strekt dit eigenaartige van zijn Evangelie ook nog verder uit, wanneer hij, inzonderheid, zelfs den naam van het badwater Siloam wedergeeft in het Grieksch ⁵: »hetwelk overgezet wordt: uitgezonden.» Kenlijk verder verhaalt hij als een op Israëlitisch terrein staande Evangeliebeschrijver, die zich tot niet-Joodsche Christenen richt, wanneer hij de

¹ I: 42.

² IV: 25.

³ I: 39.

⁴ XX: 16.

⁵ IX: 7.

nationale benaming: »zee van Galilea” door haren Romeinschen toenaam nader verklaart, aldus: ¹ »welke is de zee van Tiberias.”

Eigenaartig noemden wij dergelijke zamenvoeging van het Hebreeuwsche en van het Grieksche woord, van de Israëlitische en van de Romeinsche benaming, in het Evangelie van Johannes. Ook Matthéus en Marcus in hunne Evangelien, ook Lucas in het Boek der Handelingen, voegen enkele malen bij den Hebreeuwschen naam of zelfs de Hebreeuwsche uitdrukking, eene Grieksche overzetting. Doch bij Matthéus bepaaldelijk wordt tot tweemaal toe de vertaling gegeven, om dat zonder haar of de prophetische of de historische eigenaartigheid zou ontbreken. ² Bij Marcus bestaat eenigermate ³ dezelfde rede voor de zamenvoeging van het Hebreeuwsche woord en zijne Grieksche overzetting; en voorts, daar hij het is die ons onderscheidene uitspraken van den Heer in het oorspronkelijk Arameesch, waarin zij gedaan werden, heeft weder gegeven, zoo moest hij wel van die Syrische, voor den niet-Joodschen lezer onverstaanbare, woorden eene Grieksche overzetting leveren. ⁴ De overzetting van »Golgotha” door »Hoofdschedelplaats” heeft bij Matthéus en Marcus hoofdzakelijk dezelfde bedoeling als bij Johannes; de zamenvoeging (evenwel bij dezen in omgekeerde orde) aldus: ⁵ »Hoofdschedelplaats welke in het Hebreeuwsch genaamd wordt Golgotha,” gelijk ook even te voren bij denzelfden onzen vierden Evangelist (vs. 13) »Lithostrotos en in het Hebreeuwsch Gabbatha.” Ook heeft Lucas, in het Boek bepaaldelijk zijner Hande-

¹ VI: 1.

² Matth. I: 21 en XXVII: 46. verg. met 47.

³ VII: 11 en elders.

⁴ V: 41. VII: 34. XIV: 36.

⁵ XIX: 17.

lingen, dergelijke overzettingen van eigen namen: »Tabitha, welke overgezet zijnde is gezegd Dorcas”¹ en »Barnabas, welke is overgezet zijnde zoon der vertroosting”², en »Elymas de toovenaar, want alzoo wordt zijn naam overgezet”³, voor welke toevoegingen wel geen andere onmiddellijke rede schijnt te bestaan dan voor die bij Johannes: ⁴ »Cephas, hetwelk overgezet wordt Petrus.” Toch blijkt, alles te zamen genomen, de bedoeling van Johannes met dergelijke nevens elkander plaatsing van de Hebreeuwsche en Grieksche benamingen, dieper te gaan, en bepaaldelijk juist het contrast of, wil men het liever, de door het Evangelie te weeg gebrachte naauwe verbindtenis tusschen de beide talen, uit een verheven Apostolisch standpunt te doen blijken. Wij hebben, de bedoeling aldus opgevat zijnde bij Johannes, dan alreede in zijn Evangelie het denkbeeld uitgedrukt zoo van het blijvend Israëlitisch element en levensbeginsel, dat zich tot in de benamingen van personen, hoedanigheden, en zaken openbaart, als van de belichaming van dat zelfde element, van nu aan, in dien Griekschen tongval, die destijds, om dus te zeggen, alle de talen der wereld vertegenwoordigde. In het Boek der Openbaring komt de bedoeling en eigenaartigheid bij deze treffende huwlijken tusschen Hebreeuwsche en Grieksche namen en benamingen nog veel kenlijker uit, als wanneer het ons b. v. onmiddelijk na het Grieksche Ja⁵, het Hebreeuwsche Amen geeft: ⁶ »Alle geslachten der aarde zullen over Hem rouw bedrijven; Ja Amen;” of elders⁷ op het bekende Hebreeuwsche »Hal-

¹ IX: 36.

² IV: 36.

³ XIII: 8.

⁴ I: 43.

⁵ Gr. *ὁ κύριος*.

⁶ Openb. I: 7.

⁷ XIX: 4, 5.

lelujah," den uitroep in het Grieksch weldra laat volgen: »Looft onzen God," of wederom elders ¹ den engel des afgronds op deze wijze aanduidt: »zijn naam was in het Hebreeuwsch Abaddon, en in de Grieksche taal had hij den [gelijk beteekenenden] naam van Apollyon." Maar boven alles is de bijeenvoeging indrukwekkend van het Hebreeuwsche woord uit den Propheet Jesaia en de Grieksche overbrenging van een aan dat woord ontleende Rabbijnsche spreekmanier als in het Boek der Openbaring de Verrezenen en aan Johannes op Patmos verschijnende Heiland zich zelve aldus bekend maakt: ² »Ik ben de Eerste en de Laatste. En die leef en ik ben dood geweest en zie! ik ben levende in alle eeuwigheid," en straks bij het besluit des Boeks die zelfde Oud-Testamentische Godsbenaming in ³ dezer voege uitbreidt en toelicht: ⁴ »Ik ben de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde, de Eerste en de Laatste.

Het prophetisch karakter des Ouden Testaments komt wederom in het bijzonder en op bijzondere wijze uit, en zet zich eigenaartig voort, in het Evangelie van Johannes. Gelijk in het geheel bij het viertal der Evangelisten de vervulling der aloude prophecyën in den Persoon van Jesus van Nazareth overal krachtig op den voorgrond treedt, of zich even krachtig laat voelen, zoo zijn het, in de Evangelische arbeidsverdeling der Schrijvers, bepaaldelijk de Apostelen Matthéus en Johannes, wier roeping en plaatsing bij uitnemendheid medebracht de harmonyën tusschen het prophetisch woord des Ouden Testaments en de historische feiten des Nieuwen te doen uitkomen. Matthéus voldoet aan deze zijne

¹ Openb. IX: 11.

² Ald. I: 17.

³ Jes. XLIV: 6. Bij de Rabbijnen heet God de Aleph en de Tau.

⁴ Openb. XXII: 13.

roeping door de eenvoudige maar tevens indrukwekkende aanhaling van de woorden der Propheten bij de vermelding van daden en ondervindingen des Heeren Jesus. Reeds in de wijze, waarop dergelijke aanhalingen bij Johannes plaats hebben, is een merkwaardig onderscheid zichtbaar. De aanhalingsvorm bij den eersten Evangelist-Apostel luidt doorgaans als volgt: »En dit is geschied, opdat vervuld zoude worden hetgeen van den Heer gesproken is door den Propheet ¹», of wel: »Toen is vervuld geworden hetgeen gesproken is door den Propheet ²,» enz. Bij Johannes is veelal de vorm fijner of meer uitgewerkt of dieper treffend, als wanneer hij bij de aanhaling van een psalmwoord, in verband met de tempelzuivering door den Heiland in Zijne prophetische werkzaamheid, doet opmerken ³ hoe »de discipelen [later] indachtig werden,» dat het alzoo geschreven stond; — of wanneer hij, eene in Jesus vervulde voorzegging aanhalende, daarbij voegt ⁴ dat Jesaia dit zeide, toen hij Zijne heerlijkheid zag en van Hem sprak,» — of wanneer de vervulling als in het voorbijgaan, of althands bij wege van tusschenrede door hem wordt opgemerkt, b. v. in dien uitroep van Jesus op den laatsten dag aan het Loofhuttenfeest: ⁵ »Die in mij gelooft, gelijk de Schrift zegt, stroomen des levenden waters zullen vloeien uit zijnen buik.»

Maar ook in de aangehaalde plaatsen zelve uit geheel de prophetische Schrift des Ouden Testaments is bij Johannes, vergeleken met zijnen mede-Apostel Matthéus, eene fijnheid en keurigheid en diepte op te merken, die dit ons laatste Evangelie ook wederom in dit opzicht kenmerken als de voortzetting, de voltooiing, de kroon van

¹ I: 22.

² II: 17.

³ II: 17.

⁴ XII: 41.

⁵ VII: 38.

het werk zijner voorgangers in de Evangeliebeschrijving. De bij Johannes uit Moses, de Propheten, en de Psalmen aangehaalde plaatsen zijn, ook waar het reeds in de synoptische Evangelien vermelde bijzonderheden geldt, voor het meest geheel nieuwe en versche en uit de diepte der Oud-Testamentische moederprophecyen gegrepen. Jesus reinigt het huis Zijns Vaders van de misbruiken en onbetamelijkheden die het tot een huis van koophandel verlaagen ¹; de Apostel-Evangelist, indachtig gemaakt van Boven, ziet en toont ons in deze handeling de vervulling van een Psalmwoord, nergens elders in het Nieuwe Testament herdacht ²: »De ijver van uw huis heeft mij verslonden.» In de Synagoge te Capernaum, daags na het wonder der brooden, wordt bij Johannes ³ door den Heer zelven gewezen op eene insgelijks in dit Evangelie alleen herinnerde uitspraak van Jesaia ⁴: Zij (alle uwe kinderen) zullen van den Heer geleerd zijn.» Bij de aanduiding van het verraad van Judas wordt bij Johannes alleen rechtstreeks en uitdrukkelijk aangehaald het diepgaande woord van den Psalmist, zoo letterlijk in de ontzettende gebeurtenis vervuld ⁵: »Die mijn brood [die met mij het brood] eet, heeft tegen mij de versenen opgeheven.» Uit een anderen Psalm wordt door den Heer, altijd in de opteekening door Johannes, onder de laatste gesprekken aan den Avondmaalsdisch, een niet minder aandoenlijk en aan Jesus en de Zijnen van de zijde der wereld steeds bewaarheid woord, herinnerd: ⁶ »Zij hebben beiden Mij en mijnen Vader gehaat. Maar (dit geschiedt) opdat het woord vervuld worde dat in

¹ II: 14—16.

² Ps. LXIX: 10.

³ VI: 44, 45.

⁴ LIV: 13.

⁵ Ps. XLI: 10.

⁶ XV: 24, 25.

hunne wet geschreven is: ¹ »Zij hebben Mij zonder oorzaak gehaat.” In de laatste lijdenssmarten van den Heer wijst ons insgelijks wederom Johannes de vervulling aan van meer dan één diep en ontzachtlijk woord uit de prophecyen en voorafschaduwingen van de Oud-Testamentische Openbaring, in de Schriften van het Nieuwe nog in zekeren zin nieuw en ongerept. Dus b. v. in het: Mij dorst! van den gekruisigden en reeds stervenden Heiland, het psalmwoord: ² »In mijnen dorst hebben zij Mij edik te drinken gegeven;” of, in de door Gods blijkbaar bestier over de handelingen der menschen verhinderde beenbreking van Jesus ³, die Mosaische bepaling van een zoo uitnemend typische waarde met betrekking tot het Paaschlam: ⁴ »Gij zult geen been van Hem breken.” Te dier zelfder plaats wordt voor het eerst in de Evangelien de doorsteking van Jesus na den reeds onderganen kruisdood gemeld, en daarin aangetoond de vervulling der prophecy bij Zacharia: ⁵ »Zij zullen (Mij) aanschouwen, dien zij doorstoken hebben.” Met dat zelfde prophetisch lijdenswoord, waarmede Johannes in het Evangelie de reeks zijner aanhalingen uit, en toespelingen op de Oud-Testamentische Schrift besluit, opent wederom het Boek der Openbaring de reeks der zijne ⁶: »Zie, Hij komt met de wolken, en alle oog zal Hem zien, ook de genen die Hem doorstoken hebben, en [gelijk ook bij den Propheet die uitspraak wordt voortgezet] alle geslachten der aarde zullen over Hem rouw bedrijven.” Hoe wederom vooral de Apocalypse een volheerlijk samenweefsel van aloude Israëlitische prophecyen in toe-

¹ Ps. LXIX: 5.

² LXIX: 22.

³ XIX: 32—37.

⁴ 2 Mos. XII: 46 en 4 Mos. IX: 12.

⁵ XII: 10.

⁶ I: 7.

passing en betrekking tot het lot en de toekomst van het Messiasrijk is, zal ons te zijner plaats in bijzonderheden blijken, maar ligt in het algemeen reeds bij een oppervlakkigen blik in dat bij uitnemendheid prophetisch Boek onmiskenbaar voor oogen.

Intusschen is aan ons vierde Evangelie een prophetisch karakter zoodanig eigen en als ingeplant, dat daarin ook door den mond van dezulken, die alles behalve propheten Gods zijn, het zij toekomstige dingen voorafgeduid, het zij voorledene zaken in verband met de prophecyeen des Ouden Verbonds worden toegelicht. Reeds zagen wij, in het bevestigen eener vroegere opmerking ¹ hier ter plaats, Cajaphas den Hoogepriester in zijne staatkundige vijandschap tegen den Heer eenen maatregel aanprijzen en daarvan reden geven op eene wijze, die hem, buiten eigen willen en weten een propheet doet worden van Jesus lijdende voor de zonden van Israël en voor die der wereld. Iets prophetisch, althands de vervulling der prophecyeen onwillens bevestigend, ligt ook elders in die vraag van sommige kwalijkgezinden onder de scharen: ² »Zal de Christus uit Galilea komen? Zegt de Schrift niet, dat de Christus uit den zaden Davids en van het vlek Bethlehem daar David was, komen zal?» een prophecyherinnering en toepassing, hier te merkwaardiger, om dat in het Evangelie van Johannes noch van Bethlehem, noch van Juda, noch van David ergens elders uitdrukkelijk gewag wordt gemaakt, en zelfs de titel van Zoon Davids, hoe ook noodwendig bij Jesus Messiaschap ondersteld, bij Johannes in zijn Evangelie nergens met zoo vele letters gevonden wordt. ¹ [In de Apocalypse daarentegen treden en David en de stam van Juda veeleer op den voorgrond in betrekking tot den Persoon des verheerlijkten

¹ Bladz. 82 boven.

² VII: 41, 42.

Verlossers¹]. Onwillekeurig, op meer of min soortgelijke wijze, valt ook den Joden de erkenning uit den mond: ² » Wij hebben uit de Wet gehoord, dat de Christus blijft in eeuwigheid. »

Doch ook Pilatus bij Johannes spreekt woorden, die een soort van diepzinnig prophetisch karakter dragen, als hij een opschrift voor het kruis van Jesus den Nazarener in drie talen laat gereed maken, waarbij, ten gevolge juist van zijne spottende hatelijkheid tegenover de Joden, de ter dood verwezene als Koning der Joden, of het ware, uitgeroepen wordt. De Oversten der Joden, die betekenissen en Pilatus bedoeling zeer goed gevoelende, beklagen zich te vergeefs over de uitdrukking, zeggende: » Schrijf niet: de Koning der Joden, maar dat Hij gezegd heeft: Ik ben de Koning der Joden. Het providentieel-prophetische van Pilatus opschrift komt onmiddellijk des te sterker uit door zijn tegen de Joden, maar ook in de gegevene omstandigheden vooral, veelbeteekenend antwoord: » Wat ik geschreven heb, dat heb ik geschreven. » ³

Tot dit soort van onwillekeurige huldiging eener anders of onerkende of gehate waarheid, kan ook eenigermate betrokken worden die opvatting van Jesus uitspraken door de Joden omtrent Zijne betrekking tot den Vader, welke zich kenbaar maakt juist in de woede en gewelddadigheid, waarmede zij die opvatting openbaren. Zij zoeken te meer Hem te dooden, wanneer Hij, in Zusammenhang met Zijne verklaarde macht over den sabbath hun dit antwoord geeft: ⁴ » Mijn Vader werkt tot nu toe, en Ik werk ook. » Zij zoeken Hem te dooden (vs. 18) om dat Hij niet alleen den sabbath brak, maar ook zeide dat God Zijn eigen

¹ III: 7. V: 5. XXII: 16. VII: 5.

² XII: 34.

³ XIX: 19—22.

⁴ V: 17.

Vader was, zich zelven Gode even gelijk makende. Zij verstaan alzoo, blijkens die zelfde razernij van toorn, de meening des Heilands beter dan menig bevooroordeelde Christelijke Uitlegger, wanneer zij in Zijne uitspraak, mitsgaders het geheel verband waarin die uitspraak voortkomt: ¹ Ik en de Vader zijn één;” de verklaring zien (eene lasterlijke aanmatiging in hunne oogen!) dat Hij, die aldus sprak, »een mensch zijnde zich zelven God maakte.”

Met het prophetisch karakter des Ouden Testaments staat in naauw en onmiddelijk verband het symbolische; of liever dit laatste is van het prophetische een bijzonder hoog belangrijk bestanddeel. Niet alleen hebben de Propheten des Ouden Verbonds van den Christus, die te komen stond, en van Zijn koninkrijk, met veruitziende woorden en redenen te voren gepropheteerd, maar geheel de Wet van Moses en Israël is een samenstel van zinnebeeldige aanduidingen, zoo wel offeranden en offerplechtigheden als tabernakeldienst en alle daartoe behoorende verrichtingen, die allen de sleutel en het middelpunt van hunne beteekenis hebben in den persoon en het werk van Jesus, den aan de vaderen beloofden en op velerlei wijze te voren als vertoonden Verlosser. Nu, dat symbolische karakter van Moses en geheel de Israëlitische bedeeling vindt wel zeer bepaaldelijk zijne plaats in het eigenaartige des Evangelies van Johannes. Aldaar worden ons onderscheidene handelingen van den Heer als symbolen met eene het zij rechtstreeksche, het zij ondergeschikte en dieper bedoeling voor oogen gesteld. Zulk eene handeling was, onder anderen, die voetwassching waarmede, bij Johannes alleen, dat hoog plechtig laatste Paaschmaal van den Heer met Zijne discipelen aanvangt: ²

¹ X: 30.

² XIII: 3—7.

»Jesus wetende dat de Vader Hem alle dingen in de handen gegeven had, en dat Hij van God was uitgegaan, en tot God heenging, stond op van het Avondmaal en legde Zijne kleederen af, en nemende een linnen doek omgordde zich zelve. Daarna goot Hij water in het bekken, en begon de voeten der discipelen te wasschen, en af te droogen met de linnen doek waarmede Hij omgord was.” De verklaring dezer in de volle bewustheid Zijner allerhoogste heerlijkheid aan Zijne jongeren volbrachte dienensdaad volgt aanstonds daarop uit des Heilands eigen mond. Om zijn deel te hebben met Jesus moet de discipel eerst van Hem gewasschen zijn; — die alzoo gewasschen is, die is van zonden geheel rein; eene verklaring, die wederom hare ondubbelzinnige nadere uitlegging ontvangt uit eene andere van onzen Apostel-Evangelist in zijnen eersten Zendbrief: ¹ »Het bloed van Jesus Christus, de Zoon van God, reinigt van alle zonden.” Die reiniging door bloed, op welke aldus bij de voetwassing met water gezien wordt, brengt, volgens de uitspraak des Heeren t. a. p., te weeg dat van nu aan aan geen andere reiniging van den geheelen mensch (hier gesymboliseerd door het geheele lichaam) gedacht mag worden, maar dat alleen nog eene afwassching der voeten, dat is, eene gedurig vernieuwde toepassing van de eenmaal verleende reiniging in den dagelijkschen wandel des discipels van Jesus gevorderd wordt. In verband met deze eerste beteekenis der symbolische verrichting staat natuurlijk de praktische leering, daaruit verder door den Heer afgeleid: ² »Indien ik, de Heer en de Meester, uwe voeten gewasschen heb, zoo zijt gij ook schuldig elkan- ders voeten te wasschen.” ³

¹ I: 7. verg. met XIII. 8—10.

² XIII: 14.

³ Verg. Luc. XXII: 27.

In zeker zeer wezenlijk opzicht kan ook de inzetting des Avondmaals van het Nieuwe Testament, die althands niet rechtstreeksch bij Johannes, maar in alle de synoptische Evangeliën werd opgeteekend, tot het symbolische dezer Schriften betrokken worden. Ook is het symbolische voorzeker aan Johannes niet bij uitsluiting eigen, maar treedt bij hem meer bepaald op den voorgrond. Doch men gevoelt toch dat er nog eene tint is van onderscheid tusschen het karakter eener inzetting, waarin de symbolische handeling de natuur heeft van een Evangelisch voorschrift, aan de geloovigen van alle eeuwen nagelaten, en dat van deze of gene bepaalde handeling van een Propheet der Oud-Testamentische bedeeeling, of van den Heer Jesus zelve, in welke door de Opperste Wijsheid eene diepe symbolische beteekenis gelegd is. Dus, b. v. vinden wij meermaalen toestanden of handelingen bij de oude Propheten beschreven, waarin bij wege van zinrijke beeldspraak gelijksoortige toestanden van het volk van Israël voorzeggd of gedreigd worden, als wanneer b. v. de Propheet Ezechiël bevel krijgt om bij het sterven zijner huisvrouw, de lust zijner oogen, niet te rouwklagen noch te weenen, — om daarmede prophetisch aan te duiden en te dreigen, dat even alzoo het heiligdom van God, de wellust eenmaal van Israels oogen, zou worden ontheilgd, en hunne zonen en dochteren door het zwaard zouden vallen, zonder dat zij deswege misbaar zouden mogen bedrijven, maar zij zouden hunne smart moeten verkroppen.¹

Tot de symbolische handelingen des Heeren zelve, met Zijn prophetisch ampt op aarde in naauwe betrekking op te vatten, moet vooral nog worden gerekend die dubbel merkwaardige zelfovergaaf van den Heer aan Zijne vijanden in den hof van Gethsemané, waarbij Hij alleenlijk

¹ Ezech. XXIV: 15—27.

van de genen die Hem komen gevangen nemen het ongedeerd weggaan van Zijne discipelen bedingt, terwijl onmiddellijk daarop de Apostel en ooggetuige, Schrijver van ons vierde Evangelie, de opmerking laat volgen, hoe dit geschiedde op dat het woord [even te voren ¹ door Jesus in geestelijke beteekenis tot den Vader gesproken] vervuld zoude worden: »Uit de genen die Gij mij gegeven hebt, heb ik niemand verloren.” Kenbaar alzoo is de tijdelijke vrijlating der discipelen van Jesus, verkregen in den hof ten koste der zelfovergave van Zijn eigen persoon, bij den Evangelieschrijver niet slechts historisch feit op zich zelve, maar tevens vóórschaduwing en afbeelding der bij Johannes zoo telkens herinnerde overgave en dood van Jesus vóór en in de plaats van degenen die in Hem geloofd zullen hebben.

De Schriften des Ouden Verbonds, al verder, staan in het Evangelie van Johannes, even als bij alle zijne Voorangers, Schrijvers der Boeken van het Nieuwe Verbond, niet louter van wege de waarheid der geschiedenis en de Goddelijkheid der voorzeggingen uit die vroegere beëndeling, in zoo hooge eer. Als woord van God zelve door de heilige mannen Gods van ouds op duurzaam en tegen alle valsche overlevering beveiligend schrift gebracht, wordt in geheel het Nieuwe Testament (waarvan wederom de Schriften de evenzeer wettige en van God gegevene en ingegevene voortzetting zijn van de oirkonden en Godspraken des Ouden) een groot, een alles beslissend gewicht gehecht aan dat: »daar staat geschreven”, waarmede ook de Heiland zelve gedurende geheel Zijn openbaar leven, en op nieuw na Zijne opstanding uit de dooden, en wederom na de nederdaling van Zijn Geest

¹ XVII: 12. verg. met XVIII: 9.

door het orgaan Zijner Apostelen en Evangelieschrijvers, Zijn rijk gevestigd, en tegenover allerlei dwaling, aanval of afval, Zijne waarheid gehandhaafd heeft. In de Evangelien bij name komt dit beginsel van Schriftverheerlijking, om dat die Schriften van God zijn, om dat die Schriften het werk zijn, ja door menschen, maar van den Heiligen Geest, op elke bladzijde schitterend te voorschijn. De Heiland, schoon in eigen Persoon de Wijsheid, de Opperste Wijsheid zelve, beroept zich onophoudelijk, standvastig, zonder eenig onderscheid het zij van tijden of gelegenheden, personen of zaken, op de Schriften. Met een driemaal herhaald beroep op die Schriften, wijst Hij de verleidende en bedriegelijke taal des Verzoekers af, ook waar deze op zijne beurt tot diezelfde Schriften de toevlucht durft nemen, om zijnen kamp voort te zetten.¹ Den Joden, het zij bij scharen en menigten vergaderd, het zij door zijne Overpriesters of Schriftgeleerden vertegenwoordigd, verkondigt Hij nimmer zonder beroep op Moses en de Propheten Zijne te gelijk nieuwe en eeuwenoude leer van God. Tot in de ure Zijner gevangenneming, tot in de uiterste benaauwdheden aan het kruis, tot in den laatsten ademtocht van het door Hem nedergelegd leven, is de vervulling der Schriften, het beroep op de Schriften, de eigene taal der Schriften, op Zijne lippen en in Zijn hart. Bij Johannes komt die verheerlijking der Schriften van het Oude Testament nog sterker, zoo mogelijk, uit. Opmerkelijk voorzeker, dat juist de laatste, de hoogst begaafde en diepst en rijkst ontwikkelde van alle Apostelen en Schrijvers des Nieuwen Testaments, wel verre van (gelijk het naar de stelsels van zoo velen in onze dagen zou behooren geweest te zijn) ons meer en meer van de atmosfeer,

¹ Zie inzonderheid Luc. IV: 1—13.

den invloed, het gezag des Ouden Testaments te verwijderen en los te maken, ons, zoo wel in het Evangelie als in de Apocalypse, daartoe zoo sterk als iemand zijner Voorgangers te rug voert. Opmerkelijk, dat juist bij hem en bij geen ander Evangelist dat woord van zoo machtige beteekenis is opgeteekend uit den mond van Jesus zelven: »de Schrift kan niet gebroken worden;”¹ — bij hem, dat woord van Jesus, niet tot menschen alleen, tot Joden, of zelfs tot eene bovengeestelijke Macht, maar tot God zelven gesproken ter verheerlijking van die Schrift, waarvan de aanhaling zelfs in een gebed tot den Vader niet buiten hare plaats blijkt te zijn geweest: ² »Die Gij mij gegeven hebt, heb ik bewaard, en niemand van hen is verloren gegaan dan de zoon der verderfenis, op dat de Schrift vervuld werde.”

Ten aanzien van hetgeen dus wel met recht verheerlijking der Schrift bij Johannes door ons werd genoemd, is voorts nog merkwaardig, hoe hij meestal, ja, op eene enkele uitzondering na altijd, niet van de Schriften, maar van de Schrift spreekt. ³ In dit zoo goed als uitsluitend gebruik van een enkelvoud, door hetwelk meer bepaaldelijk de gewijde Schriften als een te zamen bestaand geheel worden voorgesteld, heeft Johannes ook de Apostelen Petrus en Jacobus in hunne algemeene Zendbrieven tot voorgangers. Paulus, die bij afwisseling, schoon geenszins toevallig of willekeurig, van de Schriften en van de Schrift gewag maakt, bezigt met den even aangeduiden nadruk het enkelvoud aan die plaats

¹ X: 35.

² XVII: 12.

³ Gr. ἡ γραφή. Zie Joh. II: 22. VII: 42. X: 35. XIII: 18. XVII: 12. XIX: 24, 28, 36, 37. XX: 9. Αἱ γραφαί in het meervoud heeft hij alleen Hoofdst V: 39 en VII: 15.

van zijnen Tweeden Brief aan Timotheus, ¹ waarin hij van de Goddelijke ingeving der heilige oirkonden een zoo eeuwig gedenkwaardig getuigenis aflegt. Onder de voorgangers van Johannes in de Evangeliebeschrijving houdt zich Matthéus ook hier getrouw aan zijn geliefkoosd meervoud. ^c Bij Marcus komt een enkele reis het enkelvoud voor; bij Lucas insgelijks. In de Handelingen wordt doorgaans het enkelvoud gebruikt, zelden evenwel het zij door Lucas of door Marcus om de globaal genomene Schriften aan te duiden, gelijk bij Paulus en bij Johannes meestendeels het geval is.

In nog een ander opzicht is bij Johannes bijzonder merkwaardig de wijze, waarop hij de prophetische Schrift des Ouden Testaments in verband beschouwt met het door Jesus, het Hoofd zelve der Propheten en den Propheet bij uitnemendheid, gesprokene woord. Onze opmerking bedoelt bepaaldelijk de plaats, alwaar bij den Evangelieschrijver de Heer, de breking en wederopstanding van Zijn lichaam vergeleken hebbende bij een breken en wederoprichten van Gods tempel, onmiddelijk deze toelichting laat volgen: ² »Daarom als Hij opgestaan was van de dooden, werden Zijne discipelen indachtig, dat Hij dit tot hen gezegd had, en zij geloofden de Schrift en het woord dat Jesus gesproken had.” Een dergelijke gelijkstelling ligt ook in de woorden van Jesus tot de ongeloofige Joden na de genezing van den kranke in Bethesda: ³ »Zoo gij zijne (Moses) schriften niet gelooft, hoe zult gij mijne woorden gelooven?” Elders wordt eene voorzegging van den Heiland, insgelijks omtrent Zijnen op handen zijnde kruisdood, met even denzelfden

¹ III: 16. Πᾶσα γραφὴ βεβηνευστος. Even te voren (vs. 15) sprak hij van τὰ βιβλῖα γραμματα.

² II: 22.

³ V: 47

aanhalingsvorm herinnerd, als waarmede anders de woorden der Oud-Testamentische Schrijvers plegen aangevoerd te worden: ¹ »Opdat het woord van Jesus vervuld werde, dat Hij gezegd had, beteekenende hoedanigen dood Hij zoude sterven.»

In dat zelfde Evangelie wordt ons, als ware het in eene voortgaande lijn in verband met deze beschouwing van het woord van Jesus, meer dan één wenk gegeven, op hoedanige wijze de Heilige Geest het onderwijs van den Christus na Zijne verheerlijking zou voortzetten. »De Trooster, de Heilige Geest, welchen de Vader zenden zal in mijnen naam, die zal u alles leeren, en zal u indachtig maken alles wat ik u gezegd heb,» spreekt de Heer tot Zijne discipelen aan den jongsten Paaschfeestdich ²; en straks: ³ »De Trooster, de Geest der Waarheid, die van den Vader uitgaat, die zal van Mij getuigen. En gij zult ook getuigen, want gij zijt van den beginne met Mij geweest;» en wederom: ⁴ »Nog vele dingen heb Ik u te zeggen, doch gij kunt die nu niet dragen. Maar wanneer die zal gekomen zijn, (namelijk) de Geest der Waarheid, Hij zal u in alle waarheid leiden: want Hij zal van zich zelve niet spreken, maar zoo wat Hij gehoord zal hebben, dat zal Hij spreken, en de toekomstige dingen zal Hij u verkondigen. Die zal Mij verheerlijken; want Hij zal het uit het mijne nemen, en zal het u verkondigen.» Zouden wij wel inderdaad gerechtigd zijn, om deze belofte te beperken bij de mondelinge prediking en leering van het Evangelie? en niet veel meer, om in overeenstemming met den aart der Goddelijke in-

¹ XVIII: 32.

² XI V: 26.

³ XV: 26, 27.

⁴ XVI: 12—14.

geving der Oud-Testamentische Schriften haar mogen en moeten verstaan van die schriftelijke opteekening van woorden, handelingen, en gebeurtenissen, om dewelke met onbeperkte waarheid te beschrijven niets minder vereischt werd dan zulk een Leidsman in alle waarheid, die het, naar het woord van Jesus, uit het Zijne zoude nemen, — die de discipelen aan alles indachtig zoude maken wat Jesus hun gezegd had?

Treffend komt althands in het Boek der Apocalypse die eenzelvigheid nader uit tusschen het zeggen van den Heiligen Geest en het door Zijnen dienstknecht beschreven woord van Jesus aan de Gemeenten, in dat welbekende hoogverheven slotwoord van de Zeven Brieven aan de Gemeenten van Klein-Asië, elk in het bijzonder: »Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.”¹ Op gelijke wijze werd toch ook door Paulus² het beschreven woord der Oud-Testamentische Propheten een zeggen of spreken van den Heiligen Geest geheeten. Doch merkwaardig vooral is in het Boek der Apocalypse, waarin de Schriften des Ouden Testaments op zoo velerlei wijze verheerlijkt worden, onder de vele overeenkomstigheden die het ook zelve met deze Schriften heeft, het herhaalde bevel van den Heer aan Zijnen dienstknecht, om hetgeen Hij gezien en gehoord heeft ook te schrijven, in een Boek te schrijven.³ Zoo wordt tot aan het einde toe der gewijde verzameling van Oud en Nieuw Testament dat groote Gods-beginsel op den voorgrond gesteld en bevestigd: dat het eenmaal gesproken woord, de eenmaal gebeurde zaak, om in volle waarheid, duurzaam, en zonder menschelijke bijvoegselen of verminderingen te kunnen overgeleverd

¹ Openb. II: 7, 11, 17, 29. III: 6, 13, 22.

² Hand. der Apost. XXVIII: 25. Verg. Hebr. III: 7. X: 15, 16.

³ Openb. I: 11, 19. II. 1, 8 enz. XIV: 13. XIX: 9. XXI: 5.

worden aan de Gemeenten van alle tijden en plaatsen, onder de leiding, leering, en ingeving van den Heiligen Geest ook moest geschreven worden.

Hoe een woord door Jesus zelven gesproken en reeds in den Apostolischen kring kwalijk begrepen, door bloot mondelinge overlevering meer dan waarschijnlijk met deze zijne verkeerde opvatting tot tijdgenoot en nageslachten zou zijn gekomen, kan blijken uit het slot van ons vierde Evangelie.¹ Het is juist aan een aldaar op schrift gebracht getuigenis te danken, dat een woord van den Heer niet met eene ja, Apostolische, maar te gelijk dwalende opvatting tot ons gebracht is; en dat niet, uit hoofde van dergelijk eene opvatting, eene voorzegging van Jesus door de uitkomst schijnt tegengesproken te zijn. Want »uitgegaan was inderdaad onder de broederen,” ingevolge het kwalijk verstane woord van Jesus (t. a. p.), het dwaalbegrip dat de discipel dien Hij lief had »niet zou sterven.” Maar »Jesus had tot hem niet gezegd dat hij niet sterven zoude, maar: Indien ik wil, dat hij blijve tot dat ik kome, wat gaat het u aan?”

¹ XXI: 22, 23.

VII.

EVANGELIE VAN JOHANNES. ZIJNE ECHTHEID, VERHOUDING TOT DE
DRIE SYNOPTISCHE EVANGELIEN, TOELICHTING EN VERHEERLIJ-
KING DOOR ZIJNE TEGENSTANDERS ZELVE, ZIJNE THEOPNEUSTIE.

Onze beschouwing van het Vierde Evangelie ging tot hiertoe uit van de onderstelling zijner echtheid, dat is, zijner werkelijke afkomst van Johannes, den Apostel en boezemdiscipel des Heeren. Het zal, vertrouwen wij, niet te veel gezegd zijn, als wij thands beweeran dat elke stap, die door ons bij dit overzicht der onderscheidene kenmerken en karaktertrekken van dat Evangelie gedaan werd, de wettigheid der onderstelling bevestigd heeft, en dat de zekerheid der afkomst van het in zijn soort gantsch ééuig geschrift zich ten slotsom boven alle bedenking alreede verhief, ook eer of zonder dat de vraag der echtheid nog opzettelijk behandeld werd. Als in een spiegel deden ons de zich hier opgevolgde beschouwingen het karakter, den aanleg, de bijzondere betrekking tot den Heer, de geheele persoonlijkheid van den Apostel Johannes, in dit Vierde onzer Evangelieën wedervinden. Omgekeerd bleek ons gelijkerwijze, hoe voor een hart en gemoed, als dat van dien Boanerges tevens en liefhebbenden lieveling van den Heer Jesus, een Evangelie juist van zoodanigen inhoud, van zoodanig zamenstel, — zoo hij immer zich

opgewekt gevoeld heeft de pen op te vatten, — de vervulling eener van alle kanten wel begrijpelijke behoefte moet zijn geweest. Met andere woorden: een Evangelie als dat van Johannes onderstelt, als reeds werd opgemerkt, noodwendig zulk eenen Apostel en discipel des Heeren; een Apostel en discipel van Jesus, als Johannes was, moet behoefte gehad hebben de binnenste geheimenis zijner ziel en zijns geloofs in dergelijk eenen vorm, in dergelijk eene taal, weder te geven.

Aan de onderscheidene innerlijke bewijzen en kenteecken dier Johanneïsche afkomst van ons vierde Evangelie ontbrak hier intusschen nog de uitwerking bepaaldelijk van één tweeledig karaktermerk, waarvan de aanwijzing mag beschouwd worden als de kroon op al het ons tot hiertoe geblekene, omtrent deze levensvraag voor het historische en Goddelijke des Christendoms.

Dat tweeledig karaktermerk is voorhanden in het volstrekt ontbreken van den naam des Apostels Johannes in ons vierde Evangelie, — in de wijze waarop, tevens, daarin gewag wordt gemaakt van een discipel, dien Jesus lief had,¹ en die duidelijk genoeg blijkt een en dezelfde te zijn met dien in dat zelfde Evangelie vermelden anderen discipel, welke met Andreas op de prediking van den Dooper zich tot het volgen begaf van Jesus,² — dien anderen discipel, welke wederom elders in ons vierde Evangelie gezegd wordt in het huis van den Hoogepriester Cajaphas te zijn bekend geweest en door tuschenkomst van de deurwaarderster aldaar zelf de zaal te zijn binnengetreden, en daarin zijn medediscipel Petrus te hebben ingeleid;³ — terwijl eindelijk op nieuw die zelfde andere discipel met Petrus het eerst van de be-

¹ XIII: 23. XIX: 26. XXI: 7, 20.

² I: 35—41.

³ XVIII: 15.

vinging der vrouwen in het graf van Jesus vergewist werd, en hem derwaarts vergezelde. ¹

In ons vierde Evangelie wordt de naam van Johannes als schrijver van het Boek nergens vermeld. Deze bijzonderheid heeft het gemeen met de drie synoptische. Noch Matthéus, noch Marcus, noch Lucas geven zich in hunne Schriften als de Auteurs daarvan bij name of, in het geheel, rechtstreeks als zoodanig te kennen. Het is eerst door opmerking en beredeneering van allerlei inwendige kenmerken, dat de betrekking der drie genoemde Schrijvers tot de drie eerste Evangeliën en het Boek der Handelingen zich uit den inhoud en het samenstel dier Schriften zelve laat bewijzen. Tot zoo lang wijst ons alleen het getuigenis der aloude Christelijke kerk op deze mannen; want ook de, van hen zelve niet afkomstige, opschriften behooren tot dat zelfde bloot uitwendig getuigenis. Maar juist dit ontbreken van den naam der Schrijvers niet slechts, maar ook zorgvuldig vermijden om zich eenigermate als zoodanig op den voorgrond te plaatsen, of zelfs zonder dringende noodzakelijkheid te doen vermoeden ¹, — welk een waarborg ligt hier niet alreede in voor de echtheid? Bij wat verdichter of schrijver onder een aangenomen apostolischen of anderen in de Gemeenten wel bekenden naam, kon het bij eenige zedelijke mogelijkheid opkomen juist dien naam, waardoor hij voor zijnen arbeid gezag bedoelde, op het zorgvuldigst te verbergen? Zulk een opzettelijke wegschuijing, bij de Apostelen en Evangelisten in het beschrijven van 's Heilands werken en woorden het gevolg van hunnen innigen ootmoed met verzaking van eigene persoonlijkheid, houdt immers op zoo veel als denkbaar te zijn, zoodra niet zij zelve maar anderen op hunnen naam geacht moesten wor-

¹ XX: 2—10.

den de ware schrijvers geweest te zijn. De nederigheid, die eenen Apostel als Matthéus of Johannes verhindert zijnen eigenen naam op den voorgrond te plaatsen, laat zich door een verdichter wel niet overnemen of nabootsen. De verfijning, die gelegen zou zijn in het opzettelijk verzwijgen en verbergen van den naam des genen, voor wiens arbeid de verdichter het geschrift wil doen doorgaan, zou (stel dat hij zulk een diep en teeder gevoel kon bezitten van Apostolische, van echt Christelijke nederigheid) toch in eene eerste plaats zijne bedoeling rechtstreeks tegenwerken. Met recht derhalve houden wij in een geschrift, dat zoo vele en veelsoortige blijken draagt zijner wezenlijke afkomst het zij van Matthéus of van Marcus of van Lucas of van Johannes, het verzwijgen, het opzettelijk verbergen, van hunnen naam als schrijvers dier Evangelien voor een blijk en bewijs te meer en te sprekender der echtheid van dezen.

Doch nu heeft het Evangelie, dat van ouds aan de pen van den Apostel Johannes is toegeschreven, niet alleen met zijne drie Voorgangers dit opzettelijk ontbreken van alle rechtstreeksche vermelding des Schrijvers zelve gemeen; maar het onderscheidt zich, in blijkbare harmony met het vele eigenaartige waardoor het gekenmerkt wordt, van de synoptische Evangelien nog dáárdoor, dat de naam van Johannes daarin in het geheel niet voorkomt, ook zelfs niet om van zijn lidmaatschap onder het getal der Twaalve te doen blijken. Matthéus maakt in zijn Evangelie melding van zijne bekeering en roeping tot het Apostelschap, en is daardoor wel genoodzaakt zijnen eigenen naam te schrijven, hoe vluchtig dan ook en zonder eenige aanspraak om op zijn persoon de aandacht te vestigen. ³ Lucas begrijpt, als ware het zijns ondanks, zich zelve in dien eersten persoon des meervouds, waarmede hij de reisgenooten van Paulus bij zijn eerste bezoek in ons Eu-

ropa, en later, te kennen geeft.¹ Maar wanneer in ons vierde Evangelie de naam van Johannes voorkomt, dan is het altijd en zonder uitzondering Johannes de Dooper die bedoeld wordt, nimmer de Apostel Schrijver van dit verheven gedenkboek. En voorts veroorlooft hij zich niet alleen geen ik, maar ook zelfs geen wij in dit zijn Evangelisch verhaal (waarom hij, juist omgekeerd, in het Boek der Apocalypse reeds bij den aanhef zich zelven noemt: Ik Johannes, zal ons later kunnen blijken). Toch, waar het in het hoog belang van de geloofwaardigheid zijns Evangelies noodig is dat het aangenomen worde als de verklaring van een ooggetuige, geeft hij dit op eene te gelijk raadselachtige en te gelijk zeer bestemde wijze te kennen, zich noemende in betrekking tot zijne mede-Apostelen Petrus of Andreas een of een anderen discipel, en met betrekking tot den Heer zelven: den discipel of den anderen discipel, dien Jesus lief had.² Deze benaming was voldoende om hem bij geheel de Gemeente van zijnen tijd te doen kennen, zonder dat zij er evenwel iets aan toebracht om in dat Evangelie, aan de heerlijkheid des Meesters gewijd, zijn eigen naam tot den nakomeling over te brengen. Doch eenvoudig en aansprakeloos als deze nameloze aanduiding van zijn eigen persoon is in het Evangelie, zoo is zij tevens door hare diepte dat Evangelie en zijnen Schrijver wederom bij uitnemendheid waardig. Van Jesus bemind te zijn toch is, bij de innige erkenenis van eigen onwaardigheid, de hoogste eeretitel, de uitdrukking van het verhevenste voorrecht des geloovigen. Daarom dan ook is het in des Apostels bedoeling alleenlijk gelijk-beteekenend met geroepen, begenadigd, uitverko-

¹ Hand. XVI: 11–17. XXVII en XXVIII.

² XIII: 23. XIX: 26. XX: 2. XXI: 20. I: 34–41. XVIII: 15.

ren, bij aanvang gezaligd; eene benaming hem alzoo met alle zijne mede-Apostelen en mede-Christenen in het wezen en in den grond der zaak gemeen, gelijk bij hem die zelfde veel beteekenende uitdrukking ook van Lazarus een en andermaal voorkomt.⁴ En evenwel! wie gevoelt niet, hoe zij bij uitnemendheid paste op den Schrijver van dit Evangelie, en vooral door vergelijking met de betrekking van Petrus tot den Heer schitterend uitkomt; — Petrus (als reeds opgemerkt werd) de discipel die met een vrijmoedig: Gij weet het dat ik u liefheb! de vraag zijns Heeren durfde beantwoorden; Johannes, die zich zelven, in nederige zelfbewustheid van den eersten en diepsten grond zijner liefde en betrekking tot den Heer, als den discipel dien Jesus lief had te kennen geeft.

Wij zagen tot hier toe, hoe allerlei inwendige kentekenen en karaktermerken in dit Vierde onzer Evangeliën te zamen treffen en te zamen stemmen om eenen dier Boanerges, zonen van Zebedéus, om bepaaldelijk Johannes, den Benjamin onder het twaalfstal der Apostelen, als zijnen Schrijver uit te roepen. En zoo bezitten wij dan met even dezelfde klaarblijkelijkheid, als die van het getuigenis dat voor de echtheid van het kostbaar familiekleinood de toetsing van den diamant zelven aflegt, ook dat meer uitwendige bewijs, dat ook de onafgebroken overlevering in de familie der Christelijke kerk voor die zelfde zijne nooit genoeg op prijs gestelde waarde steeds blijft afleggen. Men heeft het toch met alle recht en zonder eenige wettige tegenspraak meermalen gezegd: »Geen boek in geheel de het zij Heidensche het zij Christelijke Oudheid kan zulke zekere en talrijke bewijzen voor zijne echtheid aanvoeren als het Evangelie van Johannes.»^c Geen won-

⁴ XI: 3: 5. verg. V: 11.

der dan dat de tegenstanders dier echtheid hunne strijdkrachten meer en meer als geconcentreerd hebben op het terrein der inwendige kenmerken. Hoe onmachtig hunne schranderste vonden, hunne kunstigste manoeuvres ook op dit terrein, naar mate zij den wanhopigen strijd voortzetten, zich hebben bewezen en blijven bewijzen, wordt, meen ik, in ons Vaderland althands door geen Theoloog van eenigen naam, onverschillig van welke richting voor het overige, miskend.

Doch het is niet alleen afweering van den telkens hervatten aanval, welke aan eene op dit punt geloovige wetenschap gelukt is; het is bij voortduring tevens eene verrijking met vijandlijken buit. De overstroming van den grond door de wateren eener ongeloovige onkritiek, heeft vruchtbaarmakend slib in het belang eener echt behoudende Kritiek, ook met betrekking tot de Schriften van Johannes, achtergelaten. Slaan wij, om deze opmerking bepaaldelijk voor den niet-wetenschapplijken lezer duidelijk te maken, een vluchtigen blik op de geschiedenis der aanvallen van het wetenschappelijk of onder die benaming gerekend Ongeloof tegen ons Evangelie, gelijk die bepaaldelijk van omstreeks een zestigtal jaren geleden hunnen aanvang dagteekenen.

Men heeft niet onjuist de geschiedenis der bestrijding zijner echtheid in drie van elkander op kenbaren afstand staande tijdperken onderscheiden. De eerste dier aanvallen ving aan ten jare 1792 in Engeland door eenen Evanson in zijn boek over de strijdigheid der vier algemeen aangenomene Evangelieën met elkander en het onderzoek der bewijzen voor hunne echtheid. In Duitschland ging de miskenning der echtheid van ons Evangelie ten jare 1796 van Eckerman en van Schmidt uit. Het tijdvak dezer eerste opvolging van aanvallen wordt vervolgens besloten door die van von Ammon en van Ballenstädt. Het staat on-

getwijfeld in wetenschappelijke diepte en fijnheid van opmerking verre beneden hetgeen de twee volgende tijdvakken hebben opgeleverd, doch is evenwel in het bijzonder daardoor merkwaardig, dat Evanson, even als de heden-daagsche Tubingsche School, bij het ontkennen der echtheid van het Evangelie en van de Brieven, die integendeel van de Apocalypse vast hield, en dat, even als in het tweede tijdvak van deze oorlogsgeschiedenis tegen het Evangelie van den geliefden Discipel heeft plaats gehad, hevige bestrijding voor te rug neming van de ingebrachte bezwaren heeft plaats gemaakt. Beide Eckermann en Schmidt trokken te rug, even als vijf en twintig jaren later Bretschneider deed. Het is namelijk van dezen, in ons land een tijd lang maar al te invloedrijken Geleerde, dat ten jare 1820 met een vlijtig bewerkt Geschrift tegen de echtheid van Johannes Evangelie en van zijne Brieven, een tweede krijgstoct geopend werd, straks geeindigd met het openbaar nederleggen der wapenen door even genoemden hoofdleider. Met nieuwe strijdkrachten had zich intusschen, schoon van uit een geheel ander standpunt en met een geheel ander oogmerk, tegen de echtheid van het Evangelie van Johannes zoo wel als tegen die der synoptische, toegerust de bekende D. F. Strauss, die evenwel ook zelf wederom in eene derde uitgave van zijn berucht Leven van Jesus aan » zijnen twijfel begon te twijfelen, » maar straks, zonder oplossing evenwel noch van de bedenkingen zijner tegenstanders, noch van zijne eigene wankeling op dit punt, tot zijn vroeger geuit gevoelen te rug keerde. Overtalrijk als de rij der onderscheidene wederleggingen, die op het boek en het stelsel van Strauss weldra volgden, was ook de schare zijner meer of min voorwaardelijke zoo wel als onvoorwaardelijke medebestrijders van de echtheid, ongeschondenheid, geloofwaardigheid van het Evangelie

van Johannes. Het zal genoegzaam maar ook niet overbodig zijn twee zijner meest besliste, ofschoon in stelsel en wijze van strijdvoeren hemelsbreed van elkander verschillende volgers vermeld te hebben. Het is, in de eerste plaats, de niet veel minder dan Strauss zelve bekende, maar in talent verre beneden hem staande Bruno Bauer, bij wien, met een onbegrijpelijke inconsequentie het vierde Evangelie te gelijk voor eene aan Johannes toegedichte roman of fabel gehouden wordt, en te gelijk van het stelsel van Strauss, dat hij voor geheel verouderd verklaart, nog evenwel dit overblijfsel behouden wordt, dat de Schrijver van dit Evangelie, hoe ongeloofwaardig ook anders en verwerpelijk in zijne oogen, toch geenerlei opzet om te bedriegen of te misleiden heeft gehad. De tweede naam, dien wij hier eensdeels in het gevolg van Strauss, maar andersdeels en vooral ook als aan het hoofd van eene geheel nieuwe school en richting in de bestrijding van het naar Johannes genoemd Evangelie hebben te vermelden, is die van den Tubingschen Hoogleraar, F. C. Baur, die met zijne twee voornaamste leerlingen, E. Zeller en A. Schweigler, bij hunnen aanval de meest wanhopige pogingen en schrander uitgedachte bedenkselen in het werk heeft gesteld. De school van Tubingen onderscheidt zich daarin voornamelijk van de richting van Strauss, dat, terwijl deze nog door eene onopzettelijke dichtung de wording der Evangeliën van het leven, het lijden, en de wederopstanding van Jesus verklaarde, Baur en zijne volgers in het bijzonder het Evangelie, naar Johannes geheeten, voor eene zeer opzettelijke verdichting uit omstreeks het midden der tweede eeuw onzer Christelijke tijdrekening verklaren. Volgens hen is geen der Schriften van het Nieuwe Testament als echt te beschouwen, uitgenomen de Brieven van Paulus aan de Romeinen, aan de Galatiërs, de twee aan de Corinthiërs,

en voorts de Apocalypse van Johannes. Schrijver van dit laatstgenoemde Beek, maar niet van het Evangelie of van de Brieven, zal de boezemdiscipel van Jesus geweest zijn! Het vertegenwoordigt dan ook een vroeger levenstijdperk van het Christendom, zoo als dit, namelijk, zich in zijne oorspronkelijke gestalte, dat is (altijd volgens diezelfde school) in het Ebionitismus vertoond heeft. Van daar het stellig Joodsche, den Heidenen vijandige, aan Paulus persoon en richting rechtstreeksch tegengestelde van het Boek der Openbaring. In Paulus en het Evangelie, dat in zijne Brieven is nedergelegd, hebben wij dan een tweede, meer en hooger ontwikkeld tijdperk des Christendoms. Tegenover de Joodsch-Christelijke partijen van Petrus, Jacobus, en Johannes, zal aldus voor het eerst aan Paulus de lof toekomen der verkondiging van een universalistisch, de Heidenen even rechtstreeks als de Joden omvattend Evangelie. Deze beide richtingen met elkander te verzoenen, zal vervolgens het groote oogmerk van het Boek der Handelingen geweest zijn, waarin dan Petrus zoo Paulinisch mogelijk, en omgekeerd Paulus zoo Petrinisch mogelijk, met dat bevredigend doel maar natuurlijk geheel buiten de historische waarheid, worden voorgesteld. Daarop volgt dan in het eind het Evangelie, op den naam van Johannes, volgens de Tubingers, door een Grieksch-Joodschen wijsgeer verlicht, ten einde aan dat fraaie verzoeningswerk, maar vooral aan de bevestiging, verheerlijking, en versterking van de leer en richting van Paulus, eene laatste hand te leggen. En alzoo zal »de geschiedenis der ontwikkeling van het Ebionitismus tot Catholicismus, — der wording van het Jodendom tot Christendom, — geheel begrepen zijn en uitgedrukt zijn geworden in den voortgang van de Apocalypse des waren Johannes tot het Evangelie van zijnen onechten naamvoerder.”

Uit den kamp, door deze onderscheidene aanvallen tegen de echtheid van het Evangelie van Johannes te weeg gebracht, is niet blootelijk (gelijk althands in ons vaderland naauwlijks door eenigen Godgeleerde van naam betwijfeld wordt) die echtheid schitterend ten slotte bevestigd en meer en meer uitgekomen. Ook nog andere voordeelen zijn daaruit voor de waardeering en steeds diepere kennis van dit hoog verheven Boek des Nieuwen Testaments gewonnen geworden. Inderdaad pleegt dit ten allen tijde, onder het hooge Godsbestuur van den Heer der Gemeente, de vrucht der worsteling Zijner waarheid met allerlei dwalingen, miskenningen, grovere of fijnere misleidingen, openbare of schijnschoone dolzinnigheden te zijn, dat het voorwerp zelve des aanvals des te blinkender niet slechts, maar ook des te vruchtbaarder uit den strijd te voorschijn treedt. Nergens misschien is deze uitkomst van een strijd op leven en dood over Godsdienstige en Bijbelsche waarheid zichtbaarder geweest, dan met betrekking tot de echtheid van het Evangelie, van Johannes, en zijne innerlijke overeenstemming met de Brieven van Paulus ter eener, met zijne drie synoptische Voorgangers ter anderzijde. De aanvallers werden en worden niet alleen op het ontkennende, maar ook op het positief of zoogenaaamd reconstrueerend terrein van hun stelsel wederlegd, en in allerlei engten gebracht.² Het scherpe en herhaalde onderzoek zeer bijzonder van het Evangelie van Johannes ter verdediging zoo tegen Baur als tegen Bauer, zoo tegen Bretschneider als tegen Strauss, heeft juist eene opdelving rijker dan immer van de schatten en heerlijkheden, in dat Evangelie voorhanden, ten gevolge gehad. Ja, de groote, soms bewonderenswaardige scherpzinnigheid zelve, waarmede de tegenstanders te werk zijn gegaan in het opsporen der verscheidenheden, die zij voor onverzoenlijke strijdigheden wilden doen doorgaan, heeft van de andere

zijde juist de opmerking van steeds talrijker en verrassender harmonyen zoo wel voorbereid als uitgelokt. Immers zoodra eenmaal de verscheidenheid, ja zelfs de schijnstrijd, gebleken is geen werkelijke strijd te zijn, zoo brengt, in verband gezien met de wezenlijke innerlijke éénheid, iedere nieuwe ontdekking van dergelijke verscheidenheden eene des te schooner openbaring van hooge en diepe overeenstemming, een als ware het steeds voller muzikaal akkoord tot het gehoor van onzen geest.

Wanneer de tegenstanders der geloofwaardigheid van dit ons vierde Evangelie beweerden, dat het in geheel zijn samenstel iets gantsch anders is dan de Evangeliën zijner drie Voorgangers in de gewijde Verzameling, zoo zeggen zij tot zoo ver eene waarheid, die bij al het ook hier opgemerkte aangaande de eigenaartigheden van dit in zijn soort gantsch ééuig Evangelie van bladzijde tot bladzijde gebleken is. Maar uit dat karakteristiek verschil in plan en aanleg af te leiden, dat daarom dan ook zijn Evangelie als Evangelie een geheel ander is, — dat zijne opvatting en voorstelling van den Persoon van Jesus eene met die der synoptische Evangeliën onvereenigbare, onverzoonlijke is, — dat mag inderdaad eene ongerijmdheid heeten niet veel minder, dan of iemand beweerde, dat het Evangelie door Paulus gepredikt een geheel ander is, dan dat b. v. van Lucas, om dat de vorm bij dezen het historisch verhaal, en bij genen de leerstellige Brief is. Wij zagen het van meer dan eene zijde alreeds, de Schrijver van ons vierde Evangelie stelt zich van den beginne met de meeste opzettelijkheid niet anders voor, dan inderdaad een geheel nieuw soort van Evangeliegeschiedenis en verkondiging te geven, waarvan de grondtrek bij uitnemendheid eene heilig-wijsgeerige opvatting, en waarvan de vorm geen bloot refereerende, maar ook reflecteerende mededeeling van Jesus woorden en werken moest zijn. En wat

aangaat nu de beweesing der bestrijders van ons Evangelie in het bijzonder, of van het viervoudig getuigenis der Evangelien in het geheel, als of de Persoon van den Heiland in dat naar Johannes genoemde een geheel andere zou zijn, dan in de synoptische; wij hebben aan eene andere plaats met eenige uitvoerigheid die beweesing bestreden, en, zoo wij vertrouwen mogen, hare onhoudbaarheid aangetoond. ²⁰ Het is evenwel ook hier de plaats, om in eenige sterk sprekende voorbeelden de gantsch eigenaartige maar niet minder wezenlijke en innige harmony te doen uitkomen, die er tusschen de voorstelling van den Heer en Zijne geschiedenis in de synoptische Evangelien en in dat van Johannes bestaat, het zij waar deze niet opzettijk herhaalt of ook wel stilzwijgend ten eenenmale schijnt voorbij te gaan, wat door genen met meerdere of mindere uitvoerigheid verhaald is, of omgekeerd door Johannes op zijne beurt in breede trekken beschreven wordt wat in de synoptische Evangelien nog ten eenenmale of ten deele onvermeld was gebleven.

Reeds de eerste aanvangen van twee Evangelien wijzen ons op groote gebeurtenissen en belangrijke omstandigheden, die wij bij Johannes niet wederom vermeld en (zoo het oppervlakkig schijnen kon) niet herdacht vinden. Uitvoerig is Matthéus, is Lucas, in de vermelding van Jesus wondere ontvangenis uit den Heiligen Geest, zijne geboorte te Bethlehem, zijne opvoeding te Nazareth, zijne betrekking tot Joseph den zoon van David. Marcus, die voor de Christenen uit de volken een overzicht geeft van des Heilands openbaar leven, en alzoo zijn bericht aanvangt met Jesus doop door Johannes in de Jordaan, liet, naar den aart van dit zijn plan, al wat tot de geboorte en kindsheid van den Heer betrekking heeft, zeer natuurlijk liggen. Maar Johannes, — hoe is het (mag men vragen) dat bij hem deze dingen niet, even als bij zijne voorgangers Mat-

théus en Lucas, zijn aangeteekend? Het antwoord is, dat zij, wettig door hem als bekend ondersteld, daarenboven wel degelijk met enkele, veel beteekenende, kernachtige, hoog verhevene korte uitspraken en toespelingen herdacht worden. Of vinden wij niet alles wat in de ontvangenis van Jesus uit den Heiligen Geest en Zijne wondergeboorte uit Maria gelegen is, bij Johannes, als van uit de diepte eener Goddelijke, op enkel historische feiten en eeuwige waarheden gegronde wijsbegeerte, zaamgetrokken in die eene uitspraak: »Het woord is vleesch geworden?» Straks wordt op onderscheidene wijzen bij denzelfden Evangelieschrijver op de afkomst uit Nazareth en hare uiterlijke onaanzienlijkheid gezinspeeld en te rug gezien, als in dat woord van Nathanaël: »Kan uit Nazareth iets goeds zijn?» en even te voren te gelijk op die plaatselijke betrekking en op het wettelijke zoonschap van den Heer met betrekking tot Joseph: »Wij hebben dien gevonden, van welken Moses en de Propheten gesproken hebben, namelijk Jesus den Zoon van Joseph, van Nazareth.¹ Op Jesus wezenlijke geboorteplaats Bethlehem zagen wij reeds dit ons Evangelie kenlijk zinspelen.²

Ten aanzien der betrekking tot Maria is de verhouding tusschen hetgeen daarvan de synoptische Evangeliën gemeld hebben en de aanteekening van Johannes wederom gelijksoortig. Hoe Jesus als kind in Zijne menschelijke natuur aan Maria en Joseph onderdanig was, had met een kort veel beteekenend woord de Evangelist Lucas te kennen gegeven.³ De omstandigheid wordt door Johannes in zijn Evangelie niet weder opgenomen, maar harmonisch stemt daarmede eene andere bijzonderheid, gelijk wij die bij Johannes alléén vinden opgeteekend, te zamen, t. w. hoe de Heer een Zijner

¹ I: 46 en 47.

² Bladz. 110 boven.

³ Luc. II: 51.

laatste blikken van het kruis sloeg op Zijne moeder en haar den discipel dien Hij lief had van nu aan ten zoon schonk.

Dezelfde Heiland intusschen, zoo liefdevol voor Zijne moeder in huisselijke en natuurlijke betrekking, sluit allen invloed of tusschenkomst harerzijds ten strengste uit, zoo dra het de nitoeffening van zijn Messiaansch Leeraarsamt geldt. Nadruklijk geven dus hiervan de synoptische Evangeliën een blijk in de wijze waarop de Heer zich uitlaat bij gelegenheid dat iemand Hem, midden onder Zijne rede tot de scharen, van de aankomst Zijner moeder en broeders verwittigt: »Wie is mijne moeder en wie zijn mijne broeders? en (Zijne hand uitstreckende over Zijne discipelen) ziet mijne moeder en mijne broeders! zoo wie den wil mijns Vaders doet, die in de hemelen is, dezelve is mijn broeder en zuster en moeder.”¹ Johannes in zijn Evangelie heeft deze bijzonderheid niet opgenomen; maar ligt hetzelfde grondbeginsel niet even krachtig opgesloten in dat woord van Jesus tot Zijne moeder, bij de voorbereiding tot de eerste openbaring Zijner heerlijkheid door een wonderteeken: »Vrouw! wat heb ik met u (te doen)? mijne ure is nog niet gekomen?”²

Waar het voorts bij te pas komt, dat dit eerste wonderteeken bepaaldelijk bij Johannes vermeld is, zagen wij vroeger.³ Dat de synoptische Evangeliën het niet vermeldden is, onder anderen, ook daardoor te verklaren, dat de eerst later geroepene Matthéus daarbij niet tegenwoordig was geweest, en na hem althans Marcus en Lucas door geene persoonlijke herinnering tot de opteekening konden zijn opgewekt. Bovendien lag dit teeken, binnen den meest intiemen kring van Jesus vrienden en omgeving vol-

¹ Matth. XII: 46—50. Marc. III: 31—35. Luc. VIII: 19—21. Verg. Luc. XI: 27, 28.

² Joh. II: 4.

³ Bladz. 42 boven.

bracht, gelijk wij opgemerkt hebben,¹ even stellig binnen het bestek van Johannes, als buiten dat zijner drie Voor-gangers. Maar het gronddenkbeeld: Jesus onttrekt zich ook aan geenen feestmaaltijd tot openbaring van Zijne zending en verheerlijking Zijns Vaders, hervinden wij op het stelligst en duidelijkst bij eene andere gelegenheid in alle drie de synoptische Evangeliën, waar zij ons de verwondering der Phariseën en der discipelen van Johannes den Dooper voorstellen wegens het eten en drinken van Jesus aan de tafel van Matthéus met tollenaars en zondaars.² Treffend is in verband met de eerste openbaring van Jesus heerlijkheid op een bruilofsfeest, des te meer de uitspraak van Jesus, die onmiddellijk bij de drie Evangelieschrijvers volgt: »Kunnen ook de bruilofskinderen treuren, terwijl de Bruidegom bij hen is?»

De verzoeking van den Heiland in de woestijn, uitvoerig in de synoptische Evangeliën verhaald, wordt bij Johannes niet te rug gevonden; en evenmin (het is dezen Evangelist door de rationalisten wel eens tot eer gerekend!) het uitwerpen van booze geesten. Zie daarentegen bij Johannes de algeheele uitwerping van den Overste dezer wereld en het oordeel over hem in het Evangelie door den mond van Jesus vermeld, in het boek der Openbaring op het tijdstip van Zijne wederkomst in heerlijkheid prophetisch geschilderd;³ terwijl op de overwinning over den Satan in de woestijn, naar eene aan het Evangelie van Johannes gantsch eigene wijze, niet minder kenlijk gezinspeeld wordt in dat woord wederom van Jesus: »De Overste dezer wereld (het is bij dien ontzachtlijken kamp in de woestijn gebleken!) heeft

¹ Bladz. 45 en 46 boven.

² Matth. IX: 10—15. Marc. II: 14—19. Luc. V: 27—34.

³ Joh. XII: 31. XVI: II. Openb. XIX: 19—21. XX.

aan mij niets.” ¹ Ook den strijd in Gethsemané, in alle zijne bijzonderheden voorgesteld door de drie synoptische Evangelien, vinden wij bij Johannes, op gelijke wijze, met een enkel woord door Jesus te voren aangeduid: »Nu is mijne ziel ontroerd, en wat zal ik zeggen: Vader! verlos mij uit deze ure. Maar hiertoe ben ik in deze ure gekomen.” ²

Doch insgelijks de verheerlijking op den berg, zoo ruim en rijk beschreven in de synoptische Evangelien, vinden wij in dat van Johannes niet te rug. Is het niet, om dat geheel dat vierde Evangelie een Evangelie is, zeer bepaaldelijk, der heerlijkheid van Gods eeniggeboren Zoon? en vinden wij elders, d. i. in het Boek der Openbaring, niet wederom in hoog verheven prophetische trekken overal die verschijning van Jesus in Zijne heerlijkheid te rug, waarvan het gezicht op den Thabor slechts eene oogenblikkelijke en voorbijgaande aanduiding is geweest? ³

Ook des Heeren opneming ten hemel, door Marcus en Lucas ⁴ zoo stellig en schilderachtig beschreven, wordt bij Johannes niet verder verhaald gevonden. Zij werd het ook bij Matthéus niet. En toch, wie die eenmaal van elders de hemelvaartsgeschiedenis kent, ontwaart haar niet in de laatste zinsneden van ons oudste Evangelie? Johannes insgelijks verhaalt ze niet rechtstreeksch, maar kondigt ze des te kenlijker en bij herhaling aan. Den aart en de wijze van dat heengaan tot den Vader, waarvan Jesus bij Johannes zoo veelvuldig gewag maakt ⁵, verklaart Hij voorts op meer dan ééne plaats in dat zelfde Evangelie door een uitdruk-

¹ Joh. XIV: 30. Verg. 1 Joh. II: 14, 16. III: 8. V: 18.

² Joh. XII: 27, 28. Verg. met Matth. XXVI: 39. Marc. XIV: 36. Luc. XXII: 42.

³ Verg. 2 Pet. I: 16—19.

⁴ Marc. XVI: 19. Luc. XXIV: 50, 51. Hand. der Apost. I: 9—11.

⁵ Gr. *πορεύεσθαι* XIV: 2, 3, 12, 28. XVI: 28. *ὑπάγειν* XIII: 3, 33, 36. XIV: 4, 5, 28. XVI: 5, 10, 16. 17.

kelijk opvaren,¹ bepaaldelijk na Zijne opstanding, in dat woord tot Maria Magdalena: »Ik ben nog niet opgevaren tot Mijnen Vader; maar ga heen tot Mijne broeders, en zeg hun: Ik vare op tot Mijnen Vader en uwen Vader, en Mijnen God en uwen God.”²

Men heeft verder te recht opgemerkt, dat in het Evangelie van Johannes geene gelijkenissen, althands in dien breeden vertellenden vorm voorkomen, als waarin zij bij de drie synoptische Evangelisten overvloeien. Bij Johannes bezigt Jesus meer den vorm van korte leenspreuk en niet van gedetailleerd verhaal.³ Maar de gronddenkbeelden zijn dezelfde. Alleenlijk wordt bij Johannes de meerdere uitvoerigheid der bewerking van zijne Voorgangers wederom opgewogen door de toevoeging van een nieuwen, altijd veel beteekenenden trek in het zinnebeeld. Dus b. v. vergelijkt zich Jesus bij Johannes niet meer met eenen Herder in die breede uitvoerigheid, welke de parabel van den herder en het verloren schaap bij Matthéus of Lucas⁴ hebben, maar bij Johannes alleen zegt Hij daarentegen van zich zelven: »Ik ben de goede Herder; de goede Herder stelt Zijn leven voor de schapen⁵;” met eene aanduiding van de leer der verzoening, als in dezen vorm en samenhang in de synoptische Evangeliën zoo niet gevonden wordt. Desgelijks maakt bij Johannes de gelijkenis van den zaaier⁶, met behoud van een der gronddenkbeelden, plaats voor de leenspreuk⁷ van den oogst, om welken te maaien uitgezonden worden anderen (de Apostelen des Nieuwen

¹ Gr. ἀναβαίνειν.

² Joh. XX: 17. Verg. VI: 62.

³ Gr. παροιμία in plaats van de παραβολή der Synoptici.

⁴ Matth. XII: 11, 12. XVIII: 12, 13. Luc. XV: 4—7.

⁵ X: 11.

⁶ Matth. XIII: 1—9. Marc. IV: 1—20. Luc. VIII: 11—15.

⁷ Joh. IV: 35—38.

Testaments) dan de genen die gezaaid hadden (de Propheten des Ouden Testaments en de Heer Jesus zelve). Op gelijke wijze eindelijk wordt hier, bij Johannes, het koninkrijk der hemelen niet meer in den vorm van een parabolisch verhaal vergeleken bij eenen wijngaard, waarin de heer des wijngaards arbeiders uitzendt; ¹ maar de kring van denkeelden blijft dezelfde. In de beknopte leenspreuk bij Johannes wordt het denkebeeld alleenlijk nog zoo veel dieper opgevat. Bij hem noemt Jesus Zich zelve den Wijnstok, wiens ranken de geloovigen zijn, die in Hem blijven, terwijl Zijn Vader de Landman is. ²

Bevatten voorts van den eenen kant de synoptische verhalen machtig veel, dat Johannes schijnt voorbij te gaan, maar dat hij evenwel op zijne wijze wederom, het zij bij wijze van toespeling of in andere eigenaartige vormen te rug geeft, zoo is er, van den anderen kant, bij Johannes op zijne beurt een rijkdom van zaken en woorden, die ons in zijn Evangelie, bij den eersten opslag, als waren zij geheel nieuw en door zijne Voorgangers onaangeroerd voorkomen. Grootendeels zijn deze bijzonderheden bij naauwkeuriger vergelijking reeds meer of min in de synoptische Evangelien aangeduid, of zijn zij althands bij dezen in meer algemeene voorstellingen begrepen, die dan juist door de vergelijking met Johannes hare diepe beteekenis openbaren. Wij hebben hiervan een voorbeeld in het verhaal der opwekking van Lazarus, die, in hare rijk gebijzonderde volledigheid bij Johannes alleen vermeld, ons evenwel blijken kan door zijne Voorgangers, zij het ook met van verre naauwelijks merkbare, toch inderdaad zeer wezenlijke omtrekken aangeduid te zijn. Op wederom andere wijze

¹ Matth. XXI: 33—44. Marc. XII: 1—9. Luc. XX: 9—18.

² Joh. XV: 1—5.

zijn die zeer bijzondere wondergenezingen, welke het Evangelie van Johannes kenmerken, als die van den blindgeboren, van den kranke te Bethesda, toch wel reeds begrepen in die menigte van allerlei kranken en blinden, van wier genezing in de drie synoptische Evangeliën, in het bijzonder dat van Matthéus, buiten en behalve de door hen bij name opgeteekenden, gewag is gemaakt. ¹ Dat het tot de nalezingen van Johannes behoorde juist zulke buitengewone genezingen te vermelden, als waarop zoo even gewezen werd, stelt toch wel voorwaar geene tegenstrijdigheid met de drie vroegere Evangeliën dáár, aan wier verhalen in het geheel een karakter van veelheid en algemeenheid eigen is, terwijl (zeker! niet zonder hooger ordening en leiding) het deel van Johannes de breed gebijzonderde beschrijving van enkele, boven andere uitnemende, gevallen moest zijn. In die zeer buitengewone, zoo wel als in de meer gewone gevallen, door de synoptische Evangeliën verhaald, is toch het karakter van wonder in zijn grond en wezen hetzelfde, en het woord waarmede, of de wijze waarop door Jesus de genezing verricht wordt, niet alleen gelijksoortig maar eenzelvig. ²

Een treffend voorbeeld van overeenstemming tusschen uitvoerige voorstelling bij Johannes van een voorval, bij de synoptische Evangelisten schijnbaar, als ware het hun geheel ontgaan of onbekend geweest, verzwegen, en toch bij nadere opmerking en vergelijking ook vóór Johannes reeds wel degelijk in de Evangelische schriften eudersteld en aangestipt, hebben wij voorts nog in die betekenisvolle handeling van Jesus aan den laatsten Paaschmaaltijd, opgeteekend bij Johannes: ³ de voetwassching.

¹ Matth. IV: 24. XI: 5. XV: 30, 31. XXI: 14. Marc. I: 32. Luc. VII: 21, 22.

² Vergelijk b. v. Jch. IX: 6 met Marc. VIII: 22—25.

³ XIII: 1—17.

De bijzonderheden, door hem bij die gelegenheid vermeld, ja de geheele zaak treft ons bij dezen laatsten Evangelieschrijver ook door hare nieuwhed. En toch! het was kenlijk genoeg met het oog op hetgeen eerst door dezen in de ruimte beschreven is geworden, dat langen tijd te voren door Lucas in zijn Evangelie dat woord van Jesus aan den Paaschmaaltijd was opgeteekend: ¹ »De meeste onder u, die zij gelijk de minste, en die voorganger is als een die dient. Want wie is meerder, die aanzit, of die dient? Is het niet die aanzit? Maar Ik ben in het midden van u als een die dient;» van welke woorden de innige harmony onmiskenbaar is met die, welke wij lezen bij Johannes aan het slot der aangehaalde plaats: »Gij heet mij Meester en Heer, en Gij zegt wel, want Ik ben het. Indien dan ik, de Heer en de Meester, uwe voeten gewasschen heb, zoo zijt gij ook schuldig elkanders voeten te wasschen.»

Doch ook daar, waar de Schrijvers der synoptische Evangelien met Johannes eene zelfde gebeurtenis of bijzonderheid, het zij met gelijke uitvoerigheid, het zij met gelijke beknoptheid, hebben medegedeeld, daar is toch altijd die zelfde verscheidenheid in de éénheid waar te nemen, welke ons in de tot hiertoe gegevene proeven hunner innerlijke harmony gebleken is. Verhaalt Johannes b. v. met twee der synoptische Evangelien het wandelen van Jesus op de wateren der Galileesche zee, ² zoo moge Matthéus bij dat wonder de geloofsterkte zoo wel als zwakheid van zijnen mede-Apostel Petrus gedenken; Marcus daarentegen, onder de leiding van Petrus schrijvende, diens naam juist bij deze gelegenheid niet verder gedenken; Johannes zich in de beknoptheid zijns verhaals aan het voorbeeld van Marcus houden; hij besluit evenwel zijne op-

¹ XXII: 26, 27.

² Joh. VI: 16--21. Matth. XIV: 25--33. Marc. VI: 45--53.

teekening van de gebeurtenis met eene bij zijne Voorgangers nog onvermeld geblevene bijzonderheid, dat namelijk, zoo dra Jesus door de discipelen in het schip was opgenomen, »het schip onmiddellijk aan het land kwam, waar zij naar toe voeren.” — Wordt bij alle vier de Evangelisten de Godmensch Jesus ons (gantsch antidocetisch!) voorgesteld als zoo werkelijk en waarachtig mensch, dat Hij alle onze menschelijke behoeften in waarheid en wezenlijkheid gekend heeft, het verdient grootelijks opmerking dat, terwijl de synoptische Evangelien ons bepaaldelijk den Heer als bij oogenblikken honger hebbende voor oogen stellen, Johannes Hem ons bij uitsluiting voorstelt dorstende. ¹ — Zoo wel Johannes als de synoptische Evangelien vermelden wonderteekenen, die op het oogenblik, waarop Jesus den geest gaf, zijn gevolgd; doch de drie eerste Evangelien vermelden de teekenen, aan hemel en aarde, aan rotsen en graven, en in het binnenste des heiligdoms te Jerusalem, onmiddellijk bij dat sterven geschied; Johannes, het verhaalde deswege door zijne Voorgangers niet verder vermeldende, bepaalt ons daarentegen bij dat veel beduidend teeken, aan het lichaam des Heilands en op het kruis zelve, na dat Hij den geest gaf, geschied: de uitvloeijing van bloed en water uit Zijne door den krijgsknecht doorstokene zijde. ² Eindelijk nog, terwijl Lucas ons den verrezenen Heiland voorstelt, zich aan de discipelen kenbaar makende door de teekenen der wonden aan handen en voeten, voegt Johannes in het door hem alleen medegedeelde verhaal der ongeloovigheid en daarop gevolgde overtuiging van Thomas, ³ daar

¹ Matth. IV: 2. Marc. XI: 12. Luc. IV: 2. Joh. IV: 6, 10. XIX: 28.

² Matth. XXVII: 50—53. Marc. XV. 38. Luc. XXIII: 45. Joh. XIX: 32—34, 37.

³ Luc. XXIV. 39, 40. Joh. XX: 25—27.

nog de uitdruklijke vermelding toe van de wond in de zijde.

Zoo hebben wij dan, wel verre van onbestaanbaarheid en tegenstrijdigheid tusschen de verhalen der synoptische Evangelien en die van Johannes, voor eene zuivere en naauwgezette opmerking veeleer de innigste harmony tusschen geheel hun viertal. Zoo is dan voorwaar de Jesus van Johannes geen andere, maar wezenlijk en innerlijk gantsch dezelfde met den Jesus der synoptische Evangelien. Het onderscheid (een onderscheid, waarin juist het heerlijke en treffende der harmonische waarheid van hunne wederzijdsche getuigenissen bestaat) ligt in die zooveel diepere opvatting, in dat zoo veel verhevener standpunt, aan den boezemdiscipel des Heeren in overeenstemming met zijn geheel bijzonderen aanleg van verstand en gemoed persoonlijk eigen, en, in de bewerking van beide door den Geest van Boven, mede opgenomen, geheiligd, en ontwikkeld.

Het zijn, als hier reeds opgemerkt werd, juist de aanvallen op de geloofwaardigheid of echtheid der Evangelien, en van dat van Johannes in het bijzonder, die in deze laatste vijf en twintig jaren tot steeds rijker ontdekking zoo van de verscheidenheden als van de innerlijke eenheid dier onwaardeerbare en volheerlijke getuigenissen aanleiding gaven en medewerkten. Het is vooral de stelselmatige bestrijding door Strauss, die niet slechts zijne onmacht om onze Evangelien van het gebied der historie op dat van den mythe over te brengen, bewezen heeft, maar ook vele waarheidzoekenden op het spoor gebracht der erkenning juist van Gods waarheid, juist van Zijn plan in het harmonische samenweefsel van het viervoudig getuigenis, door dat alles wat de tegenstanders door menschenlijke verdichting, het zij dan met of zonder opzet tot stand gebracht, meenden te zullen verklaren. Maar ook van

hetgeen de Tubinger school, in hare gewaande reconstructie der geschiedenis van de wording onzer meeste Nieuw-Testamentische Schriften met even onmachtige geleerdheid en wanhopige scherpzinnigheid, te voorschijn heeft gebracht, is ten slotte nieuwe en bevestigde ontdekking van Goddelijke wijsheid in de opvolging dier Schriften aan elkander, hare ontwikkeling uit elkander, voor eene dieper en geloovige opvatting de uitkomst geworden. Baur en zijne school hebben het zeer goed gezien, hoe in het Evangelie, dat door ons aan den Apostel Johannes, door hen aan een opzettelijken verdichter wordt toegeschreven, het Christendom tot zijne hoogste rijpheid, volheid, en volkomenheid ontwikkeld, en als ware het gantsch volwassen dáár staat. Doch hierin heeft ook wederom deze pantheïstisch-ongeloovige richting, tegen alle in- en uitwendige bewijzen der echtheid aan, zich grovelijk vergist en vergrepen, dat ook zij het plan en den gang der Goddelijke wijsheid aan het vroom of onvroom overleg eens menschelijken verdichters heeft kunnen toeschrijven; en voorbijgezien heeft dat het Evangelie van Johannes tot het Evangelie van Paulus, en wederom dat van Paulus tot dat van Petrus en zijne eerste mede-Apostelen, niet staat als het werk van den éénen feilbaren en zelfwerkenden mensch tot dat zijns voorgangers, maar als één zelfde denkbeeld en openbaring van God, die reeds in hunne eerste kiem de gantsche volheid bevatten, en straks, bij wege van wasdom en ontwikkeling onder eene zelfde werking en bewerking van den Heiligen Geest, bestemd waren zich Godverheerlijkend te ontrouwen. Voorts heeft ten aanzien der Apocalypse (eigenlijk toch wel, dewijl het in of voor het stelsel zoo te pas kwam) de Tubinger school in zoo ver juist geoordeeld, dat zij de echtheid van dit Boek gaarne erkend heeft en vasthoudt; doch hoe deerlijk heeft zij ook hierin wederom misgezien en misgetast, dat zij

dit prophetisch Geschrift tot het geen zij als het eerste of Ebionitische tijdvak van het Evangelie beschouwt heeft gerekend. Het zal ons later bij een opzettelijk en afzonderlijk onderzoek kunnen blijken, hoe de Apocalypse niet slechts met het Evangelie van denzelfden gewijden Schrijver al de vroegere Schriften, zoo Evangeliën als Brieven, des Nieuwen Testaments onderstelt en daarop voortbouwt, maar ook in een bepaald opzicht (t. w. het prophetische van zijnen inhoud en bestemming) de vervollediging, op hare beurt, van ons vierde Evangelie dáárstelt; doch dan ook te gelijk zich, als met de beweging van een cirkel rondom een zelfde onveranderlijk middelpunt, te rug buigt naar die Oud-Testamentische prophecy, die van het Nieuwe Testament, in een hoog verheven zin, evenzeer begin en einde bestemd was te zijn.

Is ons nu ten slotte uit al de hier gegevene beschouwingen beide de echtheid en de geloofwaardigheid van het Evangelie van Johannes gebleken; van die echtheid is, uit den aart zelve harer kenmerken, de Goddelijke afkomst, de Theopneustie, onafscheidelijk. Wij hebben elders, aan meer dan ééne plaats en op meer dan ééne wijze, ons begrip van Goddelijke ingeving der Schrift, in bepaalde betrekking ook tot de vier Evangeliën, uit één gezet en toegelicht.^{*} Hier wenschen wij alleenlijk daaruit te herinneren, hoe de individueele aanleg, gave, en vorming van een Apostel als Johannes, bij het schrijven het zij van geschiedenis het zij van prophecy, met de hoogere leiding in alle waarheid, met de beademing van den Schrijver en de doorademing van zijne Schriften door den Heiligen Geest van Boven niet alleen niet onnoodig is gemaakt, maar juist integendeel daaraan tot geleiders moesten strekken. Evenzeer in de Schriften van Johannes en zijne Nieuw-Testamentische mede-Aposte-

len, Propheten, en Evangelisten, als in die der Oud-Testamentische Godsgetuigen, maakt de Theopneustie zich kenbaar aan dien toon van hooger gezag, die eigenschap van eeuwige geldigheid en toepaslijkheid, die onbereikbaarheid voor louter menschelijk pogen of bedenken, welke allerwege deze Schriften karakteristiek en specifiek van alle andere het zij geniale, het zij vroomen, maar bloot mensche-lijke geestgewrochten onderscheidt. Het is ook hier die vereeniging van echt menschelijk en echt Goddelijk te gelijk, waarvan de vleeschwording van het persoonlijke Woord (den Logos) het gronddenkbeeld geeft aan ons geloof, en waarvan een in hare soort analoge verwezenlijking zich openbaart in die Schrift, die onverdeeld het werk is van den eindigen mensch en van den oneindigen Geest. Ook hetgeen Johannes in zijn Evangelie beschreef en opnam behoort tot dat geen, waarvan Jesus in dat zelfde Evangelie verklaart dat de Geest der Waarheid, de persoonlijke Trooster dien Hij zenden ging in Zijne plaats, het uit het Zijne zou nemen en aan Zijne getuigen verkondigen, hen leidende in alle waarheid.¹ En daarom dan ook is al wat Jesus bij Johannes zegt Jesus eigen woord, om het even of de Apostel het letterlijk uitgesproken woord des Meesters letterlijk hebbe wedergegeven, of (onder de onfeilbare leiding en ingeving van Zijnen Heiligen Geest) bij wege van omschrijving, ontwikkeling, zamenvatting, wederklank in des Apostels eigen gemoed, ja al ware het ook zelfs bij wege van vrije verplaatsing uit het ééne verband van woorden en omstandigheden, met slechts schijnbare willekeur, in het andere. In beide gevallen heeft de Héer, het zij rechtstreeks het zij in Zijnen dienaar, tot ons gesproken door den Geest; terwijl ten aanzien van het tweede geval Hij

¹ Joh. XIV: 7—15.

zelf de geloofwaardigheid niet slechts maar ook het gezag Zijner door Hem aangestelde en bekwaam gemaakte getuigen gewaarborgd heeft door Zijn woord: »Wie U hoort, die hoort Mij.» ^a Is het niet, even als of, op bloot menschelijk gebied, een koning tot zijne onderdanen gesproken had van een vertrouwden staatsdienaar: Ik zelf sta in voor al wat hij zeggen zal in mijnen naam; want hij kent mijne geheele meening, en hij heeft mijne volmacht; aan alles alzoo, met welke bewoordingen of in wat verband ook, dat hij u te kennen zal geven, zijt gij verbonden, en wil Ik zelf gehouden zijn.

Hiermede valt, — de aart en belofte der Theopneustie, bepaaldelijk ook in het Nieuwe Testament, eenmaal wel begrepen zijnde, — alle onderscheiding tusschen het gezag en de geldigheid van eene letterlijke uitspraak des Heeren, en de overbrenging van Zijnen wil of meening door woord en schrift zijner tot dat einde opzettelijk toegeruste Apostelen en getuigen, ten eenenmale weg.

VIII.

EVANGELIE VAN JOHANNES. TERUGBLIK OP HET GEHEEL EN DEN ZAMENHANG VAN ZIJNEN INHOUD.

Ten besluite dezer opmerkingen over het onderscheidend karakter van het Evangelie van Johannes in aanleg, hoofdoogmerken en bewerking, ter voorbereiding wellicht van eene later meer eigenlijke uitlegging van dit Apostolisch kleinood, — moge een overzicht van het geheel zijns inhouds hier niet overbodig worden geacht.

Wij zagen het reeds meermalen en van uit onderscheidene oogpunten aangeduid: het groote denkbeeld, waarvan dit Evangelie van den beminden Discipel de gedurige toelichting en ontwikkeling is, werd nedergelegd in den aanhef: »Het Woord dat bij God was en God was, werd vleesch;» — Zijne heerlijkheid, die »van den Eeniggeboren van den Vader» is aanschouwd geworden in de wezenlijkheid en werkelijkheid van een evenzeer waarachtig, ofschoon zondeloos, menschelijk bestaan, leven en sterven, lijden en verheerlijking. Alle hier verhaalde werken, alle hier opgeschrevene redenen van Jesus zelve, alle over Hem, ja ook door Zijne vijanden tegen Hem, uitgesprokene woorden hebben ten oogmerk deze verborgenheid der Godzaligheid, die groot is, te doen uitkomen.

Zijn begin verplaatst ons bij dat begin aller din-

gen, dien overgang van niet zijn tot zijn, waaraan noodwendig Hij, die bij en vóór dat begin reeds bestond, wel niet anders dan in werkzame betrekking heeft kunnen deel hebben. Hij was, toen alles werd; ja door Hem is dat alles geworden. God, eer dat nog iets bestond dat wording had, — alzoo van eeuwigheid, — sprak, in de ondoorgrondelijke diepte van Zijn nooit begonnen zelfbestaan, Zich zelven in alle de volheid en volmaaktheid Zijns wezens uit; het was een ander Ik in een en denzelfden God; geen andere God, — het Woord, dat bij God was en God was, — het noodzakelijk en van het Godswezen onafscheidelijk afschijnsel Zijner heerlijkheid en uitgedrukt beeld van Zijne zelfstandigheid, — de Zoon, door wien God van eeuwigheid, en zonder eenig schepsel te behoeven tot het voeren van dien naam der hoogste liefde, Vader was.

Hij zond dezen Zijnen eeniggeboren, dezen Zijnen eigenen Zoon in de wereld; dat Woord werd vleesch. De werkelijkheid dier vleesch-, dier menschwording te doen uitkomen, is een tweede hoofddoel van Johannes Evangelie. Als hij van het Woord getuigd heeft, hoe en wie Het was in den beginne, en onmiddelijk daarop, hoe in dat Woord was het leven, en dat leven wederom het licht was der menschen, zoo verplaatst hij ons, naar aanleiding dier uitdrukking, van uit de diepten der eeuwigheid in het midden van den tijd, — in die volheid der tijden, waarin dat Licht in de wereld kwam en aangekondigd werd door een van God gezonden mensch, door dien Johannes den Dooper, die zelve wel het licht niet was, maar gezonden was om van het licht te getuigen. Alzoo dan bevinden wij ons bij Johannes op volkomen het zelfde aanvangspunt, van waar ook de vroegere Evangelieschrijvers bij het openbare leven van Jesus uitgaan; maar ook dit wederom op de aan dit kroon-

Evangelie gantsch eigene wijs. Gaven ons de synoptische Evangelien alleenlijk de aankondiging van den Messias door Zijnen wegbereider binnen het tijdvak zijner boetprediking en vóór dat Jesus zelve nog tot hem genaderd was om van hem in de wateren der Jordaan gedoopt te worden, — het getuigenis van den Dooper bij zijnen naamgenoot, den Apostel-Evangelist, is voor zijn aanmerkelijkst deel afgelegd, na dat op zijnen doop met water de nederdaling van den Heiligen Geest op den Man uit Nazareth in Galilea gevolgd was. Ja nog meer! dat getuigenis ¹ blijkt uit zamenhang en vergelijking duidelijk genoeg plaats gehad te hebben na de verzoeking van den Heer in de woestijn en Zijne overwinning aldaar op den grooten Vijand, die (als wij weten) door Johannes niet uitdruklijk verhaald of vermeld worden. Bij Johannes is Jesus in de woestijn reeds de overwinnaar geweest van den Overste dezer wereld, wanneer de Dooper Hem aankondigt den volke en op Hem wijst als op het Lam dat de zonde der wereld wegneemt. Het was op dat tweemalen herhaald woord des Doopers, dat de andere Johannes, die andere discipel nevens Andreas den broeder van Petrus, tot het volgen van Jesus besloot. Sedert heeft hij in rijke ontwikkeling het getuigenis, dat de Dooper en van Jesus en van zich zelve gaf, wedergegeven door geheel zijn Evangelie en zijn Boek der Openbaring heen. Maar hoe door Andreas ook Petrus tot het volgen van den door den Dooper hem aangewezen Meester werd opgewekt, en wederom door Philippus, stadgenoot van Petrus en Andreas, op zijne beurt Nathanaël, die van Cana in Galiléa was, en hoe met deze Zijne nieuwe discipelen de Heer zich naar het onaanzienlijke Cana begaf, om aldaar het eerste teeken Zijner heerlijkheid, na het ontvangen

¹ Joh. I: 28 en volg.

van den Heiligen Geest, te geven, beschrijft ons wederom met tijdrekenkundige naauwkeurigheid Johannes de Apostel in zijn Evangelie.

In weinige maar sterk sprekende en veel beduidende trekken stelt hij ons dat echt Israëlitische teeken voor oogen. Hij, die na veertig dagen en nachten van vasten en gebed den Booze tot driemaal toe versloeg met dat zwaard des Geestes, hetwelk is Zijn: daar is geschreven, zit nu aan ten feestdich, waar naar oud-Israëlitisch gebruik de psalm wordt aangeheven, die van wijnstok en olijfboom als zinnebeelden van den huwlijkszegen gewaagt. Jesus zit aan; Hij verblijdt zich met de blijden; Hij verandert hun water in wijn. Later, in dat zelfde Evangelie, zal Hij weenen met de weenenden en straks daarop ontrukken aan den dood zijne prooi.

Wij worden vervolgens van Galiléa te rug geleid op nieuw naar Jerusalem, in den Tempel, waarin bij het naderen van het Paaschfeest der Joden de Heer Zijne tegenwoordigheid in het huis Zijns Vaders verheerlijkt, zoo al niet door een wonder Zijner almacht, door een teeken in elk geval van Zijn over harten en menigten gebiedend ontzag. En aan dat teeken van den hoogsten Propheet en Leeraar verbindt hij aanstonds daarop eene voorzegging, een zinnebeeldigen wenk, van den gewelddadigen dood dien Hij eenmaal sterven zal, en van de wederoprichting van Zijn gestorven lichaam uit dood en graf.

Nog zijn wij te Jerusalem. In de stilte van den nacht nadert tot Jesus een Overste der Phariseën, getroffen door Zijne teekenen, getrokken door Zijn persoon. Aan Hem, den Leeraar in Israël, verkondigt de Heiland de leer eener nieuwe geboorte, welke onder allerlei vormen, in allerlei tijden, vooral voor den aanzienlijke door rang en geboorte, voor den Gedgeleerde van beroep, zonder

hoogere bewerking steeds eene dwaasheid of eene ergernis was. En aan die leer van wedergeboorte uit den Geest verbindt in het vertrouwlijke eens nachtgespreks de Op-
perste Leeraar, wederom bij wege van een prophetischen wenk, de voorstelling van Zijne aanstaande verhooging aan een hout, gelijk Hij even te voren ten aanhoore der scharen in den Tempel van Zijnen dood en opstanding had gepropheteerd.

Straks volgen wij aan de hand des Apostels den Meester in het land van Judéa en hebben wij (wat nog geen der Evangeliën zoo aanschouwlijk had gemaakt) als voor oogen de gelijktijdige prediking en doop van Johannes en die van Jesus, aan welken al meer en meer discipelen des Doopers (schoon geenszins nog die allen, en niet zonder ergernis van sommigen onder dezen) zich aansluiten. Wederom wedergalmt hier in de Schrift van Johannes den Apostel het woord van Johannes den Dooper, gelijk hij bij deze gelegenheid, gelijk hij telkens en bij herhaling, naarmate hij het einde van zijnen loop en van zijn leven te gemoet gaat, met blijde zelfverloochening verklaart, hoe hij niet de Bruidegom is, maar alleen de vriend des Bruidegoms, die voor Hem plaats makende zich verblijdt, — de stem in de woestijn die voor Hem uitgaat maar, wanneer Hij dáár is, niets liever doet dan wegsterven, — de morgenster die, het laatst aan den sterrenhemel schijnende, wanneer de zon is opgegaan verdwijnt.

Op eene volgende terugreis des Heilands van Judea naar Galilea houden wij nu met den Apostel in zijn Evangelie eenigen tijd stil in het tusscheningelegen Samaria. Zagen wij in een vroeger Evangelie (dat van Matthéus ⁴)

⁴ X. 5.

hoe de Heer Zijne discipelen, zoo lang Hij zelf op deze aarde wandelde, uitdruklijk verbood zich het zij tot de Heidenen, het zij in eene stad der Samaritanen te begeven, — zagen wij elders den Samaritaan alles behalve van Zijne ontferming of belangstelling uitgesloten, — hier, in dit van alle kanten éénig Evangelie, zien wij den Heer, bij wege van uitzondering of liever bij wege van voor-smaak en voorbeeld van een geheel nieuwe bedeeeling, zich wel degelijk latende bewegen om eenige dagen zelfs te Samaria te vertoeven. De aanleiding daartoe is de ontmoeting eener Samaritaansche vrouw van weinig ontwikkelde kennis en van een alles behalve onberispelijk gedrag, maar aan welke de goede Herder onder de middag-hitte eener Palestijnsche zon, door eene opvolging van tot hart en consciëntie gerichte vragen en wenken, met wateren des levens bekend maakt van gantsch anderen aart, dan dat water, dat zij op dat oogenblik uit de fontein van Jacob kwam putten. Met één wordt door den grooten Propheet en Meester in een enkel woord het uitzicht geopend op den tijd (een tijd, toen Johannes dit schreef, reeds aangebroken) wanneer de Allerhoogste noch te Jerusalem, noch op Gerizim in een afgesloten tempelgebouw, maar in geest en waarheid door aanbidders uit allerlei volken aan allerlei oorden zou worden aanbeden. Straks is ook in Samaria eene vrouw de eerste verkondigster der blijde boodschap van »den Christus, van dien mensch, die haar alles gezegd had wat zij gedaan had;” en velen van haar volk geloofden, — eerst om haar woord, daarna om dat zij Hem zelve gehoord hadden, — in Jesus, Hem belijdende als den Zaligmaker niet der Joden alleen, maar ook der Samaritanen, den Zaligmaker der wereld. En wat ook in Samaria aldus door den Heer gezaaid was, zou door anderen, zou door de Zijnen

eenmaal rijkelijk gemaaid worden, gelijk eene eerlang gevolgde nieuwe bedeeïing ook heeft zien vervullen.¹

Van daar in Galilea te rug gekeerd verheerlijkt Jesus zich door een tweede teeken: het woord, te Cana uitgesproken tot den koninklijken hoveling, wiens zoon te Capernaum krank lag, wordt aldaar op hetzelfde oogenblik gehoorzaamd. De hoveling, van Jesus te rug gekomen, vindt zijn kind levend en genezen, en gelooft, hij zelf en geheel zijn huis. Zoo verheerlijkt zich de Heer, van het Noorden tot het Zuiden des lands weldoende en Zijne macht in doen en leeren betoonende aan allerlei standen en soorten van menschen, kleinen en grooten, mannen en vrouwen, Galileërs en Jerusalemmers, Joden en Samaritanen.

Wederom is het te Jerusalem feest, wederom een door Jesus bijgewoond feest der Joden. Ook dit bezoek in de tempelstad geeft Hem aanleiding tot het doen van een buitengewoon teeken, doch dat tevens zijne ergernis voor het eigengerechtig Phariseïsme der ongeloovige Joden moest met zich brengen. Hij geneest eenen kranke, die te Bethesda acht en dertig jaren lang te vergeefs op redding gehoopt had, van zijne lamheid, doch op eenen sabbath. Een keerpunt in den kamp van den Messias tegen Zijn wederstrevig volk in Judea maakt deze genezing van een kranke te Jerusalem op een sabbathdag uit. Reeds vangen moordgedachten aan in het gemoed dezer geloof- en verstandeloze ijveraars te rijpen.² Men zoekt Hem te dooden ter zake van sabbathschending, om dat Hij, de Heer des sabbaths, op den sabbath wél gedaan en een mensch gezond gemaakt heeft, opdat hij niet meer

¹ Hand. der Apost. VIII: 5—25.

² Joh. V: 16.

de zonde zou dienen. Men acht Hem des doods waardig, om dat Hij, de eigen Zoon des Vaders, God Zijn eigen Vader verklaard had te zijn, hetgeen werkelijk eene gelijkheid met God met zich bracht, die Hij, ook na deze zeer juiste opvatting, maar zeer onjuiste veroordeeling Zijner woorden, zoo veel te sterker en herhaalde-lijk handhaaft in eene rede, welke ten opzichte van Zijn wezen en van Zijne komst in de wereld een rijkdom van nieuwe inzichten, in overeenstemming altijd met het sleutelwoord der inleiding, opent.

Gelijk door de genezing van den kranke van Bethesda te Jerusalem, zoo wordt eerlang in Galilea door het wonder der spijsvermenigvuldiging en zijne onmiddelijke gevolgen een beslissend keerpunt in het aardsche leven van den Messias te weeg gebracht. Met omstandigheden, in de synoptische Evangeliën voorbijgegaan, maar vooral met de rijke en ruime ontwikkeling der symbolische beteekenis van dit wonder, geeft ons Johannes daarvan het uitvoerig verhaal, tot waar de toepassing in de Synagoge te Capernaum de gemoederen van vrienden en vijanden in beweging brengt, zoo dat ter naauwernood de Twaalve volharden in het aankleven van Hem, die alleen de woorden des levens heeft. Een voorbeeld hebben wij dan hier in het bewegelijke Galilea van hetgeen eenmaal in Judea te Jerusalem zou gezien en gehoord worden; de spoedige omkeering en overgang der Hosannaas in het kruist Hem. Dezelfde scharen, die opgetogen door het wonder der brooden Jesus met geweld willen koning maken, waaraan Hij zich met koninklijke majesteit onttrekt, diezelfde scharen des anderen daags ergeren zich, en murmureeren, en verlaten Hem, wanneer Hij in de Synagoge te Capernaum zich aan hen voorstelt als het waarachtige brood des levens, dat uit den hemel is nederge-

daald, als dien Zoon des menschen, wiens vleesch waarlijk spijs, wiens bloed waarlijk drank is, alzoo Hij dat vleesch gaat geven voor het leven der wereld.

En wederom verplaatst ons het Evangelie van den Apostel uit Galilea in Jerusalem, van de Synagoge in den Tempel. En wederom is het feest in de tempelstad. Het is het Loofhuttenfeest met zijnen grooten laatsten dag (of middendag, nog heden ten dage een kleine verzoendag in de Synagoge), en met de plechtigheid der uit Siloam aangebrachte wateren op dien hoogtijdsdag. Gantsch onverwacht ditmaal verschijnt Jesus in het midden der feestvierende menigte. Hij leert hen ook hier met macht, en doet die vraag (zoo dikwerf sedert in latere tijden en onder allerlei vormen door Schriftgeleerden eener bloot-menschelijke school herhaald) op hunne verbaasde lippen rijzen: »Hoe weet deze de Schriften, daar Hij ze niet geleerd heeft?» Hij handhaaft op nieuw het wonder door Hem op den Sabbath verricht, met beroep op Moses zelve. Hij perst den Jerusalemmers huns ondanks de vraag af, of toch de Oversten niet wel zelve zouden weten dat deze waarlijk de Christus was? Straks, gelijk Hij op die eenzame plek nabij de Jacobsput met eene Samariitaansche de geheimenis besproken had van het water des levens, zoo roept Hij hier in het midden der scharen, in het midden van den Tempel, de belofte van den Heiligen Geest onder dat zelfde zinnebeeld van stroomen levend water met vriendelijke noodiging en Godlijken aandrang uit. En op nieuw is tweedracht onder de scharen van Zijne prediking het onmiddelijk gevolg. Phariseën en Overpriesters mengen zich, met inroeping van de sterke hand der gerechtsdienaren, in den twist. Een woord van Nicodemus, ofschoon met wrevel en spot vernomen, maakt aan den strijd van dat oogenblik een einde; de vergadering gaat bewogen en oneinig uit één.

Aan deze plaats ¹ lezen wij nu in het Evangelie van Johannes dat door eenvoud en verhevenheid evenzeer indrukmakend verhaal van de beschuldiging en vrijlating der in overspel gegrepene vrouw. ² Nieuwe gesprekken ontwikkelen zich uit de verhaalde feiten; nieuwe verklaringen van Jesus aangaande de schuld en het ongeloof der Joden, en Zijne wezensbetrekking tot den Vader; nieuwe aanvallen, lasteringen, zelfrechtvaardigingen van de zijde der menigte en hare leiders. De woede stijgt ten top, wanneer aan het gesprek, waarin veelvuldig de naam van Abraham gemengd is geworden, een einde wordt gemaakt door de verklaring hoe deze vader aller geloovigen den dag van Jesus verlangd heeft te zien, en dien werkelijk gezien en zich verblijd heeft. Geen andere toevlucht dan het opnemen van steenen om Hem te dooden blijft den Joden tegenover het gezagvolle woord van Jesus over, hetwelk Hij ten antwoord geeft op hunne spottende vraag: »Gij hebt geen vijftig jaren en hebt gij Abraham gezien?" Hoorden wij in de drie synoptische Evangelien Jesus van zich zelve getuigen, dat een MEERDERE dan de tempel, dat MEER dan Jonas, MEER dan Salomo hier was, bij Johannes bereikt de hoogte der tegenstelling haren top in dat woord: »Eer Abraham werd, BEN ik." Zoo had bij dezen zelfden Johannes de andere Johannes, de Dooper, met betrekking tot zich zelve het alreeds uitgedrukt: »Na mij komt een man die vóór mij geworden is, want Hij was eer dan ik." Nu geldt het in de vergelijking eenen, in der Joden schatting vooral niet minder dan de Dooper, vader Abraham zelf, en zij maken zich gereed de straf der Godslastering toe te passen op het woord, waarvan de meening en het bereik wel zeer degelijk van hen begrepen is. Jesus, door het midden van

¹ VIII. 1-12.

hen doorgaande, gaat uit den Tempel en is verdwenen uit hunne oogen.

Maar aanstonds daarop bevestigt Hij in de nabijheid van den zelfden Tempel de wezenlijkheid van al hetgeen Hij zich zelven van Goddelijke verhevenheid en alvermogen heeft toegeschreven. De genezing van een blindgeborene, waarin de grootheid van het wonder in omgekeerde rede staat met de uiterlijke geringheid van het middel, slijk gevormd uit speeksel en stof, geeft vooral ook wederom omdat het op een sabbath was dat Jesus dat slijk maakte en de oogen des blinden opende, tot nieuwe twistredenen en bewegingen aanleiding, in welke nu ook de blinde en zijne ouders betrokken worden, en van welke de laatste uitkomst is de volkomene erkenning en aanbidding van Jesus als de Zone Gods door den blindgeborene, wien nu met de oogen des lichaams ook die des geestes geopend zijn, en, daartegenover, uit den mond van Hem die het Licht der wereld is dit oordeel over den blinden tegenstand der Phariseën, niet dat zij blind waren voor de waarheid Gods, maar dat zij, blind zijnde, niet gelijk die arme blindgeborene hunne onwetendheid erkenden, maar in trotsche zelfvoldoening en verheffing bleven roemen: wij zien.

Nieuwe redenen en uitspraken van Jesus volgen hierop in des Apostels Evangelie, waarin Hij zich verklaart de goede Herder te zijn, die Zijn leven stelt voor de schapen, wiens stem de schapen hooren, en Hij kent ze en geeft hun het eeuwige leven, en niemand zal ze rukken uit Zijne hand, Zijne almacht, die geene andere dan die des Vaders is, gelijkkerwijs ook Hij en de Vader één zijn. En wederom geven de Joden blijk, dat zij de meening wel in hare volle kracht hebben gevat, als zij

uit de woorden van Jesus afleiden, dat eenheid met den Vader hier niets minder dan het bezit eener zelfde Goddelijke natuur, de gemeenschap aan een zelfde Godswezen te kennen gaf. Wederom alzoo nemen zij steenen op, en zij zien ook dan van het voornemen niet af om Jesus te grijpen en ter dood te brengen, wanneer Hij door eene nadere verklaring wel de betrekking tusschen God en menschen zoo veel te duidelijker heeft gemaakt, maar ten aanzien van die tusschen den Vader en Hem zelve niet het allerminste te rug genomen heeft.

Wij bevinden ons niet meer te midden der menigten in het openbare leven der Joden, hetzij van Jerusalem, hetzij van Galilea, maar in den allerintiemsten kring van Jesus vrienden, in het stille en herbergzame Bethanië. Aldaar wonen twee getrouwe vriendinnen van Jesus met haren broeder Lazarus, een dier bevoorrechten van welke, als van Johannes zelve, bij uitnemendheid getuigd wordt dat hem Jesus lief had. Deze vriend en lieveling alzoo van den Heiland te Bethanië is krank geworden, is, nadat zoo het scheen te vergeefs door zijne zusters de hulp van den alvermogenden Vriend en Meester is ingeroepen — gestorven. Jesus komt, na dat de gestorvene reeds vier dagen lang in het graf heeft gelegen, van uit het Overjordaansche, alwaar Hij zich met Zijne discipelen heeft opgehouden, de bedroefde zusters en betrekkingen bezoeken. Hij wijst haar op de wederopstanding uit dood en graf; Hij verklaart zich het Leven en de Opstanding zelve. Hij verheerlijkt met een dankgebed den Vader in de tegenwoordigheid der scharen bij het graf, uit hetwelk Hij Lazarus gaat te rug voeren, zoo als eenmaal Zijne stem allen die in Hem geloofd zullen hebben en in Hem ontslapen zullen zijn, uit hunne slaapsteden in het leven zal herroepen. Velen der Joden, bij het

voorbeeldelooze teeken tegenwoordig, gelooven. Maar het hardnekkig en staatkundig ongeloof van Phariseën en Overpriesters blijft ook aldus onverwrikt. Stilstand intusschen is hier niet mogelijk. Verharding in ongeloof drijft tot anders ongelooflijke uitersten. Nu moet meer dan immer aan deze beweging een einde gemaakt worden, Jesus sterven voor het volk, Lazarus uit den weg geruimd worden met geweld. Zoo nadert dan nu de lang bereide ure. Nog eenmaal ontgaat de Heiland de woede Zijner vijanden, wijkende voor eenen tijd naar het land bij de woestijn, naar de stad Ephraïm. Doch reeds is overal bevel gegeven om Hem op te sporen, ten einde Hem gevangen te nemen. Zoo wordt de opwekking van Lazarus de afdoende aanleiding tot het ter dood brengen van Jesus. Hij heeft het ook in dezen zin bij het uiteinde Zijns aardischen levens getoond, hoedanig die liefde is welke ook het leven over heeft voor den vriend. Het gaat eerlang blijken hoe en in welken zin Hij dat leven over had en overgaf ook voor Zijne ergste vijanden.

Het is de groote hoogtijd van Israëls Paschen die, in den weg der Goddelijke ordening en wijsheid, Jesus met Zijne discipelen wederom van uit het midden van Samaria en Galilea naar Judea en Jerusalem te rug brengt. Dáár verwelkomt Hem het dankbare en opgetogene Bethanië met eer- en liefdebewijzen, voorbereidingen of aanduidingen (volgens Zijne hooge opvatting) van den dag Zijner begrafenis. Daar gaat Hem te gemoet en begeleidt Hem de schare ook uit Jerusalem met palmtakken en Hosanna's, onder welker gedaver Hij de stad binnentreedt, die binnen nog deze zelfde week door eene verleide menigte Zijn bloed zal hooren opeischen, en Hem buiten hare poorten zien hechten aan het kruis. Van het geen voorts binnen die laatste week van Jesus lijdensleven te Jerusalem en in hare nabijheid voorviel, geven de synoptische

Evangelien uitvoerige mededeeling. Bij Johannes vinden wij hier wederom enkele, geheel bijzondere en eigenaartige trekken uit die zelfde laatste dagen vóór het lijden: een woord van Jesus aan eenige Grieken, die door twee Zijner Apostelen bij Hem ingeleid werden, ter aanduiding van Zijne op handen zijnde verheerlijking door den dood; — een woord van zielsstrijd, waarvan ons reeds de synoptische Evangelien de volle beteekenis of ontwikkeling toonden in Gethsemané, ¹ — een woord van aanstaande verheerlijking des Zoons door den Vader uit den hemel, ² — nog andere woorden als van afscheid tot eene ongeloofige wereld en natie.

Eindelijk volgt ook hier met bijzondere uitvoerigheid de lijdensgeschiedenis, bij Johannes als bij zijne Voorgangers een Evangelie, om dus te zeggen, in het Evangelie. Zeer veel dat in de synoptische Evangelien beschreven werd wordt hier ten eenenmale verder voorbijgegaan of liever als bekend ondersteld; daarentegen een rijkdom van bijzonderheden, in gedurige harmony met heel den aanleg van dit slot- en kroon-Evangelie en in zijn eigenaartigen stijl, hier en daar wel eens als ware het fragmentsgewijze, althands bij wege van ter loops gegevene wenken, aangewezen. Dus al dadelijk bij de beschrijving van den maaltijd te Bethanië, waarin Johannes het eerst ons die veelbeduidende voetwassching met zoo vele woorden verhaalt, die bij een zijner Voorgangers door onmiskenbare toespeling bekend blijkt. ³ Vooral geeft ons vierde Evangelie die velerlei diepzinnige en vertrouwlijke gesprekken tusschen den Meester en Zijne discipelen, naar echt-Israëlitische gewoonte tot laat in den Paaschnacht aan den

¹ Joh. XII: 27.

² Ald. vs. 28—30.

³ Luc. XXII: 27.

disch gewisseld, en besloten met dat allerverhevenste dank- en offergebed te rug, waarin, naar den aart der prophetische taal en van Jesus Goddelijke voorwetenschap het lijden als reeds volbracht, de daarop te volgen verheerlijking als reeds tegenwoordig wordt voorgesteld, ofschoon vóór het doorstaan van dat lijden en het intreden dier verheerlijking, nog eerst die doodstrijd der menschelijke natuur van den Heiland moet worden gestreden, die uitvoerig beschreven werd in de synoptische Evangeliën.

In plaats van het verhaal van Jesus zielsstrijd, geeft Johannes ons nu uit de bijzonderheden van Zijne gevangenneming een trek tot verheerlijking van het vrijwillige in Zijne overgave aan vijanden, die voor de enkele uitspraak van Zijn: Ik ben het! ter aarde storten. Straks geeft Hij ons in plaats van de zitting van het Sanhedrin en Jesus goede belijdenis van Zijne aanstaande verheerlijking voor den Hoogepriester, de verschijning voor Annas, des Hoogepriesters schoonvader, en de mishandeling, in dezès tegenwoordigheid, van den nog steeds gebonden en Lijder. Bij de verloocheining van Petrus doet ons Johannes hier, in tegenoverstelling van de synoptische Evangeliën, die ons den discipel zittende bij het vuur in de benedenzaal van den Hoogepriester voorstellen, met een enkelen trek opmerken hoe hij ook stond en zich warmde; en hoe het geen hem tot den uitersten angst en tot zijne derde verloocheining bracht, het woord was van een aanverwant van dien Malchus, dien hij gewond had met zijn zwaard in Gethsemané. Wederom geeft hij ons, als ter vergoeding van de melding der verwijzing van Jesus naar Herodes, die hij voorbijgaat, des te rijker en bepaalder de woorden, gewisseld tusschen den Romeinschen Stadhouder en Israëls lijdenden Messias, — voorts, als ziel- en betekenisvolle toevoeging bij het verhaal der mishandelingen door de soldaten, het woord van Pilatus zelven: **Z i e t d e n m e n s c h !**

en wederom: Ziet uw Koning! en nog veel meer, dat in den loop onzer beschouwingen van dit Evangelie reeds werd opgemerkt of aangestipt, waaronder inzonderheid, in het verhaal des kruislijdens, die woorden: Vrouwe! zie uw zoon! en tot den discipel: Zie uwe moeder; en na het: Mij dorst, ter lediging van den laatsten druppel uit den gepropheteerden lijdensbeker, dat woord te gelijk des verscheidens en des triums: Het is volbracht.

Wat verder, vóór de afneming van het kruis, aan het doorboorde lichaam, maar dat volgens het prophetische woord ook nog doorstoken moest worden, door de speer van den Romeinschen krijgsknecht geschiedde, en hoe in het bewijzen eener laatste eer aan den gekruisten Meester twee Oversten uit den Joodschen raad elkander ontmoetten, en hoe het van wege den spoed om de voorbereiding van den Paaschsabbath, en aldus eigenlijk alleen voorloopig was, dat het lichaam van Jesus in het nabij gelegen nieuwe graf van Joseph van Arimathea gelegd werd, verhaalt wederom alleen dit ons Evangelie van Johannes in zijn stilstaan bij des Heilands begrafenis.

Dan volgt, naar altijd denzelfden aanleg van dit Evangelie, de opstandingsgeschiedenis, of liever bijzonderheden uit des verrezenen Meesters verschijning aan de Zijnen. Daartoe zondert de Apostel eerst van uit het gezelschap der vrouwen eene af, te weten, degene aan wie de Heer het eerst van allen zich in den morgen van den opstandingsdag openbaarde; vervolgens, van uit het elftal der Apostelen, den gene, die bij de verschijning in hun midden niet tegenwoordig geweest was op den avond van den dag zelve der opstanding. De ontmoeting tusschen den Heer en de om Hem weenende en Hem zoekende Maria Magdalena; de overtuiging, die eerst het vergaderde tental,

acht dagen later met hen ook Thomas, van blijdschap, vrede, en aanbidding vervult op het zien en beschouwen met eigene oogen, het hooren met eigene ooren, het tasten met eigene handen, van den uit den dood, dien zij Hem zagen sterven, verrezenen Meester; — zie daar de groote trekken der geschiedenis van dien dag der dagen, waarmede het juist in de richting en roeping van Johannes viel zijn Evangelierol te besluiten. En als hij dan nu met dat woord zijns medeapostels tot Jesus: »mijn Heer en mijn God!” en met de verzegeling van dat woord door het antwoord van den Heer, Zijn getnigenis even aldus heeft geëindigd, gelijk Hij het ook begonnen had, te weten, met de meest openbare en rechtstreeksche verklaring, die immer van de waarachtige Godheid des Zoons gegeven werd, zoo legt hij, na nog met weinige woorden het groote einddoel van zijn schrijven op nieuw gekenmerkt te hebben, de Godgewijde pen eindelijk neder, om haar eerlang weder op te vatten, — tot het nederschrijven van een geheel nieuw soort van getuigenis? of wel tot nog verdere voortzetting van den Godgewijden historischen arbeid? Hoogstwaarschijnlijk in zijn voornemen op dat oogeblik niet het laatste. En toch! met het slotwoord, dat wij hier voor oogen hebben, zou dit Evangelie niet voor goed en voor altijd voleindigd blijven.

De gewijde Schrijver, die het zij verhalende het zij leerende en redeneerende, in den geest bezig is met het Evangelie zijns Heeren, heeft uit den aart van zijne stof zoo wel als van zijn eigene persoonlijkheid, steeds meer moeite moeten hebben om te eindigen, dan om voort te gaan, — om den stroom zijner denkbeelden en ingevingen te doen stilstaan, dan te laten voortsnellen. Heeft hij eenmaal zijnen arbeid besloten, hij is even gereed, hij grijpt elke gelegenheid volgaarne aan, om aan de vol ge-

schrevene rol nog een aanhangsel, groot of klein, vast te hechten. Niet Paulus alléén in zijnen Brief aan de Romeinen stapelt als het ware zegenbede op zegenbede en naschrift op naschrift, eer hij tot eene wezenlijke slotgroetenis voor goed kan besluiten, eer hij, ook na die slotgroete, het geheel met een laatste Amen kan verzegelen. ¹ Ook Johannes na het schrijven en besluiten van zijn Evangelie was eenigermate in het zelfde geval. Vóór dat hij de rolle des Boeks tot zijne aanstaande lezers afzond, — wellicht lang reeds na dat die rolle met zijn duidelijk eindwoord ² besloten werd, was de eene of andere tot zijn hart sprekende aanleiding genoegzaam om hem op nieuw de pen te doen opratten, ten einde met nog meer dan ééne herinnering uit zijne vroegste Apostolische jeugd den rijkdom van zijn Evangelisch getuigenis nog verder te doen overvloeien. Twee groote verschijningen van den verrezenen Meester aan de vereenigde Apostelen had hij in de laatste afdeeling van dat getuigenis in groote trekken, en toch ook in fijne bijzonderheden hier en daar, beschreven. Thands, het zij daartoe door opkomende valsche overleveringen of andere oorzaken opgewekt, neemt hij de pen op, om nog een derde verschijning van hooge beteekenis en veelsoortigen rijkdom van leering aan de bladen zijner Evangelierolle toe te voegen. ³ Het is die verschijning nabij de zee van Tiberias aan zeven aldaar vergaderde discipelen, die de eersteling schijnt geweest te zijn van eene vroeger beloofde en door Matthéus en Paulus kenlijk bedoelde openbaring aan de vele honderden van Jesus discipelen in Galilea. ³ In dat van alle zijden hoog belangrijk aanhangsel geeft ons dan nu Johannes de geschiedenis dier rijke en beduidenisvolle herhaling der

¹ Rom. XV: 13, 33. XVI: 20, 24.

² XX: 30, 31.

³ Matth. XXVIII: 16. 1 Cor. XV. 6.

wondervischvangst, waarmede de roeping der Apostelen, aanstaande visschers van menschen, ook een aanvang nam; — de openbare wederoprichting van Petrus door de uitlokking van een driemaal herhaalde belijdenis van liefde tegenover de driemaal herhaalde verloochening, hem zoo schitterend vergeven, maar juist daarom hem op het plechtig oogeblik der meest volledige herstelling in zijnen rang onder 's Heeren Apostelen met ernst en liefdevollen nadruk herinnerd; ^D — de woorden, eindelijk, zoo tot Petrus als van Johannes uitgesproken ter karakteristieke aanduiding en voorzegging beide van hun onderscheiden roeping en van hunne niet minder uit één loopenden levens- en stervens-weg. En wederom wordt ook dit laatste Evangeliefragment verzegeld met een betuiging voor God, de Gemeente, en geheel de wereld, der geloofwaardigheid van geheel het getuigenis. »Deze is de discipel, die van deze dingen getuigt en deze dingen geschreven heeft,» zoo besluit de Schrijver zijn thands voor goed gesloten Evangelieschrift! en, als uit naam der Gemeente, tot welke hij schrijft, uit naam van allen, bij wie even als bij hem zelve en bij die Gemeente, de Geest van God medegetuigen zal, dat deze dingen waarlijk alzoo zijn, alzoo door een ooggetuige gezien en beschreven zijn, ⁴ voegt hij zelf er, als met prophetische stoutheid, de verklaring bij, die door allen die gelooven als ware het bij scharen en bij koren door alle eeuwen heen zou worden aangeheven aangaande geheel den inhoud van het nooit genoeg gewaardeerd getuigenis des Apostels: »Wij weten, dat zijn getuigenis waarachtig is.» ^E

Zoo bleef zich dan tot het einde toe het Evangelie van den geliefden Discipel gelijk: een getuigenis, waardoor

⁴ Verg. XIX: 35.

gelooven en weten, weten en gelooven tot één volheerlijke harmony worden gebracht; een fragmentarisch geschiedverhaal, dat uit hetgeen er uitdruklijk in opgenomen is nog veel meer laat gevoelen hoe oneindig rijk de voorraad was, uit welke in deze hoog verhevene bouwstoffen onder hoogere leiding een keus moest worden gedaan (vs. 25). Hier dan nu wordt deze eerste reeks van uitgelezene tafereelen besloten, en de stift voor eenen korten tijd nedergelegd, die straks de groote waarheden der Evangeliegeschiedenis in den liefelijken vorm en diep ernstigen toon van den Apostolischen Brief zamenvatten, — later (gelijk in een tweede afdeeling dezer Bijbelstudie moet worden aangetoond) uit het gebied der van God geopenbaarde toekomst een, zoo mogelijk, nog verhevener prophetische wedergade aan het hier in oogenschouw genomen historisch getuigenis van den verheerlijkten Meester, Heiland, en Koning schenken zal.

IX.

DE DRIE BRIEVEN. — DE EERSTE. — DE TWEEDE EN DE DERDE.

In onze verzameling der gewijde Schriften van het Nieuwe Testament bezitten wij drie Zendbrieven, aan den Apostel Johannes toegekend. De afkomst van den eersten dier Zendbrieven uit de pen van den boezemdiscipel is tot op de groote kritische bewegingen der jongste zestig jaren nagenoeg onaangetast gebleven. Aangaande daarentegen den tweeden en den derden Brief, hebben de oudste getuigen voor het kanoniek gezag der Schriften van het Nieuwe Testament bezwaar gevonden in hunne onvoorwaardelijke erkenning; zij zijn diensvolgens met nog eenige andere Schriften, aan wier authenticiteit later algemeen door kerk en wetenschap is hulde bewezen, onder de dusgenaamde antilegomenen (of tegengesprokene Schriften) gerangschikt geworden. Zoowel in deze bijzonderheid, als in het karakteristieke onderscheid tusschen den eersten en den tweeden en derden dezer Brieven ligt eene genoegzame rede om een overzicht van den eersten hier afzonderlijk te geven, en daarna een blik te werpen op het wedersprokene, het uit overmaat van naauwgezetheid, zoo het schijnt, reeds oudtijds betwijfelde tweetal.

De eerste Zendbrief van Johannes. Al wat ons van den Apostel uit de Evangelische en oudste Kerkge-

schiedenis bekend is, bepaalt ons, op de vraag naar den Schrijver, van alle zijden bij dezen Zebedéuszoon. De vergelijking met het vierde Evangelie is niet eens volstrekt noodig, om ons, bij de lezing van dezen Brief, onder den indruk te brengen, dat zijn Schrijver geen ander dan een Apostel, geen ander dan een hoog bevoorrechte en begaafde, dan een uitverkorene onder de uitverkorene vrienden en verkondigers van den Heer Christus kan geweest zijn. Zulk een grootaartige en te gelijk liefdevolle, kinderlijk liefelijke geest ademt uit deze opvolging van ernstige, ontzachtelijke, teedere, en hartinnemende vermaningen, waarschuwingen, toespraken, waaruit de Brief is zamengesteld. Ook hier kenmerkt zich al ras bij een aandachtig lezen, overdenken, en proeven, die gantsch eenige Boanergesgeest, dien wij ook in het Evangelie overal herkennen.

Maar hoeveel te sterker nog doet zich die geest onderkennen en gevoelen, bij eenenaauwlettende vergelijking van den Brief met het Evangelie. Het zijn hier wederom in den Brief, even als vroeger in het Evangelie, die vereeniging en samenstemming van hoogte en diepte, van Apostolisch gezag en heilige beminlijkheid, die sterke tegenoverstellingen van licht en duisternis, van leven en dood, van waarheid en logen, van God en den Booze, van Christus en Antichrist, waarvan wij het gelijke of gelijksoortige in het vierde onzer Evangelien waarnamen. Reeds de aanhef van den Brief luidt indrukmakend als een majestueuse weérklank van dien des Evangelies. »Hetgeen van den beginne was, hetgeen wij gehoord hebben, hetgeen wij gezien hebben met onze oogen, en onze handen getast hebben van het Woord des levens; want het leven is geopenbaard, en wij hebben het gezien, en wij getuigen en verkondigen ulieden dat eeuwige leven, hetwelk bij den Vader was en ons is geopenbaard. Hetgeen wij dan gezien en gehoord hebben, dat verkondigen wij u." Deze aanhef van den Brief

wint het, indien mogelijk, in verhevenheid nog van den aanhef des Evangelies, door de veelheid vooral en volheid der uitdrukkingen, voor welke in den leerstelligen briefstijl natuurlijk eerder plaats was dan in het historisch getuigenis. Bovenal nog wordt, dunkt mij, in den Brief de indruk verhoogd door dat treffende en beteekenisvolle onzijdig, waarmede de Logos hier wordt aangeduid. Hetgeen van den beginne was, — hetgeen wij gezien en gehoord hebben enz., een onzijdig, hetwelk meer of min herinnert aan dat der verhalen van des Heilands ontfangenis en geboorte bij Lucas: »Dat heilige, dat uit u geboren zal worden; ¹ en straks: »Mijne oogen hebben uwe zaligheid ² gezien.” ³ Een voortreffelijk Uitlegger ⁴ heeft van deze en dergelijke plaatsen met recht opgemerkt, dat de aldaar voorkomende afgetrokkene uitdrukkingen bij uitnemendheid passen op die eerste aanvangen der Evangelische geschiedenis. Men mag er bijvoegen, dat zij eveneens harmonisch passen bij de aanduiding van dien Godspersoon: den Logos, overal, waar zoo bijzonder als in den aanhef van onzen Brief het geval is, op Zijne eeuwige Godheid in verband met geheel het feit Zijner verschijning in de menschelijke natuur gewezen wordt.

Verhevene, echte Boanergestoonen zijn verder in den Brief, die korte Evangelische verklaringen: »Het bloed van Jesus Christus, Gods Zoon, reinigt ons van alle zonde;” en straks: »Indien wij zeggen, dat wij niet gezondigd hebben, zoo maken wij God tot een leugenaar, en Zijn woord is niet in ons;” en later: »Die zegt, dat hij in Hem (Jesus Christus) blijft, die moet ook zelf alzoo wan-

¹ Gr. τὸ γεννώμενον ἕγιον. Luc. I: 35.

² Luc. II: 30.

³ Gr. het onzijdige: τὸ σωτήριόν σου.

⁴ BENGEL op Luc. II: 30.

delen, gelijk Hij gewandeld heeft;" en wederom: »Wie is de leugenaar, dan die loochent, dat Jesus is de Christus? Deze is de Antichrist, die den Vader en den Zoon loochent. Een iegelijk, die den Zoon loochent, heeft ook den Vader niet;" en elders: »Die de zonde doet is uit den duivel; want de duivel zondigt van den beginne. Hiertoe is de Zoon van God geopenbaard, opdat Hij de werken des duivels verbreken zou;" en ook deze indruk-makende verklaring: »Wij weten, dat wij overgegaan zijn uit den dood in het leven, dewijl wij de broeders liefhebben: die zijnen broeder niet lief heeft, blijft in den dood;" en: »Een iegelijk, die uit God geboren is, die doet de zonde niet, want zijn zaad blijft in hem; en hij kan niet zondigen, want hij is uit God geboren." En daarop in de toepassing: »Hieraan hebben wij de liefde gekend, dat Hij Zijn leven voor ons gesteld heeft; en wij zijn schuldig voor de broeders het leven te stellen;" en: »Zoo wie dan het goed der wereld heeft, en ziet zijnen broeder gebrek hebben, en sluit zijn hart voor hem toe, hoe blijft de liefde Gods in hem?"¹ Straks volgt in denzelfden geest en toon de waarschuwing: »Geliefden! gelooft niet eenen iegelijken geest, maar beproeft de geesten, of zij uit God zijn; want vele valsche profeten zijn uitgegaan in de wereld;" en wederom: »Indien iemand zegt: Ik heb God lief en haat zijnen broeder, die is een leugenaar; want die zijnen broeder niet lief heeft, dien hij gezien heeft, hoe kan hij God lief hebben, dien hij niet gezien heeft?" Eindelijk (onder de vele voorbeelden, die hier aangevoerd zouden kunnen worden): »Die in den Zoon van God gelooft, heeft het getuigenis in zichzelf; die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl hij niet geloofd heeft het getuigenis, dat God getuigd heeft van Zijnen

¹ 1 Joh. I: 7, 10. II: 6, 22 en 23. III: 8, 9, 14, 16, 17.

Zoon;” en: »Die den Zoon heeft, die heeft het leven; die den Zoon van God niet heeft, die heeft het leven niet;” en, als hij ten slotte wederom verklaard heeft: »Wij weten, dat wij uit God zijn, en dat de geheele wereld ligt in het booze; doch wij weten, dat de Zoon van God gekomen is, en (Hij) heeft ons het verstand gegeven, dat wij den Waarachtige kennen, en wij zijn in den Waarachtige, in Zijnen Zoon Jesus Christus. Deze is de waarachtige God en het eeuwige leven!” zoo besluit hij den Brief met die zoo eenvoudige, maar veel omvattende en veruitziende vermaning: »Kinderkens! bewaart uzelve van de afgoden.” ¹

Wij vermenigvuldigden gaarne de bloote aanhaling en overschrijving der eigene woorden van den Brief, om er de klare en krachtige toon en taal in te doen proeven, die de Brief gemeen heeft met het Evangelie, die in beide de rechtstreeksche uitdrukking is van den geest en van het hart van dien zoon van Zebedéus en Salome, wiens uitspraken in den geest hem medegedeeld van den Meester zelve, als zoo vele donderslagen in de consciëntiën en in de gemoederen zijner lezers wederklinken. Doch met den donderslag gaat ook de malsche regen van liefde, eenvoud, naïveteit gepaard. Kinderkens noemt hij met teederheid de leden der Klein-Aziatische gemeente, tot welke in de eerste plaats, de geloovigen van alle tijden en plaatsen, tot welke later dit Zijn woord bestemd is te reiken; en hij wijst ze met één op de hachelijke en heerlijke dagen die nog aanstaande zijn: »Kinderkens, het is de laatste ure, en gelijk gij gehoord hebt dat de antichrist komt, zoo zijn ook nu velen antichristen geworden, waaruit wij kennen dat het de laatste ure is.” ² En als hij de vermaning tot hen richt, dat toch het Evangelie der genade van

¹ 1 Joh. IV: 1, 20. V: 10, 12, 19—21.

² 1 Joh. II: 18.

Jesus Christus niet moge bij hen zijn in enkel klanken of begrippen, maar in kracht: »mijne kinderkens,» schrijft hij aanstonds daarop, »laat ons niet liefhebben met den woorde noch met de tong maar met de daad en waarheid.”¹ Of als hij hun van de voor hen verworvene, den geloovige met der daad reeds gegevene overwinning uitdruklijk vergewist, zoo is het wederom: »Kinderkens! gij zijt uit God, en hebt hen overwonnen. Want Hij is meerder die in u is, dan die in de wereld is.”² En is er niet wederom eene eigenaartige naïveteit in dezen Brief, wanneer daarin, tot aandrang van de vermaning om den broeder lief te hebben, voor geheugen en verbeelding uit de eerste tooneelen der wereld herroepen wordt de ontzettende gestalte van den eersten broederhater en moordenaar? »Dit is de verkondiging, die gij van den beginne gehoord hebt, dat wij elkander zouden lief hebben. Niet gelijk Caïn, die uit den booze was, en zijnen broeder doodsloeg; en om wat oorzaak sloeg hij hem dood? omdat zijne werken boos waren, en die van zijnen broeder rechtvaardig.”³

Hoe in den Brief even als in het Evangelie op dat weten nadruk gelegd wordt, hetwelk in de taal des H. Geestes tot het wezen des geloofs behoort, dewijl gelooven aan en in God en Zijnen Zoon de zekerste wetenschap is, en er bovendien een weten is, hetwelk niets anders is dan de innerlijke en verstandelijke zelfbewustheid van dat geloof, bleek ons reeds bij de beschouwing van het Evangelie.⁴ Tot de diepte van opvatting, aan dat zelfde Evangelie eigen, werd daar ter plaats, ook en in het bijzonder, die eigenaartigheid van den gewijden Schrijver betrokken, waardoor hij er behagen in schept de woorden

¹ III: 18.

² IV: 4.

³ III: 11, 12.

⁴ Bladz. 62—65 boven.

het zij van den Meester zelve, het zij van discipelen en andere medemenschen uitleggend en toelichtend te omschrijven, of wel eene zelfde gedachte in onderscheidene vormen van uitdrukking, of ook zelfs met eene nadrukkelijke herhaling, als te bewerken of in hare diepte te leeren opvatten. Ook in den Brief komt dergelijke toelichting, uitbreiding, nadrukkelijke herhaling van een veel bevattende uitdrukking telkens voor, ofschoon dan ook niet in zoo ruime ontwikkeling en rijkdom van woorden, als waar het in het Evangelie b. v. de redenen en gesprekken van den Heer geldt. In den Brief is de Schrijver uit den aart van dit zijn geschrift meer zijn eigen uitlegger, terwijl intusschen zoo in het woord als in zijne uitlegging de duidelijke nagalm ligt van de taal en toon des Meesters, zoo als wij die uit het Vierde onzer Evangelien kennen. Dus b. v. als hier ¹ aan de uitspraak: »Hieraan kennen wij dat wij Hem gekend hebben,» onmiddelijk de ontkennende vorm van dezelfde gedachte wordt toegevoegd: »Die dan zegt: Ik ken Hem, en Zijne geboden niet bewaart, die is een leugenaar, en in dien is de waarheid niet.» Dergelijke diepzinnige (zal ik mogen zeggen?) speling met het van alle kanten als ter bezichtiging en aanschouwing gegeven denkbeeld ligt ook in de plaats, die op de reeds aangehaalde straks volgt: ² »Broeders, ik schrijf u geen nieuw gebod, maar een oud gebod, dat gij van den beginne gehad hebt: dit oud gebod is het woord dat gij van den beginne gehoord hebt. Wederom schrijf ik u een nieuw gebod: hetgeen waarachtig is in Hem, zij ook in u waarachtig.»

In alle dergelijke herhalingen moge de flauwe Neologie van eenen reeds ondergeganen tijd eene zwakheid van den ouden man gemeend hebben te zien, zij behooren inte-

¹ II: 3, 4.

² II: 7, 8.

gendeel juist tot dat kernachtige, volle, en ernstige, dat den stijl zoo wel als het karakter van den Boanerges onderscheidt. Ook zijn zij alles behalve voor eene onregelmatigheid in de behandeling van het onderwerp te houden. Even als in Gods zichtbare schepping, zoo ook in deze werken der door Zijnen Geest geleerde en geleide mannen lost zich schijnbare wanorde in dieper liggende wetten van orde en samenhang op. En ook in dezen Brief zijn te midden der eigenaartige herhalingen, waarop zoo even gewezen werd, gemakkelijk genoeg de groote hoofdpunten aan te wijzen, waarom heen of waaruit zich dan de onderscheidene redenen of uitspraken van den gewijden Schrijver groepeeren of ontwikkelen. Dergelijke hoofd- of middenpunten zijn, bij uitnemendheid, de volgende uitspraken: »God is een licht¹ en in Hem is geen duisternis,” waaruit dan verder afgeleid wordt de voorstelling van de zonde als de duisternis, die dan wederom één is met de logen tegenover de waarheid.² — »God is liefde,”³ om welke uitspraak zich straks wederom als om een lichtend middenpunt groepeert al wat vóór en na deze hoog verhevene voorstelling van het wezen der Godheid in den Brief geleerd wordt van die liefde Gods, »waardoor Hij Zijnen Zoon gezonden heeft tot een verzoening voor onze zonden,” en van de uit deze liefde afkomstige, op deze liefde gegronde liefde der verlostten onderling tot elkander: de liefde der broederen,⁴ en van den aart en uitgestrektheid en volmaaktheid dier liefde.⁵ »God is getrouw en rechtvaardig,” uit welke eigenschappen dan op gelijke wijze zoo

¹ I: 5.

² I: 6.

³ IV: 8.

⁴ IV: 11.

⁵ III: 16—18.

wel vertroosting en als vermaningen voor de geloovige lezers van den Zendbrief voortvloeien. ¹

Het is natuurlijk eerst door eene grondige en volledige uitlegging van den algeheelen inhoud, dat deze opmerking zich tot in bijzonderheden laat rechtvaardigen. Toch vallen reeds bij een algemeen overzicht deze hoofdgedachten van den Brief in het oog, en niet alleen de hoofdgedachten, maar ook in het geheel de opvolging en samenhang der onderdeelen. Nagenoeg aldus:

De indrukwekkende aanhef ² geldt voor Apostolischen groet. Te recht is deze opvatting verdedigd tegenover het gevoelen van sommige Uitleggers, die geen en Brief zoo zeer aan afwezigen geschreven, maar eerder een betoog tot aanwezige toehoorders gericht, in dit geschrift van den Apostel meenden te kunnen erkennen. ³ Gelijksortig met dezen aanhef mogen dan ook wel de laatste twee of drie volzinnen van den Brief worden beschouwd, en als slotgroetenis worden opgevat; waarin dan wederom het: »Kinderkens! bewaart u zelve van de afgoden!» een eigenaartig Johanneische wijze van eindigen is.

De aanhef, intusschen, van den Zendbrief gaat onmiddelijk over in die groote verkondiging, waarbij reeds onze aandacht bepaald werd, dat God een licht is, dat wij om in dat licht te wandelen, gereinigd moeten zijn van alle zonde, en dat daartoe het éénige en algenoegzame middel is »het bloed van Jesus Christus, Gods Zoon, die eene verzoening is voor onze zonden,» voor de zonde, die op geheel de wereld ligt en hare geestelijke duisternis is. Hieruit volgen dan onmiddelijk geboden, herinneringen, aanbevelingen van gehoorzame bewaring der geboden, navolging van den Heer, liefde die daarvan het inbegrip is.

¹ I: 9.

² I: 1—4.

Verder wordt tot drie onderscheidene klassen van leden des lichaams van Christus: vaders, jongelingen, kinderen (de benamingen te verstaan, het zij van den verschillende leeftijd of van de verschillende mate van geloofskracht en geestelijke ondervinding) het woord gericht, om te gelijk de groote voorrechten en de hooge verplichtingen, aan een iegelijk dier standen toebedeeld, te doen uitkomen, met het oog op het verganklijke der wereld eenerzijds, op de nabijheid der laatste ure anderzijds. Dan volgt de vermaning tot volharding, het blijven in Christus, met het oog op de genen, die wel schenen Hem door het geloof toe te behooren, maar, van de gemeenschap Zijner geloovigen uitgegaan zijnde, blijken hadden gegeven dat niet allen die Hem voor eenen tijd beleden in waarheid en door een wezenlijke geloofsgemeenschap met Hem verbonden waren geweest. Bij die gelegenheid wordt met nadruk gewezen op die zalving met den beloofden Geest van Christus, waarin begrepen is de wetenschap en de kracht van alles en tot alles, dat tot het blijven in den Zoon en in den Vader noodig is, om alzoo in de toekomst des Heeren niet beschaamd te worden gemaakt. — God is Vader. Door het geloof in Zijnen Zoon, worden ook wij in ondergeschikten maar altijd hoog verheven zin en in gemeenschap met dien Eeniggeboren, kinderen Gods, geboren uit God, genaamd. Als de zondanigen dan wederom moeten wij de zonde, welke is de schending van Gods wet, van Gods ordening, haten en laten, de rechtvaardigheid in praktijk brengen, den broeder lief hebben met opoffering des noods van ons leven, in gemeenschap en navolging van Hem, die uit de allergehoogste liefde Zijn leven voor ons gesteld heeft. Wederom volgen onderscheidene kenteekenen dier liefde, waarop het in alles aan- en uitkomt in het hart en leven van Gods kinderen. Het verband tusschen die liefde en de bewa-

ring van Gods geboden, — tusschen die liefde en de verhooring onzer gebeden, — tusschen die liefde en den Geest der waarheid, die den geest der dwaling noodwendig tegenstaat, — tusschen die liefde als van kinderen en onze ontheffing van alle vrees als van slaven, — tusschen die liefde waarmede wij God zullen liefhebben, en de liefde waarmede God ons het eerste lief heeft gehad.

Opmerkelijk! wij zijn in dit vluchtig overzicht reeds tot de vijfde onzer algemeen aangenomene afdeelingen van den Brief genaderd, en nog heeft de Apostel, bij de veelvuldige voorstelling van die uitnemendste en hoogste aller geestelijke gaven en krachten: de liefde; slechts een eenigmaal ¹ melding gemaakt van het geloof in den Naam van Jesus Christus. En het is ook inderdaad niet zonder juistheid meer dan eens gezegd, dat van de drie groote Schriften, die wij van Johannes in den Canon bezitten, in het Evangelie meer bijzonder het geloof, in het Boek der Apocalypse de hoop (t. w. van 's Heeren toekomst en koninkrijk), in den Eersten Brief bepaaldelijk de liefde als hoofdgedachte en hoofddoel der Apostolische onderwijzing uitkomt. Doch is de liefde, volgens eens anderen Apostels verklaring, ² »de meeste” onder het volheerlijke en zalige drietal, het is slechts uit den wortel des geloofs, dat, volgens de leer van beide, van alle des Heeren Apostelen, de vrucht der liefde geboren wordt. En zoo voert ons dan ook de Brief van Johannes ten slotte als met verhoogden nadruk op dien wortel van alle geestelijke levenskracht, beweging, en vruchtbaarheid te rug. Na in het lichaam van den Brief de volheid en heerlijkheid van die groote Godsgave en Godskracht: de liefde, van allen zijde beschouwd te hebben, roept hij

¹ III: 23.

² 1 Cor, XIII: 13.

thands als ware het triumfeerend uit, aan welke grondkracht in de kinderen Gods de overwinning, die hun reeds gegeven en verder toegezegd is, zij te danken. En dan luidt het met beteekenisvolle en bezielde herhaling in zijne onnavolgbare taal aldus: ¹ »Al wat uit God geboren is, overwint de wereld; en dit is de overwinning die de wereld overwint: ons geloof. Wie is het, die de wereld overwint dan die gelooft dat Jesus is de Zoon van God?" en straks: ² »Die in den Zoon van God gelooft, heeft het getuigenis in zich zelve; die God niet gelooft, heeft Hem tot een leugenaar gemaakt, dewijl Hij niet geloofd heeft het getuigenis dat God getuigd heeft van Zijnen Zoon, enz. Deze dingen heb ik u geschreven, die gelooft in den naam des Zoons van God, op dat gij weet, dat gij het eeuwige leven hebt, en op dat gij gelooft ³ in den naam des Zoons van God."

Onmiddellijk daarop wordt dan ook wederom van uit dit standpunt, gelijk te voren uit dat der liefde die de geboden bewaart, de kracht en verzekerdheid van het gebed des geloofs verkondigd, — de onzondigheid van den uit God geborene, als zoodanig, op nieuw herinnerd, — het groote voorrecht van al wie uit God is tegenover de wereld, die in het booze (of liever: in den Booze) ligt, met een machtig: Wij weten uitgeroepen.

Verzegeld wordt vervolgens de geheele verkondiging door een woord, dat als weérklank en ontwikkeling van Jesus eigen woord in het Evangelie van den boezemdiscipel, hier wederom tot ons komt: ⁴ »Deze (de Vader, onafscheidelijk van den Zoon, de Zoon in volle eenheid des wezens met den Vader) deze is de waarachtige God

¹ V: 4. 5.

² V: 10—13.

³ Verg. bl. 167, 168 boven.

⁴ 1 Joh. V: 20b. Verg. Joh. XVII: 3 en 1 Joh. I: 2.

en het eeuwige leven!" Of bestond ooit het zij in den tijd , of vóór den tijd in de diepten eener nooit begonnen eeuwigheid , God de Vader zonder het eeuwige leven in en bij zich zelven te hebben? of is het persoonlijke eeuwige leven (de Zoon) buiten het eigen wezen van God denkbaar?

Wij keeren nog even tot de onmiskenbare blijken der eenzelvigheid van den Schrijver des Briefs en dien van het Evangelie te rug. Die eenzelvigheid openbaart zich ten duidelijkste gelijk in stijl en periodenbouw , alzoo ook in woordenkeus en taalgebruik , en boven alles in de eenheid van de leer en hare gantsch eenige voorstelling in de beide Schriften.

Let , onder anderen , hier op de karakteristieke kracht van uitdrukkingen aan beide gemeen , als: leven , licht , doen der waarheid , uit de waarheid zijn , uit God zijn , uit den duivel zijn , uit de wereld zijn of spreken , de wereld overwinnen , in het licht of daarentegen in de duisternis wandelen , God of Christus kennen , God zien , het eeuwige leven of het leven hebben , van den dood overgaan in het leven : ¹ terwijl het gelijksoortige van stijl en periodenbouw in het oog loopt bij de naast elkander stelling in het bijzonder van de eigene volzinnen des Apostels hier , met de door hem opgeteekende , of liever wedergegevene redenen van den Meester in het vierde Evangelie.

In het naauwste verband zoowel met die enkele uitdrukkingen , als met deze gantsch oorspronkelijke en le-

¹ Joh. I: 4. VI: 31, 35. 1 Joh. I: 1, 2. V: 11, 20. Joh. I: 4, 5, 7 enz. 1 Joh. I: 5, 7. II: 8. Joh. III: 20. 1 Joh. I: 6. Joh. XVIII: 37. 1 Joh. II: 21. Joh. VII: 17. VIII: 47. 1 Joh. III: 10. IV: 1. Joh. VIII: 44. 1 Joh. III: 8. Joh. VIII: 23. 1 Joh. IV: 5. Joh. XVI: 13. 1 Joh. V: 4. Joh. VIII: 12. XII: 35. 1 Joh. I: 6 en II: 11. Joh. XVII: 25. 1 Joh. II: 3, 4. Joh. III: 15. V: 24. 1 Joh. III: 14.

venvolle soort van volzinnen staat des Schrijvers voorstelling van het Evangeliewoord zelve, waarvan bij hem het dogma een even eigenaartigen en verhevenen vorm vertoont bij de vergelijking van den Brief met eenen van Petrus, Paulus, of Jacobus, als zijn Evangelieverhaal bij de vergelijking met Matthéus, Marcus, of Lucas. In den Brief als in het Evangelie worden gelijkelijk op den voorgrond gesteld de eenheid des Zoons en des Vaders, — de eenheid dergenen, die des Zoons zijn, onder elkander ^b, — de waarachtige Godheid van het vleesch geworden Woord, den Zoon, die persoonlijk het Eeuwige Leven zelve is; — voorts, het schijnbaar strijdige, maar voor geloof en ondervinding zoo onmiskenbaar wezenlijke te gelijk der blijvende zondigheid, en der innerlijke onzondigheid van den door het geloof in den Zoon waarlijk wedergeborene, — insgelijks, de duivel als een moordenaar van den beginne, — Jesus Christus als, in Zijn eigen persoon wederom, de verzoening voor de zonde der wereld, — het drievuldig getuigenis van »het water” des doops of der heiliging, »het bloed” des kruises, d. i. der verzoening, »den Geest,” die beider vereenigde en onafscheidelijke kracht aan den geloovige eigent ^c, — en wat nog verder of nader tot de ontwikkeling dezer grondbegrippen van de Johanneïsche verkondiging behoort, en zich zamenvatten laat in dat woord, wederom in den Brief uit het Evangelie herhaald of afgeleid: »Die den Zoon heeft, heeft het eeuwige leven; die den Zoon niet heeft, die heeft het leven niet.” ^d

Men mag het er voor houden, dat geene noemenswaardige richting op het gebied der Godgeleerdheid in het tegenwoordig oogenblik de eenzelvigheid van den Schrijver

^d 1 Joh. V: 12. Joh. III: 36 enz.

des Evangelies en des Briels in ernst meer betwijfelt. In ernst, zeggen wij, want de Tubinger School, die de Johanneïsche afkomst van beide ontkent, maar voorts over de al of niet verscheidenheid van den verdichter in zich zelve verdeeld is, kent in den grond geen ernst, maar enkel speling met geleerdheid en vernuft, enkel mystificatie, zoo al niet in hetgeen zij door partiële opmerkingen tot toelichting dezer Schriften bijdroeg, althands zeker zoodra zij, hetzij afbrekend, hetzij herbouwend, hare resultaten geeft.¹

Zoo hebben wij dan werkelijk en buiten eenigen twijfel in den Eersten Brief even als in het Evangelie, naar den Apostel Johannes genoemd, eenen arbeid van dezelfde hand, en dat deze hand geene andere dan die van den boezemdiscipel, zoon van Zebedeus en Salome, geweest is, meenen wij na het onderzoek deswege in deze bladzijden, inzonderheid over het Evangelie in het werk gesteld, met even dezelfde zekerheid te mogen vasthouden. De verhouding voorts tusschen de beide Schriften is, overeenkomstig elks onderscheiden aanleg en eigenaartig oogmerk: die van het beknopte leerstellig overzicht, natuurlijk bedoeld in den Brief, tot het uitgewerkte (schoon als wij zagen¹ altijd fragmentarisch) historieverhaal van het Evangelie. Wat dit laatste ons gegeven heeft in feiten, rijk doormengd met redenen en gesprekken van den Meester, dat trekt de Brief des Discipels in ongedwongene kunstelooze, schoon alles behalve onregelmatige opvolging van resultaten en uitspraken met de hem eigene energie te zamen.

Door deze voor de hand liggende onderscheiding worden wij als van zelve geleid tot de beslissing eener vraag, waarover anders onder de geleerden nog eenig verschil van gedachten bestaat. Is de Brief werkelijk een kort leerstellig be-

¹ Bladz. 168 boven.

grip of zamentrekkend overzicht van de leer des Evangelies, dan is daardoor zelve ook de latere dagteekening van den Brief aangewezen. Met alle recht toch heeft een vermaard Uitlegger van onzen tijd beweerd, dat in den regel de korte en samengetrokken voorstelling zijner denkbelden door eenen en denzelfden schrijver de uitvoerige bearbeiding en ontwikkeling niet pleegt vooraf te gaan, maar te volgen. » Ik vrees niet, dat men in dit geval door vergelijking van Evangelie en Brief op enkele bepaalde plaatsen tot eene tegenovergestelde uitkomst zal geraken, maar meen integendeel dat ook b. v. de aanhef van het eene Johanneïsche geschrift naast dien van het andere geplaatst, ¹ of wel de uitspraak van den Meester in het Evangelie met die van den boezemdiscipel in den Brief omtrent het nieuwe gebod, ² de overtuiging zal versterken dat, gelijk overal elders in de orde der gewijde Schriften, alzoo ook hier het verhaal der historie voorafging, de leer in de historie liggende daaruit vervolgens afzonderlijk werd afgeleid.

Maar is nu werkelijk de latere samenstelling van den Brief in betrekking tot die van het Evangelie niet te ontkennen, zoo leidt wellicht dit eenvoudig resultaat ons tot wederom eene andere vooral niet minder belangrijke vraag, t. w. naar welke aanleiding of met welk een bepaald oogmerk, en alzoo dan ook op welk een meer bepaald tijdstip, zoo al niet met het oog op welke lezers, de Brief door den Apostel geschreven zal zijn.

Is de Brief inderdaad, gelijk wij het op de aangegevene gronden daarvoor houden, eene kort zaâmgetrokkene, hetzij voorstelling of herinnering van den leerstelligen inhoud,

¹ 1 Joh. I: 1—4 en Joh. I: 1—4.

² Joh. XIII: 34 en 1 Joh. II: 7.

van het leerstellig geheel des vierden Evangelies, zoo is voorzeker de onderstelling alles behalve onaanneemlijk, dat de Brief ter geleide van het Evangelie bestemd is geweest; zij het dan (wij willen hier op deze later te pas komende vraag niet vooruitloopen) dat dit Evangelie door den hoog bejaarden Apostel uit Patmos aan de Klein-Asiatische, of wel uit Ephese aan andere naburige gemeenten gezonden is. Wij weten dat de onderstelling van meer dan een vernuftig Geleerde, die den Brief als een geleibrief van het Evangelie beschouwden, op dit oogenblik bij de mannen der wetenschap weinig ingang meer vindt. Maar zoo lang daartegen niets wezenlijker wordt ingebracht, dan dat zij niet bewezen is, geloof ik dat alles behalve bewezen is de billijkheid harer verwerping. Het komt toch wel bij dergelijke onderstellingen op geen wiskundig bewijs aan, maar alleenlijk op eene groote mate van waarschijnlijkheid, geboren uit het wèl en beter passen van de aangenomene onderstelling in de onderscheidene omstandigheden en betrekkingen, aan welke niet getwijfeld wordt, boven andere onderstellingen van mindere gehalte, of boven geenerlei bepaling of onderstelling in het geheel. Dat de Brief daarom alreeds niet van het zelfde tijdvak met het Evangelie zou mogen zijn, om dat daarin ¹ voorstellingen gevonden worden, die meer naar het begrip der Apocalypse omtrent de toekomst, dan naar dat van het Evangelie gelijken, is eene gevolgtrekking uit de, onzes inziens, niet alleen onbewezene maar ook, gelijk later in deze bladzijden opzettelijk betoogd zal worden, onhoudbare onderstelling, dat de Apocalypse in een vroeger tijdvak van het leven des Apostels geschreven moet zijn dan het Evangelie en, met betrekking zeer bepaaldelijk tot de leer der laatste dingen, door het Evangelie grootelijks gewijzigd, ja ter zijde

¹ B. v. 1 Joh. II: 28.

gesteld zijn geworden. Voor ons, integendeel, die de Apocalypse als de laatste en heerlijkste vrucht van des Apostels geheiligt ampt en gave beschouwen, en in dat prophetische boek met het Evangelie en de Brieven geenen strijd, maar enkel harmony in den weg van ontwikkeling en vervolliediging kunnen zien, voor ons is de wijze, waarop ook in den Brief van de toekomst des Heeren geleerd wordt, een bewijs te meer, hoe de later geschrevene Brief in zeker opzicht den overgang uitmaakt tusschen het innerlijk-geestelijke der leer van het Evangelie en de eenmaal ook uitwendig en zichtbaar te realiseeren prophecyeen der allerlaatst geschrevene Apocalypse.

De onderstelling die den Brief als een inleidingsschrijven tot de lezers van het Evangelie beschouwt, door geen inwendig bezwaar gedrukt wordende, vindt hare rechtvaardiging, bij het ontbreken, ten eerste, van een andere op historische of innerlijke gronden zich beter aanbevelende aanleiding, ten tweede dan nu zeer bepaaldelijk in den samenhang tusschen het Evangelie en den Brief; een samenhang inderdaad zoo naauw, dat deze als ware het een uitvloeisel, schier in éenen adem ter neder geschreven, van het historieverhaal en zijne uitvoerige redenen schijnt te zijn, zoodat hierdoor iets gelijksoortigs (behoudens het verschil buiten het derde der vergelijking) mag ondersteld worden plaats gehad te hebben met de verhouding tusschen den uitvoerigen Brief van een anderen Apostel aan die van Ephese (Laodicéa), en den daaruit aanstonds daarop beknopt zaamgetrokkenen aan de Colossiërs. Op grond dan van deze tweede opmerking laat zich geen ding gemaklijker denken dan dat de Brief ter enveloppe (om het dus te noemen) van het Evangelie bestemd geweest is, en van deze bestemming zoo wel zijne rijke beknoptheid als zijn gantsch tweelingachtige gelijkenis met de leer en redenen des Evangelies ontleend zal hebben.

Tegen de onderstelling zou in geen geval iets bewijzen, maar integendeel bij nadenken veeleer voor de onderstelling pleiten, dat bij hare aanneming het geschrift, hetwelk voor den Schrijver een laatste uitvloeisel van zijn Evangelie was, voor zijne lezers daarentegen eene inleiding tot de kennismeming van den inhoud zal moeten geweest zijn.

Hoe het zij, eene levensvraag is voorzeker aan de al- of niet-aanneming der onderstelling in geen en deele verbonden.

De Brieven, die wij in onze Schriftverzameling als een tweede en derde van denzelfden Apostel bezitten, kunnen voorzeker zich niet op eene algemeene erkenning door de oudste Christelijke kerk en hare schrijvers beroemen, gelijk het Evangelie en de Eerste Brief zonder redelijke tegenspraak in het wettig bezit zijn van den aan dat voorrecht verbonden titel (van homologoumenen). Eene doorlopende reeks van Kerkelijke schrijvers en vaders, te beginnen met Papias en Polycarpus, Johannes onmiddellijke leerlingen, erkent, het zij door aanhaling van plaatsen of door uitdruklijke melding, zonder tegenbedenking den Eersten Brief. Tegen de volle erkenning van den tweeden en derden Brief, als van Johannes den Apostel afkomstig, hebben enkele Kerkvaders, op dat punt meer naauwgezet, onzes inziens, dan scherpzinnig, een bezwaar gehad, waar intusschen ten aanzien van den tweeden Brief (aan de uitverkoren vrouw of Kyria) door Irenéus in de tweede eeuw niet in schijnt gedeeld te zijn, terwijl de kanonieke lijst gezegd van Muratori, en insgelijks van de tweede eeuw afkomstig, nevens den eersten Brief nog van een anderen gewag maakt. Alle drie te zamen verkregen in den Canon eerst in de vierde eeuw hare vaste plaats.

De aanleiding tot het miskennen der Johanneïsche afkomst van het eigenaartig belangrijk tweetal schijnt gelegen te hebben in hunnen zeer kleinen omvang en daarbij geheel privaat karakter. Zoo kwam men dan al licht uit den titel van Ouderling dien zich de Schrijver geeft, ¹ op het denkbeeld om de beide schriftkens toe te schrijven aan eenen Johannes den Ouderling, uit den lateren Apostolischen leeftijd, doch wiens historisch bestaan ongelukkig niet eens genoegzaam geconstateerd is. Tegen de Johanneïsche afkomst van de Brieven bewijst voorzeker die nederige benaming van Ouderling niets, als welke ook door een anderen Apostel ² met welbehagen gevoerd wordt, en waarachter even gaarne voorzeker een Johannes als een Petrus den glans van den Apostolischen titel en waardigheid, vooral ook in een schrijven aan bijzondere personen, zal bedekt hebben.

Had de naam van Paulus aan het hoofd des kleinoods, dat wij in den Brief aan Philemon van hem bezitten, niet al aanstonds voor dergelijke miskenning gevrijwaard, licht hadde tegen de algemeene aanneming ook van dat schriftken, zoo rijk van inhoud en beteekenis bij zoo uiterst beperkten inhoud, hetzelfde bezwaar in dat vroegste tijdvak der Christelijke kerk als tegen den tweeden en den derden van Johannes gewogen. Daar is tusschen die drie Apostolische opstellen, dit ééne verschil uitgezonderd, eene treffende gelijkenis. Alle drie zijn ons hoog te waardeeren voorbeelden van den toon en wijze waarop de Apostelen in het gewone leven, in den omgang, en in den briefwissel, met de leden, ook in de maatschappij aanzienlijken, van hunne Gemeenten plachten te verkeerren: gemeenzaam en waardig, liefdevol en ernstig, hun recht op een wellevenden vorm eerbiedigende, zonder iets te ver-

¹ 2 Joh. I en 3 Joh. I.

² 1 Petr. V: 1.

zwijgen of te sparen dat tot hunnen plicht van waarschuwen, vermanen, of ook wederom van prijzen en aanmoedigen behoorde.

Uit dat oogpunt alleen reeds beveelt zich de echtheid onzer twee laatste Johanneïsche Brieven door allerlei karakteristieke trekken aan. Hoe kenmerkt toch al dadelijk bij de aanvangsgroete zich de waardige nederigheid van den Apostel in de beide Brieven door dien liever gekozenen meer algemeenen, maar in zekeren zin ruim zoo teederen titel van Ouderling! Hoe vriendelijk en achtbaar omvat hij in dien groet met de moeder, de uitverkorene Kyria (hoogstwaarschijnlijk haar eigen naam, geen eere-titel ¹), ook de kinderen der edele vrouw, en neemt hij in zijn eigen betuiging van liefde ook de broeders op, allen die de waarheid gekend hebben, en alzoo met hem in waarheid liefhebben (vs. 1)! Straks (vs. 4) komt hij nog eens op die kinderen te rug, waarvan (gelijk het gaat in talrijke gezinnen) niet allen reeds gelijkelij, maar sommigen althands in de waarheid leerden wandelen. Hoe vriendelijk en als met zout te gelijk besprengd is dat woord in den anderen Brief (3 Joh. 1 en 2) aan den in waarheid geliefden Gajus, dat hij welvarend en gezond moge zijn, gelijk ook zijne ziel welvaart. Hij onthoudt ook hier den broederlijken, den Apostolischen lof niet. Want te kunnen prijzen is ook dezen Ouderling en gezant des Heeren (gelijk die Heer zelf gaarne den lof en de aanmoediging aan vermaning en bestraffing laat voorafgaan ²) ten alle tijde lieflijk. Wat grooter blijd-

¹ Gr. $\tau\eta\ \epsilon\kappa\lambda\epsilon\kappa\tau\eta\ \text{Κυρία}$, in onze gewone overzettingen: de uitverkorene vrouw. Doch Κυρία als titel was, volgens sommigen, eene benaming schier voor vorstinnen alleen in dien tijd afgezonderd; en dat de eigennaam niet verzwegen werd bij de heilgroete des aanvangs is meer dan waarschijnlijk.

² Verg. de zeven Brieven in de Apocaiypsc.

schap toch voor den bejaarden Herder van zijnes Heeren kudde, dan dat zijne kinderen in de waarheid wandelden (vs. 4)? En daar was door de Goddelijke goedheid aan dezen Gajus veel te prijzen. Goede geruchten en getuigenissen van de broeders waren omtrent dezen broeder en zijne getrouwheid en zijne weldadigheid zoo aan den vreemdeling als aan den huisgenoot des geloofs uitgegaan (vs. 3, 5, 6). Maar met den lof op het goede gaat onmiddellijk gepaard de vermaning of opwekking om te volharden. Daartoe wordt aan Kyria liefelijk herinnerd het nieuwe gebod, dat toch ook reeds een oud gebod was, een gebod van den beginne (vs. 5); en de roeping om, bij alle blijdschap en verzekerdheid van dat geloof hetwelk werkzaam is door de liefde, toch ook tevens (Paulus zou gezegd hebben: met vreezen en beven) wel toe te zien, door vertraging, verleiding, afwijking, het door den geestelijken arbeid verkregene niet weder te verliezen, maar integendeel een overvloedigen, een vollen loon van den Heer te ontfangen (vs. 8). Aan Gajus eveneens wordt bij den lof eene opwekking van gelijken aart niet onthouden. De grijze Ouderling be-moedigt hem door het voorbeeld zelve der uitnemende broeders, aan wie hij geleide deed, om in dien onbaatzuchtigen arbeid der liefde te volharden, en zich jegens de uitgezondenen des Heeren in Zijnen oogst een schuldenaar te erkennen (vs. 5—8). — Doch ook ontzachlijker toonen, den Boanerges waardig, ontbreken hier noch in den Brief aan Kyria, noch in dien aan Gajus. Tegen de verleiders wordt een krachtig woord (vs. 7—11) tot de uitverkoren vrouw uitgesproken, ter hunner kenmerking in geslachten. Het is de antichrist, wiens valsche en verleidende leer, onder allerlei vermommingen en schoon-spreken, in den grond zal uitkomen op het niet belijden, op het ontkennen, dat Jesus Christus in het vleesch

gekomen is, — derhalve dat Hij, te voren buiten het vleesch bestaan hebbende, eenmaal tot onze behoudenis in het vleesch is verschenen, — derhalve dat er een persoonlijk bestaan van den Zoon, van den Christus, geweest is vóór Zijn openbaring in het vleesch. Aan deze leer van den Christus hangt het alles van den belijder in de Christelijke Gemeente. Die haar vasthoudt in waarheid heeft beide den Vader en den Zoon, die overtreedt en deze leer niet behoudt, die heeft God niet. Daarom dan ook, zoo valsche Leeraars komen en deze leer niet medebrengen, van deze leer afwijking en afval leeren, ontfangt ze niet, als waren zij goede en getrouwe Leeraars, in huis, noch zegt tot hen: Weest gegroet! zegt de liefdevolle Ouderling uit kracht van Apostolische volmacht. Zulk een groet toch van gelijkstelling met den oprechten verkondiger of belijder der waarheid, zoude eene gemeenschapsoefening zijn met de booze werken, die vroeg of laat, rechtstreeks of in de gevolgen, uit elke valsche leer omtrent den Christus voortvloeien.

Ook in den Brief aan Gajus galmt diezelfde Boanergestoon; en wel hier, niet in het algemeen, als in dien aan Kyria, tegen verleider en antichrist, maar bij name tegen een dier menigvuldige typen van dat binnen de uitwendig zichtbare kerk alleen mogelijke karakter, — tegen eenen Diotrophes (vs. 9 en 10) van wiens booze woorden en werken het beginsel (het groote beginsel van alle latere tyranny en afval in de kerk) daarin ligt, dat hij, de eerste willende zijn, de anderen, zelfs Ouderlingen als de Schrijver des Briefs was, niet aannam. Aange naam staat dan voorts in den Brief tegen deze on-, ja tegenchristelijke figuur die van Demetrius over, aan wien niet alleen menschen, maar de waarheid zelf een goed getuigenis gaf. Onder de geloovige belijders, die van Deme-

trius een zoo goed getuigenis geven, plaatst zich dan gaarne de Brieffschrijver zelve, die ook ten aanzien van deze persoonlijke aangelegenheid zich op zijne eigene geloofwaardigheid mag beroepen (vs. 12, 13.)

In den toen der vriendelijkste gemeenzaamheid wordt ten slotte in de beide Brieven het verlangen naar persoonlijke ontmoeting en zamenspreking te kennen gegeven (2 Joh. 12 en 3 Joh. 13, 14). In dat uitzicht vergenoegt zich de Schrijver thands met eene uitstorting zijns gemoeds door middel van pen en inkt (3 Joh. 13), of gelijk hij het in de Brief aan Kyria (vs. 12) uitdrukt, door papier en inkt. De groetenis van en aan de vrienden bij name besluit het schriftken aan Gajus, de groete der kinderen van nog eene andere uitverkorene zuster dat aan de voortreffelijke Kyria, den tweeden Brief.

In den eenen en anderen dezer Brieven verdienen nog twee plaatsen bijzondere opmerking; en wel in den derden Brief de echt-Joodsche aanduiding van den Heer, door die uitdrukking: de naam; ¹ mitsgaders in den tweeden Brief die veelbetekenende, echt Johanneïsche, schoon elders in de Schriften, die zijnen naam dragen, niet letterlijk aldus geformuleerde benaming van den Heer Jesus Christus: De Zoon des Vaders (vs. 3). De benaming geeft, naar de diepte der Apostolische leer omtrent de verhouding van Vader en Zoon in het Goddelijk wezen, te verstaan, hoe evenzeer de eigenschap van Vader te zijn, in God onafhankelijk en vóór het bestaan van het schepsel dáár is van wege Zijn van eeuwigheid zaambestaan met Zijn Woord, Zijnen Zoon, als omgekeerd de naam van Zoon aan Jesus Christus niet eerst toekomt ten gevolge van of na Zijne menschenlijke geboorte, maar uit

¹ Gr. ὁπῆρ τοῦ ὀνόματος, gelijk de beste HS. lezen, en niet ὁπῆρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ, Zijnen naam.

kracht eener nog andere geboorte, d. i. dier van eeuwigheid in God bestaande zelfhergeving of zelfafspiegeling Zijns wezens, waarin het essentieele, gantsch éénige en ongelijkbare van het Zoonschap des Heeren ligt.

In de beide Brieven, zoo als zij daar in hunnen grooten eenvoud en telkens daardoor heen schemerende hoogte van standpunt tot ons zijn gekomen, met aandacht overziende en overdenkende, is, dunkt ons, de Apostolische, de Johanneïsche afkomst niet te miskennen. Aan den verdichter, ook den vrome, zoo die anders denkbaar is, zou zoodanige volkomene hergeving van Johanneïsche naïveteit en grootheid, van de hoogste hoogten der dogmatische aanschouwing te zamen of bij afwisseling met de dingen van het meest dagelijksch praktisch en huisselijk leven, wel nimmer gelukt zijn. Een tweeden Johannes aan te nemen, die zich evenzeer als een Apostel bij uitnemendheid de Ouderling zoude hebben durven noemen, is, ook in het geval dat er werkelijk in die eerste tijden een Johannes Presbyter of Ouderling bestaan zal hebben, moeilijk. Hij zou in elk geval een zoo getrouw afzetsel van den Apostel, zijnen naamgenoot, moeten geweest zijn, als geen Papias of Polycarpus zich, naar hetgeen wij van hen weten of bezitten, kan beroemen geweest te zijn. Ik voor mij moet bekennen niet veel meer geloof te hechten aan het bestaan van zulk een Brieveschrijver, te gelijk Johannes en niet-Johannes, als aan dat van eenen zoo Paulinischen discipel en navolger van Paulus, dat van hem een schrijven als de Brief aan de Hebreëen heeft kunnen afkomstig zijn, hetwelk inderdaad, volgens de nieuwste beschouwingen, een dergelijken anonimen te gelijk Paulus en niet-Paulus noodzakelijk zou schijnen te vorderen.

X.

DE APOCALYPSE. HERLEEFDE BELANGSTELLING VAN ONZEN TIJD
IN DIT BOEK. INDRUK DES GEHEELS. OPVOLGING EN ALGEMEENE
INHOUD ZIJNER PROPHETISCHE TAFEREELLEN.

De vergelijking door Luther tusschen hetgeen van menschen geschied is aan Gods persoonlijk in de wereld gekomen Woord, en aan Zijn onder de leiding des Geestes aan de wereld gegeven Schriftwoord, is meer dan eene geestrijke speling: het is eene diepe door de ondervinding der eeuwen bevestigde waarheid, het uitwerksel van een zelfde verzet der menschelijke natuur tegen de Opperste Waarheid en Wijsheid. Wel is inderdaad ook het geschreven woord van God (en men moet erkennen door vriend en vijand) op allerlei wijze gesmaad, gebonden, gemarteld, begraven geworden in de onderscheidene tijdperken van zijn bestaan. Maar evenmin als het persoonlijk Woord van God heeft het toch ook immer door de banden des doods en in den kerker des grafs kunnen gehouden worden. Zijne groote waarheden zijn, na lange onderdrukking, verdraaijing, wegredeneering, achtereenvolgens op nieuw te voorschijn gekomen, — in nieuwe heerlijkheid weder verrezen. Zijn organisch geheel heeft wel op vele plaatsen kunnen doorboord en doorstoken worden, maar zonder dat ten slotte ook een been daarvan heeft kunnen gebroken worden. Gelijk alles dat uit God

is in het midden eener wereld die in het booze ligt, eener Kerk die in deze tegenwoordige bedeeïng nog zelf in zoo vele opzichten wereld is, heeft de Schrift tegen steeds nieuwe bestrijders altijd te kampen gehad, en ligt hare kracht en hare overwinning niet daarin, dat zij onaangetast of bij elken mogelijken aanval onaangedaan blijft, maar integendeel dat zij, voor eenen tijd schijnbaar te ondergebracht of bezwiken, straks door de innerlijke kracht, die zij ten gevolge van haren Goddelijken oorsprong in zich zelve heeft, met nieuwe heerlijkheid en vruchtbaarheid weder opstaat.

Indien ooit deze eigenschap der van God gegevene Schrift ten aanzien van een harer Boeken in het bijzonder gebleken is, zoo mag het van dat der Apocalypse beweerd worden. Wel mogen wij in den even bedoelden zin van eene herrijzing spreken, wanneer wij de hulde die op dit oogenblik van zoo vele zijden en op zoo velerlei wijs aan het Boek der Openbaring bewezen, — het werk dat op allerlei gebied van Schriftbetrachting en Godgeleerdheid van het Boek der Openbaring gemaakt wordt, met hetgeen in dit opzicht eene halve eeuw vroeger plaats vond, vergelijken. Het is als of de meest verschillende richtingen zich thands willen vereenigen in de luide of stilzwijgende erkenning van dat woord eens vroeg ontslapenen uit het midden¹ der Godgeleerde en Christelijke wereld: dat »tot een gezond en krachtig geloofsleven etwas apocalyptisches behoort.» En hoe kan het ook, bij een dieperen blik in den aanleg onzer menschelijke natuur, in de bestemming waartoe God de Gemeente door Zijn gepredikt en beschreven woord wil opleiden, hoe kan het ook anders? Het oog des menschen is reeds uit kracht zijner oorspronkelijke schepping even zeer naar de toekomst als naar den

¹ ABM. DES AMORIS VAN DER HOEVEN, JR.

hemel gericht. Tusschen het verleden en de toekomst geplaatst, is het tegenwoordige hem slechts een voorbij-snellend oogenblik, dat naar iets blijvends, hetwelk nog niet dáár is, maar als aanstaande gevoeld, maar verlangd, maar gezocht wordt, wijst en trekt. Wat mensch is er, die in de toekomst, hetzij van maatschappij en wereld, hetzij van God en Zijn koninkrijk, hetzij van zijn eigen weg en dien der zijnen geen belang stelt, en met meer of min openbaarheid of zelfbewustheid daarvan de kennis niet innerlijk najaagt of begeert, zij het dan ook dat hij zich met een ijdel schijn, of inbeelding, of bedrog, daarbij al te vaak vergenoegt? Wat Christen kan omtrent de toekomst van Christendom en Christenheid onverschillig zijn? Welk Godgeleerde of Schriftkenner zal ontkennen, dat van den beginne het woord of de openbaring van God voor een groot gedeelte op toekomstigheden betrekking had, van allerlei groote en ontzachelijke toekomstigen zwan-ger ging? De Openbaring, bij uitnemendheid alzoo genaamd, die God gegeven heeft aan Zijnen Zoon, om door Zijnen dienstknecht Johannes aan de Gemeenten te worden medegedeeld, is daarom dan ook in de Gemeenten, en door den individueelen geloovige of geleerde, naar dezelfde evenredigheid onderzocht, vastgehouden, op prijs gesteld, in welke de tijden voor kerk en wereld hachelijk en hunne teekenen opmerkelijk zijn geweest. Niet alleen de Christenen der eerste eeuwen in hunnen geestelijken kamp onder het Heidensche Rome, niet alleen Waldensen en Albigenen, Hervormers en Hervormden, in den strijd tegen het Pauselijke Rome ^a hebben in dat Boek der Apocalypse licht en sterkte gezocht voor hunne goede zaak tegen den lang vooraf voorzegden vijand in zijne zeer onderscheidene gestalten, maar ook in onze dagen verklaarde een man van welbekende, alles behalve ouderwetsche of wat zij noemen overdrevene richting in de

Godgeleerde wereld,⁴ wat in de revolutiedagen van vóór en in 1848 het juist in dat tijdperk door hem bearbeide Openbaringsboek voor zijn gemoed geweest was: »Ik dank God, dus schreef hij onder anderen, voor de rust die onder het instorten en wankelen van troonen en het meer en meer om zich grijpen der regeeringloosheid, mijn deel was; maar de gedachte aan de lotgevallen, die ons en waarschijnlijk ook de kerk te wachten staan, verzelde mij bij schier elken tred dien ik deed. Ik kan mij niet weêrhouden den door Johannes geschilderden Antichrist, ofschoon in gewijzigde gedaante en in nog schrikbaarder trekken, in onzen tijd voor oogen te hebben. De zelfvergoding van den Romeinschen Antichrist schijnt mij kinderspel bij het godlooohenende, ongeloovige, overmoedige, onbetengelde Egoïsmus onzer eeuw. Wat toch is de uiterlijke vervolging van het Christelijk geloof te vuur en te zwaard bij de alles te niet doende nieuw-Hegeliaansche Dialektiek, bij de vleierende redenen en begoocheling dier dusgenaamde vrijheidszucht, welke uit de treurigste inwendige slavernij voortkomt en het arme volk naar in- en uitwendige slavernij leiden moet.»

Zekerlijk is er tusschen onze en de Wettes opvatting van Johannes Openbaring nog al eenig verschil; maar het blijft, èn als teeken des tijds èn als bijdrage tot de geschiedenis der waardeering en aanwending van dit met geen ander lichtelijk vergelijkbaar geschrift, voor elke richting op Christelijk en Godgeleerd gebied een hoogst merkwaardig verschijnsel, dat zoo vele en van elkander zoo

⁴ DE WETTE in de Voorrede voor zijne Kurze Erklärung der Offenbarung Johannis.

wijd uiteenlopende richtingen zich in onze dagen aan de echtheid, aan den inhoud, aan de beteekenis van het Boek laten gelegen zijn. Neem de Engelsche, Schotsche, Amerikaansche en andere, tot op dit oogenblik minder met de kritische en wetenschappelijke bearbeiding gemeenzame, maar des te meer met den zakelijken inhoud en praktikale toepassing zoowel als ontraadseling des Boeks zich bezig houdende Schriftuitleggers, — neem Hengstenberg, die in tegenoverstelling der evengenoemde onderzoekers het millennium als reeds verre achter ons liggende beschouwt, en zijne krachten wijdt aan eene zoo al niet onrechtzinnige, voor Rome althands minder ergerende uitlegging, — neem Lücke, die de schatten zijner geleerdheid en de scherpzinnigheid van zijnen geest maar al te zeer aan het verwickelen meer dan aan het vereenvoudigen van de levensvragen omtrent datzelfde Boek te koste legt ^b, — neem Baur, die, omgeven van zijne Tubingers, met uitsluiting van het Evangelie en van de Brieven, aan de Openbaring alleen, nevens de door hem erkende Brieven van Paulus, eene Apostolische afkomst vergunt, — neem Züllig, die met zoo veel geesteloos vernuft de raadsels en harmoniën der Apocalypse uit één zette, — neem in ons land den overleden Leroy, die haar nevens het Boek van Daniël in den meest sterken en stelligen letterlijken zin van het aanstaande hemelsch koninkrijk onzes Heeren op aarde verklaarde, — of Dr. Niermeijer, die haar nog zoo onlangs in zijne Prijsverhandeling ^c op eene wijze handhaafde, welke, wat de wetenschappelijke gehalte en zoo ver blootelijk de authenticie betreft, weinig te wenschen overlaat; — ziet gij niet in alle deze onderscheidene werkzaamheden en worstelingen met dat geheimzinnig en ontzachtlijk Geschrift het blijk eener door alle die richtingen gevoelde machtige aantrekking, — een willig of onwillig afgelegd getuigenis, een soort van voorgevoel voor het minst, dat het Boek zeer bepaaldelijk voor onzen veel bewogenen, veel beteekenen-

den en van vele dingen zwanger gaanden tijd geschreven werd, ja, misschien eerst in onzen tijd bestemd is met den sleutel geopend te worden, die op zijn Godlijk kunstrijk samenstel past?

Bij wie eenmaal de authenticiteit der Openbaring de wezenlijkheid harer afkomst van den boezemdiscipel des Heeren bewezen, laat ik liever zeggen, ingezien, begrepen, inwendig gevoeld is, hij kan het zich naauwlijks voorstellen hoe aan die echtheid, al ware het ook vroeger door hem zelve, heeft kunnen getwijfeld worden, — hoe men niet ten allen tijde door de geaardheid niet slechts van den inhoud, maar reeds enkel van den stijl en van den vorm tot het besluit gekomen is, dat zulk een geschrift van geen later dan den gouden Apostolischen leeftijd, van geene andere hand dan van eene Apostolische, van geen andere schrijfstift dan die van den jongsten en oudst gewordenen der drie getuigen van Jesus verheerlijking op Thabor en van Zijnen doodsangst in Gethsemané kan afkomstig zijn. Meer en meer wordt het ingezien, dat de oorzaak dier miskennis van een Boek, door zoo vele innerlijke en uitwendige getuigenissen zijner echtheid onderscheiden, in een dogmatisch belang moet gezocht worden; dat dogmatisch belang, voorts, geen ander in den grond dan juist zijn hoogprophetische inhoud, tegen welken zelfs mannen als Luther en Calvijn het vooroordeel niet hebben kunnen te boven komen, waardoor ook nog heden ten dage sommigen, die anders de echtheid niet langer betwijfelen, de toevlucht hebben moeten nemen tot het stellen eener verhouding tusschen de Apocalypse en het Evangelie, die wij even onhoudbaar op zich zelve als onbestaanbaar met de waarheid en waardigheid van een Apostolischen arbeid achten. Doch op dit laatste moet in deze bladzijden opzettelijk te rug gekomen worden.

Met het dogmatisch vooroordeel spande intusschen ook

nog tegen de erkenning, zoo al niet der echtheid, althands der hooge heerlijkheid van het Boek nog een ander gebrek bij Godgeleerden en Uitleggers zamen. Niet altijd, (zeggen wij liever, behoudens uitnemende uitzonderingen in onderscheidene eeuw en richting, al te zeldzaam!) zijn òf Dichters Bijbelverklaarders, òf Godgeleerden van beroep dichtерlijk bewerktuigde gemoederen geweest. En toch, om de Apocalypse van Johannes te gevoelen was meer dan bij eenig Boek, althands des Nieuwen Testaments, misschien de dichtерlijke smaak, de dichtерlijke intuïtie onmisbaar. Is het niet van daar, dat in eenen tijd, die al meer en meer van dat etwas apocalyptisches, waarvan zoo even spraak was, afkeerig en daarvoor onvatbaar werd, het de Godgeleerde, tevens dichtер Herder was, die aan de Apocalypse van Johannes, inzonderheid van de zijde harer schoon- en verhevenheid, nog deed recht wedervaren? De taal der prophecy was van ouds poëzy. Dichters van den hoogst verhevenen stempel waren ook de Propheten des Ouden Testaments; voor den laatsten Apostel en Propheet des Nieuwen bleef insgelijks poëzy de aangewezen en gegeven vorm voor de mededeeling zijner gezichten en voorzeggingen in den geest. Poëzy is zijne geestestaal, wel niet geheel van denzelfden aart als die der mannen van oud-Israël in de dagen van den bloei en heerlijkheid hunner eigene Hebreeuwse spraak, maar eene Oud-Testamentische poëzy evenwel, doch die door het prosa der Nieuw-Testamentische geschiedenis en leer is heengegaan; en, omgekeerd wederom, eene Nieuw-Testamentisch Grieksche taal is hier, doch die door den stroom der aloude Godsprophecy is heengegaan, en van daar hare gantsch eigenaartige veelverwige kleuren, haar zoo gantsch eenig en zelfstandig karakter ontfangen heeft.

Het is die hoog poëtische, die prophetisch-symbolisch-Oud-Testamentische toon en vorm, — bij woorden en denk-

beelden overigens, die het daarzijn eener ten volle reeds ingetredene Nieuw-Testamentische bedeeling noodwendig onderstellen, — welke in de Apocalypse, als ware het bij den eersten ingang van het Goddelijk-kunstmatig heiligdom, verrast en schokt.

Zonder vooroordeel en met ten minste eenig gevoel voor den poëtischen vorm der hoogste waarheid gelezen of gehoord, is de indruk des geheels van het Boek der Openbaring vooral niet minder imposant dan die des Evangelies van den boezemdiscipel en Boanerges. Een galm van heilige statigheid, een geruisch als eener zacht bewogen zee, een geluid als van donderslagen uit de verte, zie daar, ook nog vóór dat de zin zelve der woorden ten volle begrepen is, de muzyk als het ware waarop zij gezet zijn en die ze draagt. In welke taal (onze Nederduitsche zeer bijzonder) het Boek ook gelezen worde, de indruk van grootheid, van verhevenheid is dezelfde. Maar aan het dikwerf zoo hard gevallen Grieksch van het in alles gantsch éénige en volheerlijke Boek geeft juist dat sterk Hebraïseerende — (de ergernis van velen, die anders te recht hier nog zoo veel minder dan elders in het Nieuwe Testament het Grieksch der oude klassieken hervinden) — een tint van ontzachwekkende oudheid te gelijk met een toon van naïveteit, als niet zelden aan eene taal hetzij door vreemde uitspraak of door vreemde elementen wordt medegedeeld. Doch op die zoo veel reeds besprokene taal der Apocalypse van Johannes moeten wij later, aan eene eigene plaats voor het onderwerp, opzettelijk te rug komen.

Grootheid, aangrijpende grootheid ten aanzien van beelden als van gedachten, — verhevenheid, ontzachtelijke verhevenheid, zoo der onderwerpen als der gezichten waarin zij voor oogen gesteld, en der hemelsche stemgalmen, waarin zij uitgelegd worden; — grootheid, verhevenheid, zie daar het voor geen nabootser of ondergeschikten bewerker be-

reikbaar karakter evenzeer der Apocalypse als des vierden Evangelies. Evenzeer? neen! veeleer ruim zoo zeer, in dezelfde evenredigheid namelijk tot elkander, als waarin de hemelsche dingen tot de aardsche, de oplossingen der toekomst tot de voorbereidingen en grondleggingen van het verleden, de prophecy (in één woord) tot het geschied-verhaal staat.

Komt men vervolgens van den eersten algemeenen indruk tot het opmerken en overpeinzen der bijzonderheden, (altijd ook nog vóór dat men zich tot het vinden van den sleutel des prophetischen inhouds gezet heeft, en terwijl men zich nog steeds bij het beschouwen van de kostbare schelp, waarin de overkostbare parel bevat is, bepaalt,) zoo is het van het begin tot het einde één zamenstel en weefsel van al wat de Schrift des Ouden Testaments keurigst en schitterendst heeft in hare schatten van prophecy, typiek, en symboliek. Als de kleuren van den regenboog zoo smelten hier aan een Nieuw-Testamentischen hemel in elkander de onderscheiden tinten en toonen van Moses, van Jesaïa, van Zacharia, van Daniël, van alle de propheten des voortijds, te zamen met den grondtoon eener Evangelieverkondiging, gelijk die alleen na de verschijning van den Zone Gods in het vleesch denkbaar was. Hoe meer men dat verwonderlijke weefsel met het vorschend oog, ja als het ware met den mikroscoop, gadeslaat, hoe grooter rijkdom van Goddelijke kunst zich in deze beknopte tafereelen van den laatste van Gods Apostelen en Propheten openbaart. Rijkdom en beknoptheid! het zijn twee groote kenmerken van de werken der Opperste Wijsheid, zoo in de zichtbare schepping als in het op schrift gebrachte Woord; zij strekken meermalen aan menig verschijnsel in beide zoo wel ten sleutel als ten lof.

Komt! laat ons van deze eigenaartigheid zoo wel van het innerlijke zamenstel, als van den algemeenen inhoud en

zamenhang der deelen van het Boek, van naderbij eenige kennis nemen. Daartoe is onmisbaar noodig, dat wij de bladzijden zelve van dit prophetische Schrift opslaan, en hunnen inhoud aandachtig waarnemen. Hoe toch zullen wij, zonder het doek voor ons te hebben, over de eigenaartigheden en schoonheden van het schilderstuk naar eisch kunnen spreken? — hoe, zonder eenige ontleding van de voor ons liggende deelen, onze opvatting van het uitnemende en Goddelijke des samenstels kunnen uitspreken? Wat mij betreft, ik vergenoegde mij liever met de bloote aanhalingen ja, bij manier van spreken, met de bloote overschrijving van het Boek, behoudens tusschenvoeging alleenlijk van enkele teekens of wenken om te doen opmerken, dan zonder veelvuldige aanvoering van woorden en plaatsen uit deze Schrift zelve over de uitnemendheden en kenmerken harer echtheid en Goddelijke afkomst te spreken, terwijl ieder woord daarin, elke volzin, elke weêrklank of toespeling op vroegere Schriften, zwanger van zoo diepe en ontzachtelijke beteekenissen en aanduidingen is.

Wij willen dan nu eerst den loop en de opvolging der onderscheidene prophetische tafereelen van het Boek der Openbaring in een kort overzicht nagaan en het hoogmerkwaardige van den inhoud, als bij wege van doorwandeling en algemeene beschouwing, trachten te doen uitkomen. Wij zullen daarna, wat dieper gaande, ons bezig houden met de aanwijzing der veelsoortige, meest Oud-Testamentische bestanddeelen, waaruit de prophetische taal en prophetische schildering der Apocalypse is zamengesteld. Eerst dan kunnen wij met genoegzaam vasten bodem onder onze voeten de groote vraag der authentic der Apocalypse, als arbeid van den Apostel Johannes, naar het bijzonder oogmerk dezer bladzijden nader toelichten, en onmiddellijk daarop tot resultaten komen omtrent de groote vraag der tijdsorde tusschen de samenstelling van

het Evangelie en die van de Apocalypse, terwijl wij eerst nog daartusschenin eenige opmerkingen ter voorbereiding althands eener zuivere, in het leven ook van onze dagen grijpende uitlegging van dat Boek der toekomst onzes Heeren en Zaligmakers Jesus Christus willen trachten te geven.

I. Een ruime Inleiding of Proloog opent het Boek (1—8). Zij bestaat uit acht onderscheidene afdeelingen: de eigenlijke titel of het opschrift, mitsgaders de melding der hooge afkomst van het Boek en der tusssenpersonen door welke het tot de Gemeenten gekomen is (vs. 1 en 2), — de sanctie of zaligspreking des genen die het leest en der genen die het zullen hooren lezen en ter harte nemen (vs. 3a), — eene aankondiging van de nabijheid des tijds zijner vervulling (vs. 3^b), — de rijk ontvouwde Apostolische groet in den driemaal heiligen naam van Hem die is en die was en die komen zal en van de zeven geesten (den H. Geest) die voor Zijnen troon zijn, en van Jesus Christus, die dan wederom in het bijzonder met den drievuldigen titel van getrouwe Getuige, Eerstgeboren uit de dooden, en Overste der koningen der aarde, en met eene lofzegging, omdat Hij ons gemaakt heeft tot koningen en priesters ¹ Gode Zijnen Vader, verheerlijkt wordt (vs. 4—6), — eene plechtige aankondiging van het hoofdonderwerp, de hoofdgedachte, het hoofddoogmerk der geheele prophecy: de komst van Jesus Christus op de wolken des hemels (vs. 7), — eindelijk (vs. 8) de verzegeling dier aankondiging door het tusschentreden eener Godsstem: Ik ben de Alpha en de Omega, het begin en het einde, zegt de Heer, Die is en Die was en Die komen zal, de Almachtige.

¹ Gr. naar de beste HS. βασιλείαν ἱερεῖς. Een koninkrijk (van) priesteren.

Daarop begint de beschrijving van het eerste der gezichten aan den Schrijver op Patmos te beurt gevallen (vs. 9—20). Eerst geeft hij naar de wijze der Propheten van het Oude Testament bij name te kennen wie hij is, mitsgaders de plaats alwaar hij zich bevond, en de oorzaak om welke hij zich daar bevond; eindelijk ook den dag der week, op welken het gezicht hem te beurt viel (vs. 9 en 10). Dan volgt de beschrijving. Allereerst daarin komt eene stem tot den Ziener in den geest met het bevel om het geen hij ziet te schrijven in een boek, en dat te zenden aan de zeven Gemeenten die in Klein-Asië (vs. 11). — [De titel, dien de stem in onze gewone uitgaven en overzettingen reeds hier uitbrengt, behoort volgens de beste Handschriften aan deze plaats nog niet. Des te ontzachelijker klinkt, in verband met het eerst later (vs. 17 en 18) vernomen woord, waarbij de verheerlijkte Heiland zich als de Eerste en de Laatste bekend maakt, het gantsch onvoorbereide en op eens als invallende van het bevel; schrijf.] — Op de stem die gehoord wordt volgt dan nu (vs. 12—16), naar eene orde ook elders in de openbaringen des Heeren wel op te merken, het gezicht van een hoog heerlijken Persoon. De Apostel beschrijft Hem als een Zoon des menschen, maar in de volle heerlijkheid die in het Oude Testament aan den Eeuwige, den Onverganklijke van dagen, wordt toegeschreven.¹ Hij ziet Hem wandelende tusschen zeven gouden kandelaren; zeven sterren houdt Hij in Zijne rechterhand; en Zijn aanzicht blinkt gelijk de zon wanneer zij schijnt in hare kracht. De Ziener valt als dood voor de voeten Desgenen neder, dien hij nu eerst, zich omgekeerd hebbende, gewaar werd. De Goddelijke gestalte legt de

¹ Dan. VII: 9.

rechterhand op hem, gebiedt hem niet te vreezen, en maakt Zich zelve en de beteekenis der zeven kandelaren en der zeven sterren aan hem bekend.

II. III. Een zevenvoudige last wordt den Ziener daarop uit den mond van den verheerlijkten Gods- en menschen-Zoon gegeven. Voor elkeen der Engelen of Opzieners van de zeven Gemeenten van Klein-Asië: Ephese, Smyrna, Pergamus, Thyatire, Sardis, Philadelphia, Laodicéa, wordt hem een Zendbrief in de pen gegeven. Elk dezer zeven Brieven is uit de volgende bestanddeelen zamengesteld: Iedere Brief voert in het opschrift een der hooge titels of attributen van den aan den Ziener verschenen Heer. ¹ Dan volgen: eene schildering van den geestelijken toestand der Gemeente, tot welke de Brief gericht is, ² — eene vermaning of raad, die het zij in dreiging van oordeelen of in belofte van nieuwe zegeningen overgaat, ³ — eene toezegging van loon, in elk geval, aan den overwinnaar in dezen strijd des geloofs, ⁴ — een uitroep van algemeene zoowel als bijzondere toepasbaarheid op elke Gemeente, op ieder lid der Gemeente: Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt. ⁵

IV. V. Gelijk het gezicht, in het eerste Hoofddeel beschreven, de voorbereiding is of inleiding tot het in de pen geven der zeven Zendbrieven, in het tweede en derde Hoofddeel beschreven, zoo is het gecombineerd tweevuldig gezicht van Hoofddeel vier en vijf, kenbaar genoeg uit het verband ⁶, eene inleiding tot het gezicht der opening van de zeven zegelen in Hoofddeel zes en zeven, met inslui-

¹ II: 1, 8, 12, 18. III: 1, 7, 14.

² II: 2—4, 9, 13—15, 19, 20. III: 1a—4, 8—10, 15.

³ II: 5, 10, 16, 21—24. III: 3, 4, 9, 10, 16—20.

⁴ II: 7, 10, 11, 17, 26—28. III: 5, 12, 21.

⁵ II: 7a, 11a, 17a, 29. III: 6, 13, 22.

⁶ V: 1 met VI: 1, 3, 5, 7, 9, 12. VIII: 1.

ting van het eerste vers van Hoofddeel acht. Men zou ten opschrift aan de beide vereenigde gezichten, die ter inleiding voorafgaan, de benaming kunnen geven van: het Lied der schepping en dat der verlossing.

In het eerste deel dier hemelsche openbaringen wordt den Ziener een troon in den hemel getoond, rondom dien troon van boven een schitterende regenboog, rondom dienzelfden troon van voren vier en twintig ondergeschikte troonen. Op den oppersten troon aanschouwt hij eene Gestalte van verblindende heerlijkheid; op de vier en twintig troonen zijn gezeten vier en twintig Ouderlingen, bekleed met witte kleederen en voerende gouden kroonen, en (gelijk uit het volgende gezicht blijkt, of wil men liever, gelijk zich de figuur in het volgende gezicht ¹ vervolledigt) met citers in de handen. Meer naar achteren, dat is tusschen den oppersten Godstroon en dien der vier en twintig koninklijke Ouderlingen, vertoonen zich voor het in den geest geopend oog vier dieren of levende wezens van wonderbare gedaante. Voor den troon in zijn geheel en omvang ligt met de rust en klaarheid van het kristal eene glazen zee, waarboven zeven brandende lampen branden, volgens des Zieners eigene uitlegging, symbolen van de zeven geesten ² die, in den openingsgroet van het Boek in vereeniging met God en Jesus Christus, noodwendig een zelfden Heiligen Geest vertegenwoordigen. Van dien zelfden hoog verheven halven cirkel van troonen, binnen welken de troon der troonen geplaatst is, gaan uit bliksemen en donderslagen en stemmen. De vier levende wezens geven met het volheerlijke: Heilig, heilig, heilig eindeloozen lof en eer aan Hem die op den troon zit. De vier en twintig Ouderlingen vallen, in antwoord en weêrklank op

¹ V: 8.

² IV: 5. verg. met I: 4.

de lofzegging aanbiddend en met nederwerping hunner kroonen voor Hem te voet en brengen Hem het lied der schepping toe: Gij, Heer! zijt waardig te ontvangen de heerlijkheid en de eer en de kracht, want Gij hebt alle dingen geschapen, en door uwen wil zijn zij en zijn zij geschapen.¹

Het volgende gezicht (Hoofdst. V), een onmiddellijk gevolg van het even voorafgegane, eindigt in het lied der daarin verheerlijkte verlossing, en bevat een ten aanzien der hemelsche gestalten die het voorstelt eenigermate, maar, wat twee der hoofdverschijningen betreft, zeer beduidend gewijzigd tafereel. Het hemelsch personeel wordt hier namelijk voor den Ziener vermeerderd of uitgebreid met het gezicht of althands de stem eener oneindige menigte van engelen, terwijl in het midden van den cirkelvormigen troon, en alzoo tusschen den troon van God en dien der hemelsche Ouderlingen, rondom de vier levende wezens gerangschikt, de gedaante te voorschijn komt van een Lam (of Lammeke²) dat geslacht is. Deze nieuwe Gestalte treedt in, na dat eerst hare verschijning voorbereid is door het gezicht, in de rechterhand des Genen die op den troon zat, van een boek geschreven van binnen en van buiten en verzegeld met zeven zegelen. Een sterke Engel roept met eene groote stem alle schepsel in den hemel, op de aarde, en onder de aarde, om het boek te openen en zijne zegelen open te breken op. Niemand antwoordt. De Ziener barst uit in tranen. Een der Ouderlingen vertroost hem met de verklaring, dat er inderdaad één bestaat die het Boek zal openen, zijne zeven zegelen opgebroken hebbende. Den Overwinnaar, die alleen daar-

¹ IV: 11. Gr. ἦσαν καὶ ἐκτίσθησαν, letterlijk: waren zij en werden zij geschapen.

toe waardig bevonden is, noemt hij den Leeuw die uit den stam van Juda is; — de Ziener ziet op en aanschouwt een Lam staande als geslacht, hebbende zeven hoornen en zeven oogen, welke, volgens de verklaring die hij onmiddelijk volgen laat, zijn de zeven geesten (de Heilige Geest) van God, die uitgezonden zijn in alle landen. Het Lam daarop nadert tot den oppersten troon en ontfangt het Boek uit de hand Des genen die daar op zit. De vier levende wezens, de vier en twintig Ouderlingen, de tienduizendmaal tienduizenden en duizendmaal duizenden van Engelen, mitsgaders na hen het geheele schepsel, barsten uit in lofzangen en aanbidding. De vier levende wezens met de gouden schalen vol reukwerks in de hand (welke zijn de gebeden der heiligen), vertegenwoordigende nevens de Ouderlingen, die hunne citeren bespelen, ² het lichaam des verlostten, spreken het Lam, en het Lam alleen, onmiddelijk en in den tweeden persoon toe (vs. 9 en 10): Gij zijt waardig het Boek te nemen en Zijne zegelen te openen, want Gij zijt geslacht en hebt ons (of hen) Gode gekocht met uw bloed uit alle geslacht, en taal, en volk, en natie. En Gij hebt ons onzen God (of hen Gode) gemaakt tot een koningdom en priesteren, en wij (of zij) zullen als koningen heerschen op de aarde. De Engelen (vs. 12) spreken lof van het Lam in den derden persoon: Het Lam dat geslacht is, is waardig te ontfangen de kracht en rijkdom en wijsheid en sterkte en eer en heerlijkheid en dankzegging. Het gantsche schepsel in den hemel, op de aarde, onder de aarde, en in de zee, geven (ook zij in den derden persoon) dankzegging, eer, heerlijkheid en kracht in alle eeuwigheid, eerstaan Hem die op den troon zit, vervolgens, maar onmid-

delijk en onafscheidelijk van die aanbidding, aan het Lam (vs. 12, 13). De vier levende wezens, die bij de lofzeggingen der verlost en in deze gezichten bepaaldelijk het woord voeren onder begeleiding van den citerklank hunner medeverlosten de Ouderlingen, zeggen: Amen. De vier en twintig Ouderlingen, die in tegenoverstelling van de vier levende wezens op de troonen zitten, vallen neder en aanbidden. ¹

Van dat oogenblik aan in het Boek der Apocalypse wordt de Verlosser Zoon van God, op eenige zeer weinige plaatsen na, met geen andere benaming meer te kennen gegeven dan die van het Lam. ²

VI. VII. VIII: 1. Een derde gezicht in deze tweede afdeeling des Boeks vertoont dan nu werkelijk de opening een voor een der zeven zegelen van het geheimzinnige Boek, en geeft daarbij telkens de ontzachtelijke gebeurtenissen onmiddellijk te kennen, aan elk eene dier openingen door de hand van het Lam verbonden.

Het zevental intusschen laat zich verdeelen in een viere en drietal.

Bij de opening van elk der vier eerste zegelen achtereenvolgens verschijnt (naar de gelijkenis van een Oud-Testamentisch gezicht bij Zacharia) een paard ³, verschillend gekleurd, en van verschillende symbolische beteekenis: een wit paard met zijnen ruiter, gekroond en

¹ De gewone uitgaven voegen bij dat aanbidden, de melding van het voorwerp: Dengene die leeft in alle eeuwigheid. De beste handschriften en tegenwoordige uitgaven hebben deze laatste woorden niet, maar besluiten met de absolute aanbidding, zonder meer, als in onze aanhaling in den tekst hierboven. Het zoo veel meer verhevene dier absolute uitdrukking gevoelt ieder.

² VI: 1, 16. VII: 9, 10, 14, 17. XII: 11. XIII: 8, 11. XIV: 1, 4, 10. XV: 3. XVII: 14. XIX: 7. XXI: 9, 14, 22, 23, 27. XXII: 1, 3.

³ Zach. I: 8 en volg.

uitgaande als overwinnaar en om te overwinnen, — een rood paard, wiens ruiter macht ontfangt om den vrede weg te nemen van het aardrijk, — een zwart paard, welks ruiter een weegschaal in de hand heeft, en begeleid wordt van eene stem, die een op handen zijnde hongersnood te kennen geeft, — een vaal paard, de naam van welks ruiter de dood is. Elk dezer eerste vier verschijnselen wordt aangekondigd door den uitroep, achtereenvolgens van elk een der vier levende wezens uitgegaan: Kom en zie.

Van dit eerste gedeelte der opening van de zeven zegelen scheidt zich alzoo van zelve de opening der drie laatsten. Bij die van het vijfde aanschouwt de Ziener (VI:9): de zielen der martelaren, die gedood waren om het woord van God en om het getuigenis dat zij hadden (liever, vasthielden); en die hij hoort roepen, als met de stem eens Abels, om Gods oordeel en wraak over hun gestorte bloed.¹ Op dezen kreet worden hun lange witte kleederen gegeven en nog een kort uitspel aangekondigd van het oordeel, tot dat ook hunne mededienstknechten en hunne broeders denzelfden hen wachtenden marteldood zullen hebben ondergaan.

Die tijd blijkt vervolgens dáár te zijn bij de opening van het zesde zegel, als die onmiddellijk gevolgd wordt van aardbeving, zonsverduistering, bloedrood schijnsel der maan, uitvallen van sterren uit den hemel, wegwijken van den hemel zelve en van bergen en eilanden uit hunne plaats. Het is de groote dag des toorns van het Lam (vs. 16), waarvoor de schrik van alle grooten en kleinen des aardrijks vervolgens geschilderd wordt met Oud-Testamentische, kenbaar vooral Jesaïaansche kleuren.²

¹ 1 Mos. IV: 10, 11. Hebr. XII: 24.

² Jes. II: 19—21. Hos. X: 8.

Tegenover dat ontzachlijk gezicht van oordeel en verschrikking staat dan weder op eens (Hoofdst. VII) eene verkwikkende voorstelling van bewaring en enkel heerlijkheid voor de oogen des Zieners. Het zevende zegel is nog niet geopend in zijn verhaal; doch het zijn onmiskenbaar de voorbereidingen tot die eindelijke rust na den fellen kamp, te kennen gegeven door het ontzachlijk verheven stilzwijgen van omtrent een half uur in den hemel, dat onmiddelijk na het openen van het zevende zegel volgt (VIII: 1).

Het voorbereidend gezicht toch (Hoofdst. VII: 1—3) bestond uit eene aan vier Engelen bevolene verzegeling, waardoor de dienstknechten van den levenden God zullen worden bewaard te midden van al de even (Hoofdst. VI) beschrevene oordeelen en verschrikkingen.

De Ziener hoort wederom eerst, vervolgens ziet hij. Hij hoort het getal der verzegelden, en hunne benaming, welke is die der twaalf stammen Israëls, uit ieder van welke twaalf duizend of duizenden afgezonderd en behouden worden (vs. 4—8). Hij ziet aanstonds daarop de verzegelden zelve alseene groote schaar die niemand tellen kon uit alle natiën en geslachten en volken en talen. In lange witte kleederen (wit gewasschen in het bloed des Lams) gekleed en met palmtakken in hunne handen, brengen zij eere toe aan Hem die op den troon zit en aan het Lam. De zaligheid en heerlijkheid van hun lot en loon wordt vervolgens (vs. 15—17) geschetst met wederom Jesaïaansche zoo wel als Davidische trekken,¹ waarvan de laatste is dat God alle tranen van hunne oogen zal afwisschen.²

VIII: 2—13. IX. XXI. Eene nieuwe openbaring van

¹ Jes. XXV: 8. XLIX: 10. Ps. XXIII.

² Verg. Openb. XXI: 4.

oordeelen en teekenen die de in bezit neming van alle koninkrijken der wereld door onzen Heer en Zijnen Christus moeten voorafgaan en voorbereiden of aankondigen, hebben wij vervolgens in het gezicht der zeven bazuinen, dat eerst met het einde van het Elfde Hoofdstuk (ald. vs. 14—19) besloten wordt, maar tusschen beide eenigermate wordt afgebroken of liever nader aangevuld door de verschijning van een sterken Engel met een boekske in zijne hand, mitsgaders de stemmen der zeven donderslagen, die de Ziener verbod ontfangt (voor als nog, of in het geheel?) op te schrijven (X: 1—6) en wat verder in dat tusschengezicht volgt.

De opvolging, intusschen, der zeven bazuinen, — een onmiskenbare terugkeer, op ruimer en hooger schaal, van die bazuinen, op wier zevenmaal en nogmaals zevenmaal herhaald geschal de muren van Jericho (in het Boek van Josua) eenmaal vielen, — wordt wederom voorafgegaan of ingeleid door eene korte beschrijving (VIII: 2—5) van de wijze waarop en de teekenen waarmede deze zeven bazuinen aan de zeven Engelen die voor Gods troon staan worden overhandigd.

Wederom wordt hier, als in het gezicht der zeven zegelen, het zevental der bazuinen gesplitst in een viertien drietal. Het drietal (VIII: 15) wordt aangekondigd door een driemaal uitgeroepen wee! De vijfde, zesde en zevende bazuin staan dien ten gevolge in het naauwste verband met het eerste, tweede, en derde wee.⁴ Op het bazuingeschal intusschen van den eersten Engel volgt hagel en vuur, met bloed vermengd; — op dat van den tweeden, de nederwerping van een grooten brandenden berg in de zee, waardoor

⁴ IX: 1, 12, 13. XI: 14, 15.

de zee, als eertijds het zoete water in de dagen van den Egyptischen Pharaö, in bloed wordt veranderd, — op dat van den derden valt eene groote ster brandend als een fakkel uit den hemelen verbittert de wateren, zoo dat vele menschen daaraan sterven; — op dat van den vierden onthouden zon, maan, en sterren een gedeelte van haar licht.

Na het slaan der vijfde bazuin (het eerste wee! IX: 1—12) wordt eene ster gezien die, vallende uit den hemel uit den put des afgronds, de rook doet opgaan van een grooten oven. Uit die rook komen sprinkhanen voort in de gedaante van oorlogspaarden, welke niet, gelijk de sprinkhanen bij den Propheet Joël (met welke overigens hunne schildering in de Apocalypse wederom groote overeenkomsten heeft) het gras der aarde of eenig groen of eenigen boom moeten beschadigen, maar, met uitzondering der genen die het zegel Gods aan hunne voorhoofden hebben, de menschen met ontzettende kwellingen zullen pijnigen. Aan hun hoofd hebben zij ten koning eenen engel des afgronds, in het Hebreeuwsch Abaddon, in het Grieksch Apollyon (Verderver) genaamd.

Een ander wee volgt op het slaan der zesde bazuin (IX: 12—21). Het derde (een groot) gedeelte der aardbewoners wordt gedood na het opkomen van ontzettend talrijke ruiterbenden, wier paarden vuur, rook en sulfer uitblazen, en te gelijk met staarten, aan slangen gelijk, verwoestingen aanrichten, waarvan evenwel de zwaarte en uitgestrektheid de overige menschen, die niet gedood werden door deze plagen, evenmin als de Egyptische plagen vroeger op Pharaö vermochten, tot bekeering van hunne afgoderijen en booze werken zullen brengen.

Hier nu (X: 1—6) treedt de Engel in met het geopend boekske in zijne hand. Hij is bekleed

met eene wolk en heeft een regenboog boven zijn hoofd, terwijl zijn aangezicht als de zon is en zijne voeten als vuurpilaren. Zijnen rechtervoet plaatst hij op de zee, zijnen linkervoet op de aarde. Op zijne stem antwoorden zeven donderslagen. Maar de geheimzinnige Engel heft Zijne hand op naar den hemel, en zweert bij Dien die leeft in alle eeuwigheid, die den hemel geschapen heeft en hetgeen daarin is, de aarde en hetgeen daarin is, en de zee en hetgeen daarin is, dat er na dezen geen tijd meer wezen zal, maar dat weldra, op het slaan der zevende bazuin, de verborgenheid Gods zal vervuld worden, gelijk Hij die aan Zijne dienstknechten de profeten verkondigd heeft. De Ziener ontvangt hierop bevel eerst om het Boekske uit de hand des Engels te ontvangen, daarna op de wijze van een zijner Oud-Testamentische voorgangers, Ezechiël,¹ om het op te eten. Zoetheid in den mond is hiervan het onmiddelijk gevolg, als bij den oud-Israëlitischen propheet; maar gevolgd van bitterheid in den buik, hoedanige van dezen niet vermeld staat.

Wederom volgt een ondergeschikt gezicht voor het oog van den Ziener, eer nog de zevende bazuin haar geklank doet hooren (XI: 1—12). Allerlei Oud-Testamentische beelden en herinneringen volgen zich in de beschrijving op. Naar de gelijkenis namelijk van hetgeen eens Ezechiël wedervoer,² wordt den Propheet der Apocalypse eene meetroede in de hand gegeven om den tempel Gods en het altaar en al degenen die daarin aanbidden te meten, of af te perken, terwijl het buitenste voorhof den Heidenen wordt overgelaten ter vertreding gedurende twee en veer-

¹ Ezech. II: 9, 10. III: 1—3. Verg. Jerem. XV: 16.

² Ezech. XL—XLVIII.

tig maanden (= drie jaren en een half ¹ = twaalf honderd zestig dagen ²). Twee getuigen in zak en asch propheteeren. De Ziener met kenlijke toespeling op wederom een anderen Propheet, Zacharia, ³ noemt hen de twee olijfboomen en de twee kandelaren die voor den God der aarde staan. Die twee getuigen intusschen zijn eene blijkbare wederverschijning, om dus te zeggen, van Moses en van Elia, gelijk met betrekking tot Moses blijkt uit de macht hun verleend om de wateren te veranderen in bloed en de aarde te slaan met allerlei plagen, zoo dikwijls zij zullen willen (vs. 6), en, met betrekking tot Elia, uit het kenteeken des vuurs, dat uitgaat uit hunnen mond en hunne vijanden verslindt, en der macht hun gegeven om den hemel te sluiten op dat geen regen regene in de dagen hunner prophetering (vs. 5 en 6). De beide getuigen worden vervolgens door het Beest, dat in een later gezicht (XIII: 1 en volg.) zal gekenmerkt worden, overwonnen en gedood. Maar gedood in gelijkvormigheid met onzen Heer, die in de stad, welke geestelijk Sodomen Egypte genoemd wordt, (vs. 8) gekruist is, zullen deze getuigen intusschen niet, gelijk de Heer, begraven worden, maar hunne doode lichamen onbegraven blijven liggen op de straat der stad, en tot een schouwspel en gejuich zijn voor de menschen uit alle volken, geslachten en talen, welke zij door hunne prophecy zoo zeer gepijnigd hadden. Na drie en een halven dag worden zij weder levend en ten aanschouwe hunner vijanden, als Elia, naar den hemel opgenomen in eene wolk. Eene groote aardbeving, waarbij een tiende gedeelte der groote stad instort en ze-

¹ Openb. XI: 11. XII: 14.

² Openb. XII: 6.

³ Zach. IV: 1—3, 11—14.

ven duizend namen van menschen omkomen, volgt onmiddelijk op hunne wegvoering. Het overig gedeelte der inwoners geeft den God des hemels eer.¹

De tijd van het derde wee, van de zevende bazuin, is nu daar. Het is wederom kenlijk het zelfde oogenblik van den triumf van Jesus Christus en de komst van Zijn koninkrijk, als onder het (gelijktijdige) zevende zegel beschreven werd (Hoofdst. VII). Stemmen uit den hemel roepen het uit (vs. 15): dat de koninkrijken dezer wereld zijn geworden onzes Heeren en Zijnes Christi, en dat Hij heerschen zal als Koning in alle eeuwigheid. Een lofzang, door de vier en twintig Ouderlingen, die voor God op hunne troonen zitten, vervangt den uitroep. Te gelijk wordt van den tempel Gods in den hemel het heilige der heiligen geopend, en de Arke des verbonds in Zijnen tempel gezien, onder bliksemen, en stemmen, en donderslagen, en aardbeving en grooten hagel.

XII. XIII. Wederom volgt een tweetal met elkander in naauw verband staande gezichten. Het is allereerst dat eener vrouw, bekleed met de zon en hebbende de maan onder hare voeten en om haar hoofd eene kroon van twaalf sterren. Moeder zullende worden van een manlijken Zoon, die de Heidenen hoeden zal met een ijzeren roede,² staat voor haar de groote roode Draak, hebbende zeven hoofden en tien hoornen, en op zijne hoofden zeven koninklijke hoeden. Het gedrocht wacht de geboorte af van het kind om het te verslinden. Straks wordt het opgenomen tot God en Zijnen troon. De vrouw vlucht in de woestijn en wordt aldaar gedurende twaalf

¹ Verg. 1 Kon. XVIII: 39.

² Ps. II: 8, 9. Openb. II: 26, 27.

honderd zestig dagen van God gevoed. Straks wordt de oorzaak der vijandschap van den Draak tegen de vrouw en haar manlijken Zoon aan den Ziener in hetzelfde gezicht vertoond. Michaël en zijne engelen hebben krijg gevoerd tegen den Draak en diens engelen. De Draak, welke is de oude slang, genaamd de Duivel en Satanas, is met de zijnen nedergeworpen op de aarde. Ook aldaar zal hij blijkens het triumflieder, dat de Ziener in de hemelen hoort zingen, overwonnen worden. Maar eerst zal hij de vrouw vervolgen, van welke nu (vs. 14) de vlucht naar de woestijn in nadere bijzonderheden beschreven wordt, en in het geheel de krijg van den Draak tegen alle de overigen van haar zaad,¹ die de geboden van God bewaren, en het getuigenis van Jesus Christus hebben.

De Ziener is staande op het zand der zee. Van daar aanschouwt hij (Hoofdst. XIII) de geheele toedracht dezes krijgs. De Draak geeft aan een uit de zee opkomend Beest zijne kracht en zijnen troon en zijne macht, en verkrijgt, door middel der regering van deze afgrijselijke Mogendheid, de opperheerschappij der wereld gedurende twee en veertig maanden, hetzelfde tijdvak met de twaalf honderd zestig dagen van het verblijf der vrouw in de woestijn, en van het propheteeren der getuigen die gedood werden en weder opstonden (XI: 2, 3 en XII: 6, 14). De heerschappij van dat Beest, hetwelk nog door een tweede booze macht, een ander Beest uit de aarde (XIII: 11—16), wordt gediend en bijgestaan, is die van een Godlasterende Mogendheid, die de geheele wereld aan zich onderwerpt en de dienaren van God, de gekochten door het bloed des Lams, vervolgt en tegenaanstaat. Van dat eerste Beest wordt, bij wege van een

¹ 1 Mos. III: 15.

prophetisch raadsel, het kenmerk opgegeven in de drie Grieksche letters, ¹ door welke het cijfer van 666 wordt uitgedrukt.

XIV. Wederom worden de gezichten van Godslastering, verdrukking, en ellende afgewisseld door een volheerlijk tafereel van hemelsche en eeuwige blijdschap en triomf. De Ziener aanschouwt het Lam, staande op den berg Sion en met hem honderd vier en veertig duizenden, hebbende den naam Zijns Vaders geschreven op hunne voorhoofden. Wederom volgen stemmen van hemelsch citerspel en van een gezang dat niemand leeren kan, dan die honderd vier en veertig duizenden, die vande aarde gekocht waren, tot eerstelingen Gode en het Lam (vs. 1—4). Straks verneemt hij eenen engel, vliegende door het midden van den hemel en hebbende het eeuwig Evangelie om te verkondigen den genen die op de aarde wonen, en aan alle natie en geslacht en taal en volk (vs. 6). Deze eerste Engel kondigt de openbaring der heerlijkheid van God en de ure Zijns oordeels met een groote stem aan; een tweede engel den val van Babylon, de groote stad; een derde de straf dergenen die het Beest en zijn beeld aangebeden zullen hebben, en zijn merktecken ontfangen aan hun voorhoofd of aan hunne hand. Aan de lijdens en verdrukten tot der dood toe onder de ten einde spoedende heerschappij van het Beest spreekt eene stem uit den hemel met deze woorden moed in: »Schrijf! Zalig zijn de dooden, die in den Heer sterven, van nu aan. Ja! zegt de Geest, op dat zij rusten mogen van hunnen arbeid en hunne werken volgen hen na'' (vs. 7—13). Onmiddelijk hierop (vs.

¹ De letters Ϟ ξ ϙ.

14—20) wordt den Ziener in een nieuw gezicht een tweederlei oogst getoond, symboliseerende blijkbaar de toevergadering van degenen die des Heeren zijn tot de zaligheid, en een bloedig oordeel over de goddeloozen. Een Engel, den Zoon des menschen gelijk (alzoo wederom Christus zelve, gelijk ook blijkt aan de gouden kroon die hij draagt en aan de witte wolk waarop hij gezeten is) zendt zijn sikkels op de aarde om het koren te maaien, ook elders het prophetisch of parabolisch zinnebeeld van de zalige toebrenghing der geloovigen.¹ Een andere Engel zendt zijnen sikkels ter afsnijding van de druiven van den wijngaard, een zinnebeeld van ouds van het oordeel ten verderve,² gelijk het ook hier uit de nadere beschrijving (vs. 20) blijkt te zijn.

XV. Gelijk het gezicht van den geopenden hemel in Hoofddeel vier en vijf ter inleiding van dat der opening der zeven zegelen, — gelijk het gezicht vanden engel voor het wierookvat in Hoofddeel acht (vs. 2—6) ter inleiding van het slaan der zeven bazuinen, alzo strekt het gezicht, uitvoerig in dit Hoofddeel beschreven, ter inleiding van de voorstelling der zeven laatste fiolen van den toorn van God, door zeven Engelen uitgegoten, welke volgt in Hoofddeel zestien, en nader op nieuw wordt toegelicht of ontwikkeld in Hoofddeel zeventien en achttien.

Hoogst verheven is wederom de schildering in dit voorbereidend visioen. De overeenkomst met de Mosaische verhalen in Exodus, de toespeling op de plagen over dat land door den staf van Moses gebracht, en op den doortocht der Roode Zee, en op den straks in de woestijn alreede opgerichten tabernakel, ligt voor oogen in die glazen

¹ Matth. XIII: 39.

² Joël III: 13. Jes. LXIII: 3.

zee met vuur gemengd, waarbij de overwinnaars over het Beest met hunne citers Gods staan en het gezang aanheffen van Moses dendienstknecht Gods en het gezang des Lams (vs. 2 en 3), terwijl onmiddellijk daarop de tabernakel van het getuigenis in den hemel zich opent, en door een der vier levende wezens aan zeven Engelen die zeven gouden schalen overhandigd worden, waarin de toorn van God, die leeft in alle eeuwigheid, zal eindigen (vs. 5—8).

XVI. De zes fiolen of schalen, achtereenvolgens uitgieten, brengen plagen te weeg, die wederom aan de Egyptische (vs. 3 en 6 en 13) herinneren. Bij de uitgieting van de vijfde fiool op den troon van het Beest, vangt eene verduistering aan van zijn rijk (vs. 10). Bij die van het zesde wordt door opdrooging van den Euphraat de weg der koningen van het Oosten bereid (vs. 12). Vóór de uitgieting van de zesde schaal wordt (vs. 15) eene stem gehoord die op nieuw het groote wachtwoord van geheel dit prophetisch Boek herinnert: »Zie, ik kom als een dief. Zalig is hij die waakt en zijne kleederen bewaart, op dat hij niet naakt wandele, en men zijne schaamte niet zie.” En wanneer nu de zevende Engel zijne schaal heeft uitgestort, zoo antwoordt (vs. 17) eene stem wederom van uit den tempel des hemels van den troon, zeggende: Het is geschied. Het is het oogenblik van den val der groote stad Babylon, en van die voleinding der onderscheidene straf- en schrikgezichten van het Boek in de komst en heerlijkheid van het koninkrijk van God en Zijnen Christus, welke ook reeds aan het slot van Hoofdstuk zeven (vs. 9—17) en van Hoofdstuk elf (vs. 15—19) op uitvoerige wijze beschreven werd.

XVII. XVIII. In deze beide volgende Hoofddeelen wordt de val van Babylon in zijne onderscheidene bijzonderheden nader aangekondigd en geschilderd. Eerst is het een der engelen van de zeven laatste fiolen, die (XVII: 1—6) den Ziener eene vrouw toont, zittende op een scharlaken rood beest, rijk gekleed en versierd, met een gouden drinkbeker vol van gruwelen en onreinigheid harer hoererij in hare hand, en op haar voorhoofd was geschreven de naam: Verborgenheden, de moeder der hoererijen en der gruwelen der aarde, en zij was dronken van het bloed der heiligen en van het bloed der getuigen van Jesus. Diezelfde Engel ontdekt den Ziener vervolgens (vs. 7—18) door hoedanige oordeelen die vrouw, de groote stad, die het koninkrijk heeft over de koningen der aarde, zal worden gestraft en te niet gedaan. Straks (Hoofdst. XVIII) wordt door een anderen Engel wederom de val van het groote Babylon uitgeroepen en uitvoerig geschilderd met kleuren en galmen, blijkbaar in den toon en zin der beschrijvingen bij Jesaïa, Jeremia en Ezechiël,⁴ van den ondergang dier groote wereldsteden: Babylon en Tyrus, van hunnen tijd.

XIX. Over den val der vrouw, der groote stad Babylon, wordt door een groote schaar in den hemel de lof- en triumfzang aangeheven. De vier levende wezens met de vier en twintig Ouderlingen verheerlijken God en aanbidden. Het koninkrijk des Heeren wordt uitgeroepen; de bruiloft des Lams is gekomen; de Bruid heeft zich zelve bereid; aan den Ziener wordt op nieuw bevel gegeven te schrijven: »Schrijf! zalig zijn zij die geroepen zijn tot het Avondmaal van

⁴ Jes. XIII. Jer. LI. Ezech. XXVII.

de bruiloft des Lams (vs. 1—10).” Maar eerst wordt nog de laatste beslissende slag op aarde geleverd (11—21). De hemel wordt geopend. Een wiens naam is Getrouw en Waarachtig, het Woord van God, de Koning der koningen en de Heer der Heeren, gezeten op een wit paard, bedekt met vele koninklijke diademen, bekleed met een kleed in bloed geverwd, en gevolgd van de hemelsche heirlegers op witte paarden en in fijne witte kleederen, treedt uit met een scherp zwaard dat uit zijnen mond gaat ten einde de Heidenen te slaan en met een ijzeren roede te hoeden, om den wijnpersbak van den wijn des toorns en der gramschap des almachtigen Gods te treden. Een Engel, staande in de zon, roept de roofvogelen des hemels bij een om zich te verzadigen aan het vleesch der volgers van het Beest. De laatste strijd wordt gestreden. Het Beest en het andere Beest, welke is de valsche Propheet, worden met al hunne aanhangers overwonnen en in den brandenden sulpherpoel geworpen.

XX. Het gezicht wordt voortgezet; de gevolgen der overwinning en te niet doening van het Beest geschilderd. De Satan wordt voor eenen tijd van duizend jaren in den afgrond gesloten. Gedurende dat duizendjarig tijdvak (met nadruk tot zes maal toe in dit Hoofddeel, van vs. 2 tot 7, vermeld) heerschen de martelaren en getrouw bevondenen met Christus als koningen en priesters. Daarna (vs. 7—10) moet nog voor eenen tijd de groote Vijand wederom uit zijnen kerker worden losgelaten, om de volken te verleiden en hen in een aanval op de legerplaats der heiligen aan te voeren; eindelijk zal ook hij, even als vroeger het Beest en de valsche Propheet, voor altijd overwonnen en in den sulpherpoel geworpen worden. Dan

eerst volgt in dit prophetisch Boek het jongste gericht over de dooden (de overige dooden, die aan de eerste opstanding geen deel zullen hebben gehad). Zij staan op en staan voor God. De boeken worden geopend. Zij worden geoordeeld naar hunne werken, en wie niet gevonden werd geschreven in het Boek des levens, die wordt insgelijks geworpen in de poel des vuurs, hetwelk is de tweede dood.

XX. XXI. Doch met geene schildering van straf, hel, en tweede dood eindigt de Ziener de rij van zijne op Patmos ontfangene openbaringen. Overeenkomstig den reeds aangegeven loop en orde des Boeks komt hij in de gezichten, die nu volgen, blijkbaar genoeg op een vroeger tijdvak, en op de bijzonderheden daarvan, te rug. De twee laatste Hoofddeelen bevatten, onzes inziens, geene voorstelling van hetgeen na het duizendjarig rijk van Hoofd-deel twintig en na het algemeene oordeel zal plaats hebben, maar van de gelukzaligheid en den heerlijken staat dezer aarde onder de bedeeling zelve van dat koninkrijk van God en Zijnen Christus over de wereld.¹ Het wordt met kleuren, wederom in rijken overvloed uit de prophecy des Ouden Testaments herwaart toegevoeld, geschilderd. Een nieuwe hemel en een nieuwe aarde worden door den Ziener in den Geest aanschouwd.² Het nieuwe Jerusalem daalt neder van den hemel als eene bruid die voor haren man versierd is;³ straks wordt door den Engel aan dien zelfden Ziener de nieuwe Godsstad in hare onderscheidene dimensiën getoond⁴ en heerlijke

¹ Zie onder anderen de melding nog in Hoofdd. XXI: 9 van eender engelen, die de zeven violen uitgestort hebben.

² XXI: 1. verg. met Jes. LXV: 17.

³ XXI: 2. verg. met Jes. LXII.

⁴ XXI: 9—26. verg. met Ezech. XL—XLVIII.

dingen van haar voorzeggd. Eindelijk (XXII: 1—5) wordt dezelfde gelukzaligheid en heerlijkheid van het rijk van Christus en Zijne heiligen op een gelouterde aarde met wederom andere, uit nog vroegere tijdsbedeeling afkomstige, trekken in bijzonderheden beschreven. De levensbronnen en boomen van Gods Eden uit de eerste Mosaische verhalen keeren hier aan het slot van deze jongste tafereelen des Nieuwen Testaments als tot voltooiing der volmaaktheden van het nieuwe Jerusalem te rug.

Dan eindigt het Boek (XXII: 10—21) met herhaalde bedreigingen tegen al wat in de zonde, de logen, de goddeloosheid volharden zal, — met vernieuwde zegen- en zaligsprekingen over de gerechtvaardigden en geheiligden die des Heeren geboden doen. Hunne macht zal op nieuw zijn aan het geboomte des levens en zij zullen door de poorten mogen ingaan in de stad. Jesus zelve kondigt Zijne komst in heerlijkheid aan als de Wortel en het geslacht van David, de blinkende Morgenster. De Geest en de Bruid antwoorden: Kom. Het Evangelie in al zijn eenvoud en volheid wordt ten slotte nogmaals uitgeroepen: Die dorst heeft kome en die wil neme het water des levens OM NIET. Dan wederom volgt eene ontzettende bedreiging over alle opzettelijke vervalsching van de prophecy dezes Boeks door afnemen of toevoegen. En wederom wordt het groote wachtwoord en zijn wederwoord uitgeroepen: Ik kom haastelijk! — Ja, kom! — en het geheele Boek voorts besloten met de Apostolische zegenbede: De genade van onzen Heer Jesus zij met (u) allen.

Het overzicht, hier gewaagd, van den hoofdinhoud en volgreeks der Apocalyptische tafereelen had, als te voren gezegd werd, ten oogmerk het hoogverhevene dichterlijke

van het voorbeeldlooze Boek zoo veel nader aan gevoel en gemoed te brengen. Intusschen is ook met betrekking tot het gebied der dichtelijke taal het woord hier eenigermate toepaslijk: »Die ooren heeft om te hooren, die hoore.” Want ook bij wezenlijk dichtelijke of dichtelijk gestemde gemoederen vond meermalen de meest wezenlijke poging geen en ingang, omdat de vatbaarheid of ontbrak of door eenig vooroordeel in hare uitoefening werd belet om juist van dit of dat bepaalde schoon het schoone te waardeeren. Toch blijft er ook in zulke gevallen niets anders over dan om, naar de gelijkenis van het: Kom en zie! dezer Schriften, een Kom en hoor! uit te spreken. Een bloot overzicht, als het hier gegevene, is zekerlijk eene zwakke poging om daartoe te bewegen, en (wij herhalen het!) veel liever wenschten wij dat, met wegwerping van deze schets, de lezer onzer Bijbelstudie zich onmiddellijk onder den indruk plaatste, in de atmosfeer geheel verplaatste van dit Boek der Apocalypse, door eenvoudige lezing, herlezing, en eigene opmerking. Ook enkele fragmenten intusschen kunnen genoegzaam zijn om bij een geopenden zin voor poëzy, voor gewijde, voor prophetische poëzy, de innerlijke bewustheid te vestigen, dat wij hier waarlijk met eene zoodanige poëzy te doen hebben, die geen bloote schitterende bekleeding, maar eene aan de heerlijkheid van haren geest geëvenredigde belichaming is. Taal, beeldspraak, muzyk der volzinnen, alles in dat Boek der Apocalypse getuigt van de hoogste sferen, waarin ooit dichtkunst onder menschen zich bewoog. Zoo laat het zich reeds bij een eersten en oppervlakkigen aangreep gevoelen, zoo bevindt men het naar mate met meer en meer eerbiedvolle aandacht en opzettelijke studie het Boek bearbeit en doorgrond wordt. Een rijkdom van harmonyen (het zal de bestemde stof zijn voor eenige volgende afdelingen) ontwikkelt zich aldaar voor ons gemoed en

verstand, zoodra eenmaal het oor gewend is om ze op te vatten, het oog geoefend werd om ze op te merken.

»Maar toegegeven dat hier en daar schoone en verhevene poëzy in de rolle van dit wondervreemde Boek gevonden wordt, zijn zij dan toch niet met zoodanige raadselachtige niet slechts, maar onbehagelijke ja wanstaltige beelden en verwen doormengd, dat daarbij het denkbeeld van hooge prophetische poëzy veeleer in de schaduw geraakt? als waar b. v. ons de tafereelen der Apocalypse den vuurrooden Draak of het scharlakenkleurige Beest, met hunne hoofden, hoornen en kroonen, of zelfs waar zij ons den gekruisten Heiland onder het zichtbare beeld van een Lam met zeven oogen en zeven hoornen, voor oogen stellen?»

De zwaarigheid, die bij oppervlakkig inzicht eenen schijn heeft, verdwijnt bij grondiger studie van geheel den aanleg des Boeks en van den sleutel dien de aart van zijn samenstel tot oplossing van de tegenwerping aanbiedt. Men bedenke toch (en dit is het waarop wij bij het tegenwoordige overzicht, het zij door tusschengevoegde korte toelichting of door tekstaanhaling hier en daar onder de bladzijden voorloopig trachtten te doen acht geven) dat de bij een oppervlakkige kennisneming zoo vreemdsoortige beelden juist het noodwendig gevolg zijn dier zich zelve in alles gelijk blijvende wederverschijning van Oud-Testamentische benamingen, voorstellingen, symbolen, waarin het wezenlijk kenmerkende van dit prophetisch Boek der Evangelische bedeeling ligt. Of is niet die Draak, symboliserende den grooten Vijand van het Zaad der vrouw in dit Boek, een en hetzelfde beeld met dat waarmede de eerste bladzijden van Genesis den Moordenaar en verleider van den beginne kenmerken? Is niet de beeldspraak van uit de zee gerezen wilde en wreede dieren, ter aanduiding van ontzachtelijke buiten- of tegen-christelijke wereldmonarchyen, als uit het hart der Oud-Testamentische Apo-

calypse, uit het Boek van Daniël,⁴ ontleend? En wanneer dan nu eenmaal alzoo aan den Ziener, in overeenstemming met zijne Voorgangers, de propheten des Ouden Testaments, eene taal ten dienste gesteld is, waarin ook en vooral de dieren van Gods schepping eene symbolische beteekenis ontvingen, is het niet wederom gantsch in overeenstemming met deze beeldspraak, dat een naam, òf in het Evangelie van Johannes òf reeds door Johannes den Dooper aan den Heiland toegekend in overeenstemming met de prophecyën en symbolen in oud Israël, in de Apocalypse door de Hoofdfiguur gedragen wordt, om welke zich alle de overige, het zij werkelijke het zij symbolische, harmonisch groepeeren?

»Maar dan die roode kleuren van den Draak en van het Beest, die zeven hoornen en oogen zelfs van het Lam, — zijn voor het minst deze voorstellingen niet van eenen aart, die ze geheel buiten het gebied plaatsen eener waarlijk verhevene, waarlijk van den hemel afkomstige poëzy?” — Arme bekrompenheid van onze Westersche begrippen omtrent dichterlijke en prophetische beeldspraak, of liever van onze louter menschenlijke regelen voor de groot-aartige combinatiën eener taal, die voor het wedergeven van gezichten uit Gods hemelen en uit des Heeren toekomst aan een in den geest verrukten discipel als geschapen werd! — Bemerktet gij het dan niet dat, gelijk ons dit Boek der Apocalypse zoo even bleek eene beeldspraak van dieren uit Gods schepping te kennen, dit zelfde Boek naar juist dat zelfde beginsel van Oud-Testamentische symboliek een beeldspraak bezit ook van kleuren, van getalen, van allerlei in Gods Woord van ouds in gelijken zin en geest gebezigde voorwerpen van natuur en kunst? En deze sleutel nu eenmaal toegepast zijnde, hoe gemakkelijk te verklaren, maar ook hoe hoog dichterlijk, in deze taal van zinnebeelden

⁴ Dan. VII: 3 en volg.

en hemelsche gezichten, is dan niet ook die roode kleur, als kenteeken van bloed, die, aan den **Draak** of aan het **Beest** toegevoegd, het zinnebeeld van bloeddorstige wreedheid en bloedige tiranny is, of wel, in het gezicht van des Heeren laatste verschijning, overwinning en gericht over de wereld (XIX: 15), met herinnering aan de offerande Zijns bloeds voor onze zonden gestort, het ontzettend oordeel, dat alsdan over alle Goddeloosheid zal uitgevoerd worden, symboliseert! — En wordt nu eindelijk aan het **Lam Gods** in een der hemelsche gezichten van dit **Boek** een zevental oogen en een zevental hoornen toegeschreven (V: 6); zoo is het genoeg zich te herinneren dat de hoorn in deze Schriften het zinnebeeld van macht en kracht, gelijk het oog dat van wetenschap en kennis is, terwijl het getal van zeven het symbolisch cijfer voor volheid, volledigheid, volkomenheid, in die zelfde Schriften is, — om de bij een eersten opslag zoo vreemdluidende voorstelling gemakkelijk te ontraadselen, en in het **Lam**, hebbende zeven hoornen en zeven oogen, den voor onze zonden als het waarachtige Paaschlam ter dood gebrachten Zoon van God te erkennen, die naar Zijne Goddelijke natuur in het bezit van den Geest der almacht en der alwetendheid is?

Doch wij begaven ons wellicht reeds te diep, bij dit gedeelte onzer Apocalyptische Schriftbeschouwing, in een onderwerp, dat bepaaldelijk bestemd was voor de afdeeling, die nu volgt, en die ons in eenige voorname bijzonderheden met het eigenaartig samenstel van deze even kunstmatig geregelde als Goddelijk verhevene **Boekrol** gaat bezig houden.

XI.

HET BOEK DER APOCALYPSE. ZIJN SYMMETRISCH ZAMENSTEL. HARMONYEN, UIT DE VERGELIJKING VAN DEN INHOUD ZOO MET ZICH ZELVEN ALS MET DE OVERIGE SCHRIFTEN, INZONDERHEID DIE DES OUDEN TESTAMENTS, VERKREGEN.

Gelijk in de werken der schepping een met den mikroscoop gewapend oog telkens nieuwe merkwaardigheden van onderlinge en innerlijke overeenstemming, telkens vernieuwde uitwerkingen of ontwikkelingen van eene zelfde groote grondgedachte ontdekt, alzoo is het ook, bij uitnemendheid onder alle de gewijde Schriften, met het Boek der Apocalypse gelegen. Als in eenen ruimen kring van aan een gehechte spiegels wederkaatsen zich telkens in dat Boek de groote denkbeelden en openbaringen Gods uit vroegere en latere bedeeeling in het oneindige. Een enkele volzin voert hier doorgaans eenen rijkdom en verscheidenheid van vroegere Godspraken voor het geheugen terug, dat slechts eenigermate met het beschreven Woord vertrouwd is. Allereerst met zich zelve nog slechts vergeleken, levert het aan eene opmerkzame beschouwing de meest treffende harmonyen in alle de richtingen van zijn samenstel op.

Tot die harmonyen mag men al dadelijk betrekken de weldra in het oog loopende symmetrie van geheel de in-deeling en hoofdbeschrijvingen des Boeks. Het zevental staat in dat symmetrische van het samenstel der Apoca-

lypse op den voorgrond. Het Boek is geschreven in den vorm van eenen Brief aan de zeven Gemeenten in Asië. De groet, in overeenstemming hiermede, geeft aan den Heiligen Geest de benaming van Zeven geesten. Aan de zeven Gemeenten worden vervolgens de Brieven in den naam van Hem, die de zeven sterren in Zijne rechterhand heeft en in het midden der zeven gouden kandellaren wandelt, ter beschrijving gegeven. In zeven tijdperken worden de onderscheidene oordeelen en teekenen, die de komst des Heeren moeten voorafgaan, telkens afgedeeld: dat der zeven zegelen, der zeven bazuinen, der zeven fiolen, enz. Tot dezelfde symmetrische indeeling van het Boek behoort insgelijks die nadere verdeeling, op welke reeds opmerkzaam werd gemaakt, ¹ van het zevental in een vier- en drietal; voorts het twaalfstal, dat wij hetzij zuiver, hetzij verdubbeld, hetzij met twaalfduizend vermenigvuldigd aantreffen in de beschrijving van het nieuwe Jerusalem en het tweede Paradijs (XXI: 12—21. XXII. 2), in die der hemelsche Ouderlingen voor den troon (V: 8 en volg. XIX: 4 enz.), en in die der verzegelden van den Vader (XIV: 1—3). Het tiental, het zestal, het tweetal komen insgelijks met hunne eigenaartige symbolische beteekenissen harmonisch telkens in de onderscheidene gezichten der Apocalypse terug. Doch op dat symbolische karakter der cyfers in dit Boek, even als in de Mosaische oorkonden en inzettingen, komen wij eerlang nog wel terug.

Onder de merkwaardigheden dezer harmonische schikking van den inhoud des prophetischen Boeks behoort intussen inzonderheid die herhaaldelijk terugkeerende voorstelling van een koninkrijk van heerlijkheid en van de komst des Konings zelven tot verbreking van het rijk der

¹ Bladz. 210 boven.

goddeloosheid, in welke telkens de gezichten en hunne uitlegging eindigen, en op welke telkens insgelijks bij de voorbereidende of inleidende visioenen met meerdere of mindere uitvoerigheid van beschrijving gewezen wordt. Dus, b. v. hebben wij in den lofzang der vier levende wezens, hemelsche Ouderlingen en Engelen van Hoofdstuk vijf, de voorzegging van die Christusregeering op aarde, welke dan wederom vervolgens aan het slot van het gezicht der zeven zegelen als eene zich met der daad volbrengende of reeds volbrachte gebeurtenis kenmerkt. Het is een groote feil, die intusschen bij de meeste Uitleggers oudtijds begaan werd en nog maar al te vaak herhaald wordt, — in de verklaring der Apocalypse van het denkbeeld uit te gaan, dat de onderscheidene gezichten, die natuurlijk aan den Ziener achtereenvolgens moesten getoond worden, ook werkelijk als een reeks van chronologisch elkander opvolgende verschijnselen zouden te verstaan zijn. Integendeel blijkt het bij een naauwkeurige waarneming genoegzaam, dat de komst van het koninkrijk van God en Zijnen Christus het gemeenschaplijk eindpunt is zoo van de zeven bazuinen b. v. als later van de zeven zegelen, en dat telkens wanneer de Ziener tot dat groote eindoogmerk van de geheele hem toevertrouwde Openbaring gekomen is, de loop van het Boek eene achterwaartsche beweging doet, om dan als ware het langs een andere lijn van aan den Ziener en Schrijver in den geest getoonde groote gebeurtenissen en ontzachtelijke verschijnselen op nieuw tot dat zelfde eind- en middenpunt te voeren.

Deze opmerking, van belang ook daarom in hare toepassing bij de uitlegging van het Boek, verandert onmiddelijk de geheele beschouwing zoo van zijnen inhoud als van zijnen vorm. De Apocalypse is, wanneer deze opmerking doorgaat, geene rechte lijn meer van elkander

opvolgende gebeurtenissen in de toekomst, maar zij vormt veeleer eenen cirkel, uit welks omtrek onderscheidene lijnen getrokken wordende altijd in dat zelfde middenpunt, waarop wij wezen, elkander ontmoeten.

Eene naauwkeurige waarneming van het samenstel der Apocalypse brengt, in het naauwste verband met dit eerste resultaat, ook nog tot een tweede, insgelijks voor het verstand des Boeks van hoog belang. Gelijk de onderscheidene visioenen in het algemeen wel geen chronologische opvolging, maar meer dan ééne onderling corresponderende reeks van gebeurtenissen uitmaken, zoo zijn zij bovendien met elkander ook nog op andere wijze meer dan eens te zamen verbonden. Het eene gezicht wordt namelijk niet zelden door het andere, t. w. een voorafgaand gezicht door een later beschreven nader en omstandiger ontwikkeld en toegelicht. Dus b. v. is het meer dan waarschijnlijk dat de twee laatste Hoofddeelen, bevattende het gezicht van het nieuwe Jerusalem en van het heropende Eden geenen toestand schilderen, die op het in Hoofdstuk twintig (vs. 12—15) aangekondigd allerlaatste oordeel volgt, maar integendeel de naauwkeuriger beschrijving en nadere ontwikkeling geven van het duizendjarig rijk, hetwelk volgens den inhoud van datzelfde Hoofdstuk twintig zoo blijkbaar de nederstorting van den Duivel in den vuurpoel en het algemeene oordeel over de levenden en dooden voorafgaat. Op gelijke wijze is toch ook, kenbaar genoeg, de uitvoerige beschrijving van den val der groote stad ¹ geenszins de aankondiging eener nieuwe gebeurtenis in dit prophetisch Boek, maar veeleer slechts eene nieuwe en uitvoerige beschrijving van dat reeds meermalen vroeger in dat zelfde Boek voorzegde en als uitgeroepen oordeel Gods over Babylon (Hoofdst. XVII: 5. XVI: 19. XIV: 8). Men verwacht en verliest zich ten eenenmale bij de uitvorsching

¹ Hoofdst. XVIII.

der prophetische raadselen van dit Boek, wanneer men deze bijkomstige, of ondergeschikte, of nader verklarende gezichten, om zoo te zeggen, uit hunne parentheses ruikt om ze als ééne rechte en doorgaande lijn met de gezichten die voorafgaan en die volgen op te vatten. Het Boek zelve geeft in zijn hoogst merkwaardig samenstel tegen dergelijke opvatting middelen of althands wenken genoeg aan de hand. Merk op, bij voorbeeld, hoe van het gelijktijdige, ja eenzelvige van sommige vrij ver van elkander geplaatste gezichten in het Boek, een wenk gegeven wordt door het gebruik van een zelfde uitspraak of uitroep, of wel de voorstelling van een zelfde teeken. Neem den uitroep des Engels aangaande Babylon: »Zij is gevallen, zij is gevallen! Babylon die groote stad!» zoo wel in Hoofddeel achttien (vs. 2) als in Hoofddeel veertien (vs. 8); — of wel, die uitspraak aangaande de roeping der geloovigen van Christus in de zware tijden, die Zijne verschijning onmiddelijk moeten voorafgaan: »Hier is de lijdzaamheid en het geloof der heiligen» (XIII: 10_b), met eenige uitbreiding een weinig later in het Boek (XIV: 12, 13) herhaald; — of wel, dat teeken op twee zeer onderscheidene plaatsen omtrent eene zelfde tijdsbedeeling gegeven; hier (VI: 14^b): Alle bergen en eilanden zijn bewogen uit hunne plaatsen, daar (XVI: 20) met sterker maar blijkbaar gelijkbeteekenende uitdrukking: Alle eiland is gevloden en de bergen zijn niet gevonden. Opmerkelijk in den zelfden zin is ook die op eens invalende stem even voor de uitgieting van de zevende fiool (XVI: 15): Zie ik kom als een dief; zalig is hij die waakt en zijn kleederen bewaart, waarmede wederom te kennen gegeven wordt hoe in die laatste dagen het uiterste der teekenen en het hoogste der macht van den Booze en zijne trawanten onmiddelijk grenst aan de verlossende en alles oplossende verschijning van het

Lam (XIX: 11 en volg.) tot den krijg van dien grooten dag des almachtigen Gods (XVI: 14, 16). Insgelijks geeft de herhaling van dat woord: Het is geschied! ¹ niettegenstaande den grooten afstand der beide plaatsen, waarin zij voorkomen in het Boek der Apocalypse, eene naauwe verwantschap tusschen de tijden, waartoe het betrekking heeft, te kennen (XVI: 17 en XXI: 6). — Ook in het Evangelie van Johannes stelt ergens eene dergelijke herhaling den onmiddellijken Zusammenhang tusschen twee onderscheidene oogenblikken in de voortzetting van een zelfde, even afgebrokene, gebeurtenis in een opmerkelijk licht. Wij bedoelen de herhaling van het merkwaardige: »Petrus stond en warmde zich,» in de lijdensgeschiedenis (Joh. XVIII: 18^b en 25^a). — In de Openbaring wederom wijst de eenzelvigheid der aanhaling uit Jesaia: ² God zal alle tranen van hunne oogen afwisschen, in Hoofdstuk zeven (vs. 17) en in Hoofdstuk een en twintig (vs. 4) op eenzelvigheid van tijden; en dus voorts.

Wij deden opmerken hoe de Apocalypse niet in de richting loopt van een stijve rechte lijn, maar veeleer naar den aart van een cirkel zich ombuigt en beweegt. Dat cirkelvormige in de tijdsbedeelingen der Goddelijke openbaring, zoo wel als in de verschijnselen van Gods zichtbare schepping zal later hier nog meer ter sprake komen. Te dezer plaats komt ten aanzien der waarneming, bepaaldelijk, van den uiterlijken vorm en samenstelling der Apocalypse, nog even het volgende ter herinnering of opwekking van aandacht in aanmerking. Als een ware cirkel eindigt dit prophetische Boek met even dezelfde karakteristieke woorden, als waarvan het uitgaat of waarmede het aanvangt. Maakt reeds het eerste vers des Boeks gewag van eenen

¹ Gr. *γέγνε*.

² Jes. XXV: 8.

engel Gods, door wien de dingen die haast geschieden moeten aan Zijnen dienstknecht Johannes zijn te kennen gegeven, ook aan het slot hervinden wij de zelfde melding (XXII: 6): de Heer, de God der heilige propheten, heeft Zijnen engel gezonden om Zijnen dienstknechten te toonen hetgeen haast geschieden moet. Wat den naam bepaaldelijk van Johannes betreft, gelijk die tot tweemaal toe gelezen wordt in den aanhef (I: 1 en 4), zoo komt hij wederom tot tweemaal toe voor aan het slot (XXI: 2 en XXII: 8). Worden bij de opening des Boeks zalig gesproken hij die leest en zij die hooren de woorden dezer prophecy en die bewaren hetgeen daarin geschreven is (I: 3^b), aan het slot op nieuw (XXII: 7^b) wordt zalig verklaard hij die de woorden der prophecy dezes Boeks bewaart. — Op den uitroep des aanhefs (I: 3^b): de tijd is nabij, antwoordt met even dezelfde woorden een der uitspraken van het besluit (XXII: 10^b). — Wordt de hoofdinhoud, het groote eind-oogmerk des Boeks, krachtig en machtig aangeduid bij den aanvang (I: 7) met de woorden van den Propheet: Hij komt met de wolken: aan het slot des Boeks roept Jesus zelve het volheerlijk wachtwoord uit (XXII: 7, 12, 20): Ik kom haastelijk, en antwoorden de Geest en de Bruid: Amen, ja kom Heer Jesus! terwijl eindelijk die groote Godstitel: Ik ben de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde wederom zoo wel het begin als het einde des Boeks (I: 8^a. XXII: 13^a) verzegelt. Met betrekking tot geheel den prophetischen inhoud des Boeks laat zich diezelfde terugkeer, diezelfde ombuiging van de laatste dingen naar de eerste dingen, op treffende wijze bemerken in die beschrijving van het nieuwe Jerusalem en van het nieuwe Paradijs, ja in die verkondiging van een nieuwen

hemel en eene nieuwe aarde, waarmede de tafereelen der Apocalypse zich sluiten. Was toch eeuwenlang het oude Jerusalem, de stad des grooten Konings, het middenpunt der Godsregering op aarde geweest, — was van dat oude Jerusalem de prediking van het Evangelie tot al de volken der aarde uitgegaan, — hier, in het prophetisch gezicht waarvan de vervulling nog wordt te gemoet gezien, wordt ons een nieuw Jerusalem getoond, nederge daald uit den hemel op de aarde met zijne als dan voor eeuwig geopende poorten, met zijne twaalf Israëlitische stammen in verband met de twaalf Apostelen des Lams (XXI: 10—21). Insgelijks is hier een Paradijs met zijne levenswateren, met zijnen levensboom (XXII: 1 en volg.), evenzeer de eindverwachting der Apocalyptische voorstellingen als de eerste opening der Mosai sche oirkonden; terwijl de nieuwe hemel en de nieuwe aarde »bij den Ziener des Nieuwen Testaments” (XXI: 1) even zeer als bij den Propheet des Ouden ⁴ te rug wijst en toespeelt op diezelfde allervroegste gewijde oirkonde (Gen. II: 1): »Alzoo zijn volbracht de hemel en de aarde en al hun heir.”

Ziedaar ons ongevoelig alreede op een grondgebied overgebracht, op hetwelk wij zeer opzettelijk eerlang moeten stilstaan: de harmonyen der Apocalypse met de Schriften van het Oude Verbond. Eerst intusschen hebben wij hier nog een blik te werpen op de wijze waarop ook die des Nieuwen Testaments hunne werking kenbaar maken op den geest en de pen van den Schrijver der Apocalypse, en het samenstel zijns Boeks doorademen en doorschemeren. In de Apocalypse leven evenzeer de vier Evangelien en de Brieven van Paulus en Petrus voort, als de Propheten des Ouden Verbonds daarin verheerlijkt herrijzen.

Het voortleven van het Evangelie van Johannes in het

⁴ Jes. LXV: 17.

Boek der Openbaring werd reeds met eenige losse trekken hier en daar in deze bladzijden aangeduid,¹ en zal straks bij het opzettelijk betoog der eenzelvigheid van beider gewijden Schrijver op nieuw ter sprake komen. Insgelijks zal ook de harmony der Apocalyptische dogmatick met die des Evangelies en der Brieven hier in bijzonderheden blijken. Wij maken voor het oogenblik meer bepaald opmerkzaam op eene en andere dier in de Apocalypse kenbaar opgenomen woorden, beelden, vormen, aan de synoptische Evangelien of aan de Apostolische Brieven, of aan beide met elkan- der gemeen. Dus b. v. laat zich in dien titel van het Lam, het geslachte Lam, door den Heiland bij uitnemendheid in het Boek der Openbaring gevoerd, niet slechts die zelfde benaming te rug vinden, gelijk zij ook in het vierde onzer Evangelien aan Jesus gegeven is (Joh. I: 29, 36), maar ook die, naar onze innigste overtuiging, gelijkbeteekenende bij Paulus (1 Cor. V: 7): van ons Pascha, d. i. Paaschlam, dat voor ons geslacht is. Dus, insgelijks, hervinden wij hier in den aanhef der Apocalypse den genade- en vredegroet, waarmede en Paulus en Petrus hunne Brieven aanvangen, en wederom aan het eind des Boeks den bekenden Apostolischen slotgroet, alleen aan Paulus eigen: de genade des Heeren Jesus zij met ulieden. Op die door de wondere combinatie der denkebeelden zoo dubbel indruk makende stem des Heeren in het Boek der Openbaring: Ziet, ik kome als een dief (XVI: 15^a) worden wij en door Paulus en door Lucas voorbereid, als wij door genen² den dag des Heeren vergeleken zien met de komst van een dief in den nacht, — bij dezen³ den Heer zelven dat onverwachte van Zijnen dag door dezelfde gelijkenis te kennen geven.

¹ Bladz. 33, 34 en elders hierboven.

² 1 Thess. V: 2, 4.

³ Luc. XII: 39.

Het karakteristieke om NIET der Evangelieleer van Paulus¹ besluit ook het Boek der Apocalypse (XXI: 6, XXII: 17).

In al de schittering der kleuren aan dit prophetische Boek gegeven, zien wij daarin op nieuw menig onderwerp, menige uitdrukking, menig beeld terug keeren, ons uit het vierde Evangelie niet slechts, maar zeer bepaald meer dan eens uit de drie synoptische bekend en gemeenzaam. De instelling van het Avondmaal des Heeren in den nacht in welken Hij verraden werd, door Matthéus, Marcus, Lucas en Paulus rechtstreeks en uitvoerig verhaald, wordt in het Evangelie van Johannes niet weder beschreven, terwijl daarin toch hare diepe beteekenis op eigenaartige wijze herdacht is.² Maar in de Apocalypse vinden wij, eerst in meer inwendig geestelijken zin, daarna als zinnebeeld eener groote ook uitwendig heerlijke gebeurtenis, een Avondmaal des Heeren te rug.³ — De verheerlijking op den berg, in de drie synoptische Evangeliën uitvoerig verhaald, hervindt zich in het Boek der Apocalypse op nieuw in zijne velerlei tafereelen der zichtbare en nog aanstaande heerlijkheid van het Lam dat geslacht is, even gelijk het vierde Evangelie aan de verkondiging dier zelfde heerlijkheid van Jesus in de nederigheid Zijner eerste verschijning gewijd is.⁴ — Wat zijn de parabelen der synoptische Evangeliën in den grond anders dan raadsels op geestelijk-zedelijk grondgebied, gelijksoortig, als zoodanig, met de prophetische raadsels in symbolen en visioenen van het Boek der Openbaring? — In dat zelfde Boek vinden wij, altijd wederom op zoo veel hooger schaal, die werking van onreine geesten te rug (XVI: 13, 14), waarvan de synoptische

¹ Rom. III: 24.

² VI: 48 en volg.

³ Openb. III: 20. XIX: 9.

⁴ Bladz. 138 boven.

Evangelien zoo veelvuldig gewag maken. In het Evangelie van Johannes misten wij deels de uitwerping van onreine geesten door den Heer, deels ook zagen wij de geschiedenis daarvan als zaâmgetrokken in die ééne groote uitwerping van den Overste der booze geesten, den Overste dezer wereld, ¹ die dan ook wederom op zichtbare en beslissende wijze in het Boek der Apocalypse voor eeuwig uitgebannen en in den afgrond opgesloten wordt.

Doch niet slechts van den inhoud, ook van den toon en eenigermate van den stijl der Evangelien, hergeeft de Apocalypse haren eigenaartigen weërschijn en weërgalm. Bij uitnemendheid komt hier het Evangelie van Matthéus in aanmerking. Bijzondere verwantschap tusschen hetgeen men de prophetische majesteit der Apocalypse genoemd heeft en het gelijksoortige in toon en voorstelling bij Matthéus, is, bij naauwgezette vergelijking of zuivere herinnering, niet te ontkennen. Een meer dan gewoon Oud-Testamentische, Israëlitische, Hebraïseerende kleur, kenmerkt toch buiten twijfel evenzeer Matthéus onder de synoptische Evangelien, als den Schrijver der Openbaring onder alle de schriften des Nieuwen Testaments. Vooral komt de naauwe verwantschap tusschen het eerste Evangelie en het laatste der Bijbelboeken treffend uit, waar het bij den Evangelist de toekomst des Heeren in heerlijkheid geldt. ²

Ten onrechte intusschen zou men uit de verwantschap tusschen het Evangelie van Matthéus met de Apocalypse het besluit afleiden, dat alzoo de overeenkomstigheden tusschen het Evangelie van Johannes en het Boek der Openbaring grootelijks van hare bewijskracht verliezen in de vraag omtrent de al- of niet-identiteit van den Schrijver. ³ Ter plaatse, alwaar opzetlijk over deze identiteit moet gehandeld worden, zal het karakteristiek verschil tusschen den aart der beiderlei overeenkomstigheid, die van Mat-

¹ Bladz. 137, 138.

théus en die van Johannes, met de taal, den toon en den stijl der Openbaring spoedig kunnen blijken. Daar is toch (men passe alleenlijk de eenvoudige opmerking met eenigen geest des onderscheids toe!) overeenkomst en overeenkomst. Zekerlijk is er, om iets te noemen, tusschen den vorm van elke menschelijke rechterhand eene machtige overeenkomst, eene grootere natuurlijk, op zich zelve beschouwd, dan die tusschen eene rechter- en eene linkerhand bestaat. Maar in het lichaam van een zelfden mensch belet toch het in het oog loopend verschil tusschen rechter- en linkerhand in het minste niet dat zij op elkander passen, dat zij met elkander een bepaald geheel uitmaken, ja niet alleen ondanks maar veeleer uit hoofde juist van dat verschil een paar, of bij elkander behoorend tweetal uitmaken, als van geene twee rechterhanden denkbaar is. In toepassing: wanneer het blijkt dat, bij groote overeenkomstigheid, het verschil zelve tusschen het Evangelie van Johannes en het Boek der Openbaring van dien aart is dat het eene geschrift het andere aanvult, vervolledigt, daarop volkomen past, daarmede een onafscheidbaar geheel vormt, dan is deze zoo wel negative als positive harmony essentieel verschillend van alle andere overeenkomstigheden, als tusschen het Boek der Openbaring en de overige Nieuw-Testamentische Schriften mogen worden aangewezen.

Voorts is de overeenkomst tusschen het Evangelie van Matthéus en de Openbaring allereerst reeds daaruit verklaarbaar, dat Matthéus zoo zeer bijzonder en bij uitnemendheid onder de synoptische Evangelieschrijvers uitgaat van de prophecye des Ouden Testaments. Ten onrechte wederom zoude men daaruit afleiden, dat even als het Evangelie van Matthéus het eerst geschrevene van het viertal geweest is, alzoo dan ook het Boek der Openbaring, uit hoofde van zijn veelvuldige en veelsoortige betrekking tot

het Oude Testament niet tot de laatst geschrevene Boeken van het Nieuwe behoort gerekend te worden. Die redeneering, altijd meer of min op Tubingschen bodem te huis, zou voor degenen die de authentic althands van het Evangelie van Johannes erkennen, eigenlijk te veel bewijzen. Zij zou bewijzen, dat ook dat Evangelie onder de vroegste Apostolische schriften behoorde geplaatst te worden, nademaal het Evangelie van Johannes in zijn wezen en samenstel eigenlijk niet veel minder Israëlitisch, Oud-Testamentisch, en in dien zin Hebraïseerend of Joodsch is dan dat van Matthéus. Is evenwel het Boek der Openbaring, gelijk wij gaarne erkennen en steeds op den voorgrond stelden, wat taal en stijl en samenstelling betreft, nog meer blijk- en tastbaar Oud-Testamentisch dan eenig ander Nieuw-Testamentisch geschrift; en komt inderdaad het Evangelie van Matthéus in dit opzicht mischien van alle de schriften des Nieuwen Testaments in het reeds herinnerde opzicht aan de Apocalypse het meest nabij; — uit het reeds aangegeven, straks nader te verdedigen, standpunt is deze verwantschap niet moeilijk te verklaren. Dat het laatste Boek des Nieuwen Testaments wederom cirkelsgewijze tot het punt van uitgang van zijn eerste Boek, het Evangelie van Matthéus, terugkeert, is met al hetgeen hier reeds voorloopig omtrent deze eigenaartigheid van Schrift en Openbaring gezegd werd, in harmony alleszins. Matthéus is des Ouden Testaments vol, waarvan zijne Evangeliebeschrijving uitgaat; ^c de Schrijver der Apocalypse is deszelven Ouden Testaments vol, omdat hem daartoe, al wat uit die aloude prophecien reeds vervuld was en nog stond en staat vervuld te worden, noodwendig terug voert. Het Oude Testament wordt niet alleen, gelijk de kerkvader Augustinus het zoo treffend uitdrukte, ¹ in het Nieuwe kenbaar, maar her-

¹ „Novum Testamentum in Veteri latet, Vetus in Novo patet.”

leeft daarin geheel, met aflegging alleen van hetgeen zich in de nieuwe bedeeïing noodwendig oplossen en verliezen moest. De nog on vervulde beloftenissen en voorzeggingen van het Oude Testament, waaruit voor een groot deel de Apocalypse is zamengesteld, behooren zekerlijk, volgens de leer van Jesus en Zijne Apostelen, tot dat opgeloste of reeds voorbijgeane niet.

In het Boek der Openbaring, mochten wij wèl zeggen, bezitten wij Moses en de Propheten der aloude bedeeïing niet vervuld slechts, maar in onderscheidene hoog belangrijke opzichten als herrezen.

Zien wij eerst van Moses, — en van de wederverschijning en der groote waarheden en der groote figuren van zijnen Pentateuchus, — in deze Apocalypse. In het Evangelie van Johannes zagen wij het scheppingswoord van Moses ten grondslag gelegd aan die verheerlijking van Jesus Christus, het vleesch geworden Woord van God, die den hoofdinhoud van dat Evangelie kenmerkt en bestemt; en door geheel dat Evangelie heen hoorden wij als ware het een nagalm van dat zelfde Mosaïsche scheppingswoord bij herhaling.¹ Hoort gij den nagalm niet, nog zoo veel sterker en daverender en ontzachlijker, in dit Boek der Openbaring? In dat Lied der schepping, allereerst (IV: 11) waarin met zoo nadrukkelijk eene eigenaartigheid van uitdrukking het scheppingswerk wordt verheerlijkt, als omvattende niet slechts het bewerken eener bestaande stof, maar het in wezen roepen dier stof zelve en van alle dingen door den wil van God?² — Straks volgt het Lied der verlossing (Hoofdst. V), waarin wederom op dat zelfde groote scheppingswerk, van den beginne door geheel het Evangelie als de grondslag

¹ Zie bladz. 49—53 boven.

² Zie bladz. 208 boven.

van dat der verlossing of herschepping herdacht, wordt terug gezien: Alle schepsel (aldaar vs. 13) dat in den hemel en op de aarde en onder de aarde is en die in de zee zijn, en alles wat in dezelve is, geeft eer aan God en aan het Lam. Later, alsof het in weêrklank op dien Abraham ware, die zijne hand ophief om te zweeren bij den allerhoogsten God, die hemel en aarde bezit,¹ hooren wij den Engel die op de zee en op de aarde staat, zweeren bij Dien, die leeft in alle eeuwigheid, die den hemel geschapen heeft en hetgeen daarin is, en de aarde en hetgeen daarin is, en de zee en hetgeen daarin is (X: 6). Wederom later (XIV: 7) wordt door een anderen Engel de ure van Gods oordeel aangekondigd; en daarop de aanbidding uitgeroepen van Hem, die den hemel en de aarde en de zee en de fonteinen der wateren gemaakt heeft, met een nagalm (misschien!) in deze laatste uitdrukking op dat vroegere oordeel van den God des hemels over eene zondige menschheid, het oordeel van dien zondvloed, toen »al de fonteinen des grooten afgronds werden opengebrokeu, en de sluizen des hemels geopend.”² Eindelijk, wordt in dit Boek de vernieuwing van hemel en aarde in den zin van den Propheet³ met een woord te kennen gegeven, en met wederom een ander woord als verzegeld, die aan het Mosaische scheppingsverhaal herinneren: »En die op den troon zat, zeide: Ziet! ik maak alle dingen nieuw. — En Hij sprak tot mij: Het is geschied.”⁴ Wij maakten reeds meer dan eens opmerkzaam op het Mosai-

¹ 1 Mos. XIV: 22. Dan. XII: 7.

² 1 Mos. VII: 11.

³ Js. LXV: 17. verg. met Openb. XXI: 2.

⁴ Openb. XXI: 5, 6. verg. met 1 Mos. II: 1.

sche Paradijs aan het slot der Nieuw-Testamentische Apocalypse.

Niet slechts Genesis intusschen herleeft in deze weder-verschijning harer eerste tafereelen in de rolle der Openbaring, ook uit de overige deelen van den Pentateuchus, uit Exodus en Numeri bij name, vinden zich in dat zelfde Boek ontzachlijke herinneringen en veelbetekenende voorstellingen in verheerlijkten vorm terug. Wijst niet die naam: Het Lam dat geslacht is, op den uittocht uit Egypte, die niet alleen Israëlitische historie, maar afbeelding voor alle de volken van een zoo veel hooger verlossing en van een zoo veel heerlijker uittocht is? Straks hebben wij uit denzelfden kring van tijden en gebeurtenissen hier de plagen van Egypte,¹ den doortocht van de Roode Zee en het Lied van Moses (XV: 2—4), voorts den tabernakel der getuigenis in zijne eenzelvigheid van beteekenis en inzetting met den later gebouwden tempel (ald. vs. 5—8). In twee andere Apocalyptische gezichten herleven voor de geheugenis van het verleden en het geloof der toekomst de stammen van oud-Israël, gelijk hunne duizenden en tienduizenden in het kamp in de woestijn, onder hunne twaalf stamhoofden en onder hunne twaalf onderscheidene bannieren, met de wolk- en vuurkolom Gods aan de spits en met Gods heiligdom in hun midden, bij Moses in zijn vierde Boek (Hoofdst. I en X) gemonsterd worden. In de Apocalypse zijn het (VII: 4—8) de twaalfduizend verzegelden uit elkeen der twaalf stammen bij name, beginnende met dien van Juda en eindigende met dien van Benjamin, voorts dezelfde honderd vier en veertig duizenden al te zamen, wederom later in het Boek (XIV: 1), die nu niet meer in de woestijn, maar op den berg Sion,

¹ Zie bladz. 221 en 221 boven.

en niet meer met het tijdelijk heiligdom in hun midden of met de tijdelijke wolkkolom aan hun hoofd, maar met en rondom het Lam door den Nieuw-Testamentischen Ziener ons voor oogen worden gesteld.

Wij zullen eerlang in nog andere, schoon altijd verwante betrekking, de Boeken van Moses in dat der Apocalypse hervinden. Eerst slaan wij ordeshalve nog den blik op de Oud-Testamentische Propheten, die nevens Moses, in dezen laatsten aller Bijbelsche Propheten herrijzen. Allereerst komt de koninklijke Psalmist hier in aanmerking, van wien de Ouderlingen met hunne koninklijke kroonen en citers bij de hymnen en psalmtoonen der gezaligden en verlost en eene treffende vertegenwoordiging zijn. David en Moses wisselen zich hier af. Gelijk Moses in dat overwinningslied bij de glazen zee, ¹ alzoo is David herkenbaar in die zevenvoudige lofzegging der Engelen (V: 12) en in die viervoudige van geheel het schepsel (V: 13), waarop de vier levende wezens voor den hemeltroon Amen zeggen en waarbij de Ouderlingen aanbeddend nedervallen. ² Psalmtoonen, Davidische en Jesaïaansche psalmtoonen, ³ maar tot hemelsche dondergalmen versterkt, en met den apocalyptischen grondtoon te zaâm gesmolten, zijn die lofzangen der vier levende wezens (IV: 8): Heilig, heilig, heilig is de Heere God, de Almachtige, Die was en Die is en Die komen zal, — en van die stemmen uit den hemel (XI: 15 en XII: 12): De koninkrijken der wereld zijn geworden onzes Heeren en Zijnes Christi en Hij zal als Koning heerschen in alle eeuwigheid, en: Hierom bedrijft vreugde, gij he-

¹ Openb. XV: 4, 5. verg. met 2 Mos. XV: 11—18.

² Verg. 1 Chron. XXIX: 10—20.

³ Jes. VI: 3. Ps. X: 16. XXIX: 10. XCIX: 1—3. CXVII. CIII: 20 en 21. CXLVIII: 1, 2. LXVI: 2. CXV: 13.

melen! en gij, die daarin woont, maar wee den-
genen die de aarde en de zee bewonen; — en van
die groote schare in den hemel (XIX: 1): Halleluja!
de zaligheid en de heerlijkheid en de eer en de
kracht zij den Heer onzen God, want zijne
oordeelen zijn waarachtig en rechtvaardig;
en wederom (vs. 5): Looft onzen God, gij al Zijne
dienstknechten! en gij die Hem vreest, beide
klein en groot! en wederom (vs. 6 en 7): Hallelu-
ja! want de Heer, de almachtige God, heeft
als Koning geheerscht. Laat ons blijde zijn
en vreugde bedrijven en Hem de heerlijkheid
geven.

Aan David intusschen niet alleen als Psalmist, maar ook
bepaaldelijk als Propheet, doen de Apocalyptische visioenen
en lofliederen herhaald en doorgaand gedenken. Een dier
voorstellingen, welke meer dan eens in de propheeyen der
Openbaring de toekomst en het koninkrijk van Christus
karakteriseert, is, als ons reeds bleek, dat woord van God
in den tweeden Psalm (vs. 8 en 9): Eisch van mij
en ik zal de heidenen geven tot uw erfdeel,
en de einden der aarde tot uwe bezitting. Gij
zult hen verpletteren met een ijzeren scepter,
gij zult hen in stukken slaan als een potten-
bakkersvat (Openb. II: 26, 27. XII: 5. XIX: 15).
Een kenlijke weêrklank van Psalm honderd en tien (vs. 1):
Zit aan mijne rechterhand tot dat ik uwe vij-
anden gezet zal hebben tot een voetbank uwer
voeten, ligt in de belofte aan den Overwinnaar in den
Brief tot den Engel van Laodicéa (Openb. III: 21): Ik
zal hem geven met mij te zitten in mijnen troon,
gelijk als ik overwonnen heb en ben gezeten met
mijnen Vader op Zijnen troon. En hoe in het oog
lopend is niet in de twee Apocalyptische tafereelen van

Hoofdstuk negentien, eene schitterende afspiegeling der heerlijkheid van den koninklijken Bruidegom, bezongen in Psalm vijf en veertig (vs. 3—8): Gij zijt veel schooner dan de menschenkinderen: genade is uitgestort in uwe lippen; daarom heeft u God gezegend in eeuwigheid. Gord uw zwaard aan de heup, o held! uwe majesteit en uwe heerlijkheid. En rijd voorspoedig in uwe heerlijkheid op het woord der waarheid en rechtvaardige zachtmoedigheid; en uwe rechterhand zal u vreeslijke dingenleeren. Uwepijlen zijn scherp, volken zullen onder u vallen; zij treffen in het hart van 's Konings vijanden. Uw troon, o God! is eeuwiglijk en altoos. De scepter uws koninkrijks is een scepter der rechtmatigheid. Gij hebt gerechtigheid lief, en haat goddeloosheid, daarom heeft u, o God! uw God gezalfd met vreugdeolie boven uwe medegenooten.

Met Moses en David, als propheten, levert ook de overige schaar van oud-Israëls Zieners en Zangers in pracht van kleuren en klanken elementen op voor de Apocalyptische beschrijvingen, zoo wel van de heerlijkheid als van de verdrukking der vrijgekochten van het Lam, — zoo wel der oordeelen Gods over het rijk der goddeloosheid en des Duivels, als der tijdelijke, maar ontzettende heerschappij van de machten der duisternis. Daniël, onder het Oude Testament de gewenschte man Gods geheeten¹, gelijk Johannes de geliefde discipel des Heilands onder het Nieuwe, levert, om dus te zeggen, den Apocalyptischen bodem, waarop verder, zoo uit Ezechiël als uit Zacharia, zoo uit Jeremia als uit Hoséa, zoo uit Jesaïa als uit Joël, de prophetische bouwstoffen hier wor-

¹ Dan. IX. 23.

den opgetrokken tot een gantsch nieuw geheel. Wat intusschen, onder het vele merkwaardige dezer samenstelling, hier tot zeer bijzondere aandacht noodigt, is de smelting of samenparing meermalen van twee of meer prophecyen des Ouden Testaments als tot vorming van een dubbel verrassend nieuw beeld of denkbeeld in de voorstellingen en tafereelen van het Boek der Openbaring. Van een dergelijke combinatie van onderscheidene op een zelfde oogenblik en in een zelfde gebeurtenis zich vervullende prophecyen, hebben wij reeds in het vierde Evangelie een treffend voorbeeld, ter plaatse waar, na het verhaal der beenbreking van de twee kwaaddoeners en der doorsteking daarentegen van des Heilands zijde met eene speer, het providentiële dezer zamentreffende bijzonderheden wordt toegelicht door eene combinatie van eigenlijk drie Oud-Testamentische prophecyen (XIX: 36, 37): De zedigen zijn geschied opdat de Schrift vervuld werde: »Geen been van Hem zal verbroken worden,» welke woorden zoowel op de uitspraak van eenen Psalm,¹ als op de Mosaïsche inzetting van het Paaschlam² te rug zien; en wederom zegt een andere Schrift:³ »Zij zullen zien in wien zij gestoken hebben.»

In het boek der Apocalypse hebben wij al dadelijk bij den aanvang (I: 7) een dergelijke combinatie van twee treffende en om dus te zeggen geheel de leer der toekomst beheerschende prophecyen; de plaats van Daniël (VII: 13): Er kwam een met de wolken des hemels als eens menschen zoon, en de even aangehaalde van Zacharia (XII: 10). Op soortgelijke wijze smelten in die schoone,

¹ Ps. XXXIV: 21.

² 2 Mos. XII: 46. en 4 Mos. IX: 12.

³ Zach. XII: 10.

hier reeds vroeger aangehaalde plaats ¹ der Apocalypse (VII: 15—17) onderscheidene prophetische beschrijvingen van Jesaia onderling en met een bekend psalmwoord te zamen. ² — Op gelijke wijzen leveren wederom elders prophecyeen van zes verschillende Schrijvers des Ouden Testaments: Jesaia, Ezechiël, Joël, Hoséa, Zephania en een psalmdichter, de elementen op, waaruit de ontzachlijke Apocalyptische schildering (VI: 12—17) is zamengesteld van de teekenen, die den dag der toekomst en des oordeels des Heeren onmiddellijk zullen voorafgaan: En daar werd een groote aardbeving, en de zon werd zwart als een hairen zak en de maan werd als bloed, en de sterren des hemels vielen op de aarde gelijk een vjgeboom zijne onrijpe vjgen afwerpt als hij van een grooten wind geschud wordt. En de hemel is weggeweken als een boek dat toegerold wordt, ³ en alle bergen en eilanden zijn bewogen uit hunne plaatsen, en de koningen der aarde, en de grooten en de rijken, en de oversten over duizend, en de machtigen en alle dienstknechten en alle vrijen verbergden zich zelve in de spelonken en in de steenrotsen der bergen, en zeiden tot de bergen en tot de steenrotsen: ⁴ Valt op ons en verbergt ons van het aangezicht des genen, die op den troon zit, en van den toorn des Lams. ⁵ Want de groote dag zijns toorns is gekomen, en wie kan bestaan? ⁶ — Elders wederom zagen wij van Jesaia en Ezechiël de hemelsche hieroglyphen of visioenen met versche heerlijkheid

¹ Bladz. 212 boven.

² Jes. IV: 6. XLIX: 10. XXV: 8. Psalm XXIII: 1, 2.

³ Jes. XIII: 10. XXIV: 23. XXXIV: 4. Joël II: 31. Ezech. XXXII: 7.

⁴ Jes. II: 19—21. Hos. X: 8. Zeph. I: 15.

⁵ Ps. II: 12.

⁶ Ps. LXXVI: 8.

weder optreden in het gezicht der vier levende wezens of dieren, die voor den troon van God het Heilig, heilig, heilig! dag en nacht zonder tusschenpozing aanheffen.¹ — Op deze en dergelijke wijs huwt zich in het Boek der Openbaring Oud-Testamentische prophecy aan prophecy, en vermenigvuldigen zich door die heilige zamenparing de beelden en zinnebeelden eener ontzachelijke, straks volheerlijke toekomst, ja, wordt ten slotte uit deze Oud-Testamentische prophecyen eene Nieuw-Testamentische geboren, in welke al de familietrekken harer gewijde Israëlitische afkomst te herkennen zijn en hunne rechten behouden, maar met éénen zelfstandig-individueelen trek daar te boven, die ze allen, om dus te zeggen, beheerscht en tot een eigen-dom en heilighdom der Evangelische bedeeling omzet.

Doch niet slechts in en door woorden heeft God onder de bedeeling des Ouden Verbonds de verborgenheden van het lijden en van de heerlijkheid, van het kruis en van de kroon van Israëls Messias, den Zoon Zijner liefde en Zijn persoonlijk Woord, laten aankondigen of aanduiden van den beginne. Hij heeft Hem met de velerlei eigenschappen en kenteekenen Zijner Godmenschelijken waardigheid, zelfvernedering, en wederverheerlijking als Koning, als Hoogepriester, als Propheet, als plaatsbekledende Lijder, als verzoenende offerande voor de zonde en van Israël en van de wereld, aan de vaderen van ouds, aan de nageslachten tot in verte van eeuwen, laten voorstellen door allerlei oud-patriarchale reeds zoo wel als Mosaische inrichtingen, plechtigheden, schaduwbeelden van diep gaande bedoeling en verhevene beteekenis. Wij bevinden ons hier op het terrein dier typische en symbolische Godgeleerdheid, bij onze oude Uitleggers zoo zorgvuldig beoefend,

¹ Openb. IV: 3; 6—8. verg. met Jes. VI: 2, 3 en Ezech. I: 4 en volg.

maar, gelijk het bij een later geslacht wel meer is gegaan, na misbruik en overdrijving door feilbare mensen, door even feilbare mensen, in rechtstreeksche tegenspraak met het onfeilbare Godswoord, onwaardig achteruitgezet, verworpen, bespot. Sedert is men ook van dit onbillijk en ongeestelijk vooroordeel althands begonnen genezen te worden, het zij door de nieuwste denkbeelden op het punt van symboliek der oude Oostersche Godsdiensten in het algemeen, en door eenen arbeid als die van eenen K. C. W. F. Bähr over de symboliek bepaaldelijk van de Mosaische voorgelicht, het zij (daar bestond althands aanleiding toe) door de mythische droomen van eenen Strauss op het wezenlijke spoor der aloude typiek te rug gebracht. ^E

Voor de genen althands, die in het plan van Gods openbaringen onder Oud en Nieuw Verbond hoogere wijsheid en eenheid en harmony meenen te moeten onderstellen, kan in het aloude denkbeeld (al ware het ook niet zoo uitdrukkelijk door den Heer zelve en Zijne Apostelen erkend en aan de hand gegeven) eener opzettelijke voorafschaduwung onder het Oude Verbond van de hoogste wezenlijkheden des Nieuwen niets onwaardigs of ongerijmds gelegen zijn. Is niet afspiegelen en wederafspiegelen van het ééne werk van God in het andere, van de ééne Godsgedachte in de andere, op het gebied der zichtbare en der zedelijke wereld overal waarneembaar? Was de standvastige te rug keering van een zelfde grondgedachte niet zoo wel in de werken Gods, als in dat van den naar Zijn beeld geschapen mensch, het kenmerk van ouds eener diepere eenheid van plan en bedoeling? Hoe zou het ons dan mogen bevreemden, dat, gelijk in de wonderen die teleskoop en mikroskoop voor het menschelijk oog ten toon spreiden, alzoo ook in die wereld, waarvan de Heilige Schrift getuigenis en geschiedenis bevat, één zelfde alles beheerschend en bestemmend denkbeeld, telkens te

rugkeerend , zich in de onderscheidene tijdperken harer ontwikkeling , in alle de deelen van haar samenstel openbaar maakt ? Dat groote denkbeeld is het samenhangend geheel des Ouden Testaments , in de Christus , de Zoon van God , die in de wereld komen zoude . Van dien Christus spreken niet alleen enkele afzonderlijke prophetische plaatsen , maar van Hem , als van hunne noodzakelijke onderstelling gaan alle de openbaringen en bedeeelingen Gods van het eigen oogenblik , dat de zonde in de wereld kwam , uit , — van Hem ging geheel de Oud-Testamentische vóórtijd , met al zijne Goddelijke inrichtingen en bedeeelingen , menschelijke personen en gebeurtenissen , zwanger . Elk dier menschen Gods , die van den beginne in de historische Schrift des Ouden Testaments in eenig bijzonder opzicht van hunne medemenschen onderscheiden worden , draagt een iegelijk aan zijn eigene plaats en naar zijne eigene gave of roeping , eene gelijkenis met Hem , die alle hunne eigenschappen en kenmerken en gaven en waardigheden in de hoogste mate en zonder zonde moest bezitten , en het ideaal daarvan in zich zelve verwerklijken . Een tweede , maar hooger Adam , een gantsch vleklooze en in Zijn bloed van betere dingen dan Abel sprekende Abel , een meerder en heerlijker dan Melchisedek , en Isaac , en Juda , en Joseph , en Moses , en David , en Salomo , en Hizkia , en Zorobabel , werd aangeduid , werd vóór-geschaduwd voor eene toekomst , die in het Evangelie hare vervulling aanvangt , door een iegelijk dezer mannen , wier beteekenis alzoo te gelijk eene prophetische en eene historische is . En gelijk door deze personeele typen , gelijk men ze noemen mag , alzoo was de Christus , Zijn werk en Zijne offerande , Zijn koninkrijk en komst en wederkomst , binnen de grenzen van Gods afgezonderd volk Israël door allerlei reële typen of zinnebeelden , in voorwerpen en inzettingen , insgelijks te voren afgebeeld en

als afgekondigd. Zoo lag er in het harmonisch samenstel der Mosaïsche Sabbathdagen en nieuwe manen, Sabbathweken en Sabbathjaren en jubeltijden, Paasch- en Pinkster- en Nieuwjaar-, Verzoening-, en Oogst- of Loofhuttenfeesten, een symbolisch-prophetische verkondiging van de tijden des Messias, die komen zoude in tweederlei zeer onderscheidene bedeeeling der eeuwen. Zoo had Israël een in het midden der volken afgezonderde woonplaats, en in het midden van die woonplaats een heiligdom (tabernakel in de woestijn, tempel te Jerusalem), van welk heiligdom wederom het heilige der heiligen, en daarin de Ark des Verbonds met het verzoendeksel boven zich en de Wet van God in zijn binnenste, ten brand- en middenpunt gesteld was van geheel de inzetting, waarvan wederom sleutel de Christus is des Nieuwen Testaments. Wederom stond in verband met dat heiligdom een geheele schaar en gewijde ordening van bedienaars des heilighdoms, Nethinim en Leviten, ondergeschikt aan Priesters, offeraars van geslachte dieren, van olie, wijn, en reukwerk, en in het midden en als middenpunt wederom van die allen, en als middenpersoon, in die aloude vóórschaduwende Godsbedee-ling, tusschen God en Israël, de Hoogepriester uit Aron, het voorbeeld en type, in zijne gantsch éenige waardigheid, altijd wederom van Christus, dien Hoogepriester niet uit Aron, maar uit Juda en David, Hoogepriester-Koning alzoo, Hoogepriester naar de orde van Melchisedek¹. Eindelijk ook de offeranden van reine en volkomene dieren, op velerlei wijzen en bij velerlei gelegenheden geofferd, onder welke bij uitnemendheid het lam van het Paaschfeest en de zondebok op den grooten Verzoendag, symboliseerden wederom eene hoogere eeuwig geldige en daarom nimmer meer te herhalen offerande, die van Christus,

¹ Ps. CX: 4. Hebr. V: 6. VII.

zonde gemaakt en vloek geworden in de plaats en tot ontheffing van zondaren, vlekkeloos Lam geslacht voor de zonde van Israël en van de volken, — voor de zonde der geheele wereld.

Het Boek der Openbaring in zijne veelsoortige en veelzijdige wederopneming en verheerlijking der Oud-Testamentische elementen bepaalt zich daarom dan ook niet bij het geschreven prophetisch woord, maar strekt zich uit tot het beschrevene patriarchale, Mosaïsche, en Israëlitische symbool. In zijne hoog heerlijke visioenen is het als of hij dat hemelsche oorspronkelijk voor oogen heeft, hetwelk aan Moses voor den bouw des tabernakels, aan David voor dien des tempels, van God getoond werd.¹ Wij hervonden hier alreeds, bij het overzicht des geheels van het Boek, in den voor het oog des Zieners geopenden hemel, zoo den tabernakel der getuigenis en den tempel vervuld met rook uit de heerlijkheid Gods, als de Ark des verbonds en het reukwerk der gebeden der heiligen.² Wij zagen in dat zelfde Boek ook reeds vroeger feesten als een Paasch- en Loofhutten- en hoog heilig Bruiloftsfeest in dien zelfden apocalyptischen hemel gevierd.³ Wij zagen, even als in geheel de schaduw-offerdienst des Ouden Testaments den Christus die te komen stond, alzoo ook in de schitterende heerlijkheid der tafereelen van de Openbaring, wederom den Christus, die op nieuw te komen staat, — als het geslachte Lam te gelijk en de Herder-Hoogepriester, de doorstoken Zoon des menschen en de in alle eeuwigheid levende, wiens naam is de Eerste en de Laatste.⁴

¹ 2 Mos. XXV: 40 en 1 Kron. XXVIII: 19. Hebr. VIII: 5. volg.

² XV: 5, 8. verg. met 1 Kon. VIII: 10, 11. Openb. XI: 19. V: 8.

³ Bladz. 96, 97.

⁴ V: 6. I: 7, 13, 17, 18.

De beschouwing dier Oud-Testamentische typiek en symboliek, gelijk ook zij werden opgenomen in het Boek der Nieuw-Testamentische Apocalypse, brengt ons nog eenige oogenblikken tot de beteekenis der getallen op dat zelfde gebied te rug. Daar is eene Bijbelsche symboliek ook van cijfers. Wij beschouwden bij het begin dezer afdeeling de getallen der Apocalypse nog slechts uit het oogpunt der symmetrie van haar zamenstel, en alzoo eener innerlijke harmonie met zich zelve; thands werpen wij nog gaarne eenen blik op de symbolische beteekenis harer getallen, zoo als zij die wederom ontfangt en te rug geeft als afspiegeling van de Schriften des Ouden Testaments.

En hier hebben wij dan vooreerst het cijfer: een, als symboliseerende die allerhoogste en volmaaktste éénheid, welke geen andere dan de Godheid zelve is. Bij de oude Heidensche wijsgeeren, bij de Spinosistische richting van sommige latere, bij name hedendaagsche wijsgeeren, verbasterde dit eenheidsbegrip in een pantheistisch een en al, dat met de oud-Mosaïsche, echt Israëlitische opvatting van Gods eenheid in rechtstreekschen strijd ligt. De éénig wezenlijke, Gods persoonlijk bestaan onderstellende éénheid van den in het oude Jodendom en in het eeuwig Evangelie geopenbaarden God, vormt met de wereld buiten Hem geene éénheid, gelijk het Pantheïsmus wil, maar een onderscheiden tweeheid. God en de wereld zijn bij Moses, zijn in elke niet-Pantheïstische Godsdienst of wijsbegeerte, niet een maar twee.

Even als intusschen die wereld, in strenge onderscheiding van het Goddelijk wezen, in zich zelve wederom geen afgetrokkene eenheid, maar een oneindige veelheid en verscheidenheid is, zoo is ook evenmin het Goddelijk wezen, de God van Moses zoowel als van het Evangelie, eene afgetrokkene eenheid, maar eene eenheid die leeft

en zich beweegt in de drieheid. Van daar bij alle volkeren der wereld en wijsgeeren der Oudheid die hooge en geheimzinnige beteekenis van het drietal, met recht door Bähr genoemd: »het eigenlijk Goddelijk getal, het merkteeken of handzegel van het Goddelijk wezen, van de Goddelijke natuur als zoodanig.”¹ Dezelfde God die in Israël wordt uitgeroepen als de Heer onze God, die een éénige Heer is,² zegent dat zelfde Israël als de Heer, — de Heer, — de Heer,³ — gelijk de Seraphim en heiligen daarboven Hem verheerlijken: Heilig, heilig, heilig.³

Het is opmerkelijk dat, terwijl èn in de Evangeliën, vooral dat van Johannes, èn in de Brieven van Paulus op zoo velerlei wijs met nadruk op de éénheid wordt gewezen,⁴ in het Boek der Openbaring (dat Boek van bij uitnemendheid concrete beschouwing) de éénheid, om dus te zeggen op den achtergrond treedt, om zich te toonen en als ware het te ontvonwen òf in de Goddelijke drieheid, òf in het geheiligd zevental. Dus hebben wij hier den Apostolischen genade- en vredegroet in zijne volle drievuldige ontwikkeling (I: 4—7) niet slechts, maar draagt wederom in de onderscheidene deelen van dien groet God de Vader (vs. 4) den drievuldigen naam van: Hij die is en die was en die komen zal; en (vs. 5) Jesus Christus den drievuldigen titel van getrouwe Getuige, Eerstgeboren uit de dooden, Overste der koningen der aarde, terwijl de Heilige Geest (vs. 4) hier insgelijks niet in Zijne éénheid, maar in Zijne zevenvoudigheid aangeduid en verheerlijkt wordt.

¹ 5 Mos. VI: 4.

² 4 Mos. VI: 23—27.

³ Jes. VI: 3. verg. Ps. XCIX: 3, 5, 9.

⁴ Marc. XII: 29. Joh. XVII: 3 en eld. 1 Cor. VIII: 4. Eph. IV: 4—6.
1 Tim. II: 5.

Het zevental is het cijfer der volheid, der volkomenheid. Volheid of overvloed van gaven of krachten, — volkomenheid of voldragenheid van tijden, wordt in de Schrift zoo des Ouden Testaments als der Nieuw-Testamentische Apocalypse door dat van ouds en overal gewijde zeven uitgedrukt. Het is de volkomenheid uit God, gelijk de drieheid de volkomenheid in God is. De zeven Geesten zijn in het Boek der Openbaring een zelfde Heilige Geest, welke God is, maar in Zijne werking op, en in Zijne mededeeling aan geschapene wezens. Zien wij ook hier wederom Moses en den Schrijver der Apocalypse in naauwe betrekking tot elkander, in hoorbare harmony met elkander. In het allereerste Mosaïsche verhaal wordt geheel de loop der tijden voor wereld en menschheid geregeld naar dat zevental van dagen, waarin de schepping gewrocht en volbracht werd, en waarvan de sporen overal bij de volken, ook buiten Israël, gevonden worden. ^o Uit de afzondering en heiliging van den zevenden dag, ontwikkelen zich bij Moses verder zoo de Sabbaths- en jubeljaren, als de indeeling der groote hoogtijden en hunne onderscheidene offeranden. Datzelfde zevental keert verder telkens bij de inrichting van Tabernakel en Godsdienst, in de verdere geschiedenis van Israël, bij zijne latere Propheten, in allerlei richting en betrekking te rug. ¹ Hoe nu de geheele indeeling, zoo wel als de inhoud en bijzonderheden van het Boek der Apocalypse op het zevental telkens uitkomt, bleek ons. De wijziging zelve, voorts, die b. v. het Mosaïsche symbool, dat in den Tabernakel uit eenen gouden kandelaar met zijne zeven lampen bestaat, van het Apocalypische visioen, waarin het zeven afzonderlijke kandelaren zijn, onderscheidt, doet zoo

¹ 2 Mos. XII: 15. XXIX: 37. 3 Mos. IV: 6. 3 Mos. XXIII: 34. 5 Mos. XVI: 9. Jos. VI: 4—15. 2 Kron. VII: 8. enz.

wel de eenheid der grondgedachte, als de verscheidenheid der bedeelingen uitkomen. ¹

Het twaalfstal mede is een veelbeduidend cijfer in geheel de Oud-Testamentische wereld, en in de wederafspiegeling harer verschijnselen, — de voortzetting, ontwikkeling, vervulling harer grondgedachten, in de Apocalypse. De grondslag of, wil men liever, de sleutel ligt wederom in Genesis: de zonen van Jacob, de eerste stamvaders van het Israëlitische volk, na het drietal hunner patriarchen, waren twaalf. Zekerlijk ook dit twaalfstal was niet toevallig of willekeurig, maar lag, naar eene zich veelzins aanbevelende onderstelling in die zelfde combinatie van vier en drie, met elkander vermenigvuldigd, die door eenvoudige optelling het zevental voortbrengt. ² Doch voor ons doel is ook hier ter plaats de eenvoudige historische afkomst van het twaalfstal genoegzaam tot toelichting zijner latere verschijning in geheel de Schrift, en zijner wederverschijning, bij name, in het Boek der Openbaring. Het twaalfstal dan nu van Israëls stammen en stamvaders hervindt zich, gelijk in de twaalf edelgesteenten van den borstlap en de twee sardonixsteenen, met insgelijks daarop gegraveerde namen der stammen, van de schouderbanden des Hoogepriesters, ³ — alzoo ook in de twaalf steenen, die door twaalf mannen ter gedachtenis van den overtocht der Jordaan, op Josuaas bevel, in die rivier geplaatst werden, ³ — in de twaalf steenen van Elias altaar, ⁴ — straks onder het Evangelie in het twaalfstal der Apostelen, aan welke, in de wedergeboorte, wanneer de Zoon des menschen zal

¹ Openb. I: 13. verg. met 2 Mos. XXV: 31—37. XL: 24, 25. Zach. IV: 2.

² 2 Mos. XXVIII: 9—29.

³ Jos. IV: 2 en volg.

⁴ 1 Kon. XVIII: 31. verg. Hand. der Apost. XXVI: 7.

gezeten zijn op den troon zijner heerlijkheid, toegezegd is van den Heer het zitten op twaalf troonen, oordeelende de geslachten Israëls; ¹ — en eindelijk in het Boek der Apocalypse, in de twaalf poorten van het nieuwe Jerusalem, bewaard doortwaalf engelen, en ten opschrift dragende de namen der twaalf geslachten Israëls, terwijl op de twaalf fundamenteen, ieder wederom versierd met edele gesteenten, gegraveerd zijn de namen der twaalf Apostelen des Lams (XXI: 11—21). Vroeger in het Boek zagen wij die twaalf geslachten met hunne eigene Oud-Testamentische namen uitgedrukt en elk tot twaalf duizend vermenigvuldigd, te zamen honderd vier en veertig duizend, verzegelden van den Vader, en getrouwe volgers, uitmakende het heirleger van het Lam (VII. 1—8. XIV: 1).

Het viertal in de Apocalypse staat mede met dat van Oud-Testamentische, prophetische zoowel als historische, tafereelen in harmony en overeenkomst van beteekenis. Eene richting of uitbreiding, eene openbaring of bekendmaking naar alle zijden, wordt door dit getal gesymboliseerd, hetwelk reeds in dien zin de beschrijving karakteriseert evenzeer der rivieren van het Paradijs, ² en der snoeren van het opperkleed van den Israëliet, ter gedachtenis aan de geboden van Jehova, ³ en der eindén der aarde of der streken des hemels in den droom van Daniël, ⁴ en der hemelsche dieren bij Ezechiël ⁵. In het Openbaringsboek toch insgelijks vinden wij niet slechts dat zelfde viertal, in de levende wezens die de Verlosten in den

¹ Matth. XIX: 28. Luc. XXII: 30.

² 1 Mos. II: 10—14.

³ 5 Mos. XXII: 12 verg. met 4 Mos. XV: 33.

⁴ Dan. VII: 2.

⁵ Ezech. I: 5 en volg.

hemel mede vertegenwoordigen, te rug (IV: 6 en verder telkens), maar ook, met de beteekenis eener werkzaamheid naar alle zijden, in de vier Engelen, die (VII: 1) de vier winden der aarde te rug houden, en (IX: 14, 15) ontbonden worden om op den gezetten tijd Gods een gedeelte der menschen te dooden. Verwant is de beteekenis der uitdrukkelijke vermelding (XXI: 16) dat de stad, het nieuwe Jerusalem, vierkant lag.

Het getal veertig komt, afzonderlijk of zuiver, in het Boek der Openbaring niet voor. Het is in de overige Schriften des Bijbels een getal dat voorbereidingstijden kenmerkt. Dus, b. v. de veertig dagen en nachten door Moses op Sinäi doorgebracht met God, eer hij op nieuw van daar met de tafelen der Wet in de hand en met een glinsterend aangezicht voor het volk van Israël verscheen;¹ — insgelijks de veertig dagen en nachten van Elias loop in de woestijn, eer hem bij Horeb het aangezicht des Heeren ontmoette,² — vooral ook de veertig dagen en nachten van des Heilands vasten en verblijf met de wilde dieren in de woestijn, eer Hij de drie laatste verzoeken van Satan afsloeg.³ Dus ook, onder meer, de veertig jaren in het bijzonder van Israëls omzwerving vóór zijne inbezitneming van het beloofde land. — Dit veertigtal van voorbereiding moet geenszins opgevat worden als een vertiendubbeld viertal, maar veeleer als een rond getal voor twee en veertig, dat is, zes maal het zevental. Daar nu volgens het geblekene omtrent de beteekenis van het getal zeven in het geheel, ook een zevende zevental in het bijzonder op het denkbeeld van vervulling wijst, zoo ligt noodwendig in die zes voorafgaande zeventallen het denkbeeld van voorbe-

¹ 2 Mos. XXXIV: 28—35.

² 1 Kon. XIX: 8.

³ Matth. IV: 1 en volg.

reiding of rijpwording tot de vervulling. Zoo vinden wij dan ook dat cijfer van twee en veertig (dat is, driemaal veertien) met nadruk opgemerkt door Matthéus (I: 17) in het getal der geslachten van Abraham tot Christus. Datzelfde volle twee en veertigtal ontmoetten wij insgelijks reeds¹ in het Boek der Openbaring (XI: 2. XIII: 5), alwaar de twee en veertig maanden (of twaalf honderd zestig dagen van Hoofdst. XI: 3 en XII: 6) tijden zijn van groote verdrukking, ongetwijfeld, maar te gelijk van voorbereiding tot de tijden, gelijk de Schrift ze ergens noemt, van verkoeling.²

Van het getal: vier, hetwelk ons tot deze korte aanwijzing der beteekenis van het veertigtal leidde, dalen wij weder af tot het tweetal. Van den beginne der Schrift, van de eerste beschrijvingen af der schepping, vinden wij die groote en allereerste verdeeling van alle dingen in tweeën; hetzij hemel en aarde, licht en duisternis, dag en nacht, de zee en het drooge, de man en de vrouw. In die tweeheid kan natuurlijk evenzeer het begrip van samenstemming en samenwerking als dat van tegenstelling en strijd liggen. Sedert de intrede der zonde in de wereld, brengt uit den aart der zaak het tweetal veelal het laatstbedoelde denkbeeld mede. Eene dergelijke tweeheid is al dadelijk na den val, die van het Zaad der vrouw en van het zaad der slang, — later, bepaaldelijk in het Nieuwe Testament: de kinderen van God en de kinderen des duivels; — insgelijks de tweeheid van Christus en den Antichrist, in het Boek der Openbaring gesymboliseerd als die van het Lam van God en het Beest uit de zee of uit den afgrond; waarmede overeenstemt die van Jerusalem de bruid, en van Babel de hoere. Eene tweeheid van samenstemming en samen-

¹ Bladz. 215, 216 boven.

² Hand. der Apost. III: 19.

treffing, daarentegen, is b. v. die van het getal van getuigen, in wier mond, volgens Moses, alle waarheid bestaan zal. Zoodanig een tweetal getuigen zijn bepaaldelijk in het Nieuwe Testament zoo wel Moses en Elia op den berg der verheerlijking, als in het geheel de twee aan twee uitgezondene Apostelen en discipelen.¹ Een dergelijk tweetal van getuigenis biedt het Boek der Apocalypse aan in die twee propheten, naar de gelijkenis (als wij reeds zagen) van Moses en Elia², die gedurende twaalf honderd zestig dagen zullen propheteeren en daarna gedood maar straks ten hemel opgenomen worden (XI: 3—12), en die ter zelfder plaats ook genoemd worden de twee olijfboomen en de twee kandelaren die voor God staan.³ Tegenover dat tweetal des lichts hebben wij in dat zelfde Boek ook een naauw verbonden tweetal der duisternis, t. w. het Beest uit de aarde met de twee hoornen of de valsche Propheet, die het Beest, dat uit de zee was, ter zijde staat met zijne valsche wonderen (XI: 18), maar straks met hem in den poel des vuurs wordt geworpen.

Minder bestemd van symbolische beteekenis schijnt het getal vijf te zijn. Als scheiding ter helft van het tiental, heeft het in de gelijkenis der tien maagden bij Matthéus (XXV: 5), die den Bruidegom te gemoet waren gegaan, door de tegenstelling alleen iets karakteristieks. Geen andere meer bijzondere beteekenis dan de helft van een merkwaardig tiental heeft het insgelijks in de gelijkenis van de talenten bij Lucas (XIX: 16, 17). In de Openbaring (IX: 5, 10) geeft het vijftal der maanden van het oordeel der sprinkhanen als scorpioenen eene

¹ Luc. X: 1. Pred. IV: 9, 10.

² Bladz. 216 boven.

³ Zach. IV: 11—14.

gelijkenis daaraan met den duur van den zondvloed, die (1 Mos. VII: 24) de overhand had over de aarde juist zoo lang, d. i. honderd vijftig dagen.

Van meer bestemde beteekenis achten wij de getallen tien en zes. Zagen wij in het drietal het symbool van Goddelijkheid, in het zevental dat van volheid of volkomenheid in Gods tijden of werken, in het twaaltal dat van fundamenteele vastheid en duurzaamheid, de getallen tien en zes schijnen in de Schrift met denkbelden, juist omgekeerd, òf van onheil en oordeel, òf van onvolkomenheid en alzo elende, gepaard te gaan.

Tien is het getal der Egyptische plagen; tien in dit Boek der Apocalypse is dat der dagen van verdrukking voorzgd aan de Gemeente van Smyrna (II: 10); tien, bij den Propheet Daniël, het getal der gelijkbeteekenende teenen van het Beeld (II: 33, 34) en hoornen van het Vierde Beest (VII: 10, 20, 24), en in de Apocalypse insgelijks van de hoornen van het Beest en van zijne diademen (XII: 3. XIII: 1 en XVI: 12.) x

Wat eindelijk het zestal aangaat, juist zijne plaats, even vóór het zevental, maakte het bij uitnemendheid geschikt om in tegenstelling van dat volle en heilige zeven een symbool te zijn van onvolkomenheid, en van daar van ellende. Is het zevende tijdperk het cijfer der bevrijding, des triums, des heils en des vredes, uit den aart der zaak moest het zesde dat van de voorafgaande crisis, nood, en als barenswee zijn. Zie ook hoe de meest ontzettende, maar tevens beslissende toestanden en oordeelen, in de Apocalypse beschreven, juist onder het zesde zegel, de zesde bazuin, de zesde fiool hare plaatse vinden. ¹

¹ Openb. VI: 12—17. IX: 13—21. X: 1—6. XVI: 12—16. verg. met vs. 17.

Hebben wij werkelijk in het getal: zes een apocalyp-tisch symbool voor het denkbeeld van voorbereidende critische ellenden, verschrikkingen en oordeelen, die het laatste apocalyptische tijdvak, dat van 's Heeren toekomst en heerlijkheid en den algemeenen zegen en vrede op aarde, moeten voorafgaan, dan ligt daarin eene misschien lang voorbijgeziene bijdrage tot de oplossing van het raadsel (XIII: 17, 18) van het cijfer of getal van het Beest, te weten dat van zes honderd zes en zestig. Ik moet bekennen, dat geen der oplossingen die van dit raadsel tot hiertoe beproefd zijn, mij voorkomt het hart der zaak getroffen te hebben. Te beginnen met de gissing van Irenéus in de tweede eeuw, die in dezen jongsten tijd wederom grootelijks bij de Wette ¹ bijval vond, en volgens welke de naam Lateinos (Latinus) als aanduiding der Romeinsche heerschappij zou bedoeld zijn, ¹ komt het mij voor, dat bij alle de voorgestelde oplossingen in elk geval niet gelet is op het symbolisch karakter van het zestal in het Boek. Reeds de combinatie van drie zessen, in tegenstelling van het gewijde en zegenrijke der zevenen, heeft, naar het hier gestelde beginsel, iets bij uitnemendheid karakteristieks ter aanduiding der tijden, heerschappij, of persoon van dat Beest, hetwelk, even vóór de komst van 's Heeren koninkrijk in heerlijkheid, over de aarde zal woeden. Eer men den eigen menschen-naam of titel meene gevonden te hebben, die volgens de aangehaalde plaats der Apocalypse het Beest onderscheiden moet, kan het inachtnemen der opmerking toch wel niet onnut zijn, dat die naam in naauw verband waarschijnlijk zal moeten staan met het getal van 666, ook als cijfer, symbolisch cijfer, beschouwd. Het denkbeeld voorts

¹ In het Grieksch als in het Hebreeuwsch worden getallen door middel van letters te kennen gegeven. De letters van dat Grieksche woord *λατεινος* (Lateinos), als cijfers met elkander opgeteld, geven het getal van 666.

nog van Bilderdijk, dat aan eenen naam of namen hier gedacht moet worden, wier initialen zouden zijn die Grieksche letters χ ξ ς , waarvan de waarde als cijfer 666 is, ofschoon de toepassing daarvan minder gelukkig was, χ zou evenwel aanleiding kunnen geven tot het vinden der ware oplossing, vooral dan ook, wanneer het op eigenaartige wijze gecombineerd werd met de hier aangedrongene beteekenis van het onzalig cijfer als symbool.

Wij hebben nog een enkel, doch hoog belangrijk cijfer in dit overzicht te gedenken. Het is dat van duizend, van welks meer of minder letterlijken zin in het twintigste Hoofddeel van dit Boek voor onze geheele beschouwing van den inhoud zoo veel afhangt. Het moet later hier gantsch opzetlijk ter spraak komen. In overeenstemming met het bepaalde oogmerk dezer afdeeling doen wij hier alleenlijk opmerken, hoe ook dat duizendtal jaren, op hetwelk t. a. p. tot zesmaal toe achtereen nadruk wordt gelegd, zijne correspondentie heeft met een Oud-Testamentisch cijfer, waaruit het wellicht op treffende en met geheel het zamenstel dezes Boeks harmonische wijze, wordt toegelicht: Duizend jaren zijn in uwe oogen als de dag van gister! zong de Dichter van den negentigsten Psalm. In het Nieuwe Testament vinden wij ergens die uitspraak overgenomen en uitgebreid en toegepast op de verwachting der laatste dagen (2 Petr. III: 7—9): Deze eene zaak zij u niet onbekend, geliefden! dat één dag bij den Heer is als duizend jaren, en duizend jaren als één dag. In het Boek der Openbaring mag insgelijks in de voorstelling van dat duizendtal jaren, waarmede hare tafereelen zich besluiten, dezelfde gedachte gezegd worden door te schemeren. Naar die opvatting zou deze groote dag des Heeren, waarop misschien reeds van den beginne het Boek

(I: 10) door een soort van typische betrekking wijst, zich op des te eigenaartiger en harmonischer wijze oplossen in de duizend jaren van zijn slot.

Dat, voorts, het cijfer duizend, vooral in deze zijne symbolische beteekenis, geen afgerond getal van tien maal honderd behoeft te beteekenen, maar als een onbepaald groot aantal jaren en eeuwen is op te vatten, kan niet alleen met betrekking tot de duizenden en tienduizenden van Hoofddeel vijf (vs. 11), en de twaalf-, mitsgaders de honderd vier en veertig-duizend van Hoofdstuk zeven (vs. 5—8) en Hoofdstuk veertien (vs. 1), maar ook met betrekking tot den duur dier regering van Christus met Zijne heiligen, welke in Hoofddeel twintig voorzeggd is, zonder eenig bezwaar worden aangenomen ook door hen, die overigens aan de letterlijke, of liever reëele opvatting dier prophecy zijn toegedaan.

XII.

HET BOEK DER APOCALYPSE. DE AART DER HARMONYEN VAN ZIJN
ZAMENSTEL, NADER TOEGELICHT DOOR EEN BLIK OP DE DRIE
EERSTE HOOFDSTUKKEN.

Ontbind, of het ware chemisch, de bestanddeelen des Nieuwen Testaments, en gij verkrijgt als grondstof de beloften, de voorstellingen, de gedachten van het Oude; nergens intusschen zoo kenlijk en tastbaar als in dit Boek der Apocalypse, waarin voorts, als door eene wederopwekking ook van geheel het aloude tot een nieuw en verheerlijkt toch identisch lichaam, een Oud-Testamentische wereld herleeft, maar zoo als zij alleen onder een ten volle ontwikkelde Evangelische bedeeeling bestaanbaar is.

Luister met ingespannen aandacht naar de bovenaardsche zang- en harptoonen der Apocalypse, en gij hoort er al de hooge en schoone melodyen van vroegere en latere Godsgezanten en Propheten, tot een evenwel geheel oorspronkelijke symphonie herschappen, in te rug.

Beschouw aandachtig de rijk gemengde kleuren van dat zelfde verwonderlijke Boek aan het slot aller Bijbelboeken, en gij hebt voor u een schitterende mosaïek, neen! liever een levend prisma, zamengesteld uit de onderscheidene glansen en wederglansen der edelgesteenten van Oud en Nieuw Testament, zijn eigene kleinoden daaronder begrepen.

In de groote trekken zagen wij in onze vorige Afdeeling iets van de wezenlijkheid dezer karakteristieke samenstelling der Apocalypse, met de erkenning en toepassing waarvan reeds een belangrijke stap gedaan is beide tot het begrip des geheels en tot het verstand der bijzonderheden van het Boek. Volzin voor volzin, woord voor woord, en tot in zijne fijnste graveerselen nagegaan, ontleed, met zich zelve zoo wel als met de samenstemmende uitspraken der Oud- en Nieuw-Testamentische Voorgangers vergeleken, zal het ons steeds zekerder en duidelijker tot gelijke resultaten voeren. Hiervan moge tot eene proeve dienen het navolgende overzicht van den inhoud der drie eerste Hoofdstukken, bevattende, na de Inleiding voor geheel het Boek, het eerste Gezicht, den gewijden Schrijver te beurt gevallen, ter inleiding van de opschrijving der Zeven Zendbrieven, — vervolgens de Brieven zelve.

I: 1. De openbaring van Jesus Christus, die God Hem gegeven heeft om Zijnen dienstknechten te toonen de dingen die haast geschieden moeten, en die Hij door Zijnen Engel gezonden en Zijnen dienstknecht Johannes te kennen gegeven heeft.

Zoo schreven ook de aloude Propheten den titel voor de rolle hunner openbaringen, b. v. Jesaïa (I: 1): Het gezicht van Jesaïa hetwelk hij zag.¹ Maar hier wordt tusschen God en den Ziener de Middelaar Jesus Christus uitdruklijk genoemd. Hij, wien de Vader alle dingen toont die Hij doet, die wat Hij bij Zijnen Vader gezien heeft, spreekt,² ontfangt deze laatste en hoogste Openbaring van Zijne eigene en des werlds

¹ Verg. Jer. I: 1, Ezech. I: 1. Hos. I: 2. Amos I: 1. Obadja I: 1 enz.

² Joh. V: 20 en VIII: 38.

toekomst, van God, om die door Zijnen Engel te toonen aan Zijnen dienstknecht Johannes en door dezen mede te deelen aan Zijne overige dienstknechten. Dien Engel, (het voornaamwoord: zijn ¹ moge hier ter plaatse met geheel dit gedeelte van den volzin op den Vader of op den Zoon zien) vinden wij vooral en bij herhaling wederom aan het slot des Boeks te rug (XXII: 8 en 16), alwaar Jesus hem bepaaldelijk Zijnen engel noemt. Ook de melding der dienstknechten van den Heer, den God der heilige propheten wordt aldaar herhaald (vs. 6). Ook de naam van Johannes, straks op nieuw bij den aanvang der beschrijving van het visioen (vs. 8) gemeld, keert tegen het eind des Boeks te rug: Ik, Johannes, die ook uw broeder ben, — Ik Johannes, zag de heilige stad, enz. (XXI: 2. verg. XXII: 8).

Vs. 2. Dewelke het woord Gods betuigd heeft en het getuigenis van Jesus Christus, al wat hij gezien heeft. Om dat woord en om dat getuigenis bevond de Ziener zich op het eiland Patmos (vs. 9). De om het getuigenis van Jesus en om het woord Gods ter dood gebrachten zullen, bij name, met Christus leven en heerschen als koningen de duizend jaren (XX: 4); gelijk dezelfde martelaren ook vroeger onder het vijfde zegel (VI: 9) om het woord Gods en het getuigenis dat zij hadden, gezegd werden gedood te zijn (verg. XII: 17. XIX: 10). — Hetgeen wij gezien hebben; dus kenmerkt Johannes in den aanhef des eersten Briefs het in het vleesch verschenen Woord des levens (I: 1). Hier is: al hetgeen hij gezien heeft de openbaring, de wederverschijning van dat vleesch geworden Woord in heerlijkheid.

Vs. 3. Zalig is hij die leest en zijn zij die hoo-

¹ Gr. *αὐτοῦ*.

ren de woorden dezer prophecy, en die bewaren hetgeen in dezelve geschreven is. Hoor de echo wederom aan het slot des Boeks (XXII: 7): Zalig is hij die de woorden der prophecy dezes Boeks bewaart, gelijk Maria de woorden van Bethlehems Engelen en herders, en twaalf jaren later die van het kind Jesus.¹ Ook van Daniël is het opgeteekend, hoe hij het ontfangen prophetisch woord in zijn hart bewaarde (VII: 28). De tijd² is nabij. Het prophetisch woord van ouds maakt haast. Het wachtwoord van geheel dit Boek is des Heilands herhaald: Ik kom haastelijk. Bij den aanvang (vs. 1) werd gesproken van dingen die haast geschieden zouden. Vijfhonderd jaren vroeger schreef Haggai (II: 7): Nog eens, een weinig tijd, en ik zal de hemelen en de aarde en de zee en het drooge doen beven. Dit: weinig tijds intusschen omvatte eeuwen; ja volgens den Brief aan de Hebreënen³ nog eene geheel nieuwe (de Nieuw-Testamentische) opvolging van eeuwen, als hij het woord van den Propheet verklaart van de dagen van het nog aanstaande onbeweeglijk koninkrijk. In de Apocalypse is wederom ook dat woord: de tijd is nabij, zoo wel aanvang als slotwoord (verg. XXII: 10^b).

Vs. 4—6. Johannes den zeven Gemeenten die in Asië zijn. Genade zij u en vrede van Hem die is, en die was, en die komen zal, en van de zeven geesten die voor Zijnen troon zijn, en van Jesus Christus, die de getrouwe Getuige is, de Eerstgeboren uit de dooden, en de Overste der koningen der aarde. Hem die ons heeft

¹ Luc. II: 19, 51.

² Gr. ὁ καιρὸς de gezette tijd, de gelegenheid, het seizoen. Van χρόνοι καὶ καιροὶ tijden en gelegenheden spreekt de Heer Hand. 1: 7.

³ Hebr. XII: 26, 27.

lief gehad, en ons van onze zonden gewaschen heeft in Zijn bloed, en die ons gemaakt heeft tot koningen en priesters (een koninkrijk van priesters) Gode en Zijnen Vader, Hem zij de heerlijkheid en de kracht in alle eeuwigheid. Amen.

Met den Apostolischen groet, dien wij uit de Brieven zoo van Petrus als van Paulus kennen, opent Johannes hier den apocalyptisch-prophetischen Brief, die hem van den Heer der Gemeente te schrijven gegeven werd: Genade en vrede van God den Vader en van Jesus Christus; tusschen welke in, hier voor het eerst, ook de Heilige Geest in den aanvangsgroet plaats neemt.

Onmiddelijk treedt reeds in dien aanvangsgroet zoo wel het gewijde zevental als de Goddelijke drieheid op den voorgrond: zeven Gemeenten, zeven Geesten. Bij dit laatste zevental, dat wij, gelijk nog meerdere trekken uit dezen eersten groet en lofzegging straks wederom te rug vinden in de beschrijving van Hoofdstuk vijf (vs. 6), komen als van zelve voor den geest zoo wel de zeventallen bij den Propheet Zacharia (III: 9 en IV: 2 en 7), als die Geest die, bij Jesaïa (XI: 2) door zeven namen gekenmerkt, op den Messias, Isaïs afgehouden tronk, zou rusten. Ook het zevental der Gemeenten heeft zijne diepere beteekenis. Ofschoon in eene eerste plaats zeker aan de Gemeenten van Klein-Asië in de Apostolische eeuw gericht, spreekt toch wel de Apocalypse tot de algemeene Christelijke kerk, tot de Gemeenten, in het geheel, van alle plaatsen en alle tijden.

De drieheid komt drievuldig herhaald te voorschijn. Wij hebben haar allereerst in de drie Goddelijke personen, in wier naam de groet geschiedt. Dan ontvouwt zich wederom de persoonlijkheid van God den Vader in dat hoog verheven Oud-Testamentisch: Die is en Die was en Die

komen zal. Eindelijk wordt aan Jesus Christus de drievuldige naam van getrouwe Getuige, Eerstgeboren uit de dooden, Overste der koningen der aarde gegeven. Ja, nog eenmaal wordt een drievoudige lofzegging Hem toegebracht in dat: »Hij heeft ons lief gehad, en gewasschen, en gemaakt¹ tot een koninkrijk enz,»

De naam van God: Die is en Die was en Die komen zal, geeft hier in hebraïseerend Grieksch met drievoudige uitbreiding het Mosaische: IK ZAL ZIJN, of wel IK BEN van Israëls God in Exodus (III: 14) te rug. Het karakteriseerende van de uitbreiding of overbrenging in het Grieksch der Apocalypse loopt bij de inzage van het oorspronkelijk in het oog. De woordvoeging² aldaar vloeit over van hetgeen naar den meest bekenden regel der syntaxe een vergrijp tegen de taal zoude zijn, indien het niet was een stoute greep in de taal. Van dergelijke overtredingen tegen de gewone vormen van het Grieksch, veroorloofden zich de geleerden in hunne oneerbiedige waanwijsheid wel eens een woord omtrent den hoogsten Ingever der Schrift, dat wij hier wel niet herhalen zullen. Thands pleegt men met meer bescheidenheid te zeggen: »de Schrijver der Apocalypse verstond, althands destijds, nog geen Grieksch.» Zoude hij inderdaad nog niet geweten hebben dat bij den tweeden naamval van het artikel³ ook de tweede naamval der beide volgende deelwoorden,⁴ naar de eerste regelen van woordvoeging be-

¹ Gr. ἡγαπήσαντι (of ἡγαπῶντι), en λούσαντι en (wat in zijn Hebraïseerenden vorm met het deelwoord: ποιήσαντι, gelijk staat) καὶ ἐποίησεν.

² Ἀπὸ τοῦ ὁ ὢν καὶ ὁ ἦν καὶ ὁ ἐρχόμενος.

³ Ἀπὸ τοῦ.

⁴ Ὁ ἦν en ὁ ἐρχόμενος. Het midden in staande: ὁ ἦν is op nieuw een schijnbare onregelmatigheid, die zich op gelijke wijze in hoogere regelmaat en juistheid van uitdrukking oplost.

hoorde? Of heeft hij niet blijkbaar de woorden: **Die is, Die was, en Die komen zal**, als een dusgenaamd staande uitdrukking onverbogen gelaten, ten einde den eigen naam Gods, die daarmede bedoeld wordt, te beter te doen gevoelen? — Beklagenswaardige Propheten, ja ook ongelukkige Dichters, Sprekers of Schrijvers, wie gij ook zijt, zoo gij de macht, u gegeven over de menschelijke taal, voor dergelijke rechtbanken van bekrompen schoolvossery getrokken moet zien!

Intusschen heeft ook de Hebraïseerende uitdrukking: »**Die komen zal**,” voor: »**Die zijn zal**,” bij den aanhef van dit Boek der komst van onzen grooten God en Zaligmaker hare keurige eigenaartigheid.

De drievoudige titel hier van Jesus Christus beantwoordt aan Zijne drievoudige heerlijkheid als Propheet en Koning, in verband met het Hoogepriesterlijke werk Zijner offerhande van zich zelven.¹ De getrouwe Getuige wordt Hij bij uitnemendheid hier genoemd, die bij den Oud-Testamentischen Propheet² reeds de Getuige der volken, een Vorst en Gebieder der volken heet, — in het Evangelie van Johannes van Zijne leer als van een getuigenis, van Zijne discipelen als van getuigen spreekt, — en van zich zelven, als Hij voor Pontius Pilatus de goede belijdenis betuigde,³ verklaarde hiertoe in de wereld gekomen te zijn, opdat Hij de waarheid »getuigenis” zoude geven.⁴ — De titel van: Overste der koningen der aarde slaat kenbaar te rug op het Psalmwoord:⁵ »Ik zal hem ten Eerstgeboren stellen, ten Hoogsten over de

¹ Hebr. IX: 25, 26. X: 11, 12. XIII: 20.

² Jes. LV: 4.

³ 1 Tim. VI: 13.

⁴ Joh. XVIII: 37.

⁵ Ps. LXXXIX: 28.

koningen der aarde," gelijk straks in dit zelfde Boek ¹ het Lam als een Heer der Heeren en een Koning der koningen uitgeroepen wordt en te voorschijn treedt. — Eerstgeboren uit de dooden, zoo wel als van alle creature heet Hij ook bij Paulus, ² niet als eerste in eenige orde van tijd, maar in rang, als over alle schepsel ten Hoofd en Heer aangestelden Godmensch.

Merk nu voorts op de schoone harmony tusschen deze drie even toegelichte titels en die drie onmiddelijk volgende werkwoorden: liefgehad, gewasschen, Gode tot een koningdom van priesters gemaakt. — De getrouwe en waarachtige Getuige, ³ die het eerst de Zijnen lief heeft, ⁴ die ze lief had tot den einde, ⁵ heeft ze priesterlijk en hoogepriesterlijk gewasschen in Zijn bloed, in dat bloed, hetwelk reinigt van alle zonden, ⁶ in dat bloed dat, te zamen met het water uit Zijne doorstokene zijde gevloeid, ⁷ de onafscheidbaarheid van verzoening door bloed en der reiniging als met water door den Geest verkondigt, ⁸ terwijl Hij als Overste der koningen der aarde Zijne verlostten tot koningen maakt, uit wier loflied in een volgend gezicht ⁹ vernomen wordt, dat zij met Hem als koningen zullen heerschen op aarde.

Aan Hem, en in Hem aan geheel de Goddelijke Drieheid, wordt ten slotte de lofzegging gebracht, even onbe-

¹ XVII: 14. XIX: 16.

² Coloss. I: 18 en 15.

³ Openb. III: 14.

⁴ 1 Joh. IV: 19.

⁵ Joh. XIII: 1.

⁶ Joh. I: 7.

⁷ Joh. XIX: 34.

⁸ 1 Joh. V: 6, 8. 1 Cor. VI: 11.

⁹ Openb. V: 10. verg. XX: 4.

paald en rechtstreeks als elders aan God den Vader, of aan den Zoon, of aan beide vereenigd.

Vs. 8. De aankondiging van het groote onderwerp des Boeks volgt met eene combinatie van twee Oud-Testamentische prophecyen, — een schitterende dubbelster aan den apocalyptischen hemel: Ziet Hij komt met de wolken en alle ooge zal Hem zien, ook degenen die Hem doorstoken hebben, en alle geslachten der aarde zullen over Hem rouw bedrijven. Amen. Het zijn kenbaar de twee ook elders reeds, doch afzonderlijk en op afstand van elkander, t. w. in het Evangelie, opgenomene prophecyen: van Daniël, wien in de nachtgezichten een Zoon des menschen, komende met de wolken des hemels, en door den Onverganklijke van dagen met heerschappij, eer en het koninkrijk begiftigd, getoond werd;¹ — van Zacharia, wiens woord: Zij zullen zien wien zij hebben doorstoken, reeds in het Evangelie van Johannes bij de doorsteking der zijde herinnerd, hier in zijn vollen samenhang weder opgenomen wordt, — in al de volheid Zijner bewoordingen. — Ook de plaats van Daniël wordt hier niet voor het eerst in het Nieuwe Testament overgenomen. De Heer zelf, bij de voorzegging der laatste dingen in verband met die van Jerusalems verwoesting, wees de discipelen met zoo vele woorden op Daniëls² eigene voorstelling. Zijn woord tot Cajaphas op de vraag of Hij was de Christus, de Zoon van God, wijst bij twee der Evangelisten op dezelfde plaats van den Oud-Testamentischen Propheet.³ Later zinspeelt kenbaar het woord van den stervenden Stephanus op dezelfde hoofdprophecy.⁴ Zoo doet even blijkbaar Paulus bij zijne voor-

¹ Dan. VII: 13, 14.

² Matth. XXIV: 30.

³ Matth. XXVI: 64. Marc. XIV: 62.

⁴ Hand. der Apost VII: 56.

stelling der laatste dingen, zoo aan de Thessalonicensen,¹ als aan de Corinthiërs.²

Doch uit de combinatie, hier in de Apocalypse het eerst tusschen de beide prophecyeen te weeg gebracht, gaat intusschen over geheel de leer der laatste dingen een treffend en verrassend licht op. De komst van Hem op de wolken, wien Israël doorstoken heeft, zal dus met hun berouwhebbend aanschouwen van dien Doorstokene in onmiddelijk verband ook van tijd staan! Zoo verklaren elkander de onderscheidene prophetische deelen van Gods Woord, door wederzijdsche aanvulling.

Vs. 8. Het is, alsof nu op het Ja, Amen! van den Apocalyptischen Ziener ten besluite der woorden van den oud-Testamentischen Propheet, eene stem uit den hemel als ten antwoord geeft: Ik ben de Alpha en Omega, het Begin en het Einde, zegt de Heer,³ Die is, en Die was, en Die komen zal, de Almachtige. Het is een diergelijk tusscheninvallen van eene Goddelijke betuiging of eedzwering met Zijnen eigenen Naam, als bij de Propheten zoo menigmalen gelezen wordt: Ik ben de Heer! of: zegt de Heer! als b.v. in eene met de voor ons liggende plaats der Apocalypse zeer verwante in Jesaja (XLIV vs. 6): zoo ZEGT DE HEER, de Koning van Israël, en zijn Verlosser, de Heer der heirscharen. Ik ben de Eerste en Ik ben de Laatste, en behalve Mij is er geen God. Nu, van dit: Ik ben de Eerste en Ik ben de Laatste, van den Propheet des Ouden Verbonds

¹ 1 Thess. IV: 17.

² 1 Cor. XV: 24, 25.

³ Volgens H. S., aan welke ook Tischendorf den voorkeur geeft: de Heer God. Gr. Κύριος ὁ θεός. Daarentegen neemt de even bedoelde uitgaaf hier ter plaatse de woorden: het Begin en het Einde niet op.

geeft de Hebraïseerend-Grieksche prophecy des Nieuwen eene diepzinnige en dichterlijke overbrenging in dat tweeledige: Ik ben het Begin en het Einde, en Ik ben de Alpha en de Omega. De eerste dier benamingen karakteriseert bij uitnemendheid het Boek zelve zoowel als den God, van wien het afkomstig is en van wien het getuigt. Begin en einde, wij zagen het reeds op meer dan ééne plaats in deze bladzijden, ontmoeten elkander, en sluiten op velerlei wijze in elkander in de Apocalypse. De Alpha en de Omega is eene fijn gelouterde en hoog veredelde Grieksche overbrenging van het oud-Joodsche en Rabbijnsche: de Aleph en de Tau, de eerste en de laatste letters van het Hebreeuwsche Alphabeth, gelijk de Alpha en de Omega van het Grieksche. Het denkbeeld in zichzelf is, voor wie iets van de uitnemendheid der menschelijke taal tot zelfs in hare elementen (de letters) gevoelt, recht verheven, om den oneindigen God, die al wat eindig is in Zich besluit, en Zich zelve in Christus tot Begin en Einde van dat eindige wilde stellen, in dien zin te benoemen naar de eerste met de laatste letter des Alphabeths. De Grieksche overbrenging in de Apocalypse noemden wij een fijn gelouterde en als geadelde. Zij is het vooreerst, omdat in haar de ongelijksoortigheid der twee Joodsche letters: *A* en *T* verdwijnt, en voor de harmony plaats maakt van twee gelijkaartige letters, twee verwante vocalen: *A* en *O*; ten tweede, omdat in het vormen van eene benaming voor het Hoogste Wezen, die een Geest is, iets geestelijkers ongetwijfeld in twee vocalen, dan òf in twee medeklinkers òf in een klinker met een medeklinker, wordt gevoeld.

Voorts is ook in dezen uitroep als van Jehova zelve het driedelige wederom openbaar: Ik ben de Alpha en de Omega — het Begin en het Einde — Die *s*, en die was, en die komen zal; of wel, volgens

de lezing, die hier den tweeden dezer Godstitels niet opneemt, op deze andere wijze: De Heer, — God, — de Almachtige. Laatslgemelde titel ware in ons Nederduitsch misschien beter overgebracht door de benaming: (Heer) der heirscharen; het Grieksche woord in den tekst gebruikt, ¹ geeft althands in de overzetting der Zeventig doorgaans niet het Schaddai (Almachtige) maar het Elohim of Jehova Sabaoth (de God of Heer der heirscharen) van het Hebreeuwsch terug.

Vs. 9. De groet van vs. 4—6 opende den Brief (wederom als ware het een geleibrief, waarin het Apocalyp-tische Geschrift als besloten werd); hier eerst begint eigenlijk het prophetisch lichaam des Boeks. Ik Johannes, die ook uw broeder ben en medegenoot in de verdrukking, en in het koninkrijk, en in de lijdzaamheid van Jesus Christus, was op het eiland, genaamd Patmos, om het woord Gods en om het getuigenis van Jesus Christus. In het Nieuwe als in het Oude Testament noem de Propheet of de Leeraar zijnen naam, dien de Historieschrijver zwijgt. Ik Johannes, heet het hier, even als bij den Apocalyp-tischen Propheet des Ouden Testaments, met wien de Schrijver van dat Boek zoo treffende overeenkomsten heeft: »Ik Daniel merkte in de boeken” (Dan. IX: 2) en (VIII: 15): »En het geschiedde, toen ik dat gezicht zag, dat ik Daniël enz.,” en (VIII: 27): »Doe werd ik Daniël zwak en was eenige dagen krank.” De plaatsing, overigens, van den naam ten opschrift van het Boek of van eenig afzonderlijk gezicht in het Boek, is aan alle de Propheten des Ouden Testaments eigen, doch meestal zonder dat treffend naïve: Ik vóór den eigen naam.

De plaats, alwaar de prophecy door hem ontfangen,

¹ Gr. Παῦροςπαῦρος.

het gezicht gezien werd, teekent Ezechiël, onder die zelfde Propheten, het meest overeenkomstig den Schrijver der Apocalypse aan (I: 1): »Als ik in het midden der weggevoerden was bij de rivier Chebar, zoo geschiedde het, dat de hemelen werden gescheurd en ik gezichten Gods zag.”

Vs. 10, 11. En ik was in den geest op den dag des Heeren, en ik hoorde achter mij eene groote stem als van eene bazuin, zeggende: ⁴ Hetgeen gij ziet, schrijf dat in een boek, en zend het aan de zeven Gemeenten, die in Azië zijn, naar Ephese, en naar Smyrna, en naar Pergamus, en naar Thyatire, en naar Sardis, en naar Philadelphia, en naar Laodicéa.

In den geest. Zie ook deze uitdrukking herhaald tegen het eind des Boeks (XXI: 10).

Na de plaats, wordt ook de tijd, de dag der week, waarop het visioen plaats had, gemeld. Overeenkomstig de symmetrische harmony, zoo van de openbaringen in dit Boek beschreven als van zijnen vorm en uiterlijke inrichting, is het opmerkelijk, dat het om dus te zeggen uitgaat van den dag des Heeren (den eersten dag der week) om te eindigen in dien grooten duizendjarigen dag, die als een allerlaatste Sabbath ^A de reeks dezer gezichten in verband met Jesus laatste toekomst besluit (XX: 4).

De bazuin, met welke de stem Desgenen, die tot den Ziener sprak, vergeleken wordt, verplaatst ons allereerst wederom in het midden van oud-Israël. De bazuin (overigens wel te onderscheiden van de trompet, ^B waarmede bij voorbeeld in de woestijn het volk werd zamengeroepen en bevelen ontving tot den optocht of tot den krijg) herinnert

⁴ De woorden, die in onze gewone uitgaven volgen, zagen wij reeds (bladz. 205 boven) dat te dezer plaats niet behooren.

aan de uitroeping van het jubeljaar, ¹ zoo wel als aan de ontzachlijke verschijnselen der wetgeving op Sinaï, ² zoo wel als aan de belegering en instorting van Jericho, ³ zoo wel als aan het opbrengen der Ark in de stad Davids. ⁴ In het Nieuwe Testament is zij reeds bij Paulus de ontzachlijke aankondiging van de wederkomst des Heeren en de opstanding der rechtvaardigen. ⁵ In het Boek der Openbaring wordt zy allereerst als beeld gebruikt om den indruk weder te geven van de doorbrekende stem Des genen, die in de eenzaamheid van Patmos en in de stilte van den dag des Heeren zich aan den Ziener in den geest bekend maakt. De gelijkenis is gelegen in het doordringende en doordaverende van den zilveren klank, en in de bedoeling om te doen ontwaken, hetzij uit den slaap, of uit de rust, of uit den dood. — Schrijf dat in een boek; het bevel van ouds aan Moses en aan de Propheten gegeven, ⁶ en in dit laatste aller prophetische Boeken eerst tot zevenmaal toe in de Brieven aan de zeven Gemeenten, en vervolgens wederom tot driemaal toe (XIX: 13, XIX: 9, XXI: 5) bij onderscheidene plechtige oogenblikken uit den hemel herhaald.

Vs. 12^a. En ik keerde mij om, om te zien de stem, die met mij gesproken had. Ook dat zien van eene stem, in plaats van Den gene, wiens de stem was, is wederom recht Hebreeuwsch of hoog dichterlijk, of liever beide te zamen.

Vs. 12^b—17. En mij omgekeerd hebbende, zag ik zeven gouden kandelaren, en in het midden van de zeven gouden kandelaren eenen

¹ 3 Mos. XXV: 9, 10.

² 2 Mos. XIX: 16.

³ Jos. VI.

⁴ 2 Sam. VI: 15, Ps. XLVII: 6, 7.

⁵ 1 Cor. XV: 52. 1 Thess. V: 14—18.

⁶ 2 Mos. XVII. 14 enz. Jes. XXX. 8. Jer. XXX. 2 enz.

eenes menschen Zoon¹ gelijk, bekleed met een lang kleed tot de voeten en omgord aan de borsten met een gouden gordel, en Zijn hoofd en Zijn hair was wit, gelijk als witte wol, gelijk sneeuw, en Zijne oogen gelijk een vlamme vuurs, en Zijne voeten waren blinkend koper gelijk en gloeiden als in eenen oven; en Zijne stem als eene stem van vele wateren. En Hij had zeven sterren in Zijne rechterhand en uit Zijnen mond ging een tweesnijdend scherp zwaard; en Zijn aangezicht was gelijk de zon schijnt in hare kracht.

Eene schitterende combinatie op nieuw van Oud-Testamentische prophecyeën en schaduwen, — van Moses en Daniël. De gouden kandelaren en het lange kleed tot aan de voeten herinneren aan tabernakel en Hoogepriester, hier een Hoogepriester-Koning geworden, blijkens den gouden gordel, die wederom naar Daniël te rug wijst (X: 4): Ik hief mijne oogen op en zag, en ziet er was een man met linnen bekleed en zijne lenden waren omgord met fijn goud van Ufaz. Aan dat zelfde gezicht van den Propheet te Babylon herinneren ook nog andere bijzonderheden uit de apocalyptische schildering: de oogen gelijk een vlamme vuurs, de voeten blinkend koper gelijk en gloeiende als in een oven; eene onmiskenbare wedergade (geene navolging of iets dat er naar zweemt) van de beschrijving bij Daniël: Zijne oogen waren gelijk vurige fakkelen, en zijne armen en zijne voeten gelijk de verw van gepolijst koper. De stem, voorts, die hier gelijk bij Ezechiël

¹ Gr. *ὁ υἱὸς ἀνθρώπου*, niet *τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου*, gelijk onze gewone Overzetting zou doen onderstellen,

(XLIII: 2) bij een stem of geruisch van vele waten vergeleken wordt, is bij Daniël de stem als eener menigte. Het aangezicht wordt bij laatstgenoemden Propheet als de gedaante des bliksems beschreven, hier in het Openbaringsboek worden wij meer bepaaldelijk herinnerd aan de verheerlijking op den berg, gelijk Matthéus die schildert (XVII: 2): Zijn aangezicht blonk gelijk de zon; — in hare kracht, voegt er de voorstelling te dezer plaats bij, als in de schoone plaats van Deboras lied (Richt. V: 31).

Doch het is vooral met nog eene andere, eene aan geheel de Nieuw-Testamentische Apocalypse ten grondslag liggende plaats van Daniël, dat de beschrijving van des Verheerlijkten hoofd en hair op dubbel treffende wijze harmonieert. In het hoog verheven, veel omvattend droomgezicht (VII: 9—14), waarin de opperheerschappij door den Eeuwige van dagen in handen gesteld wordt van den Zoon des menschen, wordt aan de aldaar zich zichtbaar makende Godheid toegeschreven het hair des hoofds, als zuivere wol. Hier, in de Apocalypse, is het een kenteeken van den verheerlijkten Menschenzoon. De vergelijking der beide Propheten stelt de Godheid alzoo van dien Menschenzoon in een bijzonder, hoogst verrassend licht.

De zeven sterren in de rechterhand des Verheerlijkten worden straks (vs. 20) nader verklaard. Het tweesnijdend scherp zwaard uit Zijnen mond, dat ons in dit zelfde Boek nog een- en andermaal later voor oogen komt, ¹ is, van prophetisch-Oud-Testamentischen oorsprong, Jesaiaansch: ² Hij zal de aarde slaan met de roede Zijns monds, en met den adem Zijner lippen zal Hij den goddelooze dooden;

¹ II: 12, 16. XIX: 15.

² Jes. XI: 4. verg. XLIX: 2 en Hebr. IV: 12.

waarop ook de beschrijving bij Paulus te rug ziet van den Heer, wanneer Hij komen zal om den ongerechte, den mensch der zonde, den zoon des verderfs, die zich tegenstelt en verheft boven al wat God genaamd of als God vereerd wordt, door den geest Zijns monds te verdoen en te niet te maken door de verschijning Zijner toekomst.¹

Vs. 17, 18. En toen ik Hem zag, viel ik als dood aan Zijne voeten; en Hij legde Zijne rechterhand op mij, zeggende tot mij: Vrees niet; Ik ben de Eerste en de Laatste, en die leef en Ik ben dood geweest, en zie Ik ben levend in alle eeuwigheid, Amen. En Ik heb de sleutels der hel² en des doods.

Het zijn wederom Daniël, Jesaïa, Moses, te zamen als herlevend in den Ziener der Apocalypse. Daniël ten gevolge van zijn apocalyptisch-prophetisch droomgezicht ondervindt (VII: 28) een verschrikking in zijne gedachten, die den glans aan hem veranderen doet. Elders (VIII: 27) wordt hij zwak en eenige dagen krank. Hier valt de Ziener als dood voor de voeten van Hem, in wiens schoot de Benjamin der Apostelen in zijne vroege jeugd gelegen had. Hij wordt opgericht met dat: Vrees niet! bij Gods- en Engelen-verschijningen in deze Boeken wel bekend. De rechterhand des Heeren, die tevens op den Ziener gelegd wordt, herinnert in de verte weder aan Daniël (X: 10). De titel, dien de verheerlijkte Menschenzoon na het uitspreken van dat: Vrees niet! zich geeft, is een Godstitel uit het Boek van Jesaïa (XLIV: 6): Zoo zegt de Heer, de Koning van

¹ 2 Thess. II: 8.

² Gr. *τῶν ᾗδων*, der onderwereld of des grafs.

Israël, en zijn Verlosser, de Heer der heirscharen: »Ik ben de Eerste en Ik ben de Laatste en behalve Mij is er geen God.” De drieledige verklaring, die onmiddellijk volgt, eigent aan denzelfden Gods- en Menschenzoon, te gelijk met de meest wezenlijke en werkelijke ondervinding van eens menschen dood, in den hoogsten en volstrektsten zin des woords het leven, zoo als bij Moses zich Jehova zelve daarvan het inbegrip uitsluitend toeëigent:¹ »Zie nu, dat ik Die ben en geen God met mij; Ik dood en maak levendig (hier in de Apocalypse was het: Ik leef en Ik ben dood geweest), Ik versla en Ik heele, en daar is niemand die uit mijne hand redden kan. Want Ik zal mijne hand naar den hemel opheffen en Ik zal zeggen: Ik leef in eeuwigheid.”

De zelfde gedachte, als bij Moses, wordt voorts nog nader uitgedrukt bij den Ziener hier ter plaats, in de woorden die volgen: Ik heb de sleutels der hel (der onderwereld of des grafs) en des doods.

Vs. 19, 20. Schrijf hetgeen gij gezien hebt en hetgeen is en hetgeen geschieden zal na dezen: De verborgenheid der zeven sterren, die gij gezien hebt in mijne rechterhand en de zeven gouden kandelaren. De zeven sterren zijn de Engelen der zeven Gemeenten, en de zeven kandelaren, die gij gezien hebt, zijn de zeven Gemeenten.

De verborgenheid! zoo noemt ook Daniël (II: 30) wat hem, als uitlegging van den droom des konings van Babel, van den Heer zijnen God was geopenbaard.

De zeven sterren zijn de Engelen of Opzieners der zeven Gemeenten. Zoo wordt bij Maleachi (II: 7)

¹ 5 Mos. XXXII: 39, 40. wederom verg. met Rom. XIV: 11.

de Priester in Israël een Engel van den Heer der heirscharen genaamd. Blinkende sterren zullen wederom volgens Daniël, in de toekomst die hij (XII: 2—4) beschrijft, de Leeraars en die er velen rechtvaardigen, zijn.

Het symbool der zeven kandelaren, insgelijks door den verheerlijkten Menschenzoon hier verklaard als dat der zeven Gemeenten, is niet minder gemakkelijk af te leiden. De Gemeente houdt het licht des Evangelies voor het oog der wereld om hoog, gelijk de kandelaar de kaars. Vergelijk de dreiging aan den Engel der Gemeente van Ephese (II: 5).

II. III. Gelijk het eerste Hoofdstuk der Apocalypse bij uitnemendheid de harmonyen van het Boek met Oud-Testamentische prophecy en symbolentaal doet uitkomen, zoo zullen ons de twee volgende, wier inhoud de zeven Brieven aan de Asiatische Gemeenten uitmaken, meer bijzonder de velerlei harmonyen van het Boek met zich zelve kunnen doen gevoelen. Het is hier alles wederom, in treffend schoone regelmaat en orde, afspiegeling en weder-afspiegeling van veel beteekenende beelden tot het vormen van allerlei nieuwe en rijke combinatiën. Eenige algemeene opmerkingen omtrent dergelijke, door al de zeven Brieven gemeenschaplijk opgeleverde harmonyen mogen hier de beschouwing Brief voor Brief en vers voor vers voorafgaan!

De symmetrie, in de zeven Brieven in acht genomen, werd hier reeds met een woord in het algemeen voor de aandacht gebracht. Zien wij haar thands in de volgende bijzonderheden van eenigzins naderbij. Die bij elken Brief regelmatig en als ware het rhythmisch te rug keerende in-deeling: Schrijf aan den Engel, — dit zegt Hij, die, — Ik weet, — Ik heb tegen U, — Ik raad

(of bevele) u, dat Gij, — Die overwint, — Die ooren heeft, die hoore! is in de eerste plaats eene zevenvoudige, Niet alleen door dit zevenledige van elk der zeven Brieven, maar ook door het plechtige hunner zevenvoudige herhalingen, onderscheidt een eenigzins geoeffend oor hier wederom Moses in zijn scheppingsverhaal, een verhaal dat ook daarin, onder velen, met den stijl der Apocalypse in haar geheel overeenkomt, omdat men van geen van beide bepaald zeggen kan dat het prosa of dat het poëzy is; het is een soort van grootsch en indrukmakend gecadenceerd prosa, waarvoor wij eigenlijk geenen naam hebben.

Maar let nu verder, hoe reeds dadelijk in de zeven verschillende opschriften de verschillende titels en attributen, die de verheerlijkte Gods- en Menschenzoon zich zelve gaf, of die Hem door den Schrijver des Boeks gegeven werden, in den rijken aanhef en in het niet minder rijke Inleidingsvisioen van het Eerste Hoofddeel hier trefvend en verrassend te rug keeren. De eerste Brief wordt in den naam geschreven van Hem, die de zeven sterren in zijne rechterhand houdt en in het midden der zeven gouden kandelaren wandelt (II vs. 1), en slaat te rug op de beschrijving van het Inleidingsvisioen (I: 10, 12, 13). — De tweede aan het hoofd voerende (II: 8) den titel: de Eerste en de Laatste en die dood geweest is en levend geworden, geeft van die zelfde beschrijving wederom een ander gedeelte te rug (I: 17, 18). — De derde, uitgaande van Hem, die het tweesnijdend scherp zwaard heeft, wijst te rug naar de voorstelling in het visioen, die wij even te voren hebben (I: 16). — De vierde (II: 18) heeft ten opschrift: Dit zegt de Zone Gods, die Zijne oogen heeft als een vlamme vuurs en Zijne voeten zijn blinkend koper gelijk. Het

zijn wederom trekken uit de beschrijving van de hoog heerlijke gestalte aan den Ziener verschenen (I: 14, 15). — De vijfde Brief herinnert (III: 1) in zijn opschrift niet slechts aan de zeven sterren, op nieuw, van het visioen, maar ook (in plaats van de zeven kandelaren, die in den Eersten Brief nevens de sterren genoemd zijn) aan de zeven Geesten uit den Apostolischen groet (I: 4). — De zesde Brief (III: 7) geeft in het opschrift, met eene merkwaardige wijziging, waarop wij ter eigener plaats moeten te rug komen, eenen weërgalm van het woord des Verheerlijkten (I: 18^b): Ik heb »de sleutels” der hel en des doods. — De zevende (III: 14) hergeeft op hoogst eigenaartige, nader te verklaren wijze het Amen der lofzegging van den aanhef I: 6, [indien al niet ¹ dat van de woorden des Verheerlijkten I: 19] bij wege van titel te rug: de Amen, met aanstonds bijgevoegde uitlegging: de trouwe en waarachtige Getuige, welke laatste benaming weder te rug ziet op de eerste der drie waarigheden aan Jesus Christus toegekend in de aanvangsgroete (I: 5).

Zien wij thands van ieder der zeven Brieven het een en ander afzonderlijk.

I: 1—7. Schrijf aan den Engel der Gemeente van Ephese: Dit zegt Hij, die de zeven sterren in Zijne rechterhand houdt, die in het midden der zeven kandelaren wandelt. Ik weet uwe werken, en uwen arbeid, en uwelijdzzaamheid, en dat gij de kwaden niet kunt dragen, en dat gij beproefd hebt degenen die uitgeven dat zij Apostelen zijn, en zij zijn het niet, en hebt ze leugenaars bevonden; en gij hebt

¹ Dit tweede Amen namelijk wordt in de uitgave van Tischendorf niet gelezen.

verdragen en hebt geduld, en gij hebt om Mijns naams wil gearbeid en zijt niet moede geworden. Maar Ik heb tegen u, dat gij uwe eerste liefde verlaten hebt. Gedenk dan, van waar gij uitgevallen zijt, en bekeer u, en doe de eerste werken; en zoo niet, Ik zal u haastelijk bijkomen, en zal uwen kandelaar van zijne plaats weren, indien gij u niet bekeert. Maar dit hebt gij, dat gij de werken der Nicolaïten haat, welke Ik ook haat. Die ooren heeft die hoore, wat de Geest tot de Gemeenten zegt. Die overwint, Ik zal hem geven te eten van den boom des levens, die in het midden van het paradijs Gods is.

De harmonische spelen ontbreken reeds in dezen eersten Brief niet. Tusschen de schildering, allereerst, van Hem, die in het midden der zeven kandelaars van Zijne Gemeenten wandelt, en de belooning des overwinnaars, wien gegeven zal worden te eten van den levensboom in het midden van Gods Paradijs; — tusschen die verlatene eerste liefde met het daaraan verbonden uitvallen (vs. 4), en de Paradijsgeschiedenis, waarop het slot (vs. 7) te rug wijst; — tusschen het attriboot van Herderlijke heerschappij, te kennen gegeven wederom door 's Heilands wandelen tusschen de kandelaars, en de bedreiging (vs. 5): »Ik zal uwen kandelaar van zijne plaats weren, indien gij u niet bekeert.” Eigenaartig apocalyptisch is ook die nadrukkelijke herhaling in hetzelfde vers (vs. 8): »Bekeert u! — Indien gij u niet bekeert!” Als harmonische tegenstelling is hier verder opmerklijk die melding van sommigen, die zich uitgeven dat zij Apostelen zijn, en zij zijn het niet, maar leugenaars.” Voorts nog die lijdzaamheid, welke toch »de kwaden niet kan dragen.”

De opmerking, eindelijk, mag ook hier niet nagelaten, hoe, altijd wederom opzetlijk en harmonisch, en geenszins toevallig of willekeurig, in dezen Brief aan den Engel van Ephese en de twee eerst daarop volgende, de uitroep: Die ooren heeft, die hoore! niet, gelijk in de vier laatste Brieven het geval is, het geheel besluit, maar de toezegging van het loon aan den overwinnaar onmiddellijk voorafgaat. Deze, schijnbaar onbeduidende, verscheidenheid verdeelt intusschen ook hier wederom het Apocalyptische zevental in een drie- en viertal; t. w. drie Brieven, welke met den uitroep: Die overwint enz. en vier, welke met den uitroep: Die ooren heeft enz. eindigen. Dat dezen juist de vier laatsten zijn, is natuurlijk, omdat aldus het geheele zevental met die boven alles plechtige en verhevene vermaning als verzegeled wordt. Wat den uitroep zelve betreft, kenbaar genoeg is hij uitbreiding en weérklank uit den hemel van dat door Jesus zoo menigmaal op aarde aan het slot Zijner leeringen geplaatst, en alleen in de synoptische Evangelien opgenomen: Die ooren heeft om te hooren, die hoore. In de Apocalypse onderscheidt zich de uitroep, vooreerst door het verschil van getal: die »een oor”¹ heeft (want dus heeft letterlijk het Grieksch, schoon het niet wel aldus in onze taal kan overgebracht worden). Maar vooral ook is de volledigheid merkwaardig, met welke de Apocalyptische uitdrukking hier den Geest mede opneemt in het Goddelijk getuigenis, terwijl zij, als ware het, van den beperkten kring der discipelen tot welke Jesus, op aarde zijnde, zich richtte, den blik uitbreidt over alle de Gemeenten, tot welke Hij nu uit den hemel spreekt door den Geest.

¹ Gr. ὁ ἔχων ὄρα, in plaats van het ὁ ἔχων ὄρα in de synoptische Evangelien.

Vs. 8—11. En schrijf aan den Engel der Gemeente in Smyrna: Dit zegt de Eerste en de Laatste, die dood geweest is en (weder) levend geworden is: Ik weet uwe [werken en¹] verdrukking en armoede (doch gij zijt rijk) en de lasteringen dergenen die zeggen dat zij Joden zijn en zij zijn het niet, maar zijn eene synagoge des Satans. Vrees geen der dingen² die gij lijden zult. Zie, de duivel zal (eenigen) van ulieden in de gevangenis werpen, opdat gij verzocht wordt, en gij zult eene verdrukking van tien dagen hebben. Wees getrouw tot den dood, en Ik zal u geven de kroon des levens. Die ooren heeft die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt. Die overwint, zal van den tweeden dood niet beschadigd worden.

Overvloed van harmonyen en contrasten ook hier, te rijker naar evenredigheid van het kort bestek des Briefs! Merk hoe ze elkander als doorkruisen en zich in elkander vlechten. Met den titel van den aanhef: Die dood geweest is en weder levend geworden, hangt naauw te zamen de vermaning: »Wees getrouw tot den dood,» mitsgaders de belofte: »Ik zal u geven de kroon des levens, en wederom de slotbelofte aan den overwinnaar: »Hij zal van den tweeden dood niet beschadigd worden.» De uitdrukking: tweede dood, die in dit Boek tot viermalen toe, en verder nergens in de Schrift voorkomt, is wederom uit die oud-Israëlitische Theologie

¹ Dit: werken wordt in de beste Handschriften niet gevonden. Hoofdgedachten zijn in den Brief: armoede en verdrukking, — het meer passieve van den geloofsstrijd tegen over het active, waar Ephese om geprezen wordt.

² Gr. μηδέν φοβού; volgens andere Handschriften μη φοβού, Vrees niet hetgeen enz.

ontleend,¹ waarvan dezelfde uitdrukking vooral ook in den Chaldeeuschen Targum afkomstig is.

Merk voorts het indrukmakende:² »Joden, die geen Joden zijn, maar een synagoge des Satans zijn,» even als in den Brief aan den Engel van Ephese: »Apostelen, die geen Apostelen, maar leugenaars zijn.» Een diergelijk, schoon toch weder ander, contrast hebben wij even te voren (vs. 9) in dat: uwe armoede, doch gij zijt rijk! hetwelk aan Jacobus herinnert (II: 5): Heeft God niet uitverkoren de armen dezer wereld, om rijk te zijn in het geloof?

De verdrukking (vs. 6) wordt (vs. 10) nader voorzeggd in gevangenis tot den dood toe (vs. 11) te zullen eindigen. De tien dagen, waarvan wij een Oud-Testamentische wedergade reeds hebben bij Daniël (I: 12), komen in andere betrekking, maar toch steeds, hetzij als proeftijd, hetzij als kritisch tijdvak, ook nog in Israëls vroegere en vroegste geschiedenis voor.³

Vs. 12—17. En schrijf aan den Engel der Gemeente, die in Pergamus is: Dit zegt Hij, die het scherpsnijdend scherp zwaard heeft: Ik weet [uwe werken⁴ en] waar gij woont, (namelijk) daar de troon des Satans is; en gij houdt mijnen naam en hebt mijn geloof niet verloochend, ook in die dagen, in welke Antipas mijn getrouwe getuige was, welke gedood is bij ulieden, daar de Satan woont. Maar Ik heb eenige weinige dingen tegen u, dat gij aldaar hebt, die de leering van Balaâm houden, die Balak leerde den kinderen Israëls

¹ Verg. bladz. 278 boven.

² Of wel een soort van oxymoron, gelijk de Grieksche kunstterm luidt.

³ 1 Mos. XXIV: 55 en 1 Sam. XXV: 38. Verg. bladz. 264 boven.

⁴ Ook hier hebben de beste Handschriften het ἔργα (werken) niet, dat in de gewone uitgaven en overzettingen gelezen wordt.

een aanstoot voor te werpen, opdat zij zouden afgodenoffer eten en hoereeren. Alzoo hebt ook gij die de leering der Nicolaïten houden; hetwelk Ik haat. Bekeert u, en zoo niet, Ik zal u haastelijk bijkomen en zal tegen hen krijg voeren met het zwaard mijns monds. Die ooren heeft die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt. Die overwint, Ik zal hem geven te eten van het manna dat verborgen is, en Ik zal hem geven eenen witten keursteen en op den keursteen een nieuwen naam geschreven, dien niemand kent, dan die hem ontfangt.

Tusschen de voorstelling van den Heer in het opschrift (vs. 12): Hij die het tweesnijdende scherp zwaard heeft, en de strafbedreiging (vs. 16): Ik zal tegen hen krijg voeren met het zwaard mijns monds, is de harmony kenbaar. Tegen over de aldus bedreigde doodstraf, maar vooral tegen over het eten van afgodenoffer (vs. 14) staat de belofte (vs. 17): het te eten geven van het verborgen manna. De keursteen met den daarop geschreven nieuwen naam ^o slaat daarentegen harmonisch op de melding van den tot den dood toe getrouw bevonden getuige Antipas (vs. 13) en het houden van des Heeren naam (inzg. vs. 13). De vergelijking der vleeschelijke Nicolaïten in de eerste eeuw der Christelijke kerk met Bileam, op wiens raad de kinderen Israëls een aanstoot werd voorgeworpen, is duidelijk uit Moses (Num. XX—XXIV en XXXI: 16). Het naauw verband tusschen ontucht en het eten van afgodenoffer is bekend zoo uit die Oud-Testamentische geschiedenis, als uit het merkwaardig besluit van het Jerusalemsche Concilie (Hand. der Apost. XV: 28, 29). Geheel in den stijl der Apocalypse is wederom die krachtvolle herhaling: »Ik weet waar gij woont, daar de troon des Satans is,» en:

»Antipas welke gedood is bij ulieden, daar de Satan woont.»

Vs. 18—29. En schrijf aan den Engel der Gemeente in Thyatire: Dit zegt de Zoon van God, die Zijne oogen heeft als een vlamme vuurs, en Zijne voeten zijn blinkend koper gelijk. Ik weet uwe werken en liefde en dienst en geloof en uwe lijdzaamheid en uwe werken, en dat de laatste meer zijn dan de eerste. Maar Ik heb (eenige) weinige dingen tegen u, dat gij de vrouw Jesabel, die zich zelve zegt eene prophetes te zijn, laat leeren, en mijne dienstknechten verleiden, dat zij hoereeren en afgodenoffer eten. En Ik heb haar tijd gegeven, opdat zij zich zoude bekeeren van hare hoererij; en zij heeft zich niet bekeerd. Zie, Ik werp haar te bed, en die met haar overspel bedrijven, in groote verdrukking, indien zij zich niet bekeeren van hunne werken. En hare kinderen zal Ik door den dood ombrengen, en al de Gemeenten zullen weten, dat Ik ben die nieren en harten onderzoek. En Ik zal u geven een iegelijk naar uwe werken. Doch Ik zeg tot ulieden, en tot de andere die te Thyatire zijn, zoo velen als er deze leer niet hebben, en die de diepten des Satans niet gekend hebben gelijk zij zeggen: Ik zal u geen anderen last opleggen. Maar hetgeen gij hebt, houdt dat, tot dat Ik zal komen. En die overwint, en die mijne werken tot den eind toe bewaart, Ik zal hem macht geven over de heidenen, en hij zal ze hoeden met een ijzeren staf; zij zullen als pottbakkers vaten vermorseld worden, gelijk ook Ik van mijnen Vader ontfangen heb. En Ik zal hem de morgenster geven. Die ooren

heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.

Gelijk de voorstelling van den Persoon des Heeren hier (vs. 18) wederom overeenstemt met die van het Inleidingsvisioen (I: 14 en 15): de oogen als een vlamme vuurs, de voeten blinkend koper gelijk,¹ alzoo is ook de benaming: Zoon van God, hier, met een overigens belangrijke wijziging, wederklank uit het zelfde Inleidingsvisioen, waarin de Heer aan den Ziener zich vertoont als een Zoon des menschen. Nu, ofschoon ook deze benaming van Zoon des menschen in het Nieuwe Testament een Messias-titel en in zoo ver een titel van heerlijkheid is, zoo pleegt zij evenwel aan den Heer Jesus niet dan een enkele keer en bij wege van onmiddellijke toespeling op de prophecy van Daniël (VII: 13) door eenig Apostel of discipel gegeven te worden.² Hij alleen karakteriseert zich zelve in de Evangeliën met dien naam van Zoon des menschen. De Ziener dan nu schrijvende wel op Zijn bevel, maar juist daarom van Hem sprekende in den derden persoon, noemt Hem in den aanhef niet: de Zoon des menschen, maar met den gewonen Apostolischen eerbied: de Zoon van God.

Lieflijke paren vormen verder (in vs. 8) de eigenschappen van den Engel der Gemeente te Thyatire: liefde en dienst, geloof en lijdzaamheid,³ eerste werken en laatste werken.

Als zinnebeeldig of typisch gedachte naam voor het booze beginsel of misschien deze of gene bepaalde booze hoofdpersoon te Thyatire, komt in dezen Brief de vrouw

¹ Zie bladz. 282 boven.

² Gelijk Openb. I: 13 en Hand. der Apost. VII: 56.

³ Of, wil men liever, overeenkomstig de lezing van Tischendorf: liefde en geloof, dienst (*διακονίαν*) en lijdzaamheid.

Jesebel voor, die zich zelve zegt eene prophetes te zijn, gelijk in den Brief aan die van Pergamus Bileam. De afspiegeling der geschiedenis uit de Boeken der Koningen en den kamp van Elia met de Baälsdienst en de koningin Jesebel, Achabs nog gruwelijker vrouw, loopt in het oog. Dat de koningin hier prophetes heet, is omdat zij dit wel niet in de historie was, maar toch als zinnebeeldige persoon eene ketterij vertegenwoordigt, waarbij op prophetische gave en gezag werd aanspraak gemaakt. De uitdrukking treft zoo veel dieper nog, bij de herinnering hoe de historische Jesebel een moordenares van ware propheten, zoo wel als voorstanderes der valsche is geweest. Haar worden intusschen in de geschiedenis zoo wel tooverij als hoererij te laste gelegd (2 Kon. IX: 22), dit laatste niet enkel in den zin van afgoderij, gelijk op te maken schijnt uit de plaats 2 Kon. IX: 30.

Daar, voorts, in dit Boek der Apocalypse geene bijzonderheid, hoe schijnbaar gering ook, zonder beteekenis is, zoo is het niet zonder oorzaak, dat hier in den Brief aan den Engel van Thyatire van hoereeren in de eerste plaats wordt gewag gemaakt, en eerst in de tweede van afgodenoffer eten. De orde was omgekeerd in dien aan den Engel van Pergamus (vs. 14). Onmiskenbaar was het bederf der valsche Leeraars (het blijkt uit de geheele schildering) zoo veel dieper nog te Thyatire; en had diensvolgens, meer dan waarschijnlijk, de ontucht aldaar nog meer de overhand. Van daar heeft zij in de combinatie met afgodische feestvieringen hier den voorrang. Ook buitendien geeft het vrouwelijke beeld van Jesebel een nog afschuwelijker karakter aan den gruwel, dan de mannelijke benaming van Bileam in den voorgaanden Brief. Dat afschuwelijke wordt straks (vs. 24) met eene toespeling, wederom, op de hooge aanmatiging der val-

sche Leeraars ¹ door de uitdrukking: diepten des Satans gekarakteriseerd.

De beelden, waaronder straks (vs. 21—23) op deze verenigde en als in elkander loopende zonden van ontucht en van ketterij, op valsch prophetisch gezag gegrond, de straf bedreigd en beschreven wordt, zijn wederom aan dezelfde geschiedenis, mitsgaders aan de wet van Moses tegen het overspel, en aan de prediking der Propheten tegen de afgoderij (het geestelijk overspel) ontleend.¹ — Tot bekeering wordt in eene eerste plaats ook de snoodst verbasterde en bedorvene richting geroepen. Dan volgt de dreiging met het vonnis des doods (vs. 23), na zware verdrukking op een bed (vs. 22) eerst des overspels, dan der smarten.

Een ontzachtelijke betuiging als bij wijze van eed bezegelt de dreiging (vs. 23): En al de Gemeenten zullen weten dat Ik het ben die nieren en harten onderzoek, en Ik zal u geven een iegelijk naar uwe werken. Het is het eigen woord van Jehova bij Jeremia (XVII: 10): Ik, de HEER, doorgrond het hart en proef de nieren, en dat, om een iegelijk te geven naar zijne wegen, naar de vrucht zijner handelingen.

Harmonisch sluit wederom deze openbaring van des Heilands hart- en nierenkennis en van de strenge heiligheid, waarmede Hij de goddeloosheid straft, op de beschrijving van den aanhef: Die Zijne oogen heeft als een vlamme vuurs, en Zijne voeten zijn blinkend koper² gelijk. Het vlamme oog symboliseert de Goddelijke doorgronding des harten; het blinkend koper der voeten de heilige strengheid, die tegen god-

¹ 3 Mos. XX: 10 en Ezech. XXIII: 45—49.

² Gr. χαλκολίβανος. ^B

deloosheid en zonde overstaat en ze als slijk der straten vertreedt.

In evenredigheid met de diepte van het bederf der tegenpartij staat de heerlijkheid der belooning toegezegd aan den overwinnaar, aan hem die hetgeen hij heeft zal houden tot dat Ik kom, zegt de Heer (vs. 25). Het macht geven over de Heidenen, om ze te hoeden met een ijzeren staf en als pottebakkers vaten te vermorselen, wordt door Hem aan den overwinnaar gegeven, gelijk het aan Hem van den Vader gegeven is; — het is het woord der Messiaansche belofte in den tweeden Psalm (II: 8).¹

Van ouds, voorts, werd heerschappij, inzonderheid die van den Messias, onder het beeld eener ster verkondigd. Dus, bij name, in de prophecy van Bileam (4 Mos. XXIV: 17): »Er zal een ster voortgaan uit Jacob, en er zal een scepter uit Israël opkomen.» Ook eene wereldheerschappij, en van daar een heerschappij voerder over de wereld, wordt door den Oud-Testamentischen Propheet bij de morgenster vergeleken.² In dit Boek der Openbaring noemt Christus zich zelve: de blinkende Morgenster, in verband met Zijn koningstitel en afkomst als Wortel en geslachte Davids (XXII: 16). Hier ter plaatse geeft Hij den Zijnen de morgenster, dat is, gelijk een andere Apostel het ergens uitdrukt,³ hun deel in de erve der heiligen in het licht, de denkbeelden van zegepraal van het licht als des morgens over de duisternis, en van heerschappij over de wereld, zich wederom op apocalyptische wijze in een zelfde zinnebeeld combineerende. Ook in de Psalmen⁴ is de morgen-

¹ Verg. bladz. 247 boven.

² Jes. XIV: 12 en volg.

³ Coloss. I: 12.

⁴ Ps. XLVI: 6. XLIX: 15.

stond, de dageraad, het zij symbool, of eenvoudig tijdstip van bevrijding, uitkomst, triumpf der rechtvaardigen.

III: 1—6. En schrijf aan den Engel der Gemeente in Sardis: Dit zegt die de zeven geesten Gods heeft en de zeven sterren: Ik weet uwe werken, dat gij den naam hebt dat gij leeft, en gij zijt dood. Wees wakende en versterk het overige dat sterven zoude, want Ik heb uwe werken niet volgevonden voor God. Gedenk dan hoe gij het ontvangen en gehoord hebt, en bewaar het, en bekeer u. Indien gij dan niet waakt, zoo zal Ik over u komen als een dief, en gij zult niet weten op wat ure Ik over u komen zal. Doch gij hebt eenige weinige namen ook te Sardis, die hunne kleederen niet bevlekt hebben, en zij zullen met mij wandelen in witte kleederen, overmits zij het waardig zijn. Die overwint, die zal bekleed worden met witte kleederen en Ik zal zijnen naam geenszins uitdoen uit het boek des levens, en Ik zal zijnen naam belijden voor mijnen Vader en voor Zijne engelen. Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.

Harmonisch paren en beantwoorden en doorkruisen elkander ook hier beelden en denkbeelden onophoudelijk. De vermaning: wees wakende, onmiddelijk na de bestrafing: gij hebt den naam dat gij leeft en gij zijt dood, stelt de naauwe betrekking in het licht die er is tusschen leven en waken bij den belijder des Heeren. Hierop slaat even eigenaartig de reeds elders toegelichte vergelijking van de komst des Heeren met die van een dief in den nacht.¹ Met het denkbeeld van nacht stemt

¹ Bladz. 238 boven.

dan wederom overeen dat van ongekleed te zijn. Daar-
tegenover staat zoo wel de lof dergenen, die hunne klee-
deren bewaard en niet bevlekt hebben (vs. 4) als de
belofte van bekleeding met witte kleederen, (vs. 5)
het zinnebeeld der rechtvaardiging des zondaars
van ouds. De betrekking tot de plaats van Zacharia (III: 4)
loopt in het oog: »Doe deze vuile (bevlekte) klee-
deren van hem weg. Daarna sprak Hij tot hem: Zie Ik
heb uwe ongerechtigheid van u weggenomen, en
Ik zal u wisselkleederen aandoen.” — Tegenover
den blooten naam van leven (vs. 1) staat vervolgens
(vs. 5) het »niet uitdoen van des overwinnaars naam uit
het boek des levens,” — tegenover het niet vol-
gevonden worden van sommiger werken voor
God staat het belijden voor den Vader en voor
Zijne engelen, als uit het Evangelie wel bekende vergel-
ding van dat grondbeginsel aller welbehagelijke werken voor
God, t. w. het belijden, met woord en daad, van
den Zone Gods voor de menschen. Matth. X: 32.

Vs. 7—13. En schrijf aan den Engel der Ge-
meente in Philadelphia: Dit zegt de Heilige,
de Waarachtige, die den sleutel Davids heeft,
die opent en niemand sluit, en hij sluiten nie-
mand opent: Ik weet uwe werken. Zie, Ik
heb eene geopende deur voor u gegeven en nie-
mand kan die sluiten: want gij hebt kleine
kracht en gij hebt mijn woord bewaard, en
hebt mijnen naam niet verloochend. Zie, Ik
geef u eenigen uit de synagoge des Satans, der-
genen die zeggen dat zij Joden zijn en zijn het
niet, maar liegen. Zie, Ik zal maken dat zij
zullen komen en aanbidden voor Uwe voeten
en bekennen dat Ik u lief heb. Omdat gij het
woord mijner lijdzaamheid bewaard hebt, zoo

zal Ik u ook bewaren uit de ure der verzoeking, die over de geheele wereld komen zal om te verzoeken, die op de aarde wonen. Zie, Ik kom haastelijk, houd dat gij hebt, opdat niemand uwe kroon neme. Die overwint, Ik zal hem maken tot een pilaar in den tempel mijns Gods, en hij zal niet meer daaruit gaan, en Ik zal op hem schrijven den naam mijns Gods, en den naam der stad mijns Gods, namelijk des nieuwen Jerusalems, dat uit den hemel van mijnen God afdaalt, en ook mijnen nieuwen naam. Die ooren heeft, die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.

De Heilige en Waarachtige, — dus noemt zich de Heer in den aanhef des Briefs, met eenen naam wederom die alleen den Allerhoogste toebehoort.⁴ — In het Inleidingsvisioen, voorts, sprak Hij van zich zelve (I: 18) als Die de sleutels der benedenwereld en des doods heeft. Hier noemt Hij zich met eene opmerkelijke wijziging Den gene, die den sleutel Davids heeft, die opent en niemand sluit, en hij sluit en niemand opent. De uitdrukking of het zinnebeeld is wederom ontleend van den Propheet onder het Oude Testament (Jes XXII: 22), die met deze woorden te kennen geeft de waardigheid van Eljakim, den knecht Gods, aangesteld tot oppersten Opziener over het huis van David. Hier eigent zich de Heer zelf, die Davids Zoon en Davids Heer is, de eigenschap van bezit en macht over dien sleutel, in zoo ver elke bediening in Gods huis en koninkrijk van Hem haren oorsprong en haar gezag ontleent. Eljakim ontving den sleutel als dienaar in het huis van God en van David; Jesus Christus zelf ontving hem als de Zoon in

⁴ Verg. verder Openb. VI: 10 en vooral XIX: 11.

Zijn eigen huis,¹ en om dien vervolgens aan Zijne Apostelen toe te betrouwen (Matth. XVI: 19).

Harmonisch met dit allerhoogste bezit van den sleutel Davids, en de daarmede verbondene macht van openen en sluiten is de belofte die volgt (vs. 8): Ik heb eene geopende deur voor u gegeven, en niemand kan die sluiten, eene belofte, die des te trefender uitkomt als eene kracht in zwakheid verleend, in het onmiddelijk zamenhangende: Gij hebt kleine kracht.

De belofte (vs. 9) is wederom volheerlijke weêrklank van het prophetische woord (Jes. LX: 14): Ook zullen zich buigende tot u komen de kinderen dergenen die u onderdrukt hebben, en allen die u gelasterd hebben zullen zich nederbuigen aan de planten uwer voeten.

De pilaar in den tempel Gods (vs. 12) herinnert aan de twee bekende pilaren, Jachin en Boaz, in het voorhuis van den Salomonischen tempel (1 Kon. VII: 21). Pilaren worden ook door Paulus reeds genoemd arbeiders, boven anderen hoog uitnemend, in het Evangelie.² — Met het beeld eens pilaars van Gods tempel voor den overwinnaar te dezer plaats stemt onmiddelijk de toezegging overeen: en hij zal daar niet meer uitgaan.

Voorts strekt de beeldspraak van dit gedeelte des Briefs aan die van Philadelphia hare lijnen of stralen tot in de laatste tafereelen der geheele Apocalypse uit. Het nieuwe Jerusalem, of de stad Gods, en hare nederdaling uit den hemel, mitsgaders de tempel daarin, hervinden zich, uitvoerig beschreven, in Hoofdstuk een en twintig; de nieuwe naam van den Verlosser wordt ge-

¹ Hebr. III: 5, 6.

² Gal. II: 9.

lezen in de volheerlijke verschijning van Hoofdstuk negentien (11—16).

Opmerkelijk is het, dat die uitdrukking: mijn God, in den mond des Verlossers, in dit ééne vers der Apocalypse tot viermaal toe achtereen voorkomt, terwijl zij in geheel het Nieuwe Testament door Jesus anders nog slechts bij twee gelegenheden wordt aangewend, t. w. in den uitroep aan het kruis: Mijn God, mijn God! waarom hebt Gij mij verlaten! en in het woord aan Maria van Magdala na de opstanding: »Ik vare op tot mijnen Vader en ulieder Vader, en mijnen God en ulieder God.” (Joh. XX: 17).

Vs. 14—22. En schrijf aan den Engel der Gemeente in Laodicéa: Dit zegt de Amen, de trouwe en waarachtige Getuige, het Begin der schepping van God. Ik weet uwe werken, dat gij noch koud noch heet zijt: och of gij koud waart of heet! Zoo dan, omdat gij laauw zijt, en noch koud noch heet, Ik zal u uit mijnen mond spuwen. Want gij zegt: Ik ben rijk en verrijkt geworden, en heb geens dings gebrek, en gij weet niet dat gij zijt ellendig, en jammerlijk, en arm, en blind, en naakt. Ik raad u dat gij van mij koopt goud beproefd, komende uit het vuur, opdat gij rijk moogt worden; en witte kleederen, opdat gij moogt bekleed worden, en de schande uwer naaktheid niet geopenbaard worde, en zalf uwe oogen met oogenzalf, opdat gij zien moogt. Zoo wie Ik lief heb, die bestrafen kastijd Ik; wees dan ijverig, en bekeer u. Zie, Ik sta aan de deur, en Ik klop: indien iemand mijne stem zal hooren en de deur opendoen, Ik zal tot hem inkomen, en Ik zal met hem avondmaal

houden en hij met mij. Die overwint, Ik zal hem geven met mij te zitten in mijnen troon, gelijk als Ik overwonnen heb, en ben gezeten met mijnen Vader in Zijnen troon. Wie ooren heeft die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.

Het behoort onder de eigenaartigheden der Apocalypse, dat meermalen bij het onveranderd gelaten Hebreeuwsche woord het gelijkbeteekenende Grieksche onmiddelijk gevoegd wordt, of omgekeerd. Dus zien wij aan het slot der Openbaring het Jesaïaansch-Hebreeuwsche: Eerste en Laatste op zijne Grieksche overbrenging: Alpha en Omega volgen.¹ Dus volgt elders (XIX: 5) op het bekende Halleluja van den Oud-Testamentischen Psalm de vertaling in het Grieksch: Looft (onzen) God. Dus lezen wij in dat zelfde Boek (IX: 11) naast elkander de gelijkbeteekenende namen Abaddon van Hebreeuwsche en Apollyon van Grieksche vorming, voor den verderwenden Engel des afgronds. Dus, bij de aankondiging van het hoofddenkbeeld des geheelen Boeks (I: 7), hadden wij het Grieksche Ja² verdubbeld of versterkt door het Hebreeuwsche Amen. Op soortgelijke wijze zijn dan ook in het opschrift van dezen zevenden Brief de woorden: getrouwe en waarachtige Getuige niet slechts toespeling of weêrgalm op den titel in den Apostolischen groet (I: 5), maar ook vertaling en omschrijving der als Messiasitel hier voorkomende staande uitdrukking: de Amen.³ In het Oude Testament wordt Jehova in het oorspronkelijk der Jesaïaansche plaats (LXV: 16), de God Amen,⁴ dat is: de God der waarheid, de God

¹ XXII: 13.

² Ναί.

³ Gr. ὁ Ἀμύν.

⁴ Hebr. אֱמֵן יְהוָה.

die waarlijk God is, genaamd. Uit het Nieuwe Testament komt tevens hier in aanmerking het woord van Paulus (2 Cor. I: 20): Zoo vele beloften Gods er zijn, die zijn in Hem (Jesus Christus) Ja en zijn in Hem Amen. — Nog een derde titel volgt, t. w. het Begin¹ der schepping Gods. Van dezen titel loopt de eenzelvigheid in het oog met dien van Eerstgeboren van alle schepsel, bij Paulus (Coloss. I: 15), in den zin, hetzij van Hoofd over alle schepsel,² hetzij van Begin, dat is in active beteekenis, Begingever, Oorzaak, gelijk die beteekenis van het woord noodwendig ook in den Godstitel: Begin en einde ligt.

Merkt voorts op het drieledige (de trichotomie) niet alleen in den aanhef, maar ook in geheel het lichaam van dezen laatsten of zevenden Brief: Amen — getrouwe en waarachtige Getuige — Begin (vs. 14). Gij zijt noch koud noch heet — och of gij koud waart of heet! — omdat gij »laauw” zijt (en ook dit tusschen ingevoegde woord brengt wederom eene nieuwe trichotomie te weeg) en noch »koud” noch »heet” (vs. 15 en 16). Ik ben rijk — en verrijkt geworden, — en heb geens dings gebrek (vs. 17). Goud beproefd, komende uit het vuur, — witte kleederen, — oogenzalve (vs. 18). Die Ik lief heb, — bestraf — en kastijd Ik (vs. 19). Ik zal tot hem inkomen, — en Ik zal met hem avondmaal houden, — en hij met mij (vs. 20). Den overwinnaar zal Ik geven met mij te zitten in mijnen troon, — gelijk als Ik overwonnen heb, — en ben gezeten met mijnen Vader in Zijnen troon (vs. 21).

¹ Gr. ἀρχή, Begin, ook Hoofd.

² Zie bladz. 274 en 275 boven.

Dat voorts (vs. 17) de woorden: ellendig, jammerlijk en arm wederom een driedelige ontvouwing zijn van een begrip, tegenover rijkdom staande, is openbaar. Natuurlijk alzoo heeft tot deze driedelige voorstelling van, eigenlijk, één zelfden toestand van armoede het goud in vs. 18 betrekking, — op de twee overige eigenschappen (in vs. 17): blind en naakt, slaan de witte kleederen en de oogenzalf. — Het omgekeerde van den toestand te Laodicéa zagen wij te Smyrna (II: 9^a).

Naar historie en prophecy des Ouden Testaments verwijst wederom door meer dan éenen trek de raad des Heilands in -vs. 18. Het denkbeeld van koopen voor ontvangen, en wel om niet ontvangen, is afkomstig van den Propheet (Jes. LV: 1): »Gij die geen geld hebt, komt, koopt en eet, ja komt, koopt zonder geld en zonder prijs,” enz., waarmede ook wederom het slot des Boeks overeenstemt (XXII: 17): »Die dorst heeft, kome: en die wil, neme het water des levens om niet.” Op welke Oud-Testamentische voorstelling of voorzegging de witte kleederen te rug wijzen, zagen wij reeds.¹ In verband met dat denkbeeld van kleederen voert ons dat woord: opdat de schande uwer naaktheid niet geopenbaard worde, wederom naar Moses, naar de eerste tafereelen van de geschiedenis des menschdoms, naar dien indrukmakenden trek uit het verhaal van den staat der onschuld en van dien na den zondeval (1 Mos. II: 25, III: 10 en 11): En zij waren beide naakt, Adam en zijne vrouw, en zij schaamden zich niet; en straks: En Adam zeide: ik vreesde, want ik ben naakt. En God zeide: wie heeft u te kennen gegeven dat gij naakt zijt?

¹ Bladz. 300 boven.

De oogenzalf die bij Jesus alleen gekocht, d. i. verkregen wordt, herinnert aan die zalf, dat slijk uit aarde en speeksel, waarmede in het Evangelie van Johannes (IX: 5, 7) de Heiland in de dagen Zijns vleesches de oogen des blindgeborenen opende.

Waait ons voorts hier niet (in vs. 20) een adem toe als uit het Lied der liederen (V: 1 en 2)²? Of worden wij alleen aan de plaats in het Evangelie herinnerd (Joh. XIV: 23): »Zoo iemand Mij lief heeft, die zal mijn woord bewaren, en mijn Vader zal hem liefhebben, en wij zullen tot hem komen en zullen woning bij hem maken?

De belofte aan den Overwinnaar (vs. 21) is afspiegeling en te gelijk voortzetting van het beloftewoord aan den Messias in den Psalm (CX: 1): Zit aan mijne rechterhand. In dezen laatsten Brief voor het eerst kenmerkt de Heer zich zelve met een uitdrukkelijk woord als den Overwinnaar bij uitnemendheid: »Die overwint — gelijk als Ik overwonnen heb.»

XIII.

HET BOEK DER APÓCALYPSE. ZIJNE THEOPNEUSTIE. ZIJN SCHRIJVER GEEN ANDER DAN JOHANNES DE APOSTEL. DUIDELIJKHEID ZIJNER LEER VAN GOD EN CHRISTUS, VAN DES MENSCHEN ZALIGHEID, VAN ENGELN EN BOOZE GEESTEN.

Wij hebben een denkbeeld trachten te geven van den aart der schoone en rijke harmonyen , die het Boek der Apocalypse kenmerken. Hetgeen met het geleverd overzicht bepaaldelijk van de drie eerste Hoofddeelen bedoeld werd , was voorzeker geene opzettelijke uitlegging , maar hoogstens voorbereiding daartoe , wellicht een enkele greep tot toelichting van eene of andere merkwaardige plaats of uitdrukking , als in het voorbijgaan. Hoofdoogmerk was en bleef de aanwijzing van een sleutel op geheel het eigenaartig , het gantsch eenig zamenstel als zoodanig , van het hoog verheven Boek.

Op vaster grond dan die van eenen eersten gemeenen indruk , mogen wij thands dat zamenstel in allerlei richting en in meer dan éenen zin kunst- en geestvol harmonisch noemen. Wat wij bij eene opmerkelijke ontleding der drie eerste Hoofdstukken daaromtrent bevonden , dat zelfde zou , zonder zich ergens ongelijk te worden , uit het Boek , van Hoofddeel tot Hoofddeel , van vers tot vers , van woord tot woord onderzocht , even zeker en treffend te voorschijn komen.

Maar nu ! zulk eene zich altijd gelijk blijvende , voor-

beeldeloos kunstige, onnavolgbaar geniale harmony van harmonyen, in bouw en vorm, in Zusammenhang en be-teekenis, van een Boek aan alle de andere Bijbelboeken zoo innig en veelsoortig verwant, wijst, onafhankelijk reeds van de vraag wie zijn menschelijke schrijver was, op een hooger dan zijn menschelijken oorsprong. Indien er ooit of ergens iets in de samenstelling der Boeken van Oud of Nieuw Testament was, dat van Goddelijke inge-ving (Theopneustie) getuigenis geeft en blijk draagt, het is voorzeker het Boek der Openbaring. Wij weten voor het denkbeeld, dat wij hier zoo gaarne voor ieder dui-delijk wenschten te maken, geen gelukkiger en wezenlij-ker woord dan dat van den grooten en vroomen Bengel: »De Apocalypse is een werk des vernufts — van God.»⁴ Het is het werk van een zelfde Vernuft, dat hier den geheelen Bijbel binnen de zeer beperkte ruimte van zijn laatste Schrift concentreert, dat elders geheel eene wereld om ons heen zich doet zamentrekken in het bestek der kleine camera obscura van ons oog. Kunstig noem-den wij en geestvol harmonisch het samenstel en den inhoud der Apocalypse. Het is eene kunst, gelijk wij die overal wedervinden in de werken van Gods schep-ping; het zijn harmonische, verheven geestige spelingen, gelijk die dagelijks den natuurvorsch-er verrassen en verrukken. Het is eene kunst, als waarvan ja, het soortgelijke ook in menschelijke dichtingen denkbaar is, maar niet wanneer die menschelijke dichting zich voor iets hooger of anders dan verdichting wil uitgeven; niet, wanneer zij, door nabootsing van het Goddelijke bedrog plegende, uit kracht eener hoogere zedelijke wet ook hare betrekkelijke waarheid, en met die waarheid hare

⁴ In Gnom. ad Apoc. I: 1. »A Dei ingenio, si ita loqui fas est, profecta est Apocalypsis.»

natuurlijkheid, en met die natuurlijkheid zelfs hare schoonheid en verhevenheid verliest. Laat de Dichter eenen toestand uit zijne verbeelding scheppen; hij kan, hij zal in het schilderen van dien toestand waar kunnen zijn, mits hij ze niet voor werkelijke historie geve, wat zij niet is en zich telkens verraden zal niet te zijn. Hoe meer een zoodanige Dichter of Verdichter opzetlijk (dat is, met een bepaald doel om te misleiden, of zijn werk te geven voor iets anders dan het werkelijk is) zich er op toegelegd zal hebben om eene kleur het zij van historie of van openbaring aan zijne verdichting te geven, hoe meer hem daarbij zelfs de uitnemendheid zijner kunst zal ontvallen. Daar is voor elke schoonheid een zekere mate, of liever, een zekere soort van waarheid noodig. Opzetlijk bedrog sluit zoodanig een betrekkelijke waarheid uit, — sluit, alzoo, alle werkelijke verhevenheid, alle wezenlijke schoonheid buiten, reeds daarom alleen om dat, gelijk wij reeds zeiden, het naïve, het natuurlijke, daarbij uit den aart der zaak onmogelijk is.

Toetsen wij de opmerking aan die menigvuldige nabootsing, het zij van Evangelien op historisch gebied, het zij van Apocalypsen op prophetisch. Plaats een apocryph Evangelie naast een der vier Evangelien van Goddelijke ingeving; het gedrochtelijke der zamenstelling loopt onmiddelijk in het oog. Doe insgelijks niet slechts met de onderscheidene valsche Apocalypsen, die de apocryphe litteratuur der oudste Christelijke kerk oplevert, maar ook met die nabootsing der Apocalypse, in stijl, toon of trant, waarin ook zonder opzet van bedrog menigeen, in veel later tijd, en tot in onze dagen, zijne denkbeelden of uitzichten in de toekomst den volke trachtte mede te deelen.^a Wat vindt gij? in plaats van frissche gemakelijkheid, gedwongenheid; — in plaats van verhevenheid, gezwollenheid; — in plaats van harmonyen, cacophoniën

in denkbelden en uitdrukking. Het bedrog straft en ontkent zich zelve. De Opperste Waarheid, die ook de Opperste Wijsheid is, wordt van hare kinderen gerechtvaardigd. Ook de Apocalypse aan het slot van den Bijbel, voor wie haar eenmaal leerde gevoelen, verliest geen oogenblik dat karakter van hemelsche waardigheid, dien toon van hoog gezag en hooge afkomst, die kleur van eenvoud en van natuurlijkheid, die eigenschap van soberheid bij rijkdom, van gezond verstand bij de hoogste verrukking, van welluidendheid en welstandigheid in hare stoutste zinnebeelden en voorstellingen, als eigen moesten zijn aan een Boek, gegeven door God aan Jesus Christus, om Zijnen dienstknechten te toonen de dingen die haast geschieden zullen.

Men bedenke de afgronden, die den bloot menschelijken schrijver van dergelijk een Boek zouden hebben moeten afschrikken of verzwelgen! Hier, zoo ergens, was het woord toepaslijk: van het verhevene tot het belachelijke is slechts een stap. De echte toon en de valsche verschilt de breedte van een halven vingertop. De hoogste heerlijkheid ligt hier naast de meest gedrochtelijke ongerijmdheid. Voor wie ooren heeft om het te hooren, wat kan er verhevener, wat meer harmonieus, wat, voor wie een sprank van liefde voor Jesus Christus heeft, meer welluidend en weldadig zijn, dan die toebrengring van zevenvoudigen lof en aanbidding aan het Lam dat geslacht werd (Openb. V: 8—14)? Maar wage het nu een bloot menschelijk bestierde pen een enkelen stap ter zijde te gaan, en in plaats van aan het geslachte Lam, zevenvoudigen lof en aanbidding toe te brengen aan den Leeuw die overwonnen heeft; en de harmony (wie gevoelt het niet, ook nog eer hij zich, als geleidelijk te doen is, er van reden kan geven?) is verbroken, — een wanklank is in de plaats getreden van den schoonsten en innigsten lofgalm.

Ik zeg niet, dat een vroom en geniale menschelijke pen, zonder onmiddellijke leiding van den Geest, noodwendig in dergelijk een misgreep zou zijn gevallen; maar ik beweer, dat een doorgaand, zich steeds gelijk blijvend, nimmer mistastend, altijd zuiver, altijd juist en fijn, en tevens stout en verheven geheel van dergelijke combinatiën als het Boek der Apocalypse van het begin tot het einde oplevert, zonder die hoogere leiding niet denkbaar is. Ik beweer, dat zoo ergens van een Boek, van eene plaats, van eene uitdrukking, gezegd kan worden: hier is de ingeving van God! eene aandachtige studie der Apocalypse dien uitroep telkens op de lippen moet brengen. Al die rijk verscheidene elementen der meest onderscheidene Bijbelboeken tot één geheel te verbinden, waarvan de eenheid door het verschil nergens gestoord of verduisterd wordt, was, in de Apocalypse, het werk dier zelfde Opperste Wijsheid, die, in de natuur, op het gelaat van een enkel mensch de trekken meer dan eens van wie zal zeggen hoe vele geslachten, waarvan het individu afstamt, doet zamensmelten. — Die zelfde veelsoortige elementen van de Schriften des Ouden en des Nieuwen Verbonds zoodanig te ontbinden en wederom op nieuw te verbinden, dat door hunne wondere combinatie, uit dezelfde grondstof een ten eenen male nieuw geheel te voorschijn treedt, was het werk van die zelfde Wijsheid wederom, die op het gebied der zichtbare schepping door andere verbindingen van steeds dezelfde grondstoffen andere lichamen in het aanzijn roept. — Op de werken der natuur en op de schriften der geopenbaarde Godsdienst heeft God een zelfden stempel gedrukt, waaraan hare gemeenschaplijke hoogere afkomst te erkennen is.

De Theopneustie van het Boek der Openbaring aldus op den voorgrond stellende, zou daarmede door ons gezegd zijn, dat een dergelijk geschrift in volstrekten

zin boven het bereik van een menschelijke pen, hoedanig ook eene, heeft gelegen? — dat alzoo, volgens eene opvatting, waarvan wij meermalen verklaard en aangetoond hebben dat zij de onze zeker niet is, dit Boek der Openbaring aan zijnen Schrijver zoo goed als werktuigelijk, dat is, zonder werkdadige tusschenkomst van zijn eigen geest, verstand, overleg, zal zijn ingegeven? Wij vertrouwen dat niet ligt onze, ook hier gebezigde, woorden tot zulk een opvatting recht of aanleiding geven. Wij hebben door het sterk aandringen op het blijkbare der Theopneustie van dit Boek alleenlijk willen beweerden dat, indien ergens, in dit Bijbelboek vooral, bij elke schrede van een naauwgezet onderzoek en nadenken, de overtuiging zich als opdringt, dat geen aan zich zelve overgelaten menschelijke geest tot een dergelijke schepping op het gebied van gewijde Schrift en prophecy zoude in staat zijn geweest. Wij hebben beweerd, dat zoo ergens de adem der Godheid in de Schriften van Oud en Nieuw Testament herkenbaar is, vooral ook dit Boek der Apocalypse zijne Theopneustie onwederstaanbaar gevoelen doet. Wij beweerden dat, zoo ergens, de genoegzame rede voor een geestgewrocht als dit, alleenlijk te vinden kan zijn in eene zoodanige bewerking, doorademing, doordringing van den menschelijken geest door den Geest van God, als waarvan eenmaal gezegd is: dat de prophecy voortijds niet is voortgebracht door den wil eens menschen, maar dat de heilige menschen Gods, van den Heiligen Geest gedreven zijnde, haar hebben voortgebracht.

Maar nu dan de menschelijke Auteur der Apocalypse! Dat geen ander dan de Apostel boezemdiscipel des Heeren de Schrijver is, die zich bij herhaling, bij den aanhef en bij

het slot des Boeks ¹, met den naam van Johannes daarvoor uitgeeft, is wederom reeds op grond van innerlijke harmonyen duidelijk te maken. Wij laten voor het oogenblik het bewijs voor de Apostolisch-Johanneïsche afkomst des Boeks, afgeleid uit de eenparige getuigenissen der oudste Christelijke Kerk, liggen. Wij bewaren, insgelijks, voor een latere afdeeling van onze tegenwoordige beschouwing, het bewijs der eenzelvigheid van den Schrijver der Apocalypse en des vierden Evangelies. Ons oogmerk hier is om uit den aart der overeenstemming rechtstreeks tusschen het Boek der Openbaring en den persoon des Apostels Johannes, gelijk wij dien bij den aanvang dezer Schriftbeschouwing leerden kennen, ² de noodwendigheid der gevolgtrekking te doen gevoelen, dat geen ander dan de Apostel Johannes de Schrijver van dit laatste Boek van den Nieuw-Testamentischen Canon is geweest. Wij willen trachten te doen inzien, hoe de Apocalypse een Boek is voor een geheel eenig man in den kring van 's Heilands uitverkoren getuigen, — omgekeerd, hoe een geheel eenig man, als de Apostel Johannes geweest is in de omgeving van den Heer, bij uitnemendheid ook de man voor zulk een Boek als de Apocalypse is geweest. ³

Wij onderstellen het hier boven aangewezen en opgemerkte aangaande inhoud en samenstel van het Boek, als nog versch voor den geest. Wat vonden wij bij die beschouwing? de hoogste verhevenheid, waartoe immer een Bijbelsch boek, bepaaldelijk in de verzameling des Nieuwen Testaments, is opgeklommen. Van de zijde dezer ongelijkbare verhevenheid alzoo wijst de Apocalypse als Boek op zijne wedergade onder het personeel van 's Heilands omgeving, waarin (wie zal het ontkennen) en door de

¹ I: 4, 9 en XXI: 2. XXII: 8.

² Bladz. 1—2° boven.

plaats, die hij in 's Heilands innigste gemeenschap en gantsch eenige intimiteit inneemt, en door de grootheid en diepte van zijn karakter de Apostel Johannes wel de verhevenste genoemd worden moet. Even duidelijk wijst de inhoud, geheel de toon en galm der Apocalypse op zulk eenen Boanerges, op zulk een zoon des donders, als zijnen schrijver. Een dier zonen van Zebedeus moet het geweest zijn, aan welke als in hemelsche donderslagen en bij hemelsch bazuingeschal de toekomstige dingen alzoo getoond en ter beschrijving gegeven zijn geworden. De discipel, die in den schoot van Jesus lag, en aan wien reeds in den nacht des verraafts de verborgenste dingen met een vertrouwlijk woord en teeken bekend gemaakt werden, was niet wel deze noodwendig de bij uitnemendheid bevoegde en als aangewezen keurling voor openbaringen, als die in de Apocalypse beschreven zijn? De Apostel, wien geheel de Oudheid eenparig aanwijst als den oudst geworden, als den langst en laatst in leven geblevene van alle des Heeren Apostelen en getuigen, gelijk hij evenzeer in zijne vroegste jeugd reeds geroepen is geweest tot des Heeren gemeenschap en dienst, — zou ooit een ander even goed als deze de Schrijver geweest kunnen zijn van een Boek, dat in zoo veelsoortigen zin (als wij zagen) de eerste en de laatste dingen tot zijn onderwerp heeft?

Eene proef van de al of niet juistheid dezer opmerking kan genomen worden door de beschouwing (omgekeerd!) van den persoon des geliefden discipels als den man, van wiens leven en Apostolische werkzaamheid een boek, juist gelijk de Apocalypse is, de laatste vervulling en vervolliediging mag worden genaamd. Stellen wij ons den Apostel Johannes voor in de onderscheidene betrekkingen, die wij hem kennen, tot den Heer en tot de Gemeente! Moest er ook niet in zijne ziel, even als in die van zijne medegetuigen, eene behoefte liggen, om de toekomstige dingen, om

de toekomst zijns Heeren te kennen en aan de Gemeenten, allereerst van zijnen tijd, bekend te maken? Kunnen wij het ons voorstellen, dat, terwijl en Paulus en Petrus en de Schrijvers der synoptische Evangeliën aan de Gemeente ook eene eschatologie (of leer der laatste dingen) een iegelijk naar den aart zijner gave en roeping hebben achtergelaten, een Apostel en boezemdiscipel als Johannes zonder zulk een prophetisch getuigenis zijne loopbaan zal hebben ten einde gebracht? Is het denkbaar in de harmony der wegen Gods en Zijner bedelingen onder het Nieuwe als onder het Oude Verbond, dat, terwijl het zij de ouderdom, het zij het sterfbed of sterfuur van eenen Jacob, eenen Moses, eenen David, eenen Daniël, eenen Zacharia, eenen Simeon, zoo wel als het ampt der evengenoemde Apostelen, met een hoog prophetisch woord bevoorrecht en als gekroond geworden is, de ouderdom en het ampt alleen van dezen lieveling des Heeren zonder den avondglans der prophëcy zal zijn ondergegaan? Is het denkbaar vooral, dat aan een anderen, men weet niet welken, Johannes in denzelfden Apostolischen leeftijd, de eer, het zij dan der Apocalypische visioenen, of voor het minst hunner te boek stelling zal zijn te beurt gevallen?

Staan dan nu waarlijk vast zoo wel de Theopneustie als de authenticie der Apocalypse van Johannes den Apostel des Heeren, zoo mag men het tevens als uitgemaakt beschouwen, dat aan geene onverstaanbaarheid van het Boek door en in zich zelve kan worden gedacht.

Het Boek der Apocalypse is duister, behelst enkel raadsels, wordt door een iegelijk naar zijne eigene begrippen of vooroordeelen, willekeurig uitgelegd! — Onder dit voorwendsel is een Boek, van hetwelk zijn Schrijver getuigt dat zalig zijn die het lezen en hooren en die bewaren hetgeen dat daarin geschreven is (I: 3),

reeds vroegtijdig uit kerkelijk en huisselijk gebruik verwijderd geworden. Wat heeft onze menschenlijke wetenschap of onwetendheid, ja ook niet zelden bij overigens oprechte vereerders van Zijn woord, al niet voor vonden gezocht, om zich van de lezing en overdenking van zekere gedeelten van dat Woord te verschoonen! wat al oneerbiedigen eerbied niet zelden te baat genomen, om de uitdrukkelijke verklaringen van dat Woord zelve te ontgaan! De Apocalypse is duister, is onverstaanbaar, — mag, moet derhalve zoo goed als ter zijde gesteld worden! Als of, bij een enkelen stap verder in die gedachtenrichting, dat zelfde niet gezegd kon worden, dat zelfde ook door de zulken, die zich Christenen noemen, ja roemen, niet werkelijk gezegd is van geheel den Bijbel.

Maar, hoe het zij (dus volhardt men), de Apocalypse is en blijft duister, en voor willekeurige uitlegging vatbaar, meer en anders dan eenig ander Bijbelboek.

Meer en anders! waarom? — Om dat de Apocalypse zoo veelvuldig in beelden geschreven is, en allerlei vreemdsoortige en raadselachtige figuren bevat! — Men heeft den wijsgeeren en wijsgeerigen bestrijders van Bijbel of Apocalypse wel eens hunnen schrik voor beeldspraak verweten. In onze dagen heeft men, wederom omgekeerd, aan zekere wijsgeerige richtingen een al te ruim of stout gebruik van beelden verweten. ^c Wonderlijke schrik, ondoordacht verwijt in der daad! Of kent gij, buiten en behalve in eene eerste plaats den Bijbel zelve, wel een boek in de wereld, dat zich tot verduidelijking, ja tot uitdrukking reeds alleen van denkbeelden en zaken, buiten beeldspraak houden kon? Of is geheel onze menschenlijke taal niet een doorgaand samenstel van beeldspraak, — een samenstel, waarin zonder ophouden voorwerpen uit het ééne zinlijk gebied door beelden, wederom uit een ander afgeleid, worden toegelicht of te kennen gegeven? — Vreest gij beeldspraak? neem dan nimmer een

boek, wij zeggen niet van poëtischen aart of inhoud, maar van wat aart of inhoud hoe ook genaamd, in handen. Zonder beelden en beeldspraak is de taal des menschen arm en dood. Zonder beeldspraak is de strengste wiskunstenaar niet in staat een uur lang een eenvoudig dagelijksch gesprek te houden. Taal en beeldspraak zijn voor hem, die verstaat, of door nadenken tot verstaan te komen tracht. Wilt gij geene beeldspraak? wilt gij geene raadsels, waarover nagedacht moet worden? leg dan vooral, niet de Apocalypse alleen aan het slot des Bijbels, maar geheel den Bijbel ter zijde.

Zie de Evangelien van het leven des Heeren, de leer des Meesters zelve! Hoe onderwijst Hij de scharen? Door parabelen. En wat zijn parabelen anders dan beelden, dan zinnebeeldige voorstellingen, dan raadsels om over na te denken? — Ons schijnen die parabelen soms zoo eenvoudig, om dat ons nevens haren inhoud ook de uitlegging in de Schriften geschonken is. Maar den scharen waren zij, hoe eenvoudig ook en uit het dagelijksche leven gegrepen, onverstaanbaar. Waarom? Om dat zij de uitlegging niet ernstig zochten, niet zochten, gelijk de Apostelen die ze evenmin op het eerste gehoor verstonden, bij den Heer. Voorzeker! èn parabel èn Bijbel èn Apocalypse, dat groote zamenstel van geestelijke, van hemelsche raadsels, zijn gegeven voor die nadenken, voor die vragen, voor die zoeken, die bidden wil. Evenmin de Apocalypse als de Bijbel in zijn geheel zijn in zich zelve duister, maar het gebrek ligt aan ons gezicht, aan ons verduisterd oog. De Heer wil het verlichten, — verwijder u dan niet maar blijf! — onderzoek en laat u leeren van Hem.

Beelden, eenmaal toegelicht, — raadsels, maar vergezeld van den sleutel ter oplossing, — behoeven geene raadsels, geene verwarrende figuren meer te zijn. De Apo-

calypse, het is zoo, bevat een menigte van zinnebeelden, van symbolen, van hieroglyphen, zoo gij wilt. Maar nevens die beelden, die symbolen, die hieroglyphen, geeft zij dan eens zelve de letterlijke, voor ieder wel verstaanbare verklaring, dan eens brengt zij ons door de kennis van den aart haars samenstels op den weg om regelmatig en zeker den sleutel te vinden. Waar zij ons b. v. den Heer voorstelt met de zeven sterren in Zijne hand, daar volgt onmiddellijk de verklaring: de zeven sterren zijn (beteekenen) de engelen der zeven Gemeenten (I: 20). Waar zij het Lam Gods ons beschrijft met de zeven hoornen en de zeven oogen, daar geeft zij onmiddellijk de beteekenis der zinnebeeldige voorstelling: de zeven Geesten Gods, die uitgezonden zijn in alle landen (V: 6). Wanneer zij ons de vier heilige hemelwezens voorstelt met hunne gouden fiolen vol reukwerks, zoo voegt zij er in éénen adem de verklaring bij: dat reukwerk zijn de gebeden der heiligen, met te rug zicht op het reukoffer in den tempel,¹ en als in samenstemming met den Psalmdichter, daar hij ergens uitroept: Mijn gebed worde gesteld als reukwerk voor uw aangezicht.

En niet slechts de onmiddellijke verklaring van een of ander zinnebeeld door haar gebruikt, maar ook in het geheel een sleutel voor geheel het stelsel, naar hetwelk hare zinnebeelden en toespelingen ingericht zijn, levert ons het Boek zelve der Apocalypse op. Dat stelsel berust op een zeer eenvoudig beginsel in den grond. De hieroglyph in de visioenen der Apocalypse is niets anders dan het Oud-Testamentische symbool, of in het geheel de Bijbelsche beeldspraak, zichtbaar voor oogen gebracht in het

¹ 2 Mos. XXX: 1 en volg. verg. Luc. I: 10.

² Ps. CXLI: 2a.

tafereel aan den Ziener getoond uit den hemel. Dus b. v. was in de Schrift des Ouden Testaments, als wij zagen, de Leeraar door een Propheet vergeleken geworden bij een ster. In de Apocalypse blijft die ster geen bloote vergelijking of figuurlijke manier van spreken, maar wordt zij zichtbaar en blijvend symbool. De ster is een Leeraar of Engel der Gemeente, d. i. beteekent in dit Boek doorgaans en symbolisch een Engel der Gemeente, een Leeraar in goeden of kwaden zin. Op wederom andere wijze gaf onder het Oude Testament in het typisch en symbolisch samenstel van tabernakel en tempel des Priesters reukoffer het ten hemel stijgend, Gode behagelijk gebed te kennen. In de Apocalypse verschijnt dat Oud-Testamentische reukoffer werkelijk voor de oogen des Zieners in den geest, en wordt alzoo op nieuw, gelijk onder die vroegere bedee-ling, zichtbaar symbool eener geestelijke handeling. — In het Oude Testament is het Lam, Paaschlam, Pascha, type van Hem, die in de volheid der tijden verlossing te weeg moest brengen door Zijn bloed. In het Nieuwe noemt een Apostel Hem, den Christus, diensvolgens ons Pascha, dat voor ons geslacht is. In de Apocalypse verschijnt in een hemelsch tafereel de Christus zelve niet bloot meer onder het beeld, maar onder de zichtbare (als van zelve spreekt symbolische) gedaante van een geslacht Lam. — Onder het Oude Testament wordt Juda, de stam van den Messias, bij een leeuw vergeleken; in de Apocalypse is Hij de Leeuw die overwonnen heeft.

Zoo voert dan de Apocalypse met hare raadselaartige symboliek en hieroglyphiek tevens den sleutel niet slechts met zich, maar ook geheel het verklarend en redegevend beginsel, waaruit die prophetische hieroglyphiek, die hemelsche symboliek wordt afgeleid.

Toch zal de Apocalypse (dus blijft er menigeen bij) een inderdaad gesloten Boek zijn; daarom bepaaldelijk, om dat, terwijl het ongerijmd blijkt ieder woord, daarin voorkomend, figuurlijk, en even ongerijmd iedere uitdrukking letterlijk op te vatten, noodwendig een wijde deur voor willekeur en onzekerheid in de keuze tusschen de beiderlei opvatting geopend moet blijven.

Maar gij, die zoo spreekt! vergeet gij niet, dat het zelfde bezwaar tegen menig ander gedeelte des Bijbels kan worden in het midden gebracht? Of wilt gij den Bijbel in het geheel niet meer gelezen hebben, zoodra er omtrent letterlijke of figuurlijke opvatting eenige twijfel bestaat? Zoo zal zelfs de Bergrede, waarbij menigeen zoo gaarne het voornaam gebruik der Schriften beperkt, niet veilig meer zijn op te slaan. Of is ook dáár niet meer dan ééne uitspraak voorhanden, tusschen wier letterlijke en figuurlijke of geestelijke opvatting voor het minst vrij wat strijd is gevoerd?¹

Maar eigenlijk, doet gij niet, u aldus tegen de Apocalypse wapenend, in den grond het geheele menschelijk, ja, het meest dagelijksch taalgebruik in den ban? Is niet de taal, gelijk wij die in prosa en poëzy, in de boeken en in het gewoon gesprek bezigen, eene onophoudelijke afwisseling van letterlijk en van figuurlijk bedoelde spreekmanieren? En toch! waar men verstaan en onderscheiden wil, is men er doorgaans niet verlegen mede, wat als letterlijk gemeend, wat als hyperbolische b. v. of andere figuurlijke spreekwijze is op te vatten. Het is omdat men door het gebruik, de oefening, de kennis der onderwerpen, als van zelve de hebbelijkheid der behoorlijke onderscheiding verkregen heeft. Wel nu! dat zelfde is door oefening en studie ook met betrekking tot de taal des Bijbels, tot

¹ Matth. V: 30, 39. VI: 25.

die der Propheten, tot die der Apocalypse te verkrijgen. Maar wilt gij deze Schriften, u ter doorzoeking en doorgronding gegeven, zonder inspanning, zonder geestesarbeid, zonder gebed tot God en gemeenschap met God, verstaan, zoo plaatst gij u zelve buiten het vlak, waarbinnen alleen het begrip dezer dingen mogelijk is. Maar zeg dan niet, dat dit of dat Boek des Bijbels, dat de Bijbel in het geheel, dat de Apocalypse in het bijzonder, duister is! zeg veeleer dat gij uwe oogen of niet geopend, of niet gericht hebt zoo als vereischt werd, om bij Gods licht het licht Zijner openbaring te zien.

Vergeeten wij voorts niet, dat toch ook niet alles in de Apocalypse in even moeilijke raadselen gewikkeld is, — dat er voor het minst oasen bestaan in hetgeen sommigen geneigd mochten zijn de woestijn der Apocalypse te noemen; d. i. plaatsen en afdeelingen, waarvan de zin voor niemand, die niet geheel vreemdeling is in het Boek der boeken, onduidelijk of onbereikbaar kan zijn. Vergeeten wij ook dit niet: dat in de studie der Apocalypse, gelijk in ieder ander, de regel der wijsheid en des gezonden verstands is, om van het bekende tot het onbekende, van het gemakkelijke tot het meer ingewikkelde, van de eerste beginselen tot de diepere gevolgen, van het duidelijke en algemeen vaststaande tot het minder duidelijke en nog onzekere voort te gaan en, door wettige gevolgtrekking, te besluiten.

Wij willen van dat vele duidelijke en onbetwifelbare in het Boek der Openbaring een eenvoudige proeve nemen door de volgende korte beantwoording der vraag, in hoe ver uit de Apocalypse met even dezelfde zekerheid als uit ieder ander Apostolisch geschrift des Nieuwen Testaments — uit de Brieven van Paulus b. v. — een klare en stellige leer omtrent de groote hoofdwaarheden des Christendoms afgeleid kan worden. Nemen wij daartoe bepaaldelijk de

leer van God en Christus, — van de zaligheid des menschen, — van de goede en booze geesten, — met andere woorden, de Theologie en Christologie, de Soteriologie, de Angelo- en Demonologie des Boeks.

Ten aanzien van de leer van God, — wij deden reeds opmerken, hoe treffend in de Apocalypse die drieheid in de eenheid, die eenheid in de drieheid, op den voorgrond staat, welke in de Christelijke kerk als de leer van Gods drieëenig bestaan beleden en door het insgelijks kerkelijk-dogmatisch woord van Drieëenheid te kennen wordt gegeven. De drieheid van Vader, Zoon en Geest is even openbaar apocalyptische als in het geheel Johanneïsche, Paulinische, Evangelische leer. Met Hem die is, en die was en die komen zal, is de Heilige Geest, in dit Boek door het gewijd symbolisch zevental geesten Gods te kennen gegeven, is te gelijk Jesus Christus, de Zoon van God, een zelfde Heer, een zelfde God, een zelfde Wezen. Te zamen ontfangen zij, gelijk bij Matthéus en Paulus en Johannes alzoo ook in deze Apocalypse van den laatsten der Apostelen, de hulde der allerhoogste vereering. Van dit heilig Drie gaat de zeggengroet van den aanhef des Boeks even duidelijk en bestemd uit, als die b. v. van het slot des Briefs van den Apostel Paulus, wanneer hij den alouden Oud-Testamentischen Priesterzegen (4 Mos. VI: 24—26) met deze woorden Nieuw-Testamentisch als ware het overbrengt (2 Cor. XIII: 13): De genade van onzen Heer Jesus Christus, en de liefde Gods, en de gemeenschap van den Heiligen Geest zij met u allen. De groet van Johannes bij de opening der Apocalypse (I: 4—6) geeft diezelfde drieheid, alleenlijk (als wij zagen ¹) met nog eene

¹ Bladz. 272—275 boven.

driedledige verheerlijking zoo van den Zoon als van den Vader, onmiskenbaar weder.

Die God, eenig en drieëinig in het Boek der Apocalypse, als overal elders in het geopenbaarde Woord, is hier, als overal elders in datzelfde geopenbaarde Woord, de God, die in den beginne hemel, aarde, zee en al wat in dezelve is, geschapen heeft, — die aan het einde der eeuwen uit kracht dier zelfde Goddelijke almacht alle dingen nieuw maakt (XIV: 7. XXI: 5). Die God, in de Apocalypse als in de Brieven en in de Evangeliën en in de Schriften van Moses en de Propheten is een God van gerechtigheid en van heiligheid, die een iegelijk vergeldt naar Zijne werken, die Zijne oordeelen in allerlei teekenen, werkingen, bewegingen Zijner zichtbare schepping openbaart en ten uitvoer brengt, en daarbij, even als bij Zijne wet op Sinäi, de wet der wedervergelding tot beginsel stelt (XIII: 10. XVIII: 6 en 7). Hij is de God der heilige propheten van ouds, de God van Israëls twaalfstammig volk, zoo wel als van de Apostelen des Lams (VII: 5 en volg. XXI: 10 en volg.), en van geheel die groote schaar uit allen geslachte en tale en volke en natie, die Hij zich heeft uitgevoren, die Hem tot een priesterlijk koninkrijk uit eeuwige liefde gekocht zijn door het bloed Zijns Zoons. (V: 9. XVII: 14). Zijn naam is de Eerste en de Laatste, de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde (XXII: 13). Die zelfde God is Koning. Zijn koninkrijk komt. Eenmaal zal Hij zelve, na een ontzettend en beslissend verdelgingsoordeel over alle goddeloosheid binnen en buiten de Gemeenten, naar den naam Zijns Zoons genoemd, Zijne woning of tabernakel hebben bij de menschen, en zij zullen Zijn volk zijn en Hij zelf zal bij hen en hun God zijn (XXI: 3. verg. met Ezech. XXXVII: 27). Gelijk onder

het Oude Testament aan Zijne profeten, zoo maakt Hij ook onder het Nieuwe de toekomstige dingen, de dingen die haast geschieden moeten, eerst aan Zijnen Zoon Jesus Christus, dan door Hem aan Zijne dienstknechten, aan Apostelen en Gemeenten, bekend, en maakt Hij aan die openbaring Zijne heilige engelen dienstbaar (I: 1. I: 16).

Met de leer van Vader, Zoon, en Heiligen Geest is deels eenzelvig, deels op het innigst verbonden, die aangaande Jesus Christus, in dit Boek der Apocalypse gelijk in geheel de Schrift des Nieuwen Testaments. Hetgeen Paulus van den Christus in den Brief aan de Romeinen (IX: 5) verklaarde, dat Hij, naar den vleesche uit Israël, tevens God is boven allen te prijzen in eeuwigheid, hetgeen het Evangelie van Johannes (I: 1, 14) bij zijnen aanhef verkondigt dat het Woord dat bij God was, ook God was en vleesch werd, en aan zijn slot, met de woorden van Thomas tot Jesus (XX: 28): Mijn Heer en mijn God! dat wedergalmt als ware het geheel het Boek der Apocalypse op allerlei wijze en op allerlei toon van den beginne tot het einde door. Namen en eigenschappen Gods, die alleen aan den éénig waarachtigen God, den Jehova des Ouden Testaments toekomen, worden herhaaldelijk en veelvuldig aan Jesus Christus, hetzij in gemeenschap of bij afwisseling met God den Vader toegezongen en met aanbidding toegekend. Wij zagen in den loop dezer Beschouwingen de namen: Heilige en Waarachtige, Eerste en Laatste, de Amen, de Levende (I: 18), de Onderzoeker van nieren en harten (II: 23), De geen wiens loon met Hem is om een iegelijk te vergelden gelijk zijn werk zal zijn (XXII: 12. verg. met Jes. XL: 10), de Leidsman tot de levende fonteynen der wateren (VII: 17. verg. met Ps. XXIII: 1, 2).

rechtstreeks aan Christus gegeven, op eene wijze en in eenen zin, als alleen van den waarachtigen God mogelijk waren. Te vergeefs heeft men, om de kracht dier plaatsen weg te redeneeren, beweerd dat aan Jesus Christus bij wege alleen van terugkaatsing deze namen en eigenschappen werden toegeschreven van den allerhoogsten God, zoo als b. v. op de maan afstraalt het licht der zon.¹ Maar, wij vragen, heeft ooit door die afstraling iemand van gezond verstand zich gerechtigd geacht ook den naam der zon te geven aan de maan?

Gelijk, voorts, in geheel de Schrift des Nieuwen Testaments aan den Christus, onverdeeld en in onmiddelijken Zusammenhang met elkander, namen, titels, eigenschappen, ondervindingen, daden worden toegeschreven, tot Zijne Godheid en tot Zijne menschheid betrekkelijk, zoo gaat in deze allernaauwste en allerinnigste zamenvoeging van de hoogste Goddelijkheid en de wezenlijkste mensche-lijkheid in den Persoon van Christus, in het bijzonder de Apocalypse zoo ver en zoo diep, dat menigeen onzer hendaagsche Theologen haar deswege van Eutychianisme zou moeten beschuldigen.² Dus hebben wij b. v. in éenen adem (I: 17, 18. II: 8) den verheerlijkten Zoon des menschen als den Eerste en den Laatste — en die dood geweest is en wederlevend is in alle eeuwigheid. Dus, in een zelfden Brief, aan de Gemeente van Philadelphia, noemt zich Christus de Heilige en Waarachtige naar Zijne Godheid (III: 7) en spreekt Hij straks, naar Zijne menschheid of naar Zijn Middelaars-ampt, tot viermaal toe van Zijnen God (III: 12).² Dus wordt aan het Lam dat, (immers in Zijne menschheid) geslacht werd toegebracht, uit kracht Zijner Godsnaatur, kracht, rijkdom, wijsheid, sterkte, eer, heer-

¹ ZÜLLIG.

² Bladz. 303 boven.

lijkheid en dankzegging (V: 12). Dus wordt Hem bij Zijne triumfeerende nederdaling uit den hemel (XIX: 11 en volg.) de Godsnaam van Getrouw en Waarachtig, van Koning der koningen en Heer der Heeren toegekend te gelijk met de gestalte en verdere eigenschappen van een menschelijk Krijgshoofd en te paard gezeten Overwinnaar.¹

Intusschen komt in dit Boek niet slechts de menschheid of menschelijke natuur van Jesus in al hare werkelijkheid en wezenlijkheid nevens die Zijner even waarachtige en wezenlijke Godheid uit, maar wordt ook bepaaldelijk Zijne afkomst uit Juda en David daarin met krachtige trekken gehandhaafd en uitgeroepen. Die van ouds gepropheteerde afkomst van den Messias, welke in de Evangeliën van Matthéus en Lucas, bij het historisch verhaal van Jesus ontfangenis en geboorte, uitvoerig ten grondslag van geheel de verdere Evangeliegeschiedenis gelegd wordt, treedt in het Evangelie van Johannes, naar den aart en het bestek van zijn historisch getuigenis, eenigermate achterwaarts, om straks in zijne prophetische Apocalypse met versche kracht en schittering op nieuw te voorschijn te treden. De Zienner hoort in den hem geopenden hemel (V: 5) den Overwinnaar, die de zeven zegelen van het Boek openen zal, uitroepen als de Leeuw uit den stam van Juda, de Wortel Davids; deze laatste benaming een kenbare, alleenlijk eenigzins gewijzigde, overneming van die bij Jesaïa (XI: 1 en 10): het rijsken uit den afgehouden tronk van Isaï, — de wortel van Isaï. Met dien zelfden titel, als in het gezicht van Hoofddeel vijf, maar wederom gewijzigd of liever uitgebreid, kondigt de Heer zelve aan het slot der Apocalypse Zijne komst en heerlijkheid aan (XXII: 16): Ik ben de Wortel en het geslacht van David, de blinkende Morgenster.

Tot zoo ver van de Christologie des Boeks! Tot onze be-

¹ Verg. ook nog bladz. 283.

schouwing der Theologie of leer van God in dit Boek, behoort hier nog een enkel woord omtrent den Heiligen Geest. Wij zagen, in den Apostolischen genade- en vredegroet, tusschen den naam des Vaders (vs. 4) en dien des Zoons (vs. 5 en 6) hier reeds vroeger, onder de benaming der zeven Geesten die voor den troon zijn uitdruklijk en nadruklijk den Heiligen Geest te kennen gegeven. Het is opmerkelijk, hoe, met de stelligste uitsluiting van elke verklaring, welke door de zeven Geesten, zeven geschapen Engelen wilde aangeduid hebben, de nieuwste Uitleggers heden ten dage zamenstemmen met de ouden, de orthodoxe met de rationalistische (Hengstenberg met Züllig, de Wette met Vitringa) om in het zevental ook hier geen cijfer, als cijfer, maar symbool te erkennen. Dat de zeven geesten (Openb. I: 4 en V: 6) geen Engelen kunnen zijn, is bij de eenvoudige opmerking reeds openbaar, dat in dit Boek Engelen nimmer geesten genoemd worden; maar ook bij de inachtneming der verhouding, in welke de zeven geesten tot het Lam staan, wiens oogen en hoornen, dat is, alwetendheid en almacht zij zijn, hetgeen noodwendig alle denkbeeld van geschapene, of hoe ook buiten God zelven gedachte, krachten uitsluit.

De zeven Geesten zijn alzoo symbool, gelijk reeds meermalen hier werd opgemerkt,¹ van den éenen Heiligen Geest, — van dien Geest, aan welken in dit Boek herhaaldelijk een persoonlijk zeggen wordt toegeschreven, even als elders in de Schriften des Nieuwen Testaments ingelijks van Hem wordt vermeld een zeggen, een willen, een werken, als alleen van een persoonlijk bestaanden Werker, die niets of niemand buiten God wezen kan, denkbaar is.²

¹ Bladz. 258 en 272 boven.

² Joh. XIV: 26. XV: 26. XVI: 13. 1 Cor. XII: 4—11. Rom. VIII: 26. 27. Hebr. VIII: 8. Hand. der Apost. XV: 28.

Bepaaldelijk wordt een persoonlijk zeggen aan den Geest toegeschreven op meer dan ééne plaats ook in het historisch Boek van de Handelingen der Apostelen (VIII: 29. XIII: 2. XXVIII: 25). Met geen minder klem en diepte van beteekenis lezen wij in dit Boek der Apocalypse, — als weêrklank telkens op den aanhef der zeven Brieven: Schrijf: Dit zegt Hij (namelijk Christus) die enz. — aan het slot van elk derzelve: »Die ooren heeft die hoore wat de Geest tot de Gemeenten zegt.^E Insgelijks in het midden der apocalyptische gezichten (XIV: 13): »Schrijf, zalig zijn de dooden, die in den Heer sterven, van nu aan, ja, zegt de Geest, op dat zij rusten mogen van hunnen arbeid, enz.” Voorts nog ten slotte van geheel het prophetisch Boek (XXII: 17): »De Geest en de Bruid zeggen: kom!”

Zoo is dan even als in de Evangeliën, even als in de Brieven, alzoo ook in het Boek der Apocalypse de Heilige Geest een persoonlijke Werker, onderscheiden van den Vader en van den Zoon, maar in wezen en Godheid met den Zoon en met den Vader één. De zeven Geesten zijn: de Geest des Vaders (I: 4, IV: 5); — die zelfde zeven Geesten zijn: de Geest van den ook in Zijne menschheid beschouwden Zoon (V: 6).

De Apocalypse, alles behalve onduidelijk of raadselachtig in zijne voorstelling van God en Christus, is even goed verstaanbaar in hare leer omtrent de zaliging van den gevallen mensch. Allereerst wordt niet minder stellig in dit Boek, als in eenig ander van geheel het Nieuwe Testament, de zonde, de schuld, en de strafbaarheid van den mensch, van geheel de wereld, geleerd en ondersteld. Alle volken en vorsten der wereld, alle grootten en kleinen, liggen hier zonder onderscheid onder de dreiging van Gods oordeelen, aangekondigd in de onder-

scheidene apocalyptische gezichten. De groote dag des toorns van God en het Lam wordt uitgeroepen tegen allen, die niet als Gods uitverkorenen, geloovigen, gerechtvaardigden, geheiligden, (eene schaar uit alle volken, talen en geslachten,) daarvan uitgezonderd, afgezonderd, en verzegeld werden. In praktische toepassing zien wij hier het woord uit den Brief des Apostels zich vervullen: de geheele wereld ligt in den booze.¹ Voor de oorzaak van dien toestand verwijst ook het Boek der Apocalypse naar de eerste verhalen van Genesis. Kenlijk b. v. is de toespeeling daarop, in het gezicht der met de zon bekleede vrouw (XII: 9): »De groote Draak, de oude Slang, welke genaamd wordt Duivel en Satanas, die de geheele wereld verleidt, is geworpen op de aarde.» Aan de vruchten wordt deze zondige toestand van geheel de menschheid gekend. Die vruchten worden met geene mindere ontzachlijkheid geschilderd allerwege in de Apocalypse, als bij de Propheten des Ouden Testaments of wel in de schildering van het algemeen bederf bij Joden en Heidenen in den Brief aan de Romeinen (I, II).

Evenzeer gantsch overeenkomstig de leer van Paulus en van geheel het Evangelie wordt in krachtige trekken en met schitterende kleuren ook de verlossing en zaliging van den mensch in dit Boek ons voor oogen gesteld. Wat behouden wordt, wordt behouden, verheerlijkt, gekroond, met Christus over alle dingen verwinnaar gemaakt, met Christus geplaatst op Zijnen troon, uit kracht van de verzoening in Zijn bloed, — het bloed des Lams dat geslacht is, en alzoo de zonde der wereld heeft weggenomen. Door dat bloed verklaren en belijden de verlostten in den hemel dat zij Gode gekocht zijn tot koningen en priesteren (V: 10). In dat bloed

¹ 1 Joh. V: 19.

werden zij gewasschen van hunne zonden (I: 5); in dat bloed hebben de geloovigen, die uit de groote verdrukking komen, hunne lange kleederen gewasschen en wit gemaakt (VII: 13, 14); door dat bloed overwinnen zij den Satan zelven (XII: 11).

En voorts is in dit Boek der Apocalypse, even als overal elders, hetzij in den Brief van Paulus of Petrus, hetzij in het Evangelie van Johannes de laatste grond, de diepste bron en oorzaak van zaligheid, de liefde. »Aan Hem die ons heeft lief gehad en ons van onze zonden gewasschen heeft in Zijn bloed,» wordt van den aanvang eere toegebracht door den Apostel, schrijver der Apocalypse (I: 5). Om aan de vrucht dier liefde, beide des Vaders en des Zoons, deel te hebben, wordt alleen geloof gevorderd, maar een geloof, kenbaar aan zijne vruchten. Van daar de zamenvoeging (XIV: 12): »Hier zijn zij die de geboden Gods bewaren en (dat is; naar eene aan dit Boek bijzonder eigene constructie, uit kracht van) het geloof van Jesus,» Die vruchten zijn lijdzaamheid in een voorname plaats (I: 9. XIV: 12), te zamen met heiligheid, van rechtvaardigheid evenzeer onderscheiden als onafscheidelijk, en openbaar in de werken (XXII: 11—14): »Die rechtvaardig is, dat hij nog gerechtvaardigd worde, en die heilig is, dat hij nog geheiligd worde. — Mijn loon is met mij, om een iegelijk te vergelden gelijk zijn werk zijn zal. — Zalig zijn zij, die Gods, die Jesus geboden doen.»

De zaligheid, die van dat alles het eind en de kroon is, — het water des levens, gelijk de Apocalypse zich wederom in de taal der Propheten zoo wel als van Jesus zelven⁴ uitdrukt, — wordt in al hare volheid van God

⁴ Joh. VII: 37—39. Openb. XXII: 13.

gegeven om niet. — Tot tweemaal wordt dat bij uittnemendheid Evangelisch woord vernomen bij den uitgang van het Boek (XXI: 6): »Ik zal den dorstige geven uit de fontein van het water des levens om niet,” en (XXII: 17): »Die wil neme het water des levens om niet!”

Met de toebidding van genade (welk woord in de Apocalypse anders niet voorkomt) begint en eindigt het Boek (I: 4 en XXII: 21).

Omtrent de leer der Engelen, goede en kwade, is de Apocalypse even duidelijk en overvloedig. De dienst en werking der goede engelen is in hare tafereelen veelvuldig. Een engel is de gids van den Ziener in de onderscheidene gezichten (I: 1 en XXII: 6). Engelen zijn belast met het steken der zeven bazuinen: engelen houden de vier winden te rug van op de aarde vernieling te brengen (VII: 1). Een engel verzegelt de uitverkorene dienstknechten Gods (VII: 2). Andere sterke engelen verschijnen in dit Boek tot onderscheidene verrichtingen. Met de stemme der gezaligden, vrijgekochten door het bloed des Lams, in den hemel vereenigen zich die der vele Engelen, (tien duizendmaal tien duizenden, en duizendmaal duizenden) om aan God en aan het Lam eere te geven (V: 11).

Maar ook van booze geesten wordt in het Boek der Apocalypse met nadruk melding gemaakt, te zamen met hun Hoofd en Aanvoerder, den Draak, die tegen Gods engelen onder Michaël, met zijne engelen krijg voert, tot dat hun plaats in den hemel niet meer gevonden wordt (XII: 7 en volg.); straks (XIII: 2 en volg.) geeft hij aan het Beest (de Antichristische wereldmogendheid) zijne kracht, en troon, en macht,

en gaan booze geesten uit tot de koningen der aarde, om die te vergaderen tot den laatsten krijg tegen God en het Lam (XVI: 14). Eindelijk wordt, na de nederlaag en den val van het Beest, de Draak (welke is de Slang van het Paradijs) gebonden in den afgrond geworpen, om daarin gedurende de duizend jaren opgesloten te blijven. Zoo voeren ons ook weder in dit opzicht de laatste tafereelen der Apocalypse tot de eerste van Genesis te rug, en wordt het woord volledig vervuld van den Apostel Paulus in den Brief aan de Romeinen (XVI: 20): De God des vredes zal Satan haast onder uwe voeten verpletteren.

XIV.

HET BOEK DER APOCALYPSE. ZIJNE LEER DER LAATSTE DINGEN.

Het is in de voorgaande afdeeling genoegzaam gebleken, dat die voorgewende duisterheid, over het Boek der Apocalypse verspreid, bij nadere kennismeming niets bedekt van de klaarheid en zekerheid zijner leer omtrent de hoogste geloofswaarheden, waarin voorts niet minder bestemd en in het oog loopend is zijne samenstemming met de leer van de andere Apostelen, inzonderheid van Paulus. Is de Apocalypse minder klaar misschien omtrent de leer der laatste dingen (Eschatologie), die uit den aart van haar samenstel het hoofdonderwerp harer tafereelen uitmaakt?

Het spreekt wel van zelve, dat in elk geval een prophetisch geschrift, bij de eerste kennismeming althands, meer duisterheden en moeilijkheden voor lezer en uitlegger oplevert, dan in den regel eenig historisch of leerstellig Bijbelboek. De Apocalypse heeft dan ook inderdaad, met betrekking tot haren prophetischen inhoud, hare groote zwarigheden. Die zwarigheden hebben deels alle prophetische Schriften met haar gemeen, deels zijn zij aan dit laatste en kunstmatigst bewerkte aller prophetische Boeken meer bijzonder eigen.

Elke prophecy, voor dat de uitkomst haar in het volle daglicht geplaatst heeft, heeft uit kracht harer samenstel-

ling en doeleinde, iets dat in meer dan één opzicht raadselachtig, ondoordringbaar is, ja, naar den mensch gesproken, onmogelijk schijnt. Toch is de prophecy, overeenkomstig het getuigenis van den Heer zelve, niet blootelijk gegeven om de vervulling daarvan eerst van achteren, wanneer zij dáár is, te erkennen, maar ook om de tijden, waarvoor de prophecy gegeven is, te onderscheiden, en de gebeurtenissen alzoo, die voorzegd zijn, met geloof te gemoet te gaan, — de vervulling van hetgeen het woord der prophecy in zijne groote trekken voor oogen stelt, te leeren verbeiden en hare aannadering met het hart en in den geest te vergezellen. In dien zin toch vorderde de Heer van de Joden en hunne Oversten en Schriftgeleerden, dat zij de teekenen der tijden, met betrekking bepaaldelijk tot de godsdienstige en nationale verwachting van hunnen Messias, zouden onderscheiden. In dien zelfden zin wordt ergens het prophetisch woord vergeleken bij een licht schijnende aan een duistere plaats.¹ De bedoeling bij dergelijke vordering en vermaning kan wel niet geweest zijn, dat elke bijzonderheid van het prophetische woord, als ware het een reeds tot historie geworden feit, te voren gekend en verwacht zoude worden; maar wel, dat de groote uitzichten, door de godspraken van ouds geopend, zouden worden in het oog gehouden, in het hart gedragen, ja ook met aandacht en inspanning bestudeerd zouden worden,² op dat de beslissende tijd, eindelijk dáár zijnde, degenen aan wie de belofte geschonken was niet ongeloovig of onvoorbereid mocht vinden. Van de Joden, Zijn oude volk, werd diensvolgens van Gods wege bij de verschijning van Jesus geëischt, niet dat zij de wijze te voren zouden kennen of

¹ 2 Petr. I: 21.

² 1 Petr. I: 10, 12.

verwachten, waarop in het leven, lijden, sterven en herleven van den Messias de aloude prophetische voorzeggingen; typen, symbolen, in al hare onderscheiden bijzonderheden en graveerselen stonden vervuld te worden; maar dat zij, vast staande in het aartsvaderlijk en voorouderlijk geloof aan een Messias, bij Zijne komst althands zoo den tijd, waarin zij leefden, als den aart van het Messiasrijk, gelijk het door de Propheten was aangekondigd, zouden begrijpen.

Uit kracht harer bestemming derhalve is elke prophecy, ofschoon in en op zich zelve (gelijk eerst van achteren ten volle blijken kan) bepaald en duidelijk, toch ook tevens vóór de vervulling, als ware het, zamengesteld uit licht en duister. Iets meer of min vaags, iets onbestemds moet natuurlijk zoo wel op geestelijk gebied de prophecy, als op natuurlijk gebied elk voorwerp, dat op een verren afstand vernomen wordt, voor ons hebben. En zoo moesten er dan ook voor een gedeelte in de Apocalypse, als prophetisch woord, raadselen zijn, eerst in latere of zelfs in de allerlaatste tijden oplosbaar. Maar evenmin als de prophecy des Ouden Testaments, bestaat deze prophecy des Nieuwen uit enkel raadsel, — het zij ver! Hier, als in de prophecyeen van David, Jesaïa, Ezechiël, Daniël, Zacharia, Maleachi, en al hunne medepropheten en psalmisten, bestaat en blinkt schitterend, te midden van alle tijdelijke nevels of donkerheden, één groot middelpunt uit. Dat schijnsel, dat licht, genoegzaam om geheel de be-deeling van het Nieuwe Testament, waaronder wij leven, ten aanzien van haar laatste uiteinde en volle ontwikkeling te verlichten, is tevens een punt van uitgang om, naar de mate van het verstand en de gave daartoe van God gegeven en in onderscheidene tijden onderscheidenlijk toebedeeld, ook het meer raadselachtige in deze openbaringen te ontcijferen of althands uit te vorschen.

Wij ontkenden niet dat de Apocalypse, behalve het raadselachtig karakter haar met alle waarlijk Goddelijke prophecy gemeen, ook nog ten gevolge harer eigene zamenstelling vrij wat moeilijkheden en verwikkelingen ter oplossing aanbiedt. Maar tegenover die moeilijkheden staat ook wederom die eigenaartigheid van het Boek, dat het veelal of zelve den sleutel op zijne raadsel- of beeldspraak aangeeft, of duidelijk genoeg verwijst naar die plaatsen of uitdrukkingen van de Schrijvers vooral des Ouden Testaments, dat bij eene naauwkeurige vergelijking en juiste combinatie de verklaring als van zelve volgt. Dus b. v. komt in de Apocalypse het beeld voor van een Beest uit de zee (XIII: 1), van welks godloosheid en tiranny daarop de schilderingen volgen (ald. vs. 2—18). Eene eenvoudige vergelijking met de insgelijks apocalyptische voorstelling bij Daniël (VII), van vier groote wereldmonarchyen, onder het beeld van vier uit de zee geklommen groote dieren, geeft onmiddelijk den sleutel aan ter verklaring. Ook in de Apocalypse van Johannes moet door het Beest een groote wereldmonarchy of wereldbeheerscher verstaan worden. Aan deze eerste uitkomst sluit zich, bij verder nadenken, een tweede aan. Het Beest der Apocalypse, met zijne zeven hoofden en tien gekroonde hoornen, heeft door laatstgemelden trek inzonderheid eene in het oog loopende gelijkenis met het vierde Dier bij Daniël (VII: 8); niets natuurlijker, alzoo verder, dan dat de voorstelling van het Beest bij Johannes de verdere ontwikkeling en voortzetting van den aart en de geschiedenis van het vierde Dier bij Daniël is. En is dan nu door dat vierde Dier bij Daniël aangeduid de wereldmonarchy van Rome, zoo hebben wij ook als van zelve bij Johannes diezelfde Romeinsche wereldmonarchy (om het even, voor het oogeblik, of hierbij aan het Heidensche of aan het Pauselijke

Rome moet gedacht worden) afgeschilderd in het Boek der Openbaring.

Het behoort tot de bijzonderheden, de eigenaartigheden, de uitnemende eigenschappen der Apocalypse, dat het gelijkelijk ingericht is om de gave van dichterlijke intuïtie en die van wiskundige redeneering en berekening in beweging te brengen. Maar zijn wij inderdaad hier eenigermate ook op wiskundig- of arithmetisch-logisch terrein, zoo beginne men dan ook niet (om de Apocalypse van onverstaaenbaarheid te overtuigen) met de zwaarste en meest ingewikkelde voorstellen of vraagstukken. Onmiddellijk eene oplossing te verlangen b. v. van het getal van het Beest in de Apocalypse (XIII: 18), is toch waarlijk niet veel anders dan of men bij de eerste les in de wiskunde reeds bekend wilde worden met de hooge stellingen der spherische driehoeksmeting.

De Apocalypse zelve, intusschen, geeft aanleiding om tusschen meer en minder gemaklijke verstaanbaarheid harer prophetische, symbolische, enigmatische voorstellingen onderscheid te maken. Terwijl zij zalig spreekt de lezers van het Boek en de bewaarders van Zijne woorden in het algemeen, beperkt zij evenwel wederom elders de oplossing van sommige harer raadsels bij de vatbaarheid van enkelen, aan wie daartoe bepaaldelijk het verstand gegeven zal worden (Openb. XIII: 18).

Hetgeen hier, ten vervolge en ter vervollediging van het onderwerp der laatstvorige afdeeling, in het licht gesteld moet worden, is het stellige en duidelijke van de leer der Apocalypse omtrent de laatste dingen (hare Eschatologie) vooral in geen mindere mate, dan omtrent de groote waarheden van Gods wezen en wijze van bestaan, — omtrent den mensch en zijne zaligheid, — omtrent Jesus Christus in Zijne Godheid en menscheid, — omtrent engelen en booze geesten. Al waren ook

de raadsels der Apocalypse nog veel talrijker en moeilijker, dan zij werkelijk zijn; al waren de gevoelens en stelsels der Uitleggers nog veelvuldiger en nog wijder uit één loopend dan inderdaad niet ontkend mag worden het geval te zijn, ten aanzien van de historische uitlegging der symbolen onder de zeven zegelen, bazuinen, fiolen, — ten aanzien der vraag: of en in hoe ver in de Apocalypse op de verwoesting van Jerusalem, op den val van het Heidensche, of op het antichristelijke van het Pauselijke Rome gezien wordt, ^r — of wel, van nog zoo vele andere punten van onderzoek en strijd in de geschiedenis der uitlegging van het Boek tot op dezen dag; ook dan nog blijft de hoofdleer, de hoofdgedachte der Apocalypse, onafhankelijk van dat alles, in de klaarste bewoordingen uitgedrukt, in de ondubbelzinnigste verklaringen bevat. Die leer en haar wezen bestaat uit de twee volgende openbaringen: eene voor hemel en aarde hoog heerlijke toekomst, t. w. de wederkomst des Heeren, — en Zijn duizendjarig rijk op aarde.

De wederkomst des Heeren! Van den beginne der ontdekking van toekomstige dingen aan Israël, en door Israël aan de menschheid alreeds onder de bedeeeling des Ouden Testaments, is geene voorzegging veelvuldiger en veelsoortiger dan die van des Heeren komst. De Heer komt, de dag des Heeren is op handen, is het groote thema en eindwoord van de Propheten onder eene vroegere bedeeeling. De volheid der tijden brak aan. De Zoon van God kwam en leed in het vleesch, stond op uit de dooden, en keerde weder naar den hemel. Dezelfde eindbelofte voor de toekomst blijft uit kracht Zijner eigene herhaalde toezegging, uit kracht der duidelijkste verklaringen Zijner onderscheidene en gezamenlijke getuigen, ook de geheele bedeeeling des Nieuwen Testaments doorgalmen. Hij zal wederkomen in heerlijkheid, Hij die

reeds eenmaal gekomen is in de geringheid en zwakheid als van een Man der smart, een Verzoener door lijden en kruisdood. En zoo stellig is die verwachting van Zijne persoonlijke komst aan het eind der tegenwoordige eeuw-bedeeling, dat die eerste komst in het vleesch om dus te zeggen voor geene volledige komst, zoo als de prophecyeen des Ouden Testaments die aangekondigd hebben, gehouden wordt; en daarom dan ook de tweede komst of komst in heerlijkheid zelden, zoo immer, de wederkomst, maar eenvoudig en rechtstreeks de komst des Heeren in het Nieuwe Testament genoemd wordt.

Deze komst is het die, in overeenstemming met en als ter bezegeling en bekrooning van alle vroegere openbaringen en toezeggingen, de hoofd- en eindvoorzegging, het doorgaande thema der Apocalypse uitmaakt. Het begin even zeer als het eind des Boeks maken deze groote bedoeling en beteekenis van geheel zijnen inhoud openbaar. Met de woorden van den Propheet van den ouden dag roept het de Ziener der apocalyptische visioenen bij den aanhef uit: Ziet! Hij komt met de wolken, en alle oog zal Hem zien, ook degenen die Hem doorstoken hebben (I: 7). Dat is die tijd welke nabij is, (I: 3), dat zijn die dingen welke haastelijk geschieden moeten (I: 1); gelijk uit den galm en wedergalm aan het einde des Boeks, die de beide denkbeelden in zich vereenigt, ten duidelijkste blijkt (XXII: 20): Die deze dingen getuigt, zegt: Ja, Ik kom haastelijk. Amen. Ja kom, Heer Jesus.

Aan dit komen, wij weten het, heeft men van onderscheidene zijden gepoogd zijn karakter van openbaarheid, van zichtbaarheid te ontnemen. Men heeft op de even aangehaalde verklaringen de opmerking van onmiddellijke toepassing gepoogd te maken, dat er in de taal van Oud en Nieuw Testament ook een geestelijk komen van

den Heer bestaat, een komen niet in zichtbare heerlijkheid, maar in kracht van oordeelen, van merkbare tusschenkomsten, van beslissende wereldgebeurtenissen. Dus was b. v. het oordeel over Jerusalem en den Joodschen Staat een komen des Heeren. Dus hebben wij in dit Boek zelve der Apocalypse een herhaald gebruik van het woord, in de Brieven aan de zeven Gemeenten, waarin toch dat: Ik kom van den Heer Jesus in geen anderen zin dan dien van een onzichtbaar, een geestelijk komen kan worden opgevat.

Maar, zoo gereedelijk als deze verklaring in een ondergeschikten zin uit ons standpunt kan worden toegegeven en aangenomen, zoo beslissend is tegen eene algemeene en doorgaande uitlegging van het komen des Heeren in bloot geestelijken zin, de bijzonderheid, dat in den aanhef der Apocalypse niet van een komen alleenlijk, maar van een komen op de wolken des hemels sprake is.

Het is deze nadere bepaling en bestemming van het hoofdonderwerp der apocalyptische prophecy, die tevens geheel haar karakter nader bestemt en haren inhoud in het ware licht plaatst. Wat de Apocalypse in hare ontzachlijke voorbereidingen, zoo wel als in hare hoogst verhevene vervulling aankondigt, is des Heeren en Zaligmakers komst op de wolken des hemels, Zijne laatste komst, Zijne wederkomst in heerlijkheid en majesteit, tot aanvaarding eener heerschappij van welker duur en natuur straks nader sprake zal zijn. Deze komst, geen onzichtbare maar zichtbare, geen algemeen geestelijke maar bepaald persoonlijke, is een eenig en op zich zelf staand feit, waaraan zich alsdan in ondergeschikte of liever bijkomstige betrekking kunnen aansluiten meer dan één dier oordeelen en groote kerk- en wereldgebeurtenissen, welke in geestelijken zin een komen des Heeren genoemd worden. Men vergunne ons

eene vergelijking. De onderscheidene voorbereidende, aankondigende, vóórschaduwende wijzen van komen (te beginnen met het oordeel over Jerusalem), welke die gantsch éénige persoonlijke en voor altijd beslissende komst op de wolken voorafgaan, staan tot deze laatste zeer eenvoudig in de verhouding, waarin het eerste kanonschot, dat den triumfeerenden of plechtigen intocht van eenig Vorst of Krijgsoverste aankondigt, staat tot den intocht zelven. Zij ook de Vorstelijke Persoon nog op een meer of min verwijderden afstand van de plaats, waar Hij gewacht wordt; reeds op het allereerste sein Zijner aankomst, Zijner nadering, kan met alle waarheid en juistheid gezegd worden dat Hij komt. En toch! het is niet bij dezen zin dat zich de uitdrukking in hare volle en wezenlijkste bedoeeling bepaalt. Komen doet de Vorst of Triumfeerder eerst recht wezenlijk op het oogenblik dat hij, te paard of in den triumfwagen gezeten, werkelijk de poort binnenrijdt. Neem die laatste personeele verschijning en komst van den Koning weg, en gij neemt weg de geheele waarheid Zijner komst. Versta daarentegen, in de eerste en hoogste plaats, die personeele verschijning door de uitdrukking die gij bezigt, en gij blijft in uw volle recht om bij elken stap, die door den naderenden Koning gedaan wordt, te zeggen: Hij komt, ook eer Hij nog werkelijk in ons midden, of zelfs in het gezicht wezen moge!

De komst des Heeren op de wolken des hemels, die alzoo het hoofd- en eindonderwerp der Apocalypse uitmaakt, is voorts (als reeds getoond werd) wederklank, voortzetting, ontwikkeling van eene evenzeer in het Oude Testament eenige, bepaalde, en met die van Johannes eenzelvige apocalypische prophecy, t. w. de bekende plaats van Daniël (VII: 13, 14) aangaande den Zoon des menschen, komende met de wolken

des hemels, om uit de hand van den Onverganklijke van dagen (den Vader) te ontvangen de heerschappij en de eer en het koninkrijk, opdat alle volken, natiën, en tongen Hem eeren. Het is van uit dit, even stellig als duidelijk in de Oud-Testamentische prophecy, gegeven vaste punt, dat een prophetische gouden lijn, om dus te zeggen, heel het Nieuwe Testament, tot op en met de eerste en laatste woorden der Apocalypse, doorloopt. Het is Zijne komst op de wolken des hemels, waarop Jesus zoo wel Zijne discipelen als Zijne vijanden en moordenaren, in het midden van Zijn lijden zoo wel als bij Zijne voorzegging van dat lijden, met zoo vele woorden wees. Bij de aankondiging van het strafgericht over Jerusalem, dat groote toon- en voorbeeld van een later strafgericht over alle volken, is de komst op de wolken het uitzicht van volkomene herstelling en heerlijkheid, dat aan de discipelen in de verte door den Heer getoond wordt (Matth. XXIV: 30): »Alsdan zal in den hemel verschijnen het teeken van den Zoon des menschen; en dan zullen al de geslachten der aarde weenen, en zullen den Zoon des menschen zien komende op de wolken des hemels met groote kracht en heerlijkheid.” (Het teeken van den Zoon des menschen is wellicht niets anders dan Zijne verschijning zelve in zoodanige gestalte, dat, bij al die kracht en heerlijkheid, De geen wien zij doorstoken hebben daarin evenwel te erkennen zal zijn, en de prophecy van Zacharia, waarop hier Matthéus evenzeer als elders Johannes wijst, alzoo in al hare ruimte vervuld worden). In de belijdenis van den Heer voor den Hoogepriester Cajaphas en den Raad der Joden, bij Matthéus (XXVI: 64) en Marcus (XIV: 62), wordt op dezelfde grondprophecy in Daniël gewezen: »Van nu aan zult gij zien den Zoon des menschen, zittende ter rechterhand der kracht Gods, en

komende met (of op) de wolken des hemels. De laatste twijfel omtrent het zichtbare, en niet bloot geestelijke, dier komst of wederkomst van den Heere Christus moet, dunkt ons, verdwijnen bij de vergelijking dezer uitspraken met het woord der Engelen tot de Apostelen, onmiddellijk na des Heeren opneming ten hemel (Hand. der Apost. I: 11): »Deze Jesus, die van u opgenomen is, zal alzoo komen, gelijk gij Hem naar den hemel hebt zien heenvaren.” Alzoo? derhalve niet in bloot geestelijken zin en onzichtbaar, maar zichtbaar, persoonlijk, lichaamlijk! Alzoo? derhalve op de wolken des hemels, gelijk Hem op dat oogenblik een wolk des hemels voor hunne oogen had weggenomen (vs. 9).

Niet anders, maar in buiten twijfel denzelfden zin, kondigt de Apostel Paulus de komst of wederkomst des Heeren aan in den Eersten Brief aan de Thessalonicensen (IV: 16, 17): »De Heer zelf zal met een geroep, met de stem des Archangels nederdalen van den hemel, — wij zullen opgenomen worden in de wolken den Heer te ontmoeten in de lucht.” In verband met dergelijke voorstelling kan het ook wel niet zonder beteekenis zijn dat bij de verheerlijking op den berg een lichtwolk Jesus, met Moses en Elia aan Zijne zijde, overschaduwde (Matth. XVII: 5).

Boven alle bedenking staat in elk geval de zin, waarin opgevat moet worden, — in overeenstemming altijd met de moederprophecy in Daniël, en voorts met de voorstelling van den Heer zelve en Zijne getuigen in de Evangeliën, in de Handelingen, in de Brieven, — de plechtige aankondiging in de Apocalypse: Ziet, Hij komt met de wolken. De vervulling hebben wij straks in dit zelfde Boek aan tweederlei plaats, op tweederlei wijs. Eerst beschrijft de Ziener (XIV: 15) in onmidde-

lijk verband met de zaligspreking der dooden die in den Heer sterven (vs. 14) ons »den Menschenzoon met de gouden kroon op het hoofd en den scherpen sikkel in Zijne hand, gezeten op een witte wolk;» daarna (XIX: 11—16) schildert hij in ontzachtelijke bewoordingen de nederdaling uit eenen hem geopenden hemel, van Den Gene, wiens naam genoemd wordt het Woord Gods, gevolgd van alle hemelsche heirlegers op hunne witte paarden en in hun wit en rein fijn lijnwaad. Zou wellicht door die witte paarden, en bij name door het witte paard, waarop de Heer zelve in dat apocalyptisch gezicht gezeten is (vs. 11), met eene fijne en verhevene toespeling wederom gewezen zijn op Zijn komen op de wolken? Wolken althands in hunne phantastische vormen nemen licht de gestalte van paarden, even goed als die van wagenen, aan.⁴

Wij zien dan alzoo, — tegenover eene dusgenoemde geestelijke, maar inderdaad zeer weinig geestelijke, dat is, met den geest der prophecy overeenkomstige opvatting, — den zin, waarin het komen of wederkomen van den Heer, ook en zeer bepaald volgens de Apocalypse, verstaan moet worden, stellig genoeg uitgemaakt door de vergelijking en harmony der prophetische Schriften onderling. Doch vastgesteld eenmaal, dat de wezenlijke wederkomst van Jesus zal zijn een zichtbare, persoonlijke, lichaamlijke, zoo blijft nog een ander hoog belangrijk en voor geheel de leer der laatste dingen beslissend vraagpunt over: »Welk is het onmiddelijk gevolg en het wezenlijke einddoel van die wederkomst, die wederverschijning in heerlijkheid en majesteit?» Het antwoord, niet slechts overeenkomstig de aloude kerkelijke geloofsbelijdenis, maar ook met de eigene

⁴ Ps. CIV: 3, verg. 2 Kon. II: 11.

woorden van Paulus (2 Tim. IV: 1) ligt voor de hand: om levenden en dooden te oordeelen. Doch ook dit oordeelen van levenden en dooden is voor verschillende opvatting vatbaar gebleken. Sedert in de Christelijke Kerk (betrekkelijk, al zeer vroeg) de leer van eene regering van Christus met Zijne heiligen op aarde, om het misbruik of om de verbastering niet slechts, maar ook ten gevolge der miskennis van hare waarheid, uit het oog verloren is, heeft zich in de Christenheid het gevoel van lieverlede gevestigd, dat het oordeelen van levenden en dooden als het werk moet worden opgevat van eenen enkelen grooten oordeelsdag, op welken het lot van rechtvaardigen en goddeloozen beslist, en voorts aan deze wereld voor altoos een einde gemaakt zal worden. Gantsch anders en, gelijk blijken zal, wederom in overeenstemming met de Propheten des Ouden en alle de Schriften des Nieuwen Testaments, leert de Apocalypse. In hare gezichten en prophetische verklaringen is de wederkomst van Jesus in heerlijkheid geen einde alleen, maar ook op nieuw een begin: het einde der tegenwoordige, het begin der toekomstige eeuw- en wereldbedeeling, niet boven of buiten, maar op en over deze onze aarde zelve, die alsdan des Heeren zal zijn. Het oordeelen van levenden en dooden is, volgens de leer der Apocalypse en de welbekende spreekwijs en begrippen des Ouden Testaments, geen bloot rechterlijk, maar ook koninklijk werk; het is de Christusregering over alles wat bij Zijne komst op aarde levend gevonden wordt, en uit de dooden opgewekt zal worden of reeds zijn. Met andere woorden: het is de Messiasregering van Jesus Christus, den Gods- en Menschenzoon, in hare volkomene vervulling. Wij bevinden ons hiermede als van zelve bepaald bij die tweede hoofdprophecy, van welke wij beweerden dat zij, nevens de wederkomst op de wolken des hemels, met on-

dubbelzinnige klaarheid in de Apocalypse is nedergelegd: de leer der duizendjarige regering van Christus en Zijne heiligen op aarde.

Dat de Apostel Johannes, in welken nader te bepalen zin dan ook, een wezenlijke Chiliast is, dat is, een duizendjarig Christusrijk leert, is eigenlijk voor geene tegenspraak vatbaar. Daartoe is de letter zelve te duidelijk, te vaak herhaald, te ruim ontwikkeld. Het zij met sommigen, waaronder Hengstenberg, verstaan van een duizendtal jaren, dat zijnen aanvang zal genomen hebben met het jaar der krooning van Karel den Groote tot Keizer van het nieuwe Westersche rijk (A°. 800) en (zonder dat de Kerk van Christus er iets van vermoed hebbe!) met het jaar 1806 reeds zijne voleinding hebben gehad, — het zij, met anderen, van een nog toekomstigen, het zij dan letterlijk of bloot ideëel bedoelden, toestand voor Kerk en menschheid op te vatten, — een duizendjarig rijk kan niet ontkend worden door Johannes met de grootst mogelijke stelligheid ten besluite zijner prophetische gezichten geleerd te zijn. ^a Doch ook het letterlijke of liever werkelijke dezer duizendjarige Christusregering op aarde volgt noodzakelijk uit den zamenhang en geheel de wijze van voorstelling bij den Nieuw-Testamentischen Ziener. Zoo waarachtig toch de overwinning over het Beest en de binding van den Satan (XIX: 19—21 en XX: 1), hoewel in symbolische taal beschreven, een werkelijk te volbrengen gebeurtenis in de toekomst te kennen geeft, zoo wezenlijk moet noodwendig ook de regering van den Christus met Zijne heiligen in het apocalyptische woord bedoeld zijn, of alle praktische beteekenis van deze prophecy gaat verloren in een ijdel klank, in een vage beschouwing van een nimmer hereikt of te bereiken ideaal. ^b De aart der prophecy en hare vervulling in de H. Schrift was van ouds juist het tegenovergestelde van dat vervlieger

en verdampen van feitelijke toestanden in louter ideën. De wet en weg der Goddelijke bedeelingen strekt juist tot de verwerkelijking der hooge Godsgedachte, tot het zichtbaar belichaamd worden van een geestelijk beginsel. Ook het duizendjarig rijk, derhalve, door Johannes in den geest gezien en beschreven, is, uit den aart der Goddelijke prophecy, een denkbeeld Gods, met betrekking tot de Gemeente, tot de menschheid, tot deze aarde, dat zijne verwezenlijking te gemoet gaat; en geenszins een aan tijd noch plaats recht verbonden ideaal.

Voor deze letterlijke of reële opvatting pleit verder niet weinig de nadruklijke herhaling der uitdrukking tot zesmaal toe in de beperkte ruimte van eenige wenige kapittelverzen bij den Apostel-Ziener (XX: 2—7). »En Hij greep den Draak, de oude Slang, welke is de Duivel en Satanas en bond hem duizend jaren; en wierp hem in den afgrond, en sloot hem daarin, en verzegelde dien boven hem, opdat hij de volken niet meer verleiden zou, tot dat de duizend jaren zouden geëindigd zijn. En daarna moet hij eenen kleinen tijd ontbonden worden. En ik zag troonen, en zij zaten op dezelve; en het oordeel werd hun gegeven. En (ik zag) de zielen dergenen, die onthoofd waren om het getuigenis van Jesus en om het woord Gods, en die het Beest en deszelfs beeld niet aanbeden hadden, en die het merkteken niet ontfangen hadden aan hun voorhoofd en aan hunne hand; en zij leefden en heerschten als koningen met Christus de duizend jaren. Maar de overige der dooden werden niet weder levend, tot dat de duizend jaren geëindigd waren. Dit is de eerste opstanding. Zalig en heilig is hij, die deel heeft in de eerste opstanding; over dezen heeft de tweede dood geene macht, maar zij zullen priesters van God en Christus zijn, en zij zullen met hem als koningen heerschen de duizend jaren. En wanneer

de duizend jaren zullen geëindigd zijn, zal de Sata-nas uit zijne gevangenis ontbonden worden." Is het denkbaar dat een tijdvak, met zoo telkens en stellig herhaalden nadruk te kennen gegeven, in de taal van den Ziener der Apocalypse niets meer of anders zou bedoelen dan zeer in het algemeen een idealen toestand der Christelijke kerk? Loopt het, bij die plechtige en krachtige herhaling van het tijdvak en zijnen (zij het dan ook letterlijken of symbolischen) duur, niet veeleer in het oog, dat die duizend jaren der Christus- (hetwelk is Messias-) regering bij Johannes niet anders kunnen bedoelen, dan juist dat tijdvak van vrede, Godskennis, heerlijkheid, door alle Gods profeten van ouds voorzeggd voor alle volken der aarde onder den scepter van den beloofden Koning en Verlosser uit Israël? met andere woorden, dat Messiaansche rijk op aarde, waarvan de verwachting op zich zelve toch wel nimmer aan de Joden door Jesus of Zijne Apostelen verweten of ontnomen is, mits alleenlijk als gevolg en vrucht van eens Messias lijden erkend en vastgehouden? Wat met gloeiende verwen in allerlei bijzonderheden de Oud-Testamentische prophecy gedurende jaar-duizenden van geslacht tot geslacht verkondigd en voorgeschilderd heeft, zonder bepaling van jaren of eeuwen, dat zelfde nogmaals en voor alle volgende geslachten in de Gemeente, naar Christus naam genoemd, doch met verrassende bijvoeging van den tijdsduur, te herhalen, — ziedaar het deel voor Johannes weggelegd aan het slot zijner Apostolisch-prophetische loopbaan. Door dat getal nu bepaaldelijk van duizend jaren moge een bepaald afgepast tijdvak van tien eeuwen, of wel een onbepaalde lengte van eeuwen te verstaan zijn; het wezen der zaak ligt niet in het aantal jaren, maar in het geheel eenige, heerlijke, en nog aanstaande van dat bij eeuwen te rekenen tijdvak, waaraan op een bepaald

oogenblik, na ontzachtelijke worstelingen, met de weder-verschijning des Heeren een begin, en met de loslating op nieuw van den Vijand voor een kleinen tijd (XX: 7) een einde zal worden gemaakt.

In elk geval is (XX: 1 en volg.) het duizendjarige rijk bij Johannes dat sabbathische jaarduizend, hetwelk (volgens de bekende Joodsche overlevering) op zes jaarduizenden van arbeid en lijden in de orde der Goddelijke bedeeeling moet volgen.

In dat Johanneïsche jaarduizend is dan nu de plaats verordend voor al dien rijkdom van beloften, waarvan Israëls profeten overvloeien, en die in hunne Goddelijk verhevene schilderingen niet alleen Palestina, maar geheel deze aarde, niet het volk van Israël alleen, maar alle volken der wereld omvatten; doch dan ook, omgekeerd tevens, van al die heerlijkheid en zegen, en vrede, en Godskennis op aarde, en Palestina als middenpunt, en de zichtbare tegenwoordigheid van den Messias met de ontelbare schaar Zijner verlost en onmiddellijke oorzaak, verkondigen. Dan, en dan voor het eerst in al zijne volheid en rijkdom, wordt het bewaarheid, dat »God koning zijn zal over de geheele aarde, dat de Heer zal zijn één en Zijn naam één;”¹ dat »de Zone Gods de Heidenen zal hebben tot Zijn erfdeel, en de einden der aarde tot Zijne bezitting;”² dat »Hij, de Messias Zoon van David, regeren zal van zee tot zee en van de rivieren tot aan de einden der aarde;”³ dat »de aarde zal zijn vol van kennis des Heeren, gelijk de wateren den bodem der zee bedekken, — te dien dage, wanneer de Heidenen zullen vragen naar den wortel van Isaï, die staan zal tot een

¹ Zach. XIV: 9.

² Ps. II: 8.

³ Ps. LXXII: 8.

banier der volken, en wiens ruste heerlijk zal zijn;”¹ dat »de berg van het huis des Heeren zal vastgesteld worden op den top der bergen, en dat hij zal verheven worden boven de heuvelen, en alle heidenen tot denzelven zullen toevloeien en vele volken zullen heengaan en zeggen: Komt, laat ons opgaan tot het huis van den God Jacobs, opdat Hij ons leere van Zijne wegen, en dat wij wandelen in Zijne paden; want uit Sion zal de Wet uitgaan en des Heeren woord uit Jerusalem, en Hij zal rechten onder de Heidenen en bestraffen vele volken, en zij zullen hunne zwaarden slaan tot spaden, en hunne spiessen tot sikkelen; het eene volk zal tegen het andere volk geen zwaard opheffen, en zij zullen geen oorlog meer leeren.”² Dat zullen dan zijn de tijden der volle en wezenlijke vervulling dier schitterende voorzegging aan het huis van Jacob, het stamhuis van David: »een Kind is ons geboren, een Zoon is ons gegeven, en de heerschappij is op Zijnen schouder, en men noemt Zijnen naam Wonderlijk, Raad, Sterke God, Vader der eeuwigheid, Vrededorst. Der grootheid dezer heerschappij en des vredes zal geen einde zijn op den troon van David en in Zijn koninkrijk, om dat te bevestigen en dat te sterken met gerichte en met gerechtigheid van nu aan tot in eeuwigheid. De ijver des Heeren der heirscharen zal zulks doen.”³ Alsdan zal vervuld worden, onder en met zoevelen, dat woord wederom van een anderen Propheet Israëls uit de dagen der Babylonische vreemdingschap: ⁴ »Zoo zegt de Heere Heere: Ziet, Ik zal de kinderen Israëls halen uit het midden der Heidenen, waarheen zij getogen zijn en zal ze vergaderen van rondsom en bren-

¹ Jes. XI: 9, 10.

² Jes. II: 2—4.

³ Jes. IX: 5, 6.

⁴ Ezech. XXXVII: 21—23.

gen hen in hun land. En Ik zal ze maken tot een éénig volk in het land, op de bergen Israëls, en zij zullen allen te zamen een éénigen Koning tot koning hebben, en zij zullen niet meer tot twee volken zijn, noch voortaan meer in twee koninkrijken verdeeld zijn. En zij zullen zich niet meer verontreinigen met hunne dreggoden en met hunne verfoeiselen, en met al hunne overtredingen: en Ik zal ze verlossen uit al hunne woonplaatsen in dewelke zij gezondigd hebben, en zal ze reinigen. Zoo zullen zij Mij tot een volk zijn, en Ik zal hun tot een God zijn. En mijn knecht David zal koning over hen zijn; en zij zullen allen te zamen éenen Herder hebben, en zij zullen in mijne rechten wandelen, en mijne inzettingen bewaren en die doen. En zij zullen wonen in het land dat Ik mijnen knecht Jacob gegeven heb, waarin uwe vaders gewoond hebben; ja daarin zullen zij wonen, zij en hunne kinderen, en hunne kindskinderen tot in eeuwigheid, en mijn knecht David zal hunlieder Vorst zijn in eeuwigheid. En Ik zal een verbond des vredes met hen maken, het zal een eeuwig verbond met hen zijn; en Ik zal ze inzetten en zal ze vermenigvuldigen, en Ik zal mijn heiligdom in het midden van hen zetten tot in eeuwigheid. En mijn tabernakel zal bij hen zijn,¹ en Ik zal hun tot eenen God zijn, en zij zullen Mij tot een volk zijn. En de Heidenen zullen weten, dat ik de Heer ben, die Israël heilige, als mijn heiligdom in het midden van hen zal zijn in eeuwigheid."

Ziedaar ons dan nu eenige dier talloze voorzeggingen uit de bedeeeling en de Schriften des Ouden Testaments herinnerd, waarvan het harmonisch samenstel het rijk en verheven geheel der echt Israëlitische Messiasverwachting uitmaakt, en waarin begrepen zijn te gelijk de Goddelijk-

¹ Openb. XXI: 3.

koninklijke heerlijkheid en heerschappij van een Messias, Heer en Zoon van David, na diepe vernedering, lijden, en dood, en de eindelijke nationale bekeering en wederbrenging in het land der vaderen van Israëls twaalfstammig volk onder den scepter van dien Messias, en de toebrenging van alle volkeren der aarde tot de zalige gehoorzaamheid aan dien zelfden volheerlijken naam en koningsstaf, en de uitroeijing van het rijk van den Satan in de wereld, en van het Beest en van alle antichristelijke machten in en over en tegen de Gemeente en het erfdeel des Heeren op aarde. Die Messias-verwachting! zij is de grondslag waar geheel het Evangelie des Nieuwen Testaments op is gebouwd. Zij is door alle eeuwen heen, hoe ook, bij de treurige en schuldige miskenning van Hem, in wien alleen die verwachting vervuld werd, en wordt, en tot titel en jota vervuld worden zal, verbasterd en verwrongen, — zij is de hoop ook nog van het verstrooide en vernederde Israël. Wat de Heer in persoon en door Zijne getuigen aan het wederspannige Israël van die dagen verweet, was voorwaar wel niet hunne verwachting van eenen Messias in heerlijkheid, maar hunne versmading van dien zelfden Messias in Zijn even waarachtig verkondigden staat van nederigheid en lijden ter verzoening en verlossing. Wat Hij hun verweet, wat hen deed struikelen, was het bekrompene en vleeschelijke hunner begrippen dier volheerlijke Messias-heerschappij, wier zegepraal eenmaal over alle volken der aarde tot een nietige en zelfzuchtige wraak over Romeinsche en andere verdrukkers door hen werd beperkt! — Maar zijn nu daarom belijders van het Christendom in hun recht, wanneer zij, in juist tegenovergestelde afwijking en miskenning, de werkelijkheid van het Messiaansche koninkrijk in heerlijkheid bij eene bloot zedelijke, geestelijke, inwendige heerschappij van het Evangelie op aarde bepalen? of wanneer zij den Joden bedui-

den willen dat van al die voorzeggingen en aankondigingen van David, van Jesaïa, van Jeremia, van Ezechiël, van Daniël, van Zacharia, van geheel de Oud-Testamentische Schrift en huishouding, rechtstreeks aan Israël geschied, en ten aanzien van oordeelen en strafgerichten ook werkelijk aan Israël vervuld, de vervulling, ten aanzien van herstel in heerlijkheid, hare volle of voldoende waarheid reeds plaats gehad heeft — in de wederbrenging van een handvol Joden uit de Babylonische vreemdingschap en den voor het meest afhankelijk en alles behalve schitterenden toestand van het Joodsche volk sedert Zorobabel tot op de Herodessen?

Geheel anders voorzeker leert van het begin tot het einde het getuigenis des Nieuwen Testaments. Wel verre dat de prophecye van Israëls herstel en wederbrenging bij de intrede van het Evangelie reeds sedert lang (t. w. in de even vermelde wederbrenging uit Babel) zouden zijn vervuld geworden, begint eigenlijk eerst met de aanbreking der Nieuw-Testamentische bedeeling die heerlijke toekomst voor Israël, en door Israël voor geheel de wereld, zich eerst recht te onthullen. Wat God door Zijne Engelen, door den mond zelven van Zijnen Zoon, door de prediking van Diens getuigen in Israël, en straks onder alle volken laat aankondigen, is dat in zijnen aanvang geringe, verachte, in bloed en lijden gegrondveste, maar in Zijne volle ontwikkeling ook op aarde eenmaal hoog heerlijke Messiasrijk, waarvan het innerlijk Israëlitisch karakter door de inplanting der volkeren in den Abrahamitischen olijfboom wel nimmermeer verloren gegaan of uitgewischt is. Wat de Engel aan Maria te Nazareth aankondigt, is niet alleen de geboorte, maar ook de Davidische erfenis van Hem, die uit den Heiligen Geest bij haar ontfangen staat te worden (Luc. I: 31—33): »Gij zult eenen Zoon baren en zult Zijnen naam heeten Jesus. Deze zal groot zijn, en de Zoon des Allerhoogsten genaamd worden; en

God de Heer zal Hem den troon Zijns vaders David geven, en Hij zal over het huis Jacobs koning zijn in der eeuwigheid." Wie zal betwijfelen dat in deze boodschap van den Engel een stellige belofte van God, die niet liegen kan, gegeven is? Die belofte in een louter geestelijken zin op te vatten, zou immers wel met de eerste beginselen van spraakkundig-historische Bijbeluitlegging strijdig zijn. Hoe toch kon, bij eenige redelijke of zedelijke mogelijkheid, het bezit van den troon van David en de heerschappij over het huis van Jacob hier ooit beteekenen, dat de Zoon uit Maria geboren door Zijne leer eenmaal over de wereld zoude regeren? Even ongerijmd zou het zijn hier te denken aan schikking naar Joodsche vooroordeelen of tijdsbegrippen. Hoe toch kan men zich wederom met eenige redelijke of zedelijke mogelijkheid voorstellen, dat aan hemelsche boden der toekomst door God zelven in den mond zal gelegd zijn de plechtige belofte eener vervulling tot in eeuwigheid van verwachtingen, die alleenlijk op een vleeschelijk althands onjuist begrip van het Messiasrijk zullen gerust hebben? Het is dan voorzeker alzoo, en voor geen andere beteekenis is de uitspraak vatbaar: aan den Zoon van God, uit Maria ontvangen door den Heiligen Geest, is werkelijk en wezenlijk eene koninklijke heerschappij over het huis van Jacob, een zitten op den troon van Zijnen vader David toegezegd; — en het duizendjarig tijdvak der Apocalypse van Johannes, in verband beschouwd met heel de Messiaansche prophecy des Ouden Testaments, is niets anders dan het tijdvak in de bedeelingen van God voor dat Messiaansche rijk op aarde bestemd en aangewezen van ouden.

Jesus zelve, en naar Hem Zijne Apostelen, hebben zulk eene Joodsche verwachting van een zichtbare en volheerlijke regering van een Messias over Israël en geheel eene vernieuwde aarde nimmer tegengesproken, maar veeleer

aangemoedigd, erkend, bevestigd, verzegeld. Van Zijn koninkrijk, ofschoon niet uit deze wereld, (gelijk de verganglijke koninkrijken, waaraan het Zijne een einde zal maken,) verklaart Hij nergens dat het daarom niet over de wereld zich zal uitstrekken, en dat evenzeer in zichtbare als in geestelijke heerschappij. Tot in den laatsten nacht vóór Zijn lijden, tot aan den Paaschdisch, van waar uitgegaan is voor alle eeuwen der Evangeliebedeeling de verkondiging van Zijnen dood tot dat Hij komt, bevestigt Hij het Apostolische twaalfstal in diezelfde Joodsche verwachting (Luc. XXII: 29, 30): »Ik verordineer u het koninkrijk, gelijk Mijn Vader mij dat verordineerd heeft, opdat gij eet en drinkt aan mijne tafel in mijn koninkrijk, en zit op troonen, oordeelende de twaalf geslachten Israëls.¹

Na Zijne opstanding, eenige oogenblikken vóór Zijn heengaan ten hemel, brengen de vergaderde discipelen tot Hem de vraag (Hand. I: 6): Heer! richt Gij in dezen tijd aan Israël het koninkrijk weder op? Bevat ook het antwoord eene ontkenning van eene dergelijke wederoprichting in het geheel, of bevestigt het niet veeleer op de sterkste wijze de dusgenaamde Joodsche verwachting, met uitzondering alleen eener onmiddelijke tijdsbepaling (ald. vs. 7): En Hij zeide tot hen: Het komt u niet toe de tijden of gelegenheden te weten, die de Vader in (naar of door) Zijne eigene macht [vast] gesteld heeft? Derhalve naar de meest eenvoudige en voor de hand liggende verklaring: de verwachting was wettig; maar alleenlijk de vraag naar den bepaalden tijd, en vooral de verwachting van eene op dat oogenblik onmiddelijke vervulling, voorbarig.

Straks ontvangen de Apostelen den beloofden Heiligen

¹ Verg. Matth. XIX: 28.

Geest en prediken het Evangelie der genade en des koninkrijks van Jesus Christus in het midden van Jerusalem. En hoedanig is nu het denkbeeld dat zij den scharen voorstellen van de toekomst eens gekruisigden en weder opgewekten Messias? »De hemel (dus spreken zij Hand. III: 21) moet Hem ontfangen tot op de tijden der wederoprichting aller dingen, die God gesproken heeft door den mond van al Zijne heilige propheten van alle eeuwe.” En welke zijn nu die dingen, door den mond van Gods heilige propheten van ouds beloofd en verkondigd? Is daarvan de hoofdinhoud, het laatste einde, de zich zelve altijd gelijkblijvende slotsom niet een Messiaansch koninkrijk, waarin, onder den scepter van een Koning-Hoogepriester en Verlosser, aan alle natiën der wereld de kennis van God, een ongestoorde vrede, een nieuwe hemel en een nieuwe aarde waarop gerechtigheid woont, is toegezegd, mitsgaders aan Israël, waaruit naar den vleesche die Verlosser moest geboren worden, bekeering, nationaal herstel en wederaanneming ten eeuwigen dage door zijnen onveranderlijken Verbonds-God? c

Ziedaar dan (wij herhalen het) de groote gebeurtenissen, voor welker vervulling ons de Apocalypse van Johannes haar duizendjarigen wereldsabbath als aanbiedt; even gelijk zij zijnen mede-Apostelen voor den geest staan in hunne verkondiging aan de Joden; even gelijk zij het gemoed van Paulus ^d vervullen, als hij de Christenen ook uit de volken op die glorierijke dagen wijst, waarnaar het gantsche schepsel zucht, en te zamen als in barensnood is (Rom. VIII: 21—23), wanneer onder anderen ook dat uitzicht verwezenlijkt zal worden, dat, de volheid der Heidenen ingegaan (de tijden der toebreniging van de volken buiten Israël vervuld ^f)

^f Verg. Luc. XXI: 24.

zijnde, gantsch Israël zal zalig worden, — de Verlosser uit Sion gekomen zijnde om de godloosheden van Jacob af te wenden, Israëls wederaanneming voor geheel die wereld, voor alle volken der aarde, als een leven uit de dooden zal zijn (Rom. XI: 15 en 26, 27).

Zoo is hier alles ook met betrekking tot de hoogste heilverwachtingen der toekomst, tot de leer der laatste dingen, louter overeenstemming en harmony tusschen de Propheeten des Ouden en de Apostelen des Nieuwen Testaments. De kroon en het zegel op die overeenstemming drukt de Apocalypse van den Apostel-Propheet, terwijl zij tevens den sleutel aanbiedt voor het geheel dier vroegere prophetische Schriften, welke van hare zijde wederom den sleutel aangeven tot het begrip der Apocalypse. In haren betrekkelijk beknopten inhoud de quintessens te rug gevende van alle propheeten uit de oudere en de latere bedeeeling, brengt zij hare groote resultaten inzonderheid door een vijftal hoogstbelangrijke bijzonderheden of eigenaartigheden in hare Goddelijk harmonische zamenstemming aan het licht. Bij haren aanhef alreede plaatst zij in het naauwste tijdsverband des Heeren laatste komst, Zijne komst op de wolken des hemels, met de bekeering dergenen die Hem doorstoken hebben.¹ — In de onderscheidene gezichten, uit welke zij is zaamgesteld, wijst zij telkens op het koninkrijk van Christus en der verlostten door Zijn bloed, als de groote eindgebeurtenis, waarop alle de lijnen van haren prophetischen inhoud uitloopen.² — Van dat koninkrijk wijst zij nevens den aart ook het eerst den duur (het duizendjarige tijdvak) aan. — De herstelling van Israël geeft zij in vooral niets minder dan uitdruklijke bewoordingen te ken-

¹ Zie bladz. 276 en 277 boven.

² Zie bladz. 232 boven.

door het bij uitnemendheid Israëlitische van haren vorm, waardoor om dus te zeggen stilzwijgend verwezen wordt naar het Oude Testament en alle de daarin nedergelegde schatten voor de waarachtige hope Israëls. Dus b. v. karakteriseert zij met de eigen namen der twaalf stammen die geheele schaar van vrijgekochten uit alle natiën, geslachten en talen, die (ook volgens Paulus) in den olijfbloom Israëls zijn ingeënt, en (volgens denzelfden Apostel) dan eerst in vollen bloei en vruchtdragende heerlijkheid staan zullen, wanneer de natuurlijke takken in hun eigen boom weder ingeplant zullen worden,¹ — waarmede in het naauwst verband staat die titel van Wortel en geslachte Davids, onder welke in dit zelfde Boek de Heer Jesus Zijne wederkomst aankondigt.² — Eindelijk, na in zeer algemeene trekken en in spaarzame bewoordingen hetgeen na de voleinding der duizend jaren in de plannen Gods ligt, te hebben aangeduid (t. w. de loslating voor een kleinen tijd van den Satan, zijne laatste nederlaag en veroordeeling, mitsgaders het laatste oordeel over alle dooden,³) bepaalt het apocalyptische vergezicht ons ten slotte wederom bij nieuwe of nadere bijzonderheden van het duizendjarige Messiaansche rijk. Wij hebben hier, namelijk, een zeer merkwaardig voorbeeld hoe (gelijk vroeger met een enkel woord reeds werd te kennen gegeven,⁴) een later visioen in dit Boek meer dan eens niet voortleidt naar latere gebeurtenissen, maar integendeel te rug voert tot de nadere ontwikkeling van vroegere, in een voorafgegaan gezicht reeds in het algemeen verkondigde. De twee laatste Hoofddeelen der Apocalypse heeft men alleenlijk vers voor vers met de overeenstem-

¹ Rom. XI: 17 en volg. Openb. VII: 4—9. XXI: 12.

² Openb. XXII: 16. verg. met V: 5.

³ Openb. XX: 7—15.

⁴ Bladz. 233 boven.

mende plaatsen van Moses en van de overige Oud-Testamentische Propheten ¹ te vergelijken, om overtuigd te worden, dat hier overal niet van eene toekomst na het Messiaansche of duizendjarige rijk sprake is, maar van dat even te voren (XX: 1—7) in meer algemeene trekken beschreven Messiaansche rijk zelve. De nieuwe hemel en de nieuwe aarde, het nieuwe Jerusalem, waarvan God zelve en het Lam de tempel, de heerlijkheid, en de kaars is, waarvan de poorten de namen der twaalf geslachten van Israël ten opschrift voeren, en waarin (eindelijk) de boom des levens zijne bladeren geeft ter genezing der Heidenen, behoo- ren noodwendig tot eene bedeeing niet buiten, maar binnen de grenzen van het heerlijk Messiaansche konink- rijk, in alle deze meer en min letterlijk op te vatten vor- men door alle Godspropheten van ouds voorzeggd.

Zoo moge er dan nog veel, nog zeer veel overblijven, waarvan de oplossing of nog onbereikt of eerst van de uitlegging des Boeks in alle zijne bijzonderheden te wach- ren kan zijn, ² ja, zoo moge er dan ook, bij het vast- staan der zake zelve, nog veel duisters overblijven ten aanzien van de wijze waarop door Hem, voor wien alle dingen mogelijk zijn, alle deze in Zijnen naam voorzegde uitkomsten verwerkelijk zullen worden; — na het geen ons gebleken is van den inhoud der Apocalypse met be- trekking tot de leer der laatste dingen, mogen wij het voor uitgemaakt houden, dat dit prophetisch Boek des Nieuwen Testaments omtrent het eindpunt en de groote slotsom dier leer niet duisterder is dan ieder ander pro- phetisch Boek in de verzameling der gewijde Schriften, niet

¹ Jes. LXV: 17. LXVI: 22—23. LII: 1. LIV: 5. 3 Mos. XXVI: 11, 12. Ezech. XLIII: 7. Jes. XXV: 8. XXXV: 10. LXI: 3. XLIII: 19. XII: 3. LV: 1. Ezech. XLVIII: 2 en volg. Zach. XIV: 8. 1 Mos. II: 9. Dan. VII: 27 enz.

minder verstaanbaar en helder is, ten aanzien van hare Eschatologie, ten aanzien van hare Theologie, hare Christologie, hare Soteriologie en hare Angelo- en demonologie.¹ De Apocalypse als van God ingegeven Schrift eens Apostel van Jesus Christus heeft, diensvolgens, geen minder gezag met betrekking tot de groote vraag: Wat is waarheid van God? op elk gebied van Christelijk geloof, Christelijke liefde, en Christelijke hoop, dan ieder andere der Heilige Schriften, van welke verklaard is, dat zij ons tot leering, wederlegging, verbetering, onderwijzing die in de rechtvaardigheid is, zijn gegeven.

¹ Afd. XIII boven,

XV.

HET BOEK DER APOCALYPSE. NOG EENIGE OPMERKINGEN TOT STAVING ZIJNER ZAMENSTELLING DOOR DEN SCHRIJVER VAN HET VIERDE EVANGELIE.

Is het ons dan waarlijk, ook in deze bladzijden, gebleken dat de Schrijver des vierden Evangelies, en even zeker dat de Schrijver der Apocalypse, geen ander geweest kan zijn, dan Johannes, de Apostel en boezemdiscipel des Heeren, zoo zoude het inwendig bewijs dier identiteit, afgeleid uit allerlei karakteristieke overeenkomstigheden tusschen het Evangelie en de Openbaring hier ter plaats overbodig kunnen schijnen. Overbodig des te meer, omdat na de Prijsverhandeling van Dr. Niermeijer over de Johanneïsche Schriften, op dat punt in vereeniging met de nagenoeg gelijktijdige Commentarie van Prof. Hengstenberg op het Boek der Openbaring, de vraag bij zeer onderscheidene Godgeleerde richtingen op dusgenaamd wetenschappelijk gebied voor uitgemaakt mag worden gehouden. In deze onze meer populair bedoelde Bijbelstudie zijn op meer dan ééne plaats bij de behandeling van het Evangelie van Johannes wenken gegeven zijner naauwe betrekking tot de Apocalypse.¹ Toch kan eene nog meer bepaalde beschouwing der harmonyen tusschen de beide Apostolische Schriften hier nog haar nut

¹ Bladz. 16, 61, 71, 84 enz. enz.

hebben, al ware het slechts om den weg te bereiden tot de uiteenzetting onzer gronden met betrekking tot eene tweede vraag, waaromtrent reeds genoegzaam hier en daar te kennen gegeven werd, dat wij van Dr. Niermeijer en de geleerde mannen, wier spoor hij drukt in dezen, met dezelfde stelligheid van overtuiging verschillen, als wij het met de evengenoemde Verhandeling anders omtrent de authenticiteit van het Evangelie, de drie Brieven, en de Apocalypse, als Johanneïsche Schriften opgenomen in den kerkelijken Canon, eens zijn.

Maar ook op zich zelf beschouwd zijn er, na den arbeid der beide door ons geprezen Geleerden, nalezingen nog steeds mogelijk. Terwijl derhalve hier het voornemen is, uit de vele en rijke harmonyen, bepaaldelijk tusschen het Evangelie en de Apocalypse, slechts eene (niet al te omslachtige) keuze te doen, zoo kwam het ons voor, dat in het bijzonder uit de gewone tegenwerpingen nog wel het een en ander met vrucht is af te leiden, dat juist integendeel de gemeenschaplijke Johanneïsche afkomst des te sterker doet uitkomen.

Vooraf ga eene korte herinnering, hoe de Johanneïsche afkomst der Apocalypse door de oudste kerkoverlevering medegetuigd wordt! Het kan ook daaruit wederom nader blijken, hoe van den beginne reeds het Openbaringsboek van Johannes, van dogmatisch belang of liever vooroordeel, heeft te lijden gehad. Godgeleerden van de onder elkan- der meest strijdige richtingen zijn het onderling eens, dat »voor geen geschrift uit het Nieuwe Testament een voortlopende reeks van zoo oude en zoo hoog opklim- mende getuigenissen voor zijne echtheid aan te wijzen is, als voor de Openbaring.” De rij dier getuigenissen vangt reeds bij Polycarpus aan, den bekenden onmiddelij- ken hoorder en discipel van den Apostel, — daalt van Poly- carpus af op zijnen eigenen discipel Irenéus, — telt verder

onder zijne vele oude kerkelijke of kerkvaderlijke namen, Papias, Justinus den Martelaar, Melito, Polycrates van Ephese, de Gemeenten van Lyons en Vienne, Tertullianus, Clemens van Alexandrië, allen uit de tweede, en Origenes, den beroemden Alexandrijnschen Godgeleerde, uit de derde eeuw onzer jaartelling. Alleen reeds het bestaan van Chiliasten, of belijders der verwachting van een duizendjarig Christusrijk op aarde, in die allereerste eeuwen der Christelijke kerkhistorie onderstelt noodzakelijk het Apostolisch gezag van dat éénig Boek in de verzameling der Gewijde Schriften, dat met zoo vele woorden van een duizendjarige regering des Heeren met Zijne heiligen gewag maakt. Het is intusschen juist de tegenstand, van schier even vroegen tijd af, het zij aan de menschelijke misbruiken en verbasteringen, het zij (maar al te zeer) aan de Goddelijke waarheid dier verhevene heilverwachting zelve geboden, welke al zeer spoedig het betwijfelen der echtheid van een Boek, dat haar zoo nadrukkelijk verkondigt, heeft te weeg gebracht. In de tweede eeuw stond èn tegen de leer èn tegen de echtheid van het Boek Dionysius van Alexandrië op, die evenwel ook aldus zich wel wachtte de zamenstelling daarvan aan eenig kettensch of ongewijde man (bij name Cerinthus) toe te schrijven; alleenlijk mocht de Johannes, wiens naam het Boek in zijn opschrift voert, de Apostel niet zijn. In de van diezelfde tweede eeuw afkomstige Peschito, of oudste Syrische vertaling, is het Boek der Openbaring niet opgenomen geworden. Maar het feit toegegeven zijnde (daar zijn er evenwel die ook dit niet ten volle erkennen), zoo volgt hieruit niets anders, dan of wederom de invloed van het dogmatisch vooroordeel des Vertalers tegen de leer van het duizendjarig rijk, of het reeds vroegtijdige verzuim der openbare voorlezing van het Boek in de Gemeente, tot welker dienst toch in een

eerste plaats de overzettingen gemaakt werden. ^A In de derde eeuw zou men te onrecht Eusebius onder de betwijfelaars der echtheid rangschikken. Hij geeft aan eene voor het onderwerp merkwaardige plaats te kennen, dat men, des verkiezende ¹, de Openbaring van Johannes tot de Homologoumenen of niet tegengesprokene schriften kan rekenen. Daar deze geleerde Kerkvader, zelf jegens het Chilasme ongunstig gestemd, de Apocalypse onder de niet tegengesprokene Schriften eene plaats geeft, zoo is de onbeduidende beperking door die woorden: des verkiezende, wel geene terugneming of onzekerstelling dezer kerkelijke hoedanigheid van het Boek, maar alleenlijk het noodwendig gevolg van den bij anderen geopperden twijfel, waarin hij zelve, niet-tegenstaande zijne antichiliastische richting, evenwel wegens de gevestigde stelling des Boeks niet deelt. ^B Van merkelijk gewicht, bij de vraag over het getuigenis der oudste kerkelijke overlevering, is ook vooral nog deze bijzonderheid, dat, terwijl al de oudste tegenstanders des Boeks ook tegenstanders der leer van het duizendjarige rijk waren, zeer vele tegenstanders der leer evenwel onder de getuigen der echtheid van het Boek behooren. Later, zoodra men zich namelijk, in de al meer bisschoppelijk geworden en onder Rome zich schikkende Kerk, door eene willekeurig spiritualistische uitlegging van het schrikbeeld eener Messiaansche duizendjarige regering op aarde had weten te ontdoen, — later, trad het kanoniek gezag der van deze regering met geweld gezuiverde Apocalypse bij Kerkvaders en Schrijvers, zoo van de Roomsche als der Protestantsche zijde, wederom in hare volle eer. In onze dagen concentreert zich een gewichtige strijd al meer en meer juist op de groote vraagstukken nopens de authenticiteit,

¹ Gr. ἡ ἐκλεκτὴ.

het gezag, de leer, en den juisten tijd der samenstelling van het Boek, en mag men zeggen dat in Nederland zoo wel als in Duitschland, zoo wel het uitwendige bewijs der echtheid uit de vroegste kerkoverlevering, als het inwendige afgeleid uit samenstel en inhoud, op triumfeerende wijze gehandhaafd is.

Wij vertoefden, hoe zeer dan ook met een zeer algemeene beschouwing, toch reeds te lang misschien bij die in zich zelve zeer eenvoudige, maar door de macht des vooroordeels zoo sterk verwikkelde vraag omtrent het getuigenis der vroegste kerkoverlevering met betrekking tot de authenticiteit der Apocalypse.^c Haasten wij ons te rug te keeren tot het standpunt, waarbij het bestek dezer aan Bijbelstudie gewijde bladzijden ons, vooral bij de groote vraag over de verhouding van de Johanneïsche schriften tot elkander, bepaalt.

Een eerste gemeenschaplijk grondkarakter van het Evangelie (de Brieven overigens ook hier niet uitgesloten) en van de Apocalypse, zagen wij te zijn dat eener ontzachverwekkende verhevenheid van toon en taal.¹ Het is waar, twee Geschriften kunnen ieder in zijne soort zich door een bijzondere verhevenheid van anderen op allerlei grondgebied onderscheiden, zonder dat daaruit op zich zelve iets het minst voor de eenzelvigheid van afkomst is af te leiden. De verhevenheid intusschen, die het Evangelie met de Apocalypse gemeen heeft, draagt een zoo eigenaartigen stempel, is van eene zoo geheel bijzondere en éénige natuur, dat zij, juist door het even karakteristiek onderscheidene van beider hoofdbedoeling en inhoud, de eenheid van Schrijver des te sterker doet uitkomen. Geene verhevenheid toch, bloot in het algemeen en zon-

^a Bladz. 25 en 201 boven.

der nadere aan de twee Schriften gemeene bijzondering, hadden wij, bij ontleding en beschouwing, hier gelegenheid op te merken, maar een zeer bepaald karakter in beide van prophetische majesteit, van koninklijke grootheid, van hooge-priesterlijke heiligheid en zalving. Wij vonden, om beide met betrekking tot hare gantsch onvergelykbare verhevenheid te karakteriseeren, geen geschikter aanduiding dan het kenteeken aan beide ingedrukt hunner afkomst van een zelfden Zoon des donders, in hoog gevorderden, statigen, strijdenden en lijdenden, maar tevens groenenden en patriarchalen ouderdom, hier historisch, dáár prophetisch, overal te gelijk diep dogmatisch getuigende van den Meester, in wiens schoot hij lag in zijne jonkheid, aan wiens voeten hij nederviel als dood in de gezichten zijner grijsheid.

Het chronologisch, feestelijk, Oud-Testamentisch, prophetisch, symbolisch en Schriftverheerlijkend karakter, waarop met eenige uitvoerigheid in deze studiën gewezen werd bij de beschouwing van het Evangelie,¹ zal, na al het sedert daaraan toegevoegde uit de Apocalypse, niet veel meer dan herinnering behoeven, om te doen gevoelen hoe bij uitnemendheid al het daaromtrent aangemerkte op de noodzakelijke eenzelvigheid van Schrijver wijst. Chronologisch toch wel, bij al het hoog dichterlijke van haren toon en bewerking, is de Apocalypse, dat Boek der toekomst niet slechts, maar, nog meer bestemd, der tijden en gelegenheden, die door den Vader, naar Zijne eigene macht en welbehagen eenmaal vastgesteld,² hare geregelde ontwikkeling uit elkander, in dit laatste aller prophetische

¹ Zie Afd. VI (bl. 94 en volg.) hier boven.

² Hand. I: 7. Want in dezen zin moeten de woorden aldaar: *Χρόνους ἢ καιροὺς οὓς ὁ πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ* opgevat worden, met ter zijde stelling van de gewone vertaling: „die de Vader in Zijne eigene macht gesteld heeft”, welke geenen zoo helderen zin oplevert.

Schriften aan den Zoon ter bekendmaking, door Zijn Woord en door Zijn Geest, aan de Gemeenten gegeven zijn. Feestelijk is de toon en, door zijne schier uitsluitende vermelding van het op Joodsche hoogtijden voorgevallene, geheel de aanleg van het Evangelie; maar feestelijk niet minder is dat Boek der Apocalypse, dat ons, in een geopenden hemel en in een geopenbaarde toekomst, in Nieuw-Testamentische volheid de heerlijkheid geeft te aanschouwen der Oud-Testamentische Paasch- en Loofhutten-, Nieuwjaars- en jubeljaar-, tempelvernieuwings- en bruilofts-feesten; mitsgaders van den tot eersten dag des Heeren overgeganen zevenden dag der aloude bedeeling. Mag ook niet de komst des Heeren op de wolken een hoogtijd, bij uitnemendheid, voor de Gemeente van Christus genaamd worden?

Het Oud-Testamentische, prophetische, symbolische karakter, vroeger aangewezen met eenige trekken in het Evangelie van Johannes, heeft, na al hetgeen hier later met betrekking tot zijne Apocalypse herinnerd werd, geen verder betoog of fingerwijzing noodig. Het Schriftverheerlijkende beginsel, aan Evangelie en Openbaring op aan deze beide Boeken gantsch eigene wijze gemeen, werd insgelijks hier reeds door eenige voorbeelden en opmerkingen toegelicht.¹

Ook in de orde en wijze van samenstelling is er treffende overeenkomst tusschen de beide Johanneïsche Schriften. Het Evangelie, zoo wel als de Apocalypse, bestaat eigenlijk uit eene rij en opvolging van tafereelen, daar historische, hier prophetische, als te zamen gesnoerd door het in beide Schriften geliefkoosd: Na dezen.²

¹ Bl. 115–121 boven.

² Joh. V: 1. VI: 1. VII: 1. XXI: 1. Openb. IV: 1. VII: 1. XV: 5. XVIII: 1. XIX: 1.

Op de gewoonte, zoo in het Evangelie als in de Apocalypse door den Apostel gevolgd, om de Grieksche overbrenging van sommige Hebreeuwsche uitdrukkingen of zegswijzen van het oorspronkelijke woord te doen verzeld gaan, maakten wij reeds opmerkzaam.¹

De menigte van woorden en spreekmanieren, aan het Evangelie van Johannes met zijne Apocalypse gemeen, zullen wij hier niet, elk afzonderlijk, in oogenschouw nemen; niet alleen om dat bij de opmerking ook van deze eigenaartigheden de kracht niet zoo zeer in het getal als in het gewicht bestaat, maar ook om dat met eene uitvoerigheid, die het bestek van deze onze Bijbelstudie niet medebrengt, een rijke lijst van Johanneïsche lievelingswoorden en spreekvormen aan Dr. Niermeijers Prijsverhandeling ook in dit opzicht den lof van naauwkeurige, breede, en veelzins afdoende bearbeiding verzekert. Eenige weinige, maar bijzonder karakteristieke en voor de leer zoo wel als voor den stijl des Apostels belangrijke voorbeelden mogen hier uit het overgroote aantal volstaan.

En hier biedt zich als van zelve in eene eerste plaats aan, die hoog verhevene en geheel de Johanneïsche Theologie bestemmende uitdrukking van den aanhef des vierden Evangelies: Het Woord, ter aanduiding en verheerlijking van Jesus Christus in Zijn nooit begonnen voorbestaan bij, in, en met den Vader. Nergens elders in het Nieuwe Testament dan in de Schriften van Johannes voorkomende, is het karakteristieke der uitdrukking in dien hoog verheven metaphysischen zin des te treffender, daar het zelfs in deze Schriften slechts een en nog een enkele maal voorkomt; doch daaronder dan ook slechts eens, maar op een beslissend oogenblik en in allergewichtigsten Zusammenhang, in de Openbaring, alwaar wij in een der laatste gezichten

¹ Bladz. 105 en 106 boven;

(XIX: 11—16) den uit den hemel nederdalenden Koning der Koningen en Heer der Heeren genoemd vinden met dien naam en titel: het Woord Gods, ons voor het eerst bekend geworden bij de opening van het Evangelie (I: 1, 14): »In den beginne was het Woord en het Woord was bij God, en het Woord was God; — en het Woord is vleesch geworden.”

Verwant is de naar meer dan ééne aanleiding hier reeds herinnerde benaming van Jesus Christus in de beide Schriften: het Lam. In het Evangelie ons door den Apostel Johannes als uit den mond van Johannes den Dooper overgeleverd (I: 29, 36) met de gewone Grieksche uitdrukking,¹ is in het Boek der Openbaring die zelfde benaming, doch in een verkleinenden vorm, die de betrekking tot het Oud-Testamentische Paaschlam des te sterker doet uitkomen,² tot schier dertigmaal toe in absoluten zin de titel des als Koning-Hoogepriester verheerlijkten Zoons van God.

Uitdrukkingen in geestelijken of beeldsprakigen zin bedoeld, als: brood en water des levens (in de Apocalypse: levend water), hongeren en dorsten, dood en leven, blind zijn en zien, zijn aan de Johanneïsche Schriften bij uitnemendheid eigen.³ Het denkbeeld van overwinnen in geestelijken zin, dat voorts nog in den Brief aan de Romeinen een enkele maal voorkomt, staat in den Eersten Brief van Johannes, mitsgaders in de Apocalypse, op den voorgrond,⁴ tot op die laatste en rijkste heilbelofte:

¹ Gr. ὁ ἄμνός.

² Gr. τὸ ἄρνιον.

³ Joh. VI: 48. Openb. II: 17. Joh. IV: 14. VII: 38. Openb. VII: 17. XXII: 17. Joh. VI: 35. IV: 14. Openb. VII: 16. XXI: 6. 1 Joh. III: 14. Openb. III: 1. Joh. IX: 39, 41. Openb. III: 17, 18.

⁴ 1 Joh. II: 13, 14. IV: 4. V: 4, 5. Openb. II: 7. II: 11, 17, 26. III: 5, 12, 21. XII: 11. XV: 2.

»Die overwint, zal ALLES beërven.»¹ In het Evangelie wordt deze overwinning (en dat slechts bij een enkele gelegenheid, XVI: 33) van Jesus zelven getuigd. Des te eigenaartiger zijn in de Openbaring plaatsen, als de volgende: »Die overwint, Ik zal hem geven met Mij te zitten in Mijne troon, gelijk ook Ik overwonnen heb en ben met Mijnen Vader gezeten op Zijnen troon» (III: 21), en (V: 5): »De Leeuw, die uit de stam van Juda is, de Wortel Davids heeft overwonnen, en (XII: 11): »Zij hebben overwonnen door het bloed des Lams en door het Woord van Zijn getuigenis.»

Tusschen de leer des vierden Evangelies en die der Apocalypse is de overeenstemming in de groote heilwaarheden, bij wege van voorbeeld in eene vorige afdeeling in oogenschouw genomen, niet minder in het oog loopend, dan tusschen die der Apocalypse en der overige Schriften van het Nieuwe Testament, de Brieven van Paulus zoo wel als de synoptische Evangelien bij name. De Christologie, in al de Johanneïsche Schriften dezelfde, is alhier in de Apocalypse zoo niet sterker, althands schitterender nog gekleurd door de zoo veel rechtstreekscher overneming van Oud-Testamentische uitdrukkingen en benamingen; maar ook vooral door de gantsch onmiddelijke wijze, waarop in het prophetische Boek Christus zelve zich de eigen namen van Jehova uit het Oude Testament toeëigent. Zekerlijk b. v. geeft Hij in het Evangelie Zijne eenswездheid met den Vader duidelijk genoeg te kennen door die meermalen reeds hier herinnerde verklaring: Ik en de Vader zijn een.² In het Evangelie insgelijks laat Hij zich met Goddelijk-majestueuse goedkeuring door Thomas met dat woord der hoogste aanbidding toespreken: Mijn Heer en mijn God! — in de Apocalypse geeft Hij zelve zich den

¹ Openb. XXI: 7.

Oud-Testamentischen **Jehova**-naam met deze woorden: **Ik ben de Eerste en de Laatste.** ² In het Evangelie betoont Hij zich met der daad den Kenner der harten en der gedachten, die tot Nathanaël sprak: Eer u Philippus riep, daar gij onder den vijgeboom waart, zag Ik u; ¹ — in de Apocalypse noemt Hij zich zelve met dat verheven Jehovaas attriboot: Ik die nieren en harten onderzoek!

Op gelijke wijze zijn Evangelie en Brief en Apocalypse volkomen harmonisch met elkander in de verkondiging der zaligheid van den verloren mensch te gelijk om niet, en als gereinigd, gekocht, vrijgemaakt door het bloed des Zoons Gods. Terwijl toch de overeenstemming tusschen het Evangelie wijst op de wegneming van de zonde der wereld door het Lam, — op het bloed en het water, dat aan het kruis van den Christus gevloeid heeft, — en op de noodzakelijkheid om van dat bloed in hoog geestelijken zin te erkennen dat het door het geloof gedronken moet worden, — terwijl de Brief met eene ontzachlijk verhevene te gelijk en liefelijke uitspraak verklaart, dat het bloed van Jesus Christus, Gods Zoon, reinigt van alle zonden, — zoo roept de Apocalypse het uit, dat »Hij ons heeft gewasschen van onze zonden in Zijn bloed,” dat »Hij ons Gode gekocht heeft met Zijn bloed;” terwijl zij aan het slot des Boeks met herhaalden nadruk en als in triumf de zaligheid, van de zijde beschouwd des gezaligden, uitroept als verkrijgbaar »om niet.”

Innig en in het oog loopend is, verder, de overeenstemming des Evangelies en der Apocalypse ten aanzien der verhouding tusschen de zaligheid, door het bloed van Christus verkregen, maar door het alles overwinnend geloof in bezit te ne-

¹ Joh. I: 49. verg. II: 24, 25. IV: 18. VIII: 7. XX: 25, 27, enz.

men, en de werken, naar welke toch ten slotte de uitspraak Des Genen, die met Zijn loon ter vergelding komt, zal geschieden. In het Evangelie zijn de werken vruchten der waarachtige gemeenschap tusschen Christus en de Zijnen, gelijk aan die van den wijnstok met zijne ranken. In de Openbaring komen in Oud-Testamentischen stijl en taal de werken voor als een doen van 's Heeren geboden, om wederom macht te kunnen hebben aan den boom des levens (XXII: 14). Toch zijn en blijven het ook hier werken, die niet voorafgaan maar volgen (XIV: 13); en staat het be-
 waren van Gods geboden in het naauwste verband met het geloof (ald. vs. 12). Heiligheid voorts zoo wel als liefde is ook in de Apocalypse het onderscheidingsteeken van hen die des Heeren zijn en Zijne komst verbeiden, terwijl even als op het hout des kruises het bloed en het water, alzoo hier in het leven des geloofs onderscheiden en vereenigd zijn rechtvaardigheid en heiligheid (XXII: 11): »Die rechtvaardig is, dat hij nog gerechtvaardigd worde, en die heilig is, dat hij nog geheiligd worde!"

Ten aanzien van Engelen en booze geesten is wederom dezelfde éénheid van leer, en ook wederom met dezelfde eigenaartige verscheidenheid of liever nuance, op te merken. Ook hier zijn Engelen geestelijke wezens, gediens-
 tige geesten, uitgezonden tot dienst der genen die de zaligheid beërven zullen.¹ Een Engel is de leidsman van den Ziener in de visioenen der Apocalypse, even als het Engelen zijn die b. v. in de Evangeliegeschiedenis door den zelfden lieveling des Heeren beschreven worden als eerste verkondigers van Zijne opstanding. In het Boek der Openbaring komen zij bovendien voor, als uitvoerders

¹ Hebr. I: 14.

der Goddelijke oordeelen, eene Engelenwerkzaamheid, die wederom zeer bepaald aan de bedeeeling des Ouden Testaments herinnert, ¹ ofschoon ook aan de geschiedenis in het Nieuwe niet vreemd. ² — Het bestaan en de werking van den Booze, in het Evangelie van Johannes de Overste dezer wereld, in de Apocalypse met zijnen Oud-Testamentischen naam de Slang of Draak, in de beide Johanneïsche schriften Duivel en Satangenoomd, wordt in beide, zoo wel als in den eersten Brief, gelijkelijk erkend en ondersteld. ³ In het Evangelie van Johannes (VIII: 44) de menschenmoorder van den beginne genaamd, komt hij in een der visioenen der Apocalypse (XII: 4) werkelijk als zulk een moorder op nieuw te voorschijn. Insgelijks in wat zin het Evangelie (t. a. p. XII: 31) hem een Overste dezer wereld noemt, komt op treffend harmonische wijze uit in het Boek der Openbaring, alwaar (XII: 9. XX: 3, 8.) hij de geheele wereld, of al de volkeren, verleidt, en (II: 13) van Zijnen troon wordt gewag gemaakt. Uitwerpingen van ondergeschikte booze geesten, gelijk vroeger in deze bladzijden werd opgemerkt, vinden wij in de synoptische Evangeliën opgeteekend, niet in dat van Johannes. Daarentegen hebben wij wederom in de Openbaring (XVI: 13, 14) ondergeschikte booze geesten, uitgaande van den Draak, het Beest en den valschen Propheet, en in een der groote gebeurtenissen van het eindtafereel (ald. XX: 1—3) de uitwerping van den Satan van op geheel zijn aloud gebied, de door ons bewoonde wereld.

Wij komen thands tot een beknopt overzicht van de

¹ 2 Sam. XXIV: 16, 17. 1 Chron. XXI: 15—18.

² Hand. der Apost. XII: 23.

³ Joh. XII: 31. Openb. XII: 9. XX: 2 en 3. Joh. VIII: 44. XVIII: 2. Openb. II: 10. XX: 2, 10. Joh. XIII: 27. Openb. II: 9, 13, 24. 1 Joh. II: 13, 14. 1 Joh. III: 8, 10.

voornaamste bedenkingen, die tegen de eenzelvigheid van den Schrijver des vierden Evangelies en der Apocalypse zijn ingebracht. De oplossing dier bezwaren op wetenschappelijk grondgebied is, mag men zeggen, in deze laatste jaren op de meest voldoende en afdoende wijze zoo wel in Duitschland als in Nederland gegeven. Zij zoude nog volkomener geweest zijn, indien zij in beter verband, dan tot hier toe geschied is, met de groote vraag omtrent de tijdsorde behandeld of gebracht ware. De eenheid van den Schrijver des vierden Evangelies en der Apocalypse bereikt eerst dan, naar onze stelligste overtuiging, het toppunt harer klaarblijkelijkheid, wanneer men het rechte inzien verkregen heeft, hoe de Apocalypse een wezenlijke tweede en vervollledigende afdeeling van het Evangelie van Johannes is. Zonder op deze beschouwing der Apocalypse, die het onderwerp van een volgend Hoofddeel in deze onze Bijbelstudie zal uitmaken, reeds thands, meer dan volstrekt noodig is, vooruit te loopen, willen wij hier zeer bepaaldelijk doen opmerken, hoe niet alleen de schijnzwarigheden tegen de eenheid van Schrijver der beide boeken voor oplossing vatbaar zijn, maar ook de innerlijke overeenstemming tusschen den tweederlei arbeid van den Apostel-Propheet door den aart zelven dier oplossing in nog zoo veel treffender en klaarblijkelijker uitkomsten voor den dag treedt.

De tegenwerpingen in de groote strijdvraag, welke wij hier in oogenschouw nemen, komen hoofdzakelijk op het volgende drietal neder: het (gelijk van die zijde beweerd wordt, fundamenteel) verschil tusschen geheel de wijze waarop in het Evangelie van Johannes en waarop in de Apocalypse de aart en historische ontwikkeling van het koninkrijk van God en Christus wordt voorgesteld; — het karakteristiek verschil van stijl tusschen de beide Schriften; — het niet minder karakteristiek en, wederom

volgens het gevoelen dat wij hier bestrijden, niet wel te redden verschil tusschen het betere Grieksch des Evangelies en het buitenmate Hebraïseerend Grieksch der Apocalypse.

Van dit drierlei, in den grond (als wij weldra zien zullen) op het naauwst zamenhangend verschil, werd het eerste door eenen van onze op dat punt meest besliste tegenstanders nagenoeg op volgende wijze beschreven: »De Apocalypse stelt ons meer de uitwendige ontwikkeling van het Godsrijk en gericht voor, dan de innerlijke; meer de Goddelijke mogendheid en leiding in de vernietiging der antichristelijke macht, dan de inwendige stille ontwikkeling van het Christelijk leven, krachtens den Goddelijken Geest en de Goddelijke genade in de menschheid; meer de uitwendige historische verschijning dan den inwendigen grond van de bestaande tweespalt; meer de uitwendige tijdperken van den strijd en het gericht, dan den inwendigen voortgang hunner ontwikkeling; meer de uitwendige vernietiging der booze machten, dan de inwendige zelfvernietiging van het booze.” In het oneindige kan dit grondverschil tusschen het Evangelie en de Openbaring van Johannes uit een gezet, en tot in allerlei hoogere en mindere bijzonderheden (als daar zijn, onder de eerste, de begrippen van opstanding, oordeel, komst, koninkrijk, zegepraal, heerschappij van Christus, nederlaag en verbanning van den Booze, te niet doening der antichristelijke machten), toegepast worden; — in den grond komt alles neder op de volgende karakteristieke verscheidenheid, in eenen vroegeren arbeid van den Schrijver dezer Bijbelstudie aldus te kennen gegeven: »het Evangelie van Johannes geeft het innerlijke, geestelijke, individueele, de Openbaring het uiterlijke, zichtbare, wereldrichtende.⁴

⁴ Verscheidenheid en overeenstemming der vier Evangelien. II. 525.

van het koninkrijk van God."

En gelijk dan nu in waarheid alle die zoo vaak en breed uitgemetene verschilpunten tusschen het vierde Evangelie en de Openbaring, naarmate men ze nader onderzoekt en ter toetse brengt, eigenlijk op ééne groote en gewichtige (niet strijdigheid, maar) verscheidenheid nederkomen, alzoo laat zich ook de wezenlijke innerlijke overeenstemming, in uitvoerige bijzonderheden aanwijsbaar en bereids aangewezen, insgelijks tot ééne groote en alles verklarende grondgedachte te rug brengen en zamentrekken. Zij is deze. De voorstelling, in het eene geschrift, van de innerlijke zijde des koninkrijks van God, en de voorstelling, even vol en samenhangend in het andere, van dat zelfde Messiaansche Godsrijk in Zijne nog aanstaande openbaring in kracht en heerlijkheid naar buiten, zijn die van een zelfde Godsrijk. Tusschen de beiderlei beschouwing, voorstelling, beschrijving, is evenmin onbestaanbaarheid of strijdigheid, als er zou zijn tusschen eene beschouwing, voorstelling, beschrijving van den onzichtbaren geest en die van het zichtbare maar van dien zelfden onzichtbaren geest bezielde, doordrongene, doortrokkene lichaam van denzelfden mensch. Wel verre van strijd is hier, juist door het gantsch tegenovergestelde der beschouwing, harmony en vervollediging. De vereenigde tweederlei beschouwing of voorstelling leidt tot de kennis van den geheelen mensch, den mensch van binnen, den mensch naar buiten. Zoo dan ook de vereenigde beschouwing van het Evangelie des koninkrijks van God en Zijnen Christus in de tweederlei Schriften van den Apostel Johannes. Doordien zij elkander vervolledigen, harmonieeren zij. Staan zij tegen elkander over in zeker opzicht, zij doen dit (om tot een reeds vroeger hier gekozen beeld terug te keeren ¹⁾), gelijk rechter- en linkerhand van eenen zelfden

¹ Bladz. 241 boven.

individu elkander in vlak tegengestelde richting overstaan, maar daardoor zelve elkander vervolledigen tot-, en met elkander harmonieeren als één bij elkander noodwendig behoorend paar.

Tusschen het vierde Evangelie en de Apocalypse is dat vaak zoo hoog opgegevene verschil in den grond gelijksoortig, tot zekere hoogte, met de onoplosbare strijdigheid, die men een tijd lang vond tusschen dat zelfde vierde Evangelie en zijne synoptische voorgangers! De Christus van Johannes was een essentieel verschillende van den Christus van Matthéus, Marcus, en Lucas! Bij dezen was Jesus niets meer of anders dan de Israëlitische Leer-aar, de Joodsche Messias, — bij Johannes, of wat anonieme Schrijver dan ook het vierde onzer Evangeliën mocht hebben zaamgesteld, was èn Jesus èn Zijn Evangelie èn Zijn koninkrijk een gantsch ander. De innerlijke en wezenlijke éénheid der twee verscheidene voorstellingen kwam later met onwederspreeklijke klaarblijkelijkheid aan het licht. Niet veel anders seheen nu de verhouding tusschen dat zelfde vierde Evangelie en de Apocalypse te zijn: in het Evangelie een Christus en Christendom van bloot geestelijke natuur, — in de Apocalypse een Christus en Christendom van Joodsche opvatting, van bloot uitwendige heerlijkheid. Ook hier brengt dieper onderzoek alles in harmony en evenwicht op nieuw. Evenmin als het vierde Evangelie uitsluitend de innerlijke geestelijke zijde van het Messiaansche koninkrijk kent, evenmin wordt in de synoptische Evangeliën een Christus alleen van uitwendige, naar buiten zichtbare en werkende heerlijkheid verkondigd. En op gelijke wijze: evenmin als de Apocalypse het koninkrijk van den Messias alleen van de zijde Zijner uiterlijke en over alle Zijne vijanden zichtbaar triumpheerende vijanden kent, evenmin wordt in het Evangelie van Johannes die meer uitwendige heerlijkheid eener Messiaansche toekomst ontkend of gemist.

De Apocalypse voorzeker kent, d. i. leert uitdruklijk of onderstelt ontwijfelbaar, de innerlijk geestelijke en individueele zijde van het koninkrijk Gods. Stelt zij niet op den voorgrond de verzoening en verlossing door het bloed van Christus (I: 5), eer dat zij aan de kracht van dat zelfde bloed de overwinning op den Verklager toeschrijft dergezamenlijke broederen, martelaren, verdrukten, die hun leven niet lief gehad hebben tot den dood?¹ Staan niet evenzeer in de Apocalypse als in het Evangelie de groote eischen van geloof, liefde, lijdzaamheid, heiligheid, goede werken, op den voorgrond? Is niet in de Apocalypse die schitterende overwinning van het koninkrijk van God, van den Christus met al Zijne heiligen, naar buiten, een gevolg, eene uitbreiding, voltooiing, openbaring, eener reeds behaalde innerlijke, louter geestelijke overwinning? Bevatten de Brieven aan de Zeven Gemeenten van Klein-Asië (neem b. v. die aan Laodicéa) niet een zelfde verkondiging van hoog geestelijke, van louter innerlijke gehalte, met dat leerstellig-historisch Evangelie, dat het harmonisch vier-tal besluit?

Omgekeerd, zoo kent het Evangelie van Johannes toch wel zekerlijk eene openbaring van het Messiaansche koninkrijk ook in uitwendige heerlijkheid. Of wijst niet reeds de inleiding (I: 12) op eene openbaring der kinderen Gods in hunne macht² en waardigheid, gelijk althands ongetwijfeld de eerste Brief (die wachter, om het dus met een astronomischen term uit te drukken, van het Evangelie) te kennen geeft, als hij (II: 28) zegt: »Geliefden! nu zijn wij kinderen Gods, en het is nog niet ge-

¹ Openh. XII: 10, 11.

² Gr. *ἐξουσία*.

openbaard wat wij zijn zullen. Maar wij weten, dat als Hij zal geopenbaard zijn, wij Hem zullen gelijk wezen, want wij zullen Hem zien gelijk Hij is." — Wijst niet het woord van Jesus tot Nathanaël in het Evangelie (II: 12) op eene nog toekomstige, geenszins louter geestelijke en onzichtbare, maar apocalyptische heerlijkheid: »Van nu aan zult gij de hemelen zien geopend en de engelen Gods opklimmende en nederdalende op den Zoon des menschen?" — Zoude er ook in dat woord aan Nicodemus (III: 12) nadat hem de leer der innerlijke en individueele wedergeboorte verkondigd is, niet een wenk liggen van nog toekomstige heerlijkheid uit den hemel: »Indien Ik ulieden de aardsche dingen gezegd heb, en gij niet gelooft, hoe zult gij gelooven, indien Ik ulieden de hemelsche zou zeggen?" — Bevat het Evangelie niet te gelijk de verkondiging van een geestelijke opstanding uit den dood der zonde, en van eene opstanding des lichaams uit de graven (V: 24—29, VI: 39, 40)? — Kent het Evangelie van Johannes niet een komen en wederkomen des Heeren in zichtbare werkelijkheid (b. v. XIV: 3)? en is wel in een anderen zin dan dezen het woord van Jesus na Zijne opstanding te verstaan (XXI: 22): »Indien Ik wil dat hij (Johannes) blijve tot dat Ik kom, wat gaat het u aan?"

Zoo is er dan tusschen het Evangelie en de Apocalypse alles behalve wezenlijke strijd, maar veeleer een des te innerlijker en schooner harmony, naarmate die zijde eener zelfde waarheid, welke in het eene geschrift meer op den voorgrond treedt of uitkomt, in het andere toch ook evenzeer, schoon met spaarzamer aanduidingen, aanwezig is. Wanneer wij voorts alles te zamen vatten wat over de verhouding tusschen de beide Boeken hier en elders is opgemerkt, zoo zal het treffende zeggen van den Kerkvader, omtrent de betrekking tusschen het Oude en het

Nieuwe Testament, toepasselijk blijken ook op die tusschen Johannes Evangelie en zijne Apocalypse: »het Evangelie openbaart zich volledig in de Apocalypse; de Apocalypse ligt verborgen in het Evangelie.”

De tweede groote tegenwerping, met betrekking tot de identiteit des Schrijvers van het Evangelie en van de Apocalypse, wordt afgeleid uit het in het oog loopend verschil van stijl. — Verdwijnt zij niet als van zelve bij de beschouwing van het noodzakelijk verband tusschen den stijl en het onderwerp? Men onderscheide alleenlijk tusschen verschil van stijl in twee verschillende geschriften van eene zelfde hand, en onbestaanbaarheid van eenen stijl met het karakter, de persoonlijkheid zelve van den schrijver. In laatstgemeld opzicht geldt de uitspraak: *le style, c'est l'homme*; ¹ om dat in die uitspraak door stijl verstaan wordt een zeker eigenaartig, onnabootsbaar karakter, dat ieder menschelijk geschrift ontfangt van zijnen bewerker, en dat diensvolgens bij de meest verschillende onderwerpen en in de meest uit een loopende soorten van schriftstelling altijd in den grond hetzelfde, dat is, van ieder ander personeel karakter onderkenbaar moet zijn. Wij meenen aangetoond te hebben, dat in de Johanneïsche geschriften het karakter van den in dezen zin opgevatte stijl wel degelijk geheel hetzelfde is. Verstaat men daarentegen door stijl, in ondergeschikten of (wil men) in strenger of meer beperkten zin, het onderscheid dat het zij door den aart van het onderwerp, het zij door het standpunt van waar of den vorm waarin het behandeld werd, te weeg gebracht en bestemd wordt, dan spreekt het immers wel van zelve, dat bij een zelfden schrijver

¹ De man maakt den stijl.

een geheel andere stijl moet op te merken zijn, naarmate hij eene geschiedenis of een pleidooi, eene redevoering of een wetenschappelijk vertoog schrijft, — naarmate hij zich in dichterlijke vormen of in die van het eenvoudig prosa beweegt. In dien zin heeft een zelfde schrijver, naar gelang der veelzijdigheid van zijn talent of roeping, meer dan éenen stijl, ja niet zelden eenen rijkdom van verschillende stijlen ter zijner beschikking. In dien zin is de stijl van een dichter als Virgilius een ander in zijne *Bucolica*, een ander in zijne *Georgica*, wederom een ander in zijne *Aeneis*. In dien zin was de stijl van Bilderdijk, van Goethe, van Schiller een ander, wanneer zij de *Ziekte der Geleerden* of den *Ondergang der Eerste Wereld*, den *Torquato Tasso* of *Waarheid en Dichting*, den *Afval der Nederlanden* of *Maria Stuart* schreven. Bij alle eenheid van personeel grondkarakter heeft toch wel de stijl van die onderscheidene voortbrengselen eener zelfde pen zeer karakteristiek verschillend moeten zijn, — even gelijk, omgekeerd, door al die verscheidenheden van onderwerp en stijl en taalvorm heen het uitsluitend kenmerkende van des Dichters of Schrijvers aanleg en pen voor den kenner of geofenden lezer nooit of nergens verduisterd werd.

In naauw verband met dit noodzakelijk onderscheid tusschen den stijl van Johannes Evangelie en dien zijner Apocalypse staat ook de eigenaartige bijzonderheid dat, terwijl de Apostel zich zelve in het Evangelie nergens bij name noemt, maar alleenlijk aanduidt, de Apocalypse zijnen naam tot vijfmalen toe (driemaal bij den aanhef en tweemaal tegen het slot des Boeks ¹⁾) uitdrukkelijk te kennen geeft. Ook van dit verschil (waarvan de langen tijd gemaakte ophef steeds meer en meer bij kal-

¹ I: 1, 4, 9. XX: 1, 2. XX: 8.

mer en dieper onderzoek bedaarde) ligt de bestemmende oorzaak in het onderscheid van den aart en inhoud der beide Schriften. In het historische Evangelie noemt evenmin Johannes zijnen naam, als zijne voorgangers, schrijvers van de historische Evangelien, zich persoonlijk bekend maakten. Reeds onder het Oude Testament was dit het doorgaande gebruik. Zelden, zoo ooit, geeft de Historie-schrijver zijnen naam aan het hoofd des boeks te kennen. Omgekeerd is het geval met de prophetische Schriften, die allen het zij een- of meermalen den naam des Zieners, van wien zij afkomstig zijn, ten opschrift voeren of later in de rolle des boeks vermelden. Zoo doet dan ook deze Apocalypse van den Apostel-Propheet die zich, naar de gelijkennis van zijnen Oud-Testamentischen voorganger Daniël,¹ dan eens Johannes, dan eens Ik Johannes noemt.

Zwaarwichtiger bedenking scheen tegen de identiteit van den schrijver des Evangelies en der Apocalypse gelegen te zijn in het zeer aanmerkelijk en als men meende karakteristiek onderscheid tusschen de taal, het Grieksch, der beide met elkander vergeleken Schriften. Het Grieksch der Apocalypse, in de hoogste mate hebraïseerend ten aanzien van woordenkeus, zinsbouw, en in het geheel physionomie, scheen, vergeleken met de taal des vierden Evangelies, een om dus te zeggen geheel andere taal. Kunnen twee dermate uiteenlopende taalsoorten wel met eenige zedelijke mogelijkheid door een zelfden schrijver gebruikt zijn, of liever, bewijst die tweederlei taalsoort niet een zoo stellig uiteenlopende mate van kennis en oefening in de Grieksche spraak, dat een zelfde schrijver niet wel geacht kan worden te gelijk zoo veel en zoo weinig met de eischen dier spraak bekend te zijn geweest? Zie

¹ Dan. VII: 1. VIII: 1. IX: 2 enz.

daar de vraag, die, ook nog op dit oogenblik door sommigen met luide ontkenning beantwoord, bij steeds nadere en grondiger beschouwing intusschen al meer en meer gebleken is niets ten nadeele der identiteit van afkomst der twee gewijde Boeken aan te brengen.

Al vroeg reeds werd het ingezien, dat tusschen het sterk Hebraïseerend Grieksch der Apocalypse en het Grieksch of liever Hellenistisch der overige Boeken van het Nieuwe Testament, zoo wel als der Overzetting van het Oude door de dusgenaamde Zeventig, het in den grond toch eigenlijk slechts een verschil, door onderscheidene nuances heen, van trap en mate gold. Geheel het Nieuwe Testament hebraïseert; geheel het Nieuwe Testament is, wat de zaken betreft, door gaans, — wat de woorden betreft, insgelijks niet weinig Hebreeuwsch gedacht. Overal is hier het zuiver Grieksche water (voor zoo ver van zuiver Grieksch in die tijden nog sprake kon zijn) met geur en kleur van den Oosterschen palmwijn doortrokken. Daar is ten dezen aanzien in de Nieuw Testamentische Schriften eigenlijk slechts een onderscheid van meer en min. Meest en sterkst (hoe kon het anders!) is de Apocalypse met haren hoog en rijk prophetischen inhoud, met hare onophoudelijke opneming der kostbaarste Oud-Testamentische elementen, ook in de taal die zij bezigt Hebreeuwsch gedacht en gekleurd.

Maar dat sterk Hebraïseerend Grieksch aan onwetendheid of gebrek aan oefening toe te schrijven! Men zal zich eenmaal verwonderen, hoe het denkbeeld bij verstandige en geoefende Uitleggers heeft kunnen opkomen. Doch men heeft dan ook van meer dan ééne zijde de ongerijmdheid gevoeld, dat het uit gebrek aan kennis van het Grieksch geweest kan zijn, wanneer b. v. de Ziener der Apocalypse den naam van Israëls God in eene zamenstelling van woorden terug geeft, die juist door hun her-

haald vergrijp tegen de lagere of dagelijksche taalwet zoo ontzachlijk verheven is (I: 4).¹ Of was dan (om uit een gantsch anderen kring van poëzy en poëtische uitdrukking een voorbeeld onder de duizend te nemen!) of was dan ook misschien de Latijnsche Dichter de eerste regelen zijner moederspraak vergeten, wanneer hij van eene turba (menigte) zingt, niet dat zij voortgestuwd wordt, maar dat zij voortgestuwd worden (ruunt)? Of is dan niet bij oogenblikken de ware Dichter niet alleen zijne taal meester, maar ook heerscher over de taal in welke hij schrijft, en bevoegd haar wetten te geven, in plaats van altijd wetten van haar te ontfangen, wanneer het namelijk de uitdrukking geldt van gedachten en combinatiën, waarvoor die taal in haren gewonen gang en eigene organisatie geen voldoende equivalenten bezit? Zelfs een sterke twijfelaar aan de Johanneïsche afkomst der Apocalypse (de Wette) heeft dit gevoeld, als hij in zijn Commentarie op de even aangehaalde plaats (I: 5) doet opmerken, hoe »zich de Schrijver over de hem te geringe wetten der taal, uit kracht zijner bezieling door den geest, als heenzet, ongeveer gelijk de verhevenste muziek zich soms aan geene maat langer bindt.”

In den grond is het verschil van Grieksch in het Evangelie en in de Apocalypse, geen ander dan het tot zijne uiterste consequentie gevoerd, door geheel den aart van het onderwerp en van den toestand noodzakelijk gemaakt verschil van stijl. Het meer Grieksche Hellenistisch van het Evangelie is, met geheel den stijl des Boeks, de taal en stijl van denzelfden Schrijver, denkende en zich uitdrukkende met het verstand, die, in de Apocalypse, alles waarnemende en wedergevende

¹ Gr. Ἀπὸ τοῦ ὧν καὶ ὃ ἦν καὶ ὃ ἐρχόμενος.

in den geest, ¹ daardoor zelve de hoogste taalcombinatiën van een prophetisch-Oud-Testamentisch Hebraïsmus behoeft.

Ik vrees, bij deskundigen en geoefenden in deze allerbelangrijkste stof van onderzoek en nadenken, geen ernstige tegenspraak, wanneer ik beweer, dat de strijd over het bewijs uit de taal der Apocalypse voor of tegen hare Johanneïsche echtheid gevoerd, ten slotte voor de tegensprekers, zelfs volgens hun eigene erkenning, uiterst weinig opgeleverd heeft. ⁶ Doch ik durf er nog bijvoegen, dat bij sommige verdedigers der echtheid het bezwaar uit de taal afgeleid, bij een dieper inzicht in hun eigen gronden, en zonder een niet te miskennen dogmatisch vooroordeel, vervallen zoude zijn ook zonder toevlucht te nemen tot eene onderstelling, die wij het hier tot onze taak rekenen met een enkel woord te vermelden en te wederspreken.

Geleerden van overigens nog al onderscheidene richting hebben, bij al hetgeen anders tot oplossing van het bezwaar door hen zelve erkend en bijgebracht was, toch nog gemeend de zaak niet geheel te kunnen redden, zonder te stellen dat de Apocalypse zoo veel vroeger dan het Evangelie geschreven zal zijn, en het verschil tusschen het Grieksch der beide Johanneïsche schriften daaruit te verklaren, dat de Schrijver, toen hij zijn eerstgenoemd prophetisch Boek schreef, de Grieksche taal nog zoo veel minder machtig en aan het Hebreeuwsch nog zoo veel meer gewend zal zijn geweest! ¹¹

Men behoeft de voor het minst genomen al dadelijk vrij prosaïsche onderstelling slechts me teenige onpartijdigheid door te denken, om van hare onhoudbaarheid overtuigd te worden. Volgens degenen, die het verschil in

¹ Gr. ἐν τῷ νοῦ—ἐν τῷ πνεύματι. 1 Cor. XIV: 14, 15.

de taal uit den afstand van tijd, tusschen de Apocalypse en het Evangelie aangenomen, verklaard willen hebben, zal de Apocalypse, het zij dan onder keizer Nero, het zij ietwat later, in elk geval vóór de verwoesting van Jerusaleem geschreven zijn, alzoo dan omstreeks het jaar 68 tot 70. Het Evangelie kan wel niet later zaangesteld zijn dan omstreeks het jaar 90. Wij verkrijgen alzoo eene ruimte van ongeveer twintig jaar tusschen de dagteekening der beide Johanneïsche schriften, en wel op die wijze, dat de Apostel omstreeks zijn zestigste tot zeventigste jaar de Apocalypse, en omstreeks zijn tachtigste tot negentigste jaar het Evangelie zal hebben geschreven. — Is het denkbaar, dat de Apostel tot op zijn zestigste of zeventigste jaar zoo zwak in het Grieksch en zoo gehecht aan het Hebreeuwsch zal geweest zijn, dat hij het op dien tijd niet verder dan een gebrekkig Grieksch vol Hebraïsmen en Barbarismen gebracht hebbe, maar eerst in die twintig laatste jaren zijns levens zoodanige vorderingen, dank zij het verblijf in Klein-Asië, gemaakt zal hebben, dat hij nu ten slotte zijn Evangelie in zeer dragelijk, althands van de apocalyptische taalfouten gezuiverd Grieksch kon schrijven? Maar die van het aanleeren van talen op louter menschen zielkundig gebied eenige ondervinding of kennis hebben, zullen u zeggen, dat 's menschen vatbaarheid daarvoor na zijn vijftigste jaar niet groot pleegt te zijn. In het bijzonder geval van den Apostel is de onderstelling van onbekendheid met de eerste en meest bekende regels van het Grieksch, toen hij de Apocalypse schreef, des te vreemder, bij de erkenning dat hij in dat Boek zelve meer dan eens juist met de fijnheden der taal blijkt vertrouwd te zijn geweest. ¹ Ook leidt die onderstelling zoo goed als rechtstreeks tot het schier ongerijmde denkbeeld, dat hij bij het schrijven zijner Apocalypse noch de synoptische Evangelien, noch de Brieven van Paulus, veel min eenige andere

Grieksche schriften, althands met eenige vrucht voer zijne taalkennis, gelezen zal hebben. De geheele onderstelling valt in duigen bij de eenvoudige reeds gemaakte opmerking, dat hetgeen sommiger bekrompenheid, om niet te zeggen schoolvosserij, voor overtredingen der taal uit onwetendheid gehouden heeft, juist in een zoo veel grooter vergrijp van opzetlijkheid zijne oplossing vindt! *

In den grond hebben wij hier wederom dien zelfden cirkelvormigen gang in het samenstel der Apocalypse, die ons reeds meermalen ten sleutel harer veelsoortige harmonyen was. Gelijk geheel de inhoud, alzoo brengt ons in het bijzonder ook de taal van dit Boek door hare Hebreeuwsche kleur en vorm tot die der Schriften eener vroegere Godsbedeeling terug. Ook met betrekking tot de taal, gelijk met betrekking tot hare openbaringen, gezichten, leeringen, voert ons aan het slot der Nieuw-Testamentische Schriften de Apocalypse naar Moses en de Propheten terug. In een volgende afdeeling hopen wij deze verhouding der Apocalypse als laa t s geschreven Boek van den Apostel Johannes door nog andere opmerkingen in het licht te stellen.

XVI.

DE APOCALYPSE, HET LAATST GESCHREVENE DER BOEKEN VAN HET
NIEUWE TESTAMENT. BESLUIT.

De eigenaartigheid der stelling van het Boek der Apocalypse aan het slot van den kanon, werd gevoeld ook door degenen, die de samenstelling van dat prophetisch geschrift des Apostels in orde van tijd vóór die van het Evangelie plaatsen. ^A Zoo herneemt het natuurlijk gevoel zijne rechten, dat, gelijk het in den aart der zaak lag, het prophetische woord in de roeping en werkzaamheid van den bevoorrechten Apostel op het historische woord heeft moeten volgen, en geenszins, omgekeerd, dezelfde Schrijver aan de Gemeenten eerst eene Apocalypse, daarna een Evangelisch verhaal zal hebben gegeven; met andere woorden, dat de verkondiging der toekomst die van het verleden in het Apostolische woord niet kan zijn voorafgegaan. Al beschouwt men voorloopig ook de beide Boeken als geheel buiten verband met elkander, zoo springt de onwaarschijnlijkheid dier laatste orde reeds in het oog. Hoe veel te meer zal zij dit doen, wanneer het ons straks gelukken mag den noodzakelijken samenhang der beide Schriften onderling te doen opmerken. Het moet inderdaad wel een sterk dogmatisch belang zijn geweest, dat voor eenige zeer onzekere aanduidingen, die men uit enkele afzonderlijke tafereelen der Apocalypse gemeend of getracht heeft

af te leiden, de zoo natuurlijke opvatting van het Boek der Apocalypse, als een laatst, een allerlaatst geschreven Bijbelboek, heeft kunnen doen wijken. Wat voor de tegenstanders van een duizendjarige Christus-regering op aarde, die evenwel de Johanneïsche echtheid der Apocalypse niet kunnen of willen loochenen, met die omgekeerde orde gewonnen werd, ligt, hoe zwak en gering ook dat voordeel zal blijken te zijn, voor oogen. Is de Apocalypse een vroegere, het Evangelie een latere Apostolische arbeid geweest, dan blijft tegen eene Apocalyptische leer, die in den weg staat, als laatste toevlucht de, hoe ook gewaagde, oplossing over: in het Evangelie heeft Johannes stilzwijgend zijne apocalyptische voorstelling van een duizendjarig rijk teruggenomen.^b Maar indien er voor de ontkenning van een gepropheteerd duizendjarig rijk geen andere gronden dan deze bestaan, dan is het met die ontkenning toch inderdaad jammerlijk gesteld. Indien toch waarlijk de Apocalypse, in welken leeftijd dan ook, door den Apostel Johannes op dat hooger gezag, waaronder hij zelve het overal aankondigt, geschreven is, dan zou de terugneming in een later geschrift wel zeer uitdrukkelijk en stellig moeten zijn geweest, om aan een Apocalyptische voorzegging haar karakter van Goddelijke waarheid te ontnemen; of liever, het geheele denkbeeld van Goddelijke ingeving, ja van apostolische geloofwaardigheid moet noodwendig vervallen, indien dezelfde Johannes openbaar of stilzwijgend eenige jaren na de plechtige mededeeling van een zoo stellige prophecy als die van het duizendjarig rijk, deze geheele prophecy wederom heeft ingetrokken, en alzoo met eigen pen het vonnis van feilbaarheid, veranderlijkheid, onbetrouwbaarheid heeft uitgesproken over een Boek, verzegeld door hem zelve met een zoo ontzachlijk zegel als het slot zijner Apocalypse.^c Wij hebben gezien, hoe in geenerlei opzicht het meer

innerlijke des koninkrijks van God in het Evangelie van Johannes in strijd, maar hoe het veel meer in de schoonste overeenstemming tot wederzijdsche vervollediging staat met de meer uiterlijke en zichtbare zijde van dat zelfde koninkrijk in de Apocalypse.¹ Voorzeker is er geene rede hoegenaamd om van die overeenstemming uit te sluiten het Chiliasme van het Boek der Openbaring. Weinig derhalve zoude het aan de tegenstanders dier leer ten slotte baten, indien zij al konden bewijzen of waarschijnlijk maken, dat het Evangelie van Johannes voor een later geschreven Boek dan de Apocalypse te houden zal zijn. Maar dat ook deze (in den grond of wanhopige of ondoordachte) onderstelling tegen geen onpartijdig onderzoek en van de uitwendige en van de inwendige getuigenissen in deze strijdvrage bestand is, zie daar juist hetgeen ten besluite van deze onze beschouwingen over de Johanneïsche schriften onze taak zal zijn beknoptelijk aan te toonen.

Wij beginnen met de meest voor de hand liggende, schoon, onzes inziens, op verre na geenszins de sterkste bewijzen van den voorrang in orde van tijd onzes vierden Evangelies in betrekking tot de Apocalypse. Het zijn die getuigenissen der oudste en achtbaarste Kerkvaders, welke den tijd van des Apostels verblijf of ballingschap op Patmos herhaaldelijk en zonder eenige aarzeling in de laatste jaren plaatsen van keizer Domitianus, die ten jare 96 gedood werd. Hiermede vervalt noodwendig allereerst de mogelijkheid van een afstand van vele jaren tusschen de te boek stelling der beide groote Johanneïsche Schriften, en ligt de gevolgtrekking als voor de hand, dat de Apocalypse, ontvangen en beschreven door den negentigjarigen Apostel, ook wel zijn laatste geschrift zal zijn geweest.

¹ Bladz. 378 en 379 boven.

De twee voorname getuigen, onder meer anderen, voor de dagteekening der Apocalyptische gezichten op Patmos uit de laatste jaren der regering van keizer Domitianus zijn: in de tweede eeuw Irenéus, in de vierde Eusebius. Beide geven het feit op zonder zweem van aarzeling en met de kenlijkste bewustheid eener eenstemmige overlevering in de Kerk op dat punt. De woorden van Irenéus zijn als volgt: »De Apocalypse is nog niet zeer lang geléden aanschouwd, maar schier bij onzen eigenen leeftijd (t. w.) tegen het einde der regering van keizer Domitianus.” Even stellig maakt Eusebius bij meer dan ééne gelegenheid overeenkomstig de overlevering gewag van eene verbanning des Apostels en Evangelieschrijvers Johannes, wegens zijn getuigenis van het Woord van God, op het eiland Patmos, onder keizer Domitianus.

Nog andere getuigenissen van oude Kerkvaders sluiten zich bij dit van ouds eerbiedwaardig geacht tweetal aan. Het bestek dezer Schriftbeschouwing brengt de uitvoerige optelling, toetsing of verdediging dier getuigenissen niet mede. ²⁾ Alleenlijk, uit de gecombineerde overleveringen van de vier eerste eeuwen der Christelijke jaartelling, komt men, bij een uitlegging zoo veel mogelijk vrij van dwang en van vooroordeel, tot het eenvoudig resultaat dat onder de regering van keizer Domitianus, den zoon van Vespasianus en broeder van Titus, Johannes de Apostel, omstreeks het negentigste jaar zijns ouderdoms, het zes en negentigste sedert de geboorte des Heeren, om het woord Gods en het getuigenis van Jesus Christus, naar het woeste eiland Patmos verbannen is geworden, en aldaar die gezichten gezien, die openbaringen ontvangen heeft, welke hij, het zij dan onmiddelijk daarna op Patmos, of na den terugkeer uit zijne ballingschap onder eenen van Domitianus opvolgers, te Ephese in het Boek zijner Apocalypse beschreven heeft.

Met deze overlevering stemt de inhoud, bepaaldelijk de aanhef, der Apocalypse volkomen te zamen. De Schrijver dagteekent zijne ontfangene openbaringen van het eiland genaamd Patmos, alwaar hij zich bevond om het woord Gods en om het getuigenis van Jesus Christus (I: 9). Nu heeft men wel beweerd, dat in deze woorden en hunnen samenhang geen bewijs ligt, dat Johannes zich ter oorzaak, die hij noemt, als een balling, een lijder of martelaar op Patmos bevond, en daarin alleen willen zien òf dat de Apostel (niet waarschijnlijk altoos!) zich eenvoudig voor de prediking van het Evangelie op dit woest en eenzaam eiland bevond, òf (hetgeen, zoo mogelijk, nog minder waarschijnlijk is) dat hij bepaaldelijk van Gods wege naar Patmos zal gezonden zijn om juist daar ter plaats (wegens de nabijheid der zee, gelijk sommigen daarbij voegen met verwijzing naar Openb. XIII: 1) gezichten en openbaringen van Boven te ontfangen. Doch dat de uitdrukking: om het woord Gods en het getuigenis van Jesus Christus wel degelijk het denkbeeld eener vervolging of verdrukking in zich bevat of medebrengt, is voor het minst hoogstwaarschijnlijk uit de vergelijking met twee andere plaatsen van dit zelfde Boek (VI: 9 en XX: 4), alwaar het verband onmiskenbaar is. Men heeft tegen eene gelijke opvatting van onze plaats (I: 9) ingebracht, dat de even aangehaalde twee uitdrukkingen van een gedood of onthoofd zijn dier getuigen om het woord Gods enz. gewag maakt. Maar wie eenigzins in de schrijfwijze, of liever in de ziel en het gemoed van een Apostel als Johannes inzicht ontving, dien zal het toch voorzeker niet kunnen verwonderen, dat door hem zijn eigen lijden voor de zaak van God en Christus niet zoo duidelijk en rechtstreeks gebijzonderd wordt, als waar het andere lijders en martelaren voor het Evangelie van Gods woord en ge-

tuigenis geldt. Geeft de man, die in het Evangelie zonder ooit zich te noemen zich op zoo treffende wijze toch te kennen gaf, ook hier in de Apocalypse niet op soortgelijke wijze te verstaan, dat hij ter plaatse, waar hij die van God ontving, als een lijder ter zake van Zijn woord gekomen was? Of ligt die aanduiding niet wel onderscheidbaar genoeg in de aandoenlijke omschrijving van zijnen groet even te voren (I: 9a): »Ik Johannes, die ook uw broeder ben en medegenoot in de verdrukking en de lijdzaamheid van Jesus Christus,» terwijl voorts telkens in het Boek de toon van eenen, die zelf in de verdrukking der tijden deel heeft, doorstraalt, b. v. in het herhaald voorkomen van dat woord lijdzaamheid (II: 2, 3, 19. III: 10. XIII: 10. XIV: 22), hetwelk in het Evangelie van Johannes niet éénmaal gevonden wordt. Hoe dit zij, tegen de zoo natuurlijke opvatting der woorden (t. a. p. I: 9) van een lijden des Zieners om het woord van God en het getuigenis van Jesus Christus loopt het matte en flauwe der opvatting van een bloot verblijf ter prediking of tot het ontfangen der Apocalypse in het oog.

Met de oudste en zeer bestemde overlevering van eene ballingschap van Johannes op Patmos onder keizer Domitianus, stemt niet alleen de aanhef en inhoud hier en daar der Apocalypse te zamen; maar zij wordt ook toegelicht zoo wel als ondersteund door het getuigenis ook der ongewijde Oudheid aangaande den bijzonderen aart der tiranny van Domitianus, en de wijze waarop onder dezen Romeinschen Vorst zich de vervolgingen ook tegen de Christenen kenmerken. Domitianus moest een des te feller vijand en vervolger der Christenen zijn, om zijne lasterlijke aanmatiging van den titel van Heer en God voor zijn eigen persoon. Men houdt het er niet zonder groote waarschijnlijkheid voor, dat 's Keizers bloedverwant Flavius Clemens

en diens vrouw Domitilla wegens de belijdenis van het Christendom (bij de Heidensche Schrijvers dier eeuw nog steeds onder den naam van Joodsch bijgeloof of Joodsche zeden begrepen) veroordeeld zijn, en Domitilla (het zij dan de evengenoemde vrouw van Clemens, of wederom een andere nicht des Keizers van denzelfden naam) naar Pandateria, een dergelijk eiland als Patmos, verbannen. De verbanning van een hoogbejaarden Christen uit Klein-Asië naar Patmos, wegens een vergrijp van geen staatkundige, maar Christelijke geaardheid, lag alleszins in den geest der crimineele vonnissen van Domitian.

In het belang zeer kenlijk hunner opvatting van sommige der apocalyptische prophecyeen, plaatsen vele geleerden thands het verblijf of de ballingschap van Johannes op Patmos onder een vroegere Romeinsche regering, bepaaldelijk onder Nero (hetwelk op dit oogenblik de heerschende meening onder de even bedoelde Uitleggers schijnt). Doch zoo ver nog van ballingschap bij de voorstanders van dat gevoelen sprake is, kan men het zich nauwelijks voorstellen hoe de Apostel, pas (dat is, even na het uiteinde van Paulus) in Klein-Asië aangekomen, reeds een voorwerp der vervolging van keizer Nero juist dáár ter plaats zou zijn geweest. Het zij voorts al of niet als balling, het verblijf van Johannes op Patmos wordt door bijna niemand der oude kerkelijke schrijvers onder Nero geplaatst, wel door een enkelen, t. w. den weinig geachten Epiphanius, onder diens onmiddellijken voorganger Claudius, een gevoelen dat en het verblijf op Patmos en de zamenstelling der Apocalypse tot het inderdaad onmogelijke tijdstip van 41 tot 54 onzer jaartelling zou terug zetten, en diensvolgens in onzen tijd, op een enkele uitzondering na, door allen onhoudbaar wordt geoordeeld. Hetzelfde vonnis intusschen zou (zonder het meermalen hier herinnerde dogmatisch belang of exegetisch vooroordeel) over

le plaatsing onder Nero uitgesproken zijn, die evenwel, zij het dan ook op gronden als de volgende, nog met hand en tand, gelijk men pleegt te zeggen, wordt vastgehouden. Om namelijk zelfs de meest rechtstreeksche en duidelijke getuigenissen der Oudheid op dit punt weg te redeneren, heeft men het van zich kunnen verkrijgen, aldaar door den naam van Domitianus niet den zoon van Vespasiaan, maar Nero te willen verstaan hebben; als of ook ook deze, zijnde een Domitius van afkomst, ook wel Domitianus heeft kunnen genaamd worden.^f Maar behalve, in een eerste plaats, dat bij geen ons bekenden Schrijver der Oudheid keizer Nero ooit den naam van Domitianus voert, zoo is bovendien de gevolgtrekking dat een lid van het geslacht Domitius daarom in de wandeling Domitianus bij de Romeinen zoude kunnen genaamd zijn, ten eenenmale onwettig, om niet te zeggen ongerijmd. Nero, uit het geslacht der Domitiussen in de manlijke linie gesproten, was, naar Romeinsch taalgebruik, eenvoudig een Domitius, even b. v. als Caesar altijd een Julius en geenszins een Julianus genoemd wordt, omdat hij tot het geslacht der Juliussen (de gens Julia) behoorden.^g Maar voor een oogenblik dit onmogelijke als mogelijk aangenomen, zoo stuit de uitvlucht op een tweede ongerijmdheid, dat namelijk een schrijver, die zoo korten tijd als Irenéus na de beruchte regering van Domitianus (den zoon van Vespasiaan) geleefd heeft, zich door men weet niet welke uitgezochtheid van stijl zal hebben laten bewegen om, tegen alle wetten van duidelijkheid en natuurlijkheid aan, op eens met dezen naam keizer Nero te bestempelen, wiens tyrannische gedachtenis door die van den wezenlijken Domitiaan toen reeds ten eenenmale, om dus te zeggen, verdrongen was.

Doch wat tot deze vreemde en schier onbegrijpelijke onderstelling zal aanleiding (in geen geval toch zeker recht)

gegeven zal hebben, is dan nu de inhoud zelve der Apocalypse, gelijk die door de voorstanders van het hier bestreden denkbeeld beweerd wordt, eene samenstelling der Apocalypse te vorderen vóór de verwoesting van Jerusalem en in de laatste jaren van keizer Nero. Te weten: het gezicht van Hoofdstuk Elf zal, volgens deze klasse van Uitleggers, noodwendig moeten verstaan worden van een nog niet voltrokken oordeel over Jerusalem, terwijl door het achtste hoofd (den achtsten koning) in Hoofdstuk Zeventien, eenzelvig met het Beest (of den Antichrist) van Hoofdstuk dertien en zeventien, geen ander dan keizer Nero zal te verstaan zijn, wiens naam dan ook in het Hebreeuwsch, volgens diezelfde Uitleggers (door een samenweefsel van gezochte en gedwongene gissingen) het getal van 666 opleveren moet.

Om, door middel der uitlegging van het Boek zelve der Apocalypse, eene zoo wel gegronde overlevering als die, welke het ontfangen en beschrijven niet vroeger dan de laatste regeringsjaren van Domitianus plaatst, omver te werpen, zou dusdanige uitlegging voor het minst zelve, zoo al niet behoorlijk bewezen, althands hoogstwaarschijnlijk gemaakt moeten zijn. Zonder in de uitlegging der aangewezen plaatsen te treden (hetgeen tot het plan van deze onze Schriftbeschouwing niet behoort) maken wij geene zwarigheid te verklaren, dat, naar onze overtuiging, de onhoudbaarheid van geheel die verklaring bereids aangetoond is, en naarmate de onderscheidene verklaringen van oudere en nieuwere Schrijvers met onpartijdigheid en diepte onderzocht worden zullen, meer en meer openbaar worden moet. Doch (als gezegd is) ook reeds vóór dat die onhoudbaarheid bewezen, of een betere uitlegging gegeven is, loopt het gewaagde der hier bestredene oplossing van een der grootste apocalyptische raadsels zoodanig in het oog, dat het tegen alle beginse-

len van een gezonde kritiek en Schriftverklaring zoude strijden, op grond alleen van zulk eene onderstelling het getuigenis der oudste Kerkoverlevering, in verband met den aanhef der Apocalypse zelve, te verdenken, veel min te spreken. ¹¹

Uit den inhoud der Apocalypse, bepaaldelijk de schildering der toestanden van de zeven Asiatische Gemeenten, een krachtig bewijs af te leiden voor de samenstelling des Boeks tijdens een tusschen de vijf en twintig en dertig jaren later menschengeslacht, dan dat der laatste tijden van Paulus, zou in het voordeel der oude Kerkoverlevering wel misschien niet zoo heel moeilijk, als wel voor het bestek hier ter plaats omslachtig zijn. Aan menigeen, die de toestanden met onpartijdige aandacht vergelijkt, zal het misschien als ons gaan, aan wie de schildering b. v. van de Gemeenten van Ephese, Pergamus, Thyatire, in de Apocalypse zich door een geheel andere, een kenbaar latere kleur schijnt te onderscheiden, dan in het algemeen de geschiedenis dier Gemeenten gelijk wij ze uit het Boek der Handelingen of uit de Brieven van Paulus en Petrus kennen. Het sterk sprekende onderscheid wordt ook door de voorstanders van het tegenovergesteld gevoelen omtrent de dagtekening der Apocalypse niet geheel voorbijgezien, maar voor genoegzaam verklaarbaar gehouden uit een tusschenruimte van tien jaren. Wij gelooven dat het hier geene verandering geldt, door eenige weinige jaren van verloop in de Gemeenten te weeg gebracht, maar door de optreding van een geheel nieuw geslacht van leden dier zelfde Gemeenten. Naar ons gevoel is hier wederom kenbaar die scherpe lijn van afscheiding, welke in geheel den toestand en in alle de verhoudingen der Christelijke kerk, tusschen de dagen vóór en na de verwoesting van den Joodschen Staat, voor oogen ligt.

Doeh wij vertoeven geen oogenblik langer bij een ge-

deelte der discussie van de hoofdvraag, hetwelk op geen andere wijze grondig behandeld kan worden, dan wanneer eerst de uitlegging der bedoelde plaatsen in verband met de kerkgeschiedenis dier eerste of Apostolische eeuw beslist of tot voldoende resultaten is gebracht. Het overige onzer verdediging van de samenstelling der Apocalypse door Johannes aan het eind zijner negentigjarige loopbaan, en dus niet voor maar na het Evangelie en de Brieven, zal alleenlijk op het terrein der meest voor oogen liggende bijzonderheden in Evangelie en Apocalypse zich bewegen.

Wij deden het reeds met een woord in het voorbijgaan opmerken: in de vraag over de prioriteit in orde van tijd tusschen de onderscheidene Schriften des Apostels Johannes heeft men ze veel te zeer als van elkander geheel onafhankelijke getuigenissen beschouwd. En toch! het innerlijk verband, ook ten aanzien van tijd en gelegenheid, tusschen het Evangelie en den Eersten Brief is eene voor het minst hoogst aanneemlijke gedachte bij de Uitleggers geworden. Het verband tusschen het Evangelie en de Apocalypse, zoo natuurlijk reeds van voren te verwachten, wordt, naarmate beider vereenigd onderzoek dieper gaat, des te kenlijker. Dat verband is van een anderen aart, zekerlijk! maar van geen mindere wezenlijkheid en innigheid, als b. v. het verband tusschen het Evangelie van Lucas en het Boek der Handelingen. Stel voor een oogenblik, dat de Schrijver dier laatstgenoemde beide Boeken niet zelf bij den aanhef der Handelingen dit Apostolisch geschiedboek verklaard had een tweede deel van zijn Evangelie te zijn; zou de samenhang ook aldus niet blijken, al ware het slechts uit de verhouding tusschen de laatste verzen van ons derde Evangelie (XXIV: 41—43) en de eerste der Handelingen (I: 1—12)? Maar verbeelden wij ons nu iemand, die be-

weeren wilde dat de **Handelingen** een twintigtal jaren vóór het **Evangelie** te boek gesteld zijn, zouden wij zulk eene onderstelling niet gelijk achten met het denkbeeld, dat de finale van een muzikale compositie twintig jaren vroeger dan het lichaam zelve van het stuk zal zijn geschreven? Zekerlijk! abstract en strikt genomen ware de zaak mogelijk; maar dan toch in elk geval hoogst onwaarschijnlijk, exceptioneel, buitengewoon, toevallig, en dus geenszins natuurlijk en in den regel. Nu! zulk een gebrek aan eenvoudigheid en natuurlijke regelmaat van ontwikkeling komt ons voor al dadelijk in de onderstelling te liggen, dat, het **Evangelie** en de **Apocalypse** eenmaal erkend zijnde voor zamenhangende werken van eene zelfde hand, het **Evangelie** uit de **Apocalypse**, en niet omgekeerd de **Apocalypse** uit het **Evangelie** zou zijn ontkiemd.

Wij vroegen het reeds: is het in het algemeen denkbaar, dat het hoog prophetische, zoo bij uitnemendheid voor een slotschrift des **Bijbels** geschikte, **Boek** in orde van tijd het eerste, — het historische **Evangelie** daarentegen het latere zal geweest zijn? Is het denkbaar dat, terwijl de laatste toonen van de mannen des **Bijbels** (onze tegenstanders erkennen, geloof ik, vrij algemeen de waarheid der opmerking op zich zelve) prophetische toonen geweest zijn, daarentegen die van den Schrijver juist der **Apocalypse** geene apocalyptische, geene prophetische, maar eenvoudig historische geweest zijn? Is het niet alsof men **Moses** liet aanvangen met zijn **Deuteronomium** en eindigen met **Genesis**?

Maar ook bij onderzoek en aandachtige beschouwing van beider karakteristieken inhoud, zijn inderdaad duidelijk genoeg de kiemen der **Apocalypse** in het **Evangelie** voorhanden, — d. i. zijn punten van uitgang voor de **Apocalypse** in het **Evangelie** aan te wijzen.

Neem die aan Johannes gantsch bijzondere benaming van: het Woord, ter aanduiding en verheerlijking van den Zoon! Is het wel bij nadenken denkbaar dat die benaming voor het eerst, en dus zonder eenige voorbereiding, door Johannes zal gebezigd zijn in een der laatste Hoofdstukken van zijn Apocalypse (XIX: 13), om eerst na verloop van een twintigtal jaren wederom voor den dag te komen en verklaard te worden in den aanhef van het Evangelie (I: 1 en 14)? Hoe eenvoudig en natuurlijk wordt alles, wanneer wij ons den Schrijver voorstellen, bij de zamenstelling der Apocalypse (XIX: 13) de hoog verhevene benaming als bekend onderstellende bij zijne lezers uit het vroeger beschreven Evangelie.

En insgelijks de benaming: het Lam, schier bij uitsluiting door Jesus gevoerd in de Apocalypse, hoe vreemd, hoe onbegrijpelijk schier, zoude zij aldaar zijn zonder de aanvanklijke voorbereiding, bekendmaking en toelichting in het Evangelie (I: 29, 36. XIX: 33)! Is het denkbaar, dat die hoogst buitengewone benaming als een aan den gekruisten Verlosser gantsch eigene naam, voor het eerst en met zoo gedurige herhaling in de Apocalypse gegeven zij, zonder toespeling of betrekking op eenige vroegere dergelijke naamgeving in de Evangeliën, en dat, omgekeerd, de benaming een enkele maal door Johannes uit de Apocalypse zal zijn overgenomen in zijn Evangelie? Alle denkbeelden van harmony of ontwikkeling komen tegen zulk een onderstelling op.

Niet minder spreekt de in het oog vallende betrekking tusschen het eind des Evangelies en den aanhef der Apocalypse, te weeg gebracht door de aanhaling dier zelfde beteekenisrijke prophecy van Zacharia (XII: 10): Zij zullen zien in wien zij gestoken hebben, aangevoerd in het Evangelie bij het verhaal van het kruisoffer (XIX: 37), en straks met zoo veel ruimer en vollediger overneming

bij den aanhef van het Boek der Openbaring (I: 7): »Alle oog zal hem zien, ook de genen die, hem doorstoken hebben; en alle geslachten der aarde zullen over hem rouw bedrijven; ja amen.»

Wij zouden de voorbeelden kunnen vermenigvuldigen. Doch waar eenmaal met eenige klaarheid werd ingezien dat tusschen het vierde Evangelie en het Boek der Openbaring verband en samenhang is en moest zijn van zoodanigen aart, dat in het eerst geschrevene de kiem of grondslag ligt van het laatst te boek gestelde der twee, daar kan de verdere toepassing der noodzakelijke gevolgtrekking niet achterblijven overal waar ook nog elders de overeenkomst van denkbeelden, woorden, en zinnebeelden niet ontkend worden mag.¹

Van wat zijde dan ook beschouwd, zoo ligt in het ontstaan der Apocalypse na het Evangelie en de Brieven het denkbeeld van voortgang en ontwikkeling; in de tegenovergestelde onderstelling kunnen wij in gemoede niets anders dan dat van een achterwaartsche beweging zien.

Allerlei harmonyen voorts, die wij op zich zelve genomen geene bewijzen zouden durven noemen, vloeien uit de eenmaal van elders bewezene orde tusschen de twee groote Johanneïsche schriften voort. Wij maken hier aan slechts eenige zeer weinige indachtig. Is Langes opmerking juist, waarvan reeds in deze bladen werd gewag gemaakt, dat namelijk de zamenstelling dezer Apocalypse het beeld eens Apostels, als Johannes was, voor het geestelijke oog vervolledigt,² dan ligt reeds in dat denkbeeld van vervollediging de gevolgtrekking opgesloten, dat het Boek der Openbaring het allerlaatst geschreven

¹ Joh. II: 1—11. III: 29. Openb. XIX: 7—9. Joh. VII: 37 en Openb. XXII: 17. enz.

² Afd. XV.

getuigenis van dien boezemdiscipel des Heeren heeft moeten zijn. — Maar dan is ook in die orde van samenstelling openbaar de allerbijzonderste vervulling eener belofte van den Heer aan de Zijnen, juist in het Evangelie van Johannes nedergelegd (XVI: 13), dat de Trooster, de Heilige Geest hun ook de toekomende dingen zoude leeren. — Ook tusschen een woord van Jesus, bepaaldelijk en uitsluitend omtrent Johannes in het Evangelie (XXI: 22) opgeteekend, en de gezichten en openbaringen op Patmos is een diep liggend verband niet te miskennen. Zekerlijk was met dat woord: Indien Ik wil dat hij blijve tot dat Ik kom, wat gaat het u aan? niet bedoeld dat deze discipel niet sterven zoude; maar kan men zich wederhouden van aan dit woord des Evangelies te denken, bij het lezen dier Apocalypse, waarvan begin en einde, middenpunt en hoofddoel, juist het gezicht in den geest, en de beschrijving in den geest, van de toekomst des Heeren is? en is niet in zekeren zin de Apostel Johannes in dit aardsche leven juist zoo lang gebleven, tot dat hij in hoogen ouderdom in het apocalyptische vergezicht op Patmos de toekomst zijns Heeren in al hare heerlijkheid had aanschouwd? — Met de beschrijving der Apocalypse na die van het Evangelie harmonieert verder nog de ook reeds van elders toegelichte bijzonderheid, dat de Apostel-Propheet zich in de Apocalypse uitdrukkelijk noemt, in het Evangelie alleenlijk aanduidt.¹ Niet slechts als prophetisch maar ook als laatste Schrift van dien Apostel begrijpt men nog zoo veel te vollediger dat de Apocalypse den naam des Schrijvers op het voorhoofd dragen moest.

Nog ééne opmerking! hebben wij waarlijk bij deze beschouwingen van de Schriften des boezemdiscipels bevon-

¹ Bladz. 382 en 383 boven.

den, hoe zich daarin, bij uitnemendheid, die cirkelvormige gang laat aanwijken, welke, gelijk in Gods zichtbare schepping, alzoo ook op het gebied Zijner geopenbaarde waarheid telkens te rug keert, zoo is nog de volgende bijzonderheid in de verhouding en combinatie van Oud en Nieuw Testament hier merkwaardig. In den verhevenen cirkel der vereenigde Openbaringen van de beide bedelingen is het keerpunt des overgangs van de Oude tot de Nieuwe bedeeeling gekenmerkt door een Johannes (den Dooper), — het keerpunt, waarop, gelijk wij het uit te drukken poogden, de Schrift des Nieuwen Verbonds zich wederom te rug buigt naar de eerste dingen, de eerste tafe-reelen, de eerste beloftenissen des Ouden, wordt insgelijks aangewezen en als bestempeld met dienzelven naam van Johannes (den Apostel). Maar ook van die zijde beschouwd, kan het Boek, waarin deze laatste Johannes zich bepaaldelijk als Propheet kenmerkt, niet wel anders dan als zijn zwanenzang begrepen worden.

Is het, na al het hier bereids ontwikkelde, nog wel noodig ons nader te verklaren omtrent den zin, te hechten aan die opvatting der Apocalypse, welke haar als een terugkeer tot Oud-Testamentische toestanden en heerlijkheden beschouwt? Voorzeker kan daarvan de meening niet zijn te rug gang naar eene verouderde bedeeeling, maar integendeel vooruitgang naar eene met den aart des Nieuwen Testaments ten eenenmale overeenkomstige nieuwe bedeeeling, waarin Oud en Nieuw met elkander op dezelfde wijze hereenigd zullen gezien worden, als bij de opstanding der rechtvaardigen geest en lichaam, als bij de volheerlijke toekomst, die wij te gemoet gaan, hemel en aarde.¹ Het vaartuig dat, van het Oosten der wereld uitgegaan, door en over het Westen, ten gevolge van de ronde

¹ Coloss. I: 20.

gedaante der aarde in dat Oosten ten laatste weder te recht komt, heeft geen achterwaartsche beweging gedaan, maar is integendeel altijd vooruitgegaan, om ja! tot het punt te rug te keeren van waar het eenmaal uitging, maar niet anders dan verrijkt en verheerlijkt met al den rijkdom en heerlijkheid van schatten, welke zonder die verhevene omreis niet denkbaar waren geweest. Gods openbaring aan menschen, Gods Evangelie, Gods koninkrijk is niet uitgegaan van het Oosten, van Israël, van Jerusalem, om zich van daar in eene oneindige rechte lijn steeds meer en meer te verwijderen, maar om in den vorm van een goddelijk schoonen cirkel tot het Oosten, tot Israël, tot Jerusalem weder te keeren. En dat, niet tot vermindering of bekrimping (het zij verre) van de Nieuw-Testamentische voorrechten en heerlijkheden van Gemeente en menschheid, maar wederom juist integendeel tot daarstelling van eenen wereldtoestand, die door den Apostel Paulus als de rijkdom der heidenen, het leven uit de dooden voor geheel de wereld gekenmerkt wordt (Rom. XI: 12, 15).

Bij de opvolging van denkbeelden hier nedergelegd omtrent de verhouding tusschen de onderscheidene Johanneïsche Schriften, meen ik dat nog een punt achterbleef, zonder welks aanroering althans dit gedeelte onzer Schriftbeschouwing onvolledig zou zijn. Aangenomen dan nu onze overtuiging omtrent de tijdsorde, zoo blijft nog eene vraag ter beantwoording omtrent den tijdsafstand tusschen het Evangelie en den Eersten Brief ter eener, en de Apocalypse ter anderer zijde; met andere woorden: de vraag naar den tijd der zamenstelling van het Evangelie en van den Eersten Brief (die van den Tweeden en Derden kan uit den aart van hunnen inhoud van geen veel latere of vroegere dagteekening dan de Eerste zijn); wederom met andere woorden: de vraag of het Evangelie van Johannes

nog voor of eerst na de verwoesting van Jerusalem geschreven zij, en in het laatste geval, ongeveer op welk tijdstip van de twintig of vijf en twintig jaren tusschen deze gebeurtenis en de teboekstelling der Apocalypse.

Dat het Evangelie van Johannes het laatstgeschrevene van het viertal is, mocht reeds uit de eenstemmige Kerk-overlevering der eerste eeuwen worden afgeleid. Een steeds dieper en opzettelijker onderzoek van den inhoud zelve op wetenschappelijk en harmonistisch grondgebied heeft het van alle zijden, bijzonder wederom in onze dagen, doen uitkomen, dat het Evangelie van Johannes geschreven is toen de ondergang van Jerusalem een reeds volbrachte gebeurtenis, een reeds voltrokken oordeel Gods was geworden.¹ Hiermede evenwel is voor ons vooral (die het Evangelie niet voor Johannes laatste Schrift houden en geen twintigtal jaren behoeven tusschen de zamenstelling van de beide Schriften om rede te geven van het onderscheiden Grieksch der beide Boeken) nog niets beslist omtrent den tijdsafstand. De inhoud intusschen van ons vierde Evangelie, gelijk wij dien vroeger karakteriseerden met betrekking tot de dwalingen, die het zonder ze te noemen evenwel kenbaar genoeg voor oogen heeft en bestrijdt,⁴ wijst daardoor zelve op eenen tijd in de geschiedenis der eerste Kerkeeuw, niet onderscheiden of verwijderd van dien, welken het Boek der Apocalypse voor zijne wording onderstelt. De onderstelling, dat ook het Evangelie van Johannes eene vrucht is zijner ballingschap in hoogen ouderdom op Patmos heeft, ook in verband met die andere gissing, dat namelijk de Eerste Zendbrief een geleibrief van het Evangelie uit Patmos tot zijne aanstaande lezers in Klein-Asië zoude zijn,² iets liefelijks en met de wegen en gewoonten der Apostelen en andere Nieuw-

¹ Verg. Verscheidenheid en Overeenstemming II: 118-120, 187.

² Bladz. 184-186.

Testamentische Godsmannen bijzonder overeenkomstigs. Alleenlijk zij vindt (wij moeten het erkennen) in de oudste en beste Kerkoverlevering weinig steun. Doch ook te Ephese kort vóór de ballingschap geschreven, kan het Evangelie van Johannes door zijnen Eersten Zendbrief begeleid geweest zijn aan de overige Gemeenten des Apostels in Klein-Asië, en beantwoorden in elk geval zoo wel het Evangelie als de Brief aan alle vereischten, om, evenzeer als de Apocalypse, voor schriften van zijnen reeds hoog geklommen ouderdom te worden gehouden.

Wij hebben onze ondernomene Bijbelstudie over den Apostel Johannes en zijne Schriften ten einde gebracht. Wat daarin mag geleverd zijn voor de kennis der behandelde onderwerpen, oordeele de billijke en door ware geloofs- en Bijbelkennis bevoegde lezer. Mij valt het in elk geval gemaklijker te bepalen, wat ik in deze bladen niet voornam te geven, dan wat het mij gelukt mag zijn werkelijk daarin te hebben geleverd. Geene uitlegging van de Johanneïsche Schriften voorzeker, noch zelfs van iets meer dan een enkele plaats in het voorbijgaan hier en daar. Evenmin eene Inleiding, in den aan dat woord bij de Theologische wetenschap eigenen zin. Alleenlijk wellicht tot beiden eene voorbereiding, eene bijdrage, een fingerwijzing, door middel van gemengde, schoon misschien niet onzamenhangende opmerkingen, herinneringen, wenken, bij welker voordracht ik niet ligt berouw zal hebben, meen ik, van naar geen wiskundig demonstreeren gestreefd te hebben, maar veeleer in den weg van waarneming en combinatie werkzaam te zijn geweest. Daar bestaan toch inderdaad nog andere wegen en middelen om tot resultaten van innige en eeuwige waarheid te komen, dan die maar al te zeer, hoe gebrekkig ook en in de verte, in de Godgeleerde weten-

schappen nagebootste wiskundige methode, voor welker ongenoegzaamheid en onbevoegdheid op dat terrein reeds sedert eenigen tijd veler oogen opengegaan zijn. Daar zijn waarheden op elk gebied van menschelijk kennen en waarnemen, die men kan doen inzien, doen gevoelen, doen begrijpen zelfs, ook waar men ze streng wetenschappelijk, zoo het heet, niet bewijzen kan of moet. Heeft ook op dit gebied de dichterlijke intuïtie hare rechten of liever hare roeping, zoo zal ik mij in Hem, van wien mijne hulp en aanvang was, verblijden, indien de aanwending hier en daar ook van dezen weg tot ware wetenschap, in deze bladen iets zal hebben mogen toebrengen tot vermeerdering van licht en van inzicht, van genot der waarheid en van verheerlijking Gods, in hetgeen den persoon, den aanleg, de gewijde beteekenis der Schriften van den boezemdiscipel van Jesus Christus, den Apostel-Propheet Johannes, betreft.

AANTEEKENINGEN EN AANHALINGEN.

Bladz. 2. a. Slechts op drie plaatsen (van de twintig) in deze historische Boeken wordt Johannes vóór Jacobus geplaatst; t. w. in de Handelingen (I: 13) alwaar, volgens eene laatste verschikking der Apostolische paren, Johannes op de lijst zijne vaste plaats ontvangt naast en met Petrus, — en voorts nog bij Lucas, in het verhaal der opwekking van het dochttertje van Jaïrus (VIII: 51), en in dat der verheerlijking op den berg (IX: 23), aan welke laatste plaats evenwel Tischendorf in zijnen tekst op nieuw aan Jacobus boven zijnen broeder den voorrang geeft. Voorts wordt ook steeds Johannes onderscheiden als de broeder van Jacobus, niet omgekeerd, uitgenomen bij de vermelding van des laatstgenoemden marteldood (Hand. XII: 2).

Bladz. 5. b. Sommigen, waaronder Besser in zijne stichtelijke Bibelstunden op deze plaats, verstaan door de tiende ure hier, zich op de Romeinsche dagrekening beroepende, onze tien ure des voormiddags, om den tijd, dien de beide nieuwe discipelen met Jesus doorbrachten, merkelyk alzoo te verlengen. Zie dit gevoelen wederlegd, en de gewone Joodsche dagrekening gehandhaafd te dezer plaats, in de schoone aantekening van Lücke t. a. p.

Bladz. 9. c. Elders (Matth. XII: 30) zegt de Heer: »Wie niet voor Mij is, is tegen Mij.» Alle strijdigheid verdwijnt bij de inachtneming van het onderscheid tusschen het

meervoud der in onzen tekst aangehaalde plaats, en het enkelvoud van Matth. XII: 30. Wie niet met den persoon des Heeren is, wordt verklaard tegen Hem te zijn; maar daar zijn gevallen denkbaar, waarin men voor Zijne zaak en die Zijner Apostelen zijn kon, zonder met laatstgenoemden (met welke zich de Meester hier vereenzelvigt) in uitwendig zichtbare aanraking te zijn.

Bladz. 12. v. Onder de fabelachtige legenden aangaande Johannes is nog lang, dat is door geheel het tijdvak der middeleeuwen heen, geloofd geworden de door Augustinus zelven meer of min begunstigde mythe, dat Johannes niet werkelijk gestorven, maar steeds in het leven gebleven is; een kenlijke te rug gang van de beschrevene zuiver Apostolische nitlegging tot de mondelinge overlevering, die zelfs in den Apostolischen kring bedriegen kon (Joh. XXI: 21—23).

Bladz. 14. v. Ook Bilderdijk hield zich van die vroegere voorstelling (bij de meeste Uitleggers heden ten dage voor eene meer wezenlijke sterk aan het wijken) in den aanhef van zijnen schoonen Johannes (Krekelzangen I: 20). niet vrij:

Beminnlijk jongling die een reinheid engelschoon
En maagdelijk teeder, op uw voorhoofd spreidt ten toon!

Bladz. 14. v. Zie den Joodschen oorlog, III: 4. *Πρὸς πᾶσαν αἰὲν πολέμου πεῦραν ἀντέσχον, μάχμοι τε γὰρ ἐν νηπίων καὶ πολλοὶ πάντοτε γαλιλαῖοι, καὶ οὔτε δειλία ποτὲ τοὺς ἄνδρας, οὔτε λειπανδρεία τὴν χώραν κατέσχε.*

Bladz. 16. a. Geleerd en boeiend als altijd, maar te gelijk onzeker ten aanzien der resultaten, spreekt over den aart van dezen toenaam Lücke in de Inleiding tot zijn Commentarie op het Evangelie van Johannes (I: 16—18 van den derden druk, A°. 1840). Van waarheid treffend is in elk geval zijne opmerking tegen degenen, die in den toenaam de aanwijzing van een gebrek zien: »Jesus giebt auch dem Simon einen Beynamen, aber einen

ehrenden, voll Beziehung auf den apostolischen Beruf, den Petrus auf alle Weise wahr zu machen hatte. Die Donnersöhne hätten aber alles zu thun gehabt, um ihren Beynamen Lügen zu strafen."

Bladz. 17. η. Aan Wieseler (zie Studiën und Kritiken van 1840) heeft men het bewijs dezer hoogst gewichtige ontdekking te danken, die door de vrij onbeduidende tegenspraak van Ebrard (Wissenschaftliche Kritik, S. 689) veeleer bevestigd werd.

Bladz. 20. ι. Dat de Heer in den eigenlijken zin broeders en zusters, eigen zonen en dochteren van Maria, doch uit Joseph, gehad heeft, — dat door die benaming alzoo geen bloote bloedverwanten, nichten en neven, verstaan moeten worden, — zie men met onderscheidene daaruit voortvloeiende gevolgen aangetoond in mijn Opstel (naar aanleiding der belangrijke Disputatio Theologica Inauguralis van Dr. Blom de τοῖς ἀδελφοῖς et ταῖς ἀδελφαῖς τοῦ Κυρίου (A°. 1839), geplaatst in de Stemmen en Beschouwingen over Godsdienst, Staat-, Geschied- en Letterkunde, II. 347—358.

Bladz. 21. κ. Nog altijd ben ik van gevoelen, dat de bede der zonen van Zebedéus om de hoogste eereplaatsen in het koninkrijk van den Heer op aandrijving hunner moeder Salome, maar niet door haren mond, tot Jesus gebracht is, en dat de schijnstrijd tusschen Matthéus (XX: 20, 21) en Marcus (X: 35—37) zich, naar den aart van beider onderscheidene gave in de Evangelieschrijving, op de wijze oplost, als in mijne Verscheidenheid en Overeenstemming (I. 189) is voorgedragen: »Volgens Matthéus geschiedt het verzoek tot den Heer door de moeder. — Bij Marcus is van de moeder zelfs geen gewag gemaakt. — De zaak is zeer eenvoudig. Het was Matthéus en allen den Apostelen wel bekend, dat Jacobus en Johannes niet uit zich zelve tot deze aanmatiging waren gekomen, maar dat zij op aandrijving hunner moeder zich daartoe verstout hadden. Dit is het dan, wat onze eerste Evangelist doet uitkomen. Hij legt in den mond der moe-

der hetgeen ja! wel door den mond der zonen werd uitgesproken, maar eerst hun in den mond gegeven was door de onnadenkende liefde der moeder, en alle strijdigheid verdwijnt, zoodra wij bij Matthéus de aanduiding der zaak in oorsprong en beginsel, bij Marcus het eenvoudig verhaal der toedracht hebben onderscheiden." Ik doe hier thands nog bij opmerken ter bevestiging, dat bij Matthéus zelve het antwoord des Heeren gericht wordt (vs. 23) onmiddelijk tot de zonen, en de moeder daarbij ten eenenmale als verdwijnt.

Bladz. 34, A. »Eeniggeboren van den Vader," niet des Vaders hier ter plaatse, als of er in het oorspronkelijk *μονογενὴς τοῦ πατρὸς* stond, maar van d. i. van bij (Gr. *παρά*) den Vader; versta: van den Vader uitgegaan, van den Vader gezonden (Joh. VI: 46 en VII: 29). Het zijn van den Zoon bij den Vader wordt uitgedrukt door het aan dat *παρά* tegenovergestelde *πρός* (Joh. I: 1) en *εἰς τὸν κόσμον* (ald. 18). *Πρός τὸν θεόν* = *εἰς τὸν κόσμον τοῦ πατρὸς* drukt uit de wezenlijke, nooit begonnen levensbetrekking, en diensvolgens dan ook de wezens- en levensgemeenschap des Zoons tot en met den Vader. *Παρά τοῦ πατρὸς* geeft te kennen het uitgaan van den Zoon, het Woord, gelijk in den beginne tot het scheppen der wereld, alzoo in de volheid des tijds tot verlossing van menschen uit die wereld. Zeer juist zegt een der nieuwste Uitleggers van dit Evangelie, C. E. Luthardt (I. 290): »Derselbe, der in Verkehr mit uns Menschen, mit der Welt getreten ist, stand uranfänglich in Verkehr mit Gott. Derselbe endlich, der Mensch geworden ist, war Gott bei Gott." En straks: »Er könnte nicht geschichtlich Gott, d. h. in Gottessein gewesen und wieder geworden sein, wäre ihm dass Gott sein nicht auch wesentlich." Hiermede worde in verband gebracht hetgeen hij van dat begrip: Zoon van God zegt (S. 311): »Die andern vor Jesus sind es (d. i. Söhne Gottes) gewesen nur nach einer bestimmter Seite ihres Seins hin, nach welcher sie durch Gott bestimmt waren, sei es der Berufsstellung oder der Frömmigkeit, u.

dgl., die nach Jesus sind es durch eine göttliche Thatsache, die ihnen in Bezug auf ihr ganzes menschliches Sein im Leben widerfahren ist. Jesus ist es in seinem gesammten Personsein von Haus aus. Jene wie diese sind aus Gott nur durch eine besondere Wirkung Gottes des Geistes, die sie erfahren. Jesus ist von vornher-ein aus Gott." In verband hiermede wordt door den geleerden Uitlegger ontkend, dat de naam van Zoon Gods aan Jesus oorspronkelijk slechts door Zijne ontfangenis uit den Heiligen Geest zoude toekomen, maar beweerd, dat die naam in veel hooger en dieper zin te kennen geeft den uitgang van Jesus von Gott aus, d. h. von einem Seyn bei Gott aus in die Welt, door welke laatste voorstelling dan (naar het nog steeds heerschappijvoerend vooroordeel bij de nieuwere Theologen tegen het eeuwige Zoonschap) de afleiding van dat Zoonschap uit Gods ewige Zeugung schijnt uitgesloten te worden, doch met kenbare toenadering op nieuw tot het aloude Bijbelsch-kerkelijk begrip: »Allerdings nicht eine Hinweisung auf ewige Zeugung ist zunächst im Begriff des Sohnes Gottes enthalten.« Op dit zunächst legt hij wederom ten slotte bijzonderen nadruk (S. 313 en 314); »Kommen wir dadurch zur Behauptung eines urseiendes und urbildlichen Sohnesverhältnisses Christi zum Vater auf Grund des von der Schrift ausgesagten geschichtlich und zeitlich seienden und nachbildlichen Sohnesverhältnisses, so muss doch bei der Ermittlung des nächsten Schriftverstandes nicht vergessen werden, dass die Schrift zunächst nur dieses aussagt (derhalve ligt achter dat zunächst nog iets meerder en dieper!); und wir werden wohl thun, an dem kanon Hofmann's festzuhalten, so jedoch, dass wir ein: zunächst einschalten: die Schrift habe es mit Ewigen nur zu thun, sofern es sich in die Zeit begibt. »Zunächst" sage ich, weil die Schrift vom Ewigen vielleicht doch mehr aussagt, als mir Hofmann gelten lassen zu wollen scheint."

Het komt mij voor dat, al tegenworstelende en schoorvoetende en tusschen aantrekking en afstoting beurteling

verdeeld, de nieuwere Theologie, voor zoo ver zij niet in eene geheel Pantheïstische vervallen wil, er toe komen moet om het waarachtige te erkennen dier hoog verhevene, in hare eigene ondoorgrondlijkheid alles toelichtende leer der immanente Triniteit, naar welke de Zoon of het Woord voortgebracht wordt door die oneindige levensvolheid Gods, welke niet buiten maar binnen Zijn eigen wezen en bestaan, zich uitdrukt (het Woord), zich hervoortbrengt (de Zoon), en alzoo zich volkomen in een Tweede Ik terug geeft, zonder op te houden Een te zijn. — In die uitdrukking: Zoon van God, gelijk zij bepaaldelijk in het Nieuwe Testament, en allerbepaaldst bij Johannes, in de volle diepte harer beteekenis te voorschijn komt, ligt even noodwendig het begrip eener generatie van eeuwigheid opgesloten, als in het denkbeeld van iederen zoon eens menschen opgesloten ligt het begrip eener voortbrenging uit eigen zelfstandigheid binnen de palen en perken van den tijd. De zoon van een mensch is mensch, de Zoon van God is God. — Wat den II. Geest betreft, eenmaal het getuigenis der Schrift erkend zijnde aangaande Zijn persoonlijk en zelfstandig bestaan onafhankelijk van al hetgeen Hij in menschheid of Gemeente werkt, zoo neemt ook dit derde Ik in het Goddelijk wezen evenmin iets weg van de volstreckte en volmaakte (hooger en dieper dan eene bloote cijfertaartige) eenheid van den driemaal heiligen God. — Waarom dan ook niet nog een vierde, een vijfde, enz. enz. zoo wel als een tweede en derde Ik in God? vraagt hier misschien de welmeenende twijfelaar, zoo wel als de spottende tegenstander? — Uit de diepten eener Bijbelsche Gods- en wereldbeschouwing kon hierop uitvoerig bescheid gedaan worden. Een zeer eenvoudig antwoord mag hier ter plaats voor het aan Gods Woord onderworpen verstand volstaan; om dat gij gedoopt zijt in den éénen naam van die drie: de Vader, de Zoon, en de Heilige Geest.

Bladz. 35. v. Te vergeefs trachtte men door de onderstelling van een ellips de absolute kracht van dit *ἕως*

ἐμὴ weg te redeneeren. Brengt misschien elders in dit zelfde Evangelie de samenhang een dergelijke ellips mede, zoo dat aldaar (I: 21. IV: 26. VI: 20. VIII: 24. IX: 9. XIII: 13. XVIII: 5) door deze uitspraak verstaan moet worden: Ik ben de Messias, de Beloofde, de Mensch, of iets dergelijks; hier voorzeker verbiedt juist de kenlijke samenhang de aanneming van elke ellips of van ieder anderen zin dan die het volstreckte Gods zijn te kennen geeft; hier is uit kracht der tegenstelling aan Abrahams geworden zijn, het Ik ben des Verlossers niets anders of minder dan het *אני יהוה* van den Jehova der propheten (5 Mos. XXXII: 39. Jes. XLIII: 10. verg. de overzetting der Zeventig: *ἐγὼ εἰμι*), de uitdrukking van dat volstreckte zijn, hetwelk alleen aan den waarachtigen God van eeuwigheid zoo wel als tot in eeuwigheid toekomt. Zeer waaren schoon zegt Luthardt (op Joh. VIII: 58): »Dass es ein ewiges Seyn ist, lehrt der Gegensatz zum Werden; und dass es ein persönliches ist, lehrt *ἐγὼ*.” Straks stelt hij tegen de Wette’s dusgenaamde ideale opvatting in tegenstelling van Jesus reële verschijning op aarde de vraag treffend voor: »Ist nur das in sinnlicher Leiblichkeit Seiende real? Von pneumatischen Seynsweise hätte de W. reden sollen; diese aber ist nicht minder real als die sarkische. — Von einem Seyn bei Gott aus ist J. in sarkischen Lebensgestalt in die Welt eingetreten, und ist darum der absolute Vermittler des Heils und seiner Zukunft für alle Menschen.” Lücke in zijn Commentarie (t a. p.) geeft het ook hier den Orthodoxen met zoo vele woorden gewonnen: »Rein exegetisch betrachtet ist die orthodoxe Auslegung der Stelle die allein haltbare.” In afwachting van de uitspraak eener (bovenbijbelsche?) Dogmatiek, waarbij de geleerde Uitlegger de zaak in hooger beroep schijnt te willen brengen, zij het ons vergund acte te nemen van de ondubbelzinnige erkenning op zuiver-exegetisch terrein.

Bladz. 36. c. Dat *ἀσπλος* niet noodzakelijk als een verkleinende vorm (Lammeken, Agnulus, Lämlein) behoeft opgevat te worden, zij den Heer Niermeijer

(Prijsverhand. bl. 409 en 410) volgaarne toegestemd. De uitgang *ιον*, ofschoon veelal de verkleining uitdrukken-
 geeft meermalen niet in *θηριον* alleen, maar ook in *βι-
 βλιον* b. v. en andere dergelijken, het voorwerp in niet
 verkleinden vorm te kennen. Iets anders is evenwel de
 bewering, dat *αρνιον* niet als verkleinend woord zou kun-
 nen gebruikt zijn, gelijk b. v. in Joh. XXI: 15, alwaar,
 gelijk vroeger door Bengel en anderen, alzoo ook nog he-
 den b. v. door Luthardt, de diminutive beteekenis wordt
 aangenomen. Diezelfde diminutive beteekenis zien in de
 talrijke plaatsen der Apocalypse, waarin het woord voor-
 komt, met vroegere Uitleggers ook nog, niet alleen Heng-
 stenberg en Ebrard (in zijne zoo even ontfangene en slechts
 even ingeziene uitlegging der Apocalypse), maar ook de
 Wette op Openb. V: 6. — Eigenaartig is de vorm *αρνιον*
 in de Apocalypse en om het des te meer daardoor uitko-
 mend terugzicht op het Israëlitische Paaschlam, en om
 het onzijdige geslacht des woords, waardoor, zoo wel in de
 benaming als in de aanbidding, des te sterker de gedachte
 van het beteekenende zinnebeeld naar en bij den beteekenden
 Persoon wordt geleid en bepaald. — Dat de aanleiding
 om den grooten antichristelijken Tegenstander en Vijand
 onder het beeld van een *θηριον* voor te stellen, uit kracht
 van tegenstelling zou gelegen hebben in die zelfde bena-
 ming van *αρνιον* aan Christus gegeven, kan den Heer Nier-
 meijer niet toegestemd worden, ten zij men de zoo dui-
 delijke herkomst van eerstgenoemd zinnebeeld uit het ge-
 zicht van Daniël VII, en daarmede een der voornaamste
 sleutels der Apocalypse, varen liet. De treffende tegenstelling
 tusschen *αρνιον* en *θηριον* is ongetwijfeld zeer wezenlijk,
 maar geenszins door een opzettelijke keus van laatstgemeld
 woord naar aanleiding van het eerste, of omgekeerd.

Bladz. 37. v. Men zie de zuiverheid dezer opvatting te-
 genover die, welke in het *εψοϋν* van Johannes Evangelie
 geen opheffing aan het kruis, maar verhooging
 in den zin van verheerlijking zien wil, uitnemend
 gehandhaafd in Lückes Commentarie op Joh. III: 14, 15.

»Johannes drückt diese Erhebung Christi (in den zin van verheerlijking) regelmäszig durch *δοξασθῆναι* aus. Er spricht von dem *ὑψωθῆναι* Christi ausser unsrer Stelle noch VIII: 28. XII: 32, 34. In den letzteren Stelle ist ausser Zweifel was er darunter versteht. Denn er sagt selbst dort vs. 33; *ὑψωθῆναι ἐκ τῆς γῆς* beziehe sich auf die Art des Todes Jesu, die Kreuzigung; und das Volk versteht vs. 34 ohne Weiteres darunter ein Hinweggehobenwerden von der Erde durch den Tod. Eben so wird Test. XII. Patriarch-Benj. 9. von der Kreuzigung Christi gesagt: *Κυριος ἐπὶ ξύλου ὑψωθήσεται*, waarschijnlijk in Nachahmung des johanneïschen Gebrauchs. Könnte man auch VIII, 28 zweifelhaft seyn, ob *ὑψωθῆναι* nicht so viel sey, als *δοξασθῆναι*, in unsrer Stelle folgt schon aus dem Gleichniss der Schlange dass *ὑψωθῆναι* in keiner Art die Verherrlichung Christi bedeuten könne.” Het bewijs voor de opvatting van het Grieksche woord in den zin van kruisigen en niet van verheerlijken, wordt nog zoo veel sterker bij de vergelijking met Joh. XVIII: 32, alwaar die uitdrukking van Joh. XII: 33, »beteekenende hoedanigen dood hij sterven zoude,” herhaald wordt in eenen Zusammenhang, die de opvatting van sommigen gantsch onmogelijk maakt, als of het woord gekozen ware ter aanduiding van den kruisdood niet als zoodanig, maar als een begin van Christus verhooging van de aarde. Omgekeerd, mag het Lücke gaarne toegestemd worden dat de uitdrukking, schoon rechtstreeks op den kruisdood ziende, gekozen zij in verband met Christus »Erhöhung zur Herrlichkeit welche ja nach ihm (Johannes) mit den Tode desselben zusammenfällt.” Men vergeet evenwel daarbij vooral niet dat het Grieksche *ὑψοῦν* eene uitnemende overzetting opleverde van het Hebreuwsch *הָלַעַל* opheffen, dat bij Moses en elders ook als offerwoord gebruikt wordt, b. v. 5 Mos. XXVII: 6, alwaar de Zeventig het gelijkbeteekenende *ἀναφέρειν* hebben, en van waar het telkens voorkomende *הָלַעַל* is voor brandoffer (holocaustum sive sacrificium totum in altare ascendens).

Bladz. 38. E. Men zie de uitvoerige opgave van overeenkomende woorden, spraakvormen, zegswijzen, woordvoeging, mitsgaders in het geheel van stijl in Dr. Niermeijers Prijsverhandeling, bladz. 201—260. Ook bij inachtneming van den regel, dat het in dergelijke opgaven op geen tellen, maar vooral op wegen aankomt, zal geen onpartijdige aan deze afdeelingen van den geleerden arbeid des Verhandelars groote kracht van bewijs kunnen ontzeggen.

Bladz. 40. A. Niet evenwel om dit bepaald theologische van het Evangelie van Johannes, werd de Apostel bij de Ouden Theologus bijgenaamd, maar veeleer van wege het bijzonder karakter van dat zelfde Evangelie met betrekking tot zijnen bij anderen dus geheeten pneumatischen inhoud, in tegenoverstelling van het somatische der synoptische Evangelien. [Datzelfde nu duidt Eusebius aan met de uitdrukking van Theologie]. Johannes de Theoloog beteekent derhalve noch Johannes den Propheet van wege het schrijven der Apocalypse, noch Johannes den verkondiger van de Logosleer. Vergelijk Hengstenbergs Offenbarung des heiligen Johannes (I: 49—51), alwaar hij onder anderen te recht omtrent dien titel, aan Johannes in de opschriften van zijne Apocalypse doorgaans, maar nimmer in die van zijn Evangelie gegeven, opmerkt: »Fragt man, warum denn Johannes nur in der Ueberschrift der Apocalypse also bezeichnet wird, so ist die Antwort die: weil es galt, darauf hinzuweisen, dass dieser Johannes kein anderer war als der Evangelist.»

Het Joodsch-leerstellige, in onzen tekst bij deze gelegenheid aan Paulus toegeschreven, versta men in waardigen zin. Een Rabbijnsch element, geheiligd door het woord en door den Geest van God, is zeker niet bevreemdend in de Apostelen van Hem, die ook zelf in Zijne verschijning op aarde niet alleen Israëlitisch Propheet heeft willen zijn, maar ook als Joodsch Rabbi begroet worden. Alleenlijk, bij niet te miskennen betere

overblijfselen in Talmud of Kabbala, is het latere Rabbijnsche wel niets meer dan eene soort van karikatuur van het Rabbijnsche in dien hooger zin, waarin aan de Schriften van Paulus eene gelijkenis met Rabbijnsche dogmatiek en dialektiek, aan die van Johannes met kabbalistiek, zonder oneerbiedigheid kan worden toegeeschreven.

Bladz. 44. b. Niet volstrekt intusschen is dat stilzwijgen. Bij Johannes alleen treedt het verband tusschen de verrukking der scharen bij Jesus intocht op het veulen der ezelin, en het wonder der wederopwekking van Lazarus in het volle licht. Maar ook in de synoptische Evangeliën loopt in het oog, dat de stemming der scharen bij die gelegenheid het gevolg was van eene groote, onlangs voorgevallene, gebeurtenis. Zie het bij Lucas (XIX: 36): »Al de menigte der discipelen begon zich te verblijden en God te loven met groote stemme van wege al de krachtige daden die zij gezien hadden;» en bij Matthéus (XXI: 10): »En als Hij te Jerusalem inkwam, werd de geheele stad beroerd, zeggende: Wie is deze? En de scharen zeiden: deze is Jesus, de Propheet van Nazareth in Galilée.» Verg. *Verscheidenheid en Overeenstemming*, II. 268, 269.

Bladz. 45. c. Men zie die arbeids- en terreinverdeeling in eenige algemeene waarnemingen te zaam getrokken in de even aangehaalde *Verscheidenheid en Overeenstemming*, II. 244, 245. Het bijzondere van Johannes, dat in zijne lijn bepaaldelijk liggen de werken en woorden van Jesus in den zeer intiemen kring van Zijne geliefdeste vrienden en betrekkingen, werd ook reeds t. a. p. even te voren (bl. 268) met een woord aangeduid.

Bladz. 46. d. *Verscheidenheid en Overeenstemming*, II: 66. »De weldaad aan deze laatstvermelde weduwe, welker tranen de Heere stelpde met één woord als Hij haar haren zoon wedergaf (vs. 15), bepaalt ons bij wederom eene andere klasse van menschen, aan welke Zijne ontfermingen zich mede als bij voorkeur verheerlijken:

eeniggeborene kinderen. In de geschiedenis der opwekking van het dochttertje van Jäirus staat dan ook uitdrukkelijk bij Lucas, en bij hem wederom alleen, aangeteekend, dat zij eene eenige dochter was (VIII: 42). Insgelijks in het verhaal der genezing van het maanzieke kind, lezen wij alleen bij Lucas, hoe aandoenlijk de vader, in zijne bede tot Jesus, bepaaldelijk op deze bijzonderheid pleit (IX: 38): Meester ik bid u, zie toch mijn zoon aan, want hij is mij een eeniggeboren."

Bladz. 47. z. De volkomene zamenstemming tusschen Johannes en de synoptische Evangelien met betrekking zoo tot Jesus laatsten Paaschmaaltijd, als tot de vraag of de kruisiging op den 14^{den} of op den 15^{den} Nisan plaats heeft gehad, zie men tegen Tischendorf, en zijne medestanders op dit punt, verdedigd in de Aanteekeningen op mijne Beschouwing van het Evangelie van Lucas, II. 275 en volg.

Bladz. 55. r. Wat wij bij het schrijven plaats nader toe te lichten of uit te breiden dachten in deze Aanteekeningen, is later door ons opgenomen in den tekst zelven dezer Bijbelstudie, bladz. 399.

Bladz. 57. a. Met eenige uitvoerigheid werd het beginsel vroeger ontwikkeld in mijne Verscheidenheid en Overeenstemming der Vier Evangelien, onder anderen Dl. I, p. 332—334 in dezer voege:

»En nu nog ééne vraag: omtrent de woorden van Jesus, zoo als zij op kenlijk onderscheidene wijze bij de onderscheidene Evangelieschrijvers zijn opgeteekend. — Is dit onderscheid, bij de stellige overeenkomst in hoofdzaak en strekking, iets bij de Schrijvers willekeurigs, of onnaauwkeurigs, of ook wel toevalligs en onverschilligs? — Zekerlijk, naar onze overtuiging en gevondene grondslagen, noch het een noch het ander! — Doch ook hier ligt alles wederom in het verschil van standpunt, persoonlijkheid, roeping der Schrijvers, en in elks bijzondere, maar evenzeer wezenlijke leiding, bewerking, en bestiering door den Heiligen Geest. — Gelijk allereerst in den Persoon onzes Heeren, zoo was ook in elk door Hem uitgesproken woord,

een rijkdom en volheid, die op veelsoortige wijze ontgonnen worden kon en moest. Geen der Evangelien stelt die woorden voor met eene getrouwheid volstrektelijk van klank, uitgenomen alleen, wanneer b. v. juist onze Marcus, als wij zagen, ons een denkbeeld geeft van de eigene taal, waarin Jesus gesproken heeft, door het wedergeven van enkele Zijner uitspraken in Zijn vaderlandschen dagelijksch Arameesch. Maar allen hadden vrijheid, bevoegdheid, roeping, om dezelfde woorden van den Heer, de een in dit, de ander wederom in een ander verband of samenhang, de eene meer, de ander minder ontwikkeld, de een meer uitleggender- of verklarender-, de ander meer zamentrekender wijze te rug te geven. — Doch daar is meer. De Evangelisten, schrijvende in den zin en door den Geest van hunnen Heer, hadden de vrijheid, bevoegdheid, roeping, om niet slechts de gesprokene woorden, maar ook de onuitgesprokene gedachten, maar ook de beteekenis van een gebaar, een gelaatsbeweging, een blik der oogen, in woorden weder te geven, en als ware het in hoorbare klanken te vertalen. Van daar wederom menige verscheidenheid, en hare oplossing. Dus b. v. kan bij onzen Marcus dat ontzaggebiedend woord: *Hoort!* hetwelk alleen bij hem de gelijkenis van den zaaier voorafgaat, zeer wel de overbrenging in een hoorbaar woord zijn, van een blooten blik van gezag bij den Heer in de werkelijke gebeurtenis; van dat gezag, met hetwelk bij eene andere gelegenheid vermeld wordt, dat Jesus altijd leerde (Matth. VII: 29). Eigenaartig is dan juist door eenen man, gelijk wij Marcus leerden kennen, zulk een blik in zijn verhaal en opgenomen en in een krachtig aangrijpend woord verwisseld.

»Vraagt iemand nu nog: wat zekerheid hij hebbe van de juistheid van dergelijke persoonlijke opvattingen en overbrengingen bij de Evangelisten? zoo mocht hij even goed vragen, wat zekerheid wij hebben van iedere andere bijzonderheid, van ieder ander getuigenis bij een iegelijk hunner uit verschillende standpunten te boek gesteld! Men vergete toch niet, dat wij Jesus noch in daden, noch in

woorden, historisch anders kennen dan middelijk door Zijne Apostelen en Evangelisten. Maar het geloof, de aart der zaak, het Woord zelve en zijne waarheid wijst voor dat alles op de stellige belofte aan Zijne geroepene getuigen: Wie U hoort, hoort Mij."

Bladz. 59. n. Een geleerde Verslaggever (De Recensent, Letterl. Maands. voor Aug. 1853) heeft, bij overigens welwillende waardering van het beginsel, de vrees te kennen gegeven, dat dergelijke eenzelvigheid van Woord en Schrift, gelijk die bepaaldelijk bladz. 146—148 onzer Bijbelstudie nader ontwikkeld is, de fides humana der heilige Schrijvers wederom te zeer op den achtergrond stelt, en aan tegenstanders te veel ruimte laat. — Ons antwoord is, dat bij de onloochenbare verscheidenheid, die ten aanzien der letter tusschen de onderscheidene Evangelisten in het wedergeven van 's Heilands woorden plaats heeft, ons voorwaar geene andere keuze overblijft, dan tusschen eene uiterst gedwongene harmonistiek, welke met alle die verschillende opteekeningen raad weet door ze allen gelijkelijk als door den Heer uitgesproken aan te nemen, en ons begrip van Theopneustie, waarbij de onderscheidene bewoordingen even zoo vele authentieke uitleggingen en uitbreidingen zijn van Jesus eigen woord en meening, in de kracht en op het gezag van dien volmaakten en onfeilbaren beloofden en gegebenen Uitlegger, den Heiligen Geest. Men vergeet niet, dat wij Jesus zoo in Zijne woorden als in Zijne werken historisch niet anders kennen, dan door de tusschenkomst Zijner Apostelen en verdere getuigen. Waren dezen aan eigene wetenschap en wijsheid overgelaten gebleven, de historische naauwkeurigheid zou twijfelachtig kunnen zijn bij het groote onderscheid der opteekening. Maar nu de Heilige Geest zelve de Auteur dier verscheidenheden is, en juist door de volkomene harmony, die uit deze verscheidenheden te voorschijn treedt, bewezen wordt te zijn, nu hebben wij den zekeren waarborg dat in het woord van Jesus al dat gene bedoeld en besloten is geweest, dat

de onderscheidene berichtschrijvers, een iegelijk naar zijne bijzondere roeping en plaatsing, hebben opgeteekend. De *fides humana* der gewijde Schrijvers wordt door dezen hooger en grondslag, waarop zij steunt, geenszins weggenomen of verduisterd. Indachtig gemaakt door den Heiligen Geest, getuigen zij wat zij zelve of hunne onmiddellijke berichtgevers hebben gehoord en bijgewoond. Het door Jesus gesproken woord blijft een historisch feit ook in den onderscheidenen vorm, waarin de Evangelieschrijvers het wedergaven; want van zich zelve voegden zij er op geenerlei wijze iets toe, en hetgeen hun door den Geest gegeven werd in het woord van Jesus te zien en uit dat woord af te leiden, was, volgens de belofte van Jesus, uit het Zijne genomen (Joh. XVI: 14). Ook blijft bij al die vereenzelviging, door ons aangenomen, tusschen woord van Jesus en Schrift Zijner getuigen, niet slechts de substantie van het eigen woord des Heeren altijd onderscheidbaar, maar zelfs menig woord en menige uitspraak (neem onder velen b. v. de kruiswoorden) onderkenbaar van alle apostolische uitbreiding of uitlegging. Gaarne stemmen wij het den uitnemenden Verslaggever toe, dat van dat alles de juiste grenzen, onderscheidingen, en waarborgen tegen misbruik en misvatting aan te geven, tot de *Aufgabe* eener vollediger theorie der Goddelijke Schrift-ingeving behoort, voor welke intusschen ook in de verte iets te hebben bijgedragen een voorrecht is, dat tot steeds verdere en diepere toepassing van het beginsel evenzeer opwekt als verplicht.

Bladz. 66. A. Eene aantekening op Joh. I: 1 in Olshausens Commentarie, de lezing overwaardig, ook nog na de diep geleerde, maar in de resultaten, als meestal, wettende of onvoldoende Excursus van Lücke over den Proloog van het Evangelie van Johannes, geeft over deze Godsbenaming in de Targumim meer dan ééne belangrijke bijzonderheid. Wat deze oud-Joodsche schriften van de *Memra di Jehovah* leeren, vereenzelvigt zich op treffende wijze met het begrip dier Opperste Wijsheid of

Chochma bij Salomo, in den ongeschapen Logos, die bij God was en God was, van Johannes. Verg. Verscheidenheid en Overeenstemming, II. 143—146.

Bladz. 69. B. Over de vraag òf (en, zoo ja, tegen welke) dwalende secten of richtingen het Evangelie van Johannes gericht is, zijn de gedachten der Geleerden op zoodanige wijze verdeeld, dat wellicht door het vereenigen der meest tegenovergestelde gevoelens een goed resultaat zal kunnen verkregen worden. Gelijk over het geheel de Ouden eene zeer polemische richting aan dat Geschrift toekennen, tegen Nicolaïten, Gnostiken, Doceten, Ebioniten, Sabeërs (of overdrevene vereerders van den Dooper), mitsgaders *ἄλλας πολλὰς αἰρέσεις*, gelijk Epiphanius het uitdrukt, zoo zijn vooral in onze dagen de gevoelens verdeeld tusschen degenen, die hier geene bedoeling hoegenaamd eener bestrijding of wederlegging van ketterijen zien, en degenen, die de dwalingen bij name aanwijzen, tegen welke de Apostel zijn Evangelie gericht zal hebben. Luthardt heeft met groote kracht van redenen het eerste dezer gevoelens onlangs verdedigd in de Inleiding tot zijn hier reeds genoemde Commentarie (I. p. 221—230); Lücke in de zijne (S. 418—219) ziet in ons Evangelie een zeer stellige anti-ebionitische en vooral antignostische richting. Mij is het moeilijk te onderstellen, dat een Zoon des donders als de Apostel Johannes, een gewijde Schrijver als hij, bij wien op zoo sterk uitkomende wijze naast de voorstelling van een feit of waarheid de ontkenning der negatie daarvan pleegt te worden geplaatst, een leerstellig-historisch Evangelie in zijnen hoogen ouderdom zal hebben geschreven, buiten rechtstreeksche betrekking op de bestaande en kiemende dwaalleeringen van zijnen eigenen leeftijd. Aan den anderen kant laat het zich zeggen en begrijpen, dat een Geschrift tegen zoo vele bestaande en nog aanstaande dwalingen gericht of van hoogerhand bedoeld, daardoor zelve, dat het tegen zoo velen gericht is, zijn polemisch karakter tegen deze of gene bepaalde of speciale dwaalleer verliest of voor het minst verbergt. Doch ook aldus is het in elk

geval niet wel denkbaar, dat de Apostel zonder een meer bepaald doel, een zeer stellig voornemen, tegen de heerschende, bij name de Gnostische dwalingen van zijne eeuw zal geschreven hebben; en wel anders wederom in de Apocalypse, alwaar de dwaalleeraars met name genoemd worden, en anders in het Evangelie, alwaar hij alleen door de wijze, waarop hij de waarheid formuleert, de logenleeraars wederlegt. Zeker was er voor een geest en goedmoed als dat van Johannes nog een andere strijdvoering mogelijk, dan de bloote wederlegging van dwalingen. Gebruik te maken juist van de bestaande ketterij, om eene waarheid, daarin misbruikt of misvormd, des te krachtiger en heerlijker te doen uitkomen, was een arbeid den Godsman waardig, voor wien de gedwongene hulde der logen aan de waarheid geen geheim gebleven kan zijn. Zoo gaf dan de verdorvene gnosis der dwaalleeraars van zijnen leeftijd hem aanleiding (naar dat men het opvat, al of niet polemiseerend) zijne heilige gnosis daartegenover te stellen, waarvan, om dus te zeggen, elke straal tot in het hart der dwaling, middelijk of onmiddelijk, doordrong. Op die wijze kan ook dit b. v. zamengaan, hetwelk Luthardt voor tegenstrijdig houdt, dat de Apostel met het oog op de genen die den Dooper een overdrevene eer toebachten, hunne dwaling niet wederlegde door eenige geringschatting, maar juist door de hoogste waardeering van dien grooten Wegbereider des Heeren. Een dergelijk tweeledig oogmerk ligt, onder anderen, al dadelijk in de uitspraak (Joh. I: 8): »Hij was het licht niet, maar was gekomen om van het licht te getuigen.»

Bladz. 73. c. Zou het wel iets anders zijn dan het anti-Israëlitisch vooroordeel, wat in eene eeuw, wier filosofie door den Jood Spinoza beheerscht werd, den wijsgeerigen De Gerando van de Joden heeft kunnen doen bevreemen: »que nous cherchons envain dans ceux de leurs écrits, qui nous sont connus, non seulement de nouvelles découvertes, mais même des idées réellement originales?»

Bladz. 77. A. Men vergelijkte over het woord en de

beteekenis van naïf, zoo wel als over den aart dezer eigenschap, Bilderdijs Gedachten over het verhevene en naïve, in de Taal- en Dichtkundige Verscheidenheden, Dl. II.

VI. Bladz. 95. A. Zie mijne Aanteekeningen op Tischendorfs Overzicht der Evangelische verhalen § 28, in de Beschouwing van het Evangelie van Lucas, II. 203 en volg.

Bladz. 99. B. Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἓν ἐσμεν. Meer en meer komt op wetenschappelijk grondgebied, in onze dagen wederom, het theologisch en exegetisch gevoel tegen de verwatering op dezer uitspraak, waardoor zij niet meer zou mogen beteekenen dan eenheid van wil of werkzaamheid tusschen Christus en God. De vraag kan eigenlijk alleen zijn of dat één zijn hier middelijk of onmiddelijk de Godheid des Zoons uitdrukt; met andere woorden, of hetgeen Jesus hier van Zijn één zijn met den Vader verklaart, Zijne eenheid is met God als Godmensch in den tijd, dan wel als Zoon des Vaders van eeuwigheid. Ook bij de eerste opvattingswijze kan dit ἓν ἐσμεν geen anderen zin hebben dan dien eener éénheid van bestaan met den Vader, welke aan den Middelaar niet zou toegeschreven kunnen zijn, indien hij niet ook de wezenlijke en waarachtige Godheid bezat. De Middelaar Christus toch is nimmer bloot mensch van wat hoogheid of heerlijkheid ook anders, maar altijd de Zoon die onze menschelijke natuur aangedaan heeft, altijd God geopenbaard in het vleesch. In geheel de geschiedenis van den Middelaar, te beginnen met Zijne ontfangenis uit de maagd, en voorts tot in alle eeuwigheid, is het subject geen ander dan de Zoon, geen ander alzo dan Hij, die met den Vader één (nadrukkelijk is het onzijdige ἓν der oorspronkelijke taal), dat is, God is. Zeer juist in dien zin is Luthardts opmerking (II. 188, 189): »Wie der Menschgewordene in der Gottesgemeinschaft nicht gestanden wäre, wie sie geschichtlich bestand, wenn sie ihm; sofern er war ehe er Mensch wurde, nicht wesentlich geëignet hätte, so wurde er auch hier

diess Wort von sich dem Menschgewordenen nicht sägen können, gälte es von ihm nicht wesentlich. Es ist das Verhältniss des Eins d. h. Beisammen oder Incinanderseins zwischen dem der Gott und dem der Mensch, also insofern nicht Gott ist, mit diesem Wort in einer schlechthinigen Allgemeinheit ausgesagt, wie es doch zwischen Gott und dem das nicht Gott ist im Grunde nicht statt finden kan. Deshalb bemerkt Mey. z. d. st. nicht unrichtig, dass bei der durch *ἐν ἑσμεν* bezeichneten Gemeinschaft die Homousie vorauszusetzen sei."

Straks spreekt de geleerde Uitlegger niet minder belangrijk over hetgeen onmiddelijk in de rede van Jesus volgt (vs. 31—38). »Wer Gottes Stelle in Israël vertritt, der heisst dem Volke gegenüber *θεὸς* (אלהים). Denn zu ihnen ist Gottes Wort gekommen, welches ihnen einen göttlichen Beruf in Israël gab. So vertritt auch Jesus Gottes Stelle gegen Israël, da er göttlichen Beruf an dasselbe hat, nicht etwa bloss sofern Gottes Wort an ihn als Menschen erst gekommen, sondern sofern er vielmehr selbst als das Wort Gottes an Israël von Gott und dem Sein bei ihm aus in die Welt, in Israël gekommen ist. — Jene sind Gottes Stellvertreter nur in ihrem innerzeitlichen Beruf, und nur in diesem also werden sie *θεοὶ* oder im parallelen Hemistich Ps. 82: 6 Söhne Gottes genannt. Jesus ist Gottes Stellvertreter in seiner Person; denn in dieser, in ihrer Sendung, in ihrem Kommen ist sein ganzer Beruf beschlossen (— das lehrt der Gegensatz von *ὅν* — *ἀπέστειλεν εἰς τὸν κόσμον* vs. 36 zu *πρὸς οὓς ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ ἐγενετο* vs. 35—); also ist er nach seiner Person das, was jene nur in Beziehung auf ihre Amtsstellung heissen." Vroeger (S. 188) had hij zeer juist opgemerkt: »Jesus selbst deutet später das *ἐν ἑσμεν* mit *ἐν ἐμοὶ ὁ πατὴρ καὶ ἐν τῷ πατρὶ* vs. 38, Worte welche nichts anders aussagen als was vs. 30, nur dass vs. 30 der Ausdruck vom Gesichtspunkt der Simultaneität, vs. 38 vor dem des lebendigen Incinanderseins bestimmt ist." De Joden verstonden dan ook de uitspraak vs. 38 in verband met de aanhaling uit den Psalm

en zijne uitlegging, in geen zwakker zin dan de uitspraak vs. 30. Ook nu (vs. 39) zoeken zij Hem te grijpen, om dezelfde reden als uitgedrukt wordt in vs. 33: omdat gij een mensch zijnde u zelven God maakt.

Bladz. 118. c. Over deze meervoudswet van Matthéus heb ik tegenover vriend en vijand reeds menige lans moeten breken. Ik kan tot op dit oogenblik in gemoede niet anders zien, dan dat ik, op dit punt meer wedersproken dan wederlegd, en zelfs begrepen voor het meest, geheel in mijn recht ben, wanneer ik hier ter plaats mij alleenlijk op het geschrevene beroep in mijne *Verscheidenheid en Overeenstemming*, I, 171 en volg. II, 245 en volg. mijn Verslag van Oosterzee's Leven van Jesus in het Letterlievend Maandschrift 1847 bl. 389 en de Beschouwing van het Evangelie van Lucas, II. 253, 254 en 266—271.

Bladz. 124. a. *Verscheidenheid en Overeenstemming*, II, 3, 4. »In het Boek der Handelingen geeft de Schrijver zich, hoe ongezoekt, onopzettelijk, en nederig ook, toch op de meest ondubbelzinnige wijze als een dienaar van het Evangelie, in de naauwste betrekking tot Paulus en diens apostolischen arbeid staande, te kennen. Wel noemt hij nergens den naam van Lucas, noch teekent hij eenig woord of eenige daad van zich zelven in het bijzonder op; maar wegschuilende, als het ware, onder een gemeenschappelijk: wij, wordt hij ons daardoor zelve genoegzaam openbaar, als ooggetuige en deelgenoot van een aanmerkelijk deel der dingen, in dit zijn tweede Boek beschreven, en wel zeer bepaaldelijk door zijn reeds aangeduide reisgenootschap met Paulus.»

Bladz. 125. b. *Verscheidenheid en Overeenstemming*, I. 163. »Van zich zelven sprekende, noemt de eerste Evangelist den geroepenen tollenaar: een mensch (*ἄνθρωπος*, in dergelijken zin nergens eene uitdrukking van eere!) een mensch, met name Matthéus. De tweede en derde Evangelist doen hem kennen bij zijnen eigenen Joodschen naam; een hunner daarenboven, eershalve, met bijvoeging

van zijns vaders naam: de zoon van Alpheus. Dat hij, om Jesus te volgen, alles verliet, is eene bijzonderheid, die wij wederom niet bij hem zelven, maar bij een anderen Evangelist (bij Lucas) aangeteekend vinden. Men heeft intusschen getwijfeld aan de eenzelvigheid des persoons, door de namen van Levi en Matthéus aangeduid, om dat namelijk in het eerste Evangelie niet uitdrukkelijk gezegd wordt, dat de aangerichte maaltijd in het huis van Matthéus plaats had. Maar juist deze verzwijging, in het Evangelie van Matthéus, van den aangerichten maaltijd, en vooral van den eigenaar van het huis, die denzelven aanrichtte, is een sprekend kenmerk, dat het hier zijn eigen persoon gold, welken, waar ergens van iets lofwaardigs of vereerends de rede is, zoo min mogelijk op den voorgrond te plaatsen het eenige opzet van dezen Schrijver is. Het is derhalve Lucas wederom, die de geschiedenis der roeping van zijnen voorganger aanvult, en de eenzelvigheid van Levi en Matthéus blijft uit de eenvoudigste vergelijking der drie Evangelisten even zeker, als die b. v. van Simon Jona's zoon en Petrus."

Bladz. 127. c. Men zie onder de schare der getuigen op dat punt Guerike, Olshausen, Krabbe, Lücke, van Oosterzee, Niermeijer, Luthardt, en daartegenover de met al hare veel geprezene geleerdheid, scherpzinnigheid, talent en wat niet al, toch op alle punten ook in dezen strijd geslagene Tübinger school met de overblijfselen der strijdkrachten van Bretschneider, Strauss, en hunne halve vrienden of zwakke tegenstanders, als Weisse en dergelijken.

Bladz. 132. d. Eene uitnemende plaats onder degenen, die Baur en zijne school ook van uit het standpunt der oudste kerkgeschiedenis bestreden, nam nog onlangs Dr. Gotthard Victor Lechler in, door zijn bij Teylers Godgeleerd Genootschap bekroond, A°. 1851 uitgegeven, Prijschrift: *Das apostolische und das nachapostolische Zeitalter*. Men zie een belangrijk verslag dezer Verhandeling door Dr. van Oosterzee in de Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie, X. 361—582.

Bladz. 134. e. Verscheidenheid en Overeenstemming, II. 178—202, 519—522..

Bladz. 146. f. Verscheidenheid en Overeenstemming, I. 239—243 en 530—541, en Voorlezingen over de waarheid en waardij der Schriften van het Oude Testament, I. 25—45, voorts: Eenige Opmerkingen over de Groninger School, bl. 49. Verg. den Heer J. J. van Toorenenbergen, Bijdragen tot de verklaring, toetsing en ontwikkeling van de leer der Hervormde Kerk, op Art. III: van het geschreven Woord Gods.

Bladz. 148. g. De noot met dit letterteeken bedoeld valt weg, alzoo de daarvoor bestemde inhoud reeds opgenomen is in de aantekening (bl. 422 hier boven) op bladz. 59. n.

Bladz. 150. a. Hebr. I: 3, eene plaats die, even als de uitspraak van Jesus zelven (Joh. X: 30), waarover bl. 227 hierboven iets aangeteekend is, de eeuwige Godheid van den Zoon niet minder krachtig leert, al verstaat men haar van den Logos *ἔνσαρκος*, en niet onmiddellijk van het bestaan des Zoons vóór de menschwording en van eeuwigheid. Treffend zegt hier Calvyn, wiens uitlegging doorgaans in den geest dezer meer middelijke opvatting is: »Haec partim de divinâ Christi essentiâ, partim de ipso carne nostrâ induto praedicantur;” en straks: »Cum Deus unica lux sit quâ nos omnes illuminari oportet, hâc tantum irradiatione, ut ita dicam, se in nos diffundit. Secundo admonemur, vere et solide Deum in Christo cognosci. Neque enim obscura est vel adumbrata ejus imago duntaxat: sed expressa effigies quae ipsum refert, quemadmodum nummus matricem cunei quo percussus est formam.”

Bladz. 153. b. Over de Johanneïsche echtheid dezer plaats voor als nog met meerder zekerheid te spreken, bellette ons de geleerde kritische Verhandeling van Prof. Scholten in het Magazijn voor Kritiek en Exegetiek (Bl. III, 289 en volg.), mitsgaders het daarmede overeenkomende gevoelen van Luthardt, I. 15—17. De rechten der Wetenschap (want niemand wenscht verder dan ik te zijn van

de miskennis zoo wel harer rechten als harer plichten) vorderen, dat van de zijde der voorstanders der echtheid een vernieuwd onderzoek over de (in elk geval als historisch-waarachtig erkende) pericope plaats hebbe.

Bladz. 166. c. De gronden tegen de rechtstreeks Johanneïsche afkomst van dit een en twintigste Hoofdstuk onzes vierden Evangelies komen mij, meer dan immer, zwak en gezocht voor. Het Johanneïsche zoo van oorsprong als van richting en dictie zal op den duur niet kunnen verdacht blijven. Luthardt (t. a. p. 17, 18) zegt er het volgende van; »Zwar mag der Anfang, besonders die Worte *ἐφ' ἧς ὡσαύτως δὲ οὕτως*, nicht ganz Johanneïsch scheinen; aber im weiteren Verlauf ist die Sprache mit den des Evangeliums ganz übereinstimmend, wie nicht nur Guericke Einl. S. 310, 311 an einer Menge von Einzelheiten nachgewiesen, sondern auch Credner Einl. S. 232 (»von der inneren Seite untersucht, weist dieses Cap. fast alle Eigenthümlichkeiten des Joh. Stils auf«), Baumg. Crusius, — Bleek, — zugestanden haben. Was Lucke, II. S. 807 dagegen einwendet hat, ist von sehr geringem Belang.» Eene uiteenzetting van gronden is niet van deze plaats.

Bladz. 167. d. In eene aantekening over Joh. XXI: 15 in de Nederlandsche Stemmen (III:60), is ten tijde, toen bij velen op het gezag van Prof. van der Palm en van Hengel de opvatting heerschende was, dat door: dezen t. a. p. niet Petrus medediscipelen, maar zijn vischtuig verstaan behoorde te worden, over die door Lücke zoo scherp, maar te recht veroordeelde verklaring een woord gezegd. Weldra, gelijk de richting der Exegese ook in ons vaderland thands is, zal er voor die allerongelukkigste opvatting geen kampvechter meer uit het tegenwoordige geslacht te vinden zijn. Luthardt in een ook overigens zeer schoone noot, zegt er van: »Dass *τοῦτων* auf die Jünger gehe, und nicht Neutrum sei, bedarf keines Beweises. — Aber doch verneint Petr. das *πλέον τοῦτων* stillschweigend, indem er den Comparativ in seiner Antwort

weglässt, damit auch den Herrn bittend, das er nicht so sprechen möge.”

Bladz. 167. E. Zulk een *οἶδαμεν* kan toch waarlijk niet bevreemden uit de pen van den Apostel, die ook in den Eersten Brief zoo gaarne de Gemeenten of geloovigen, tot welke hij het woord richt, met zich opneemt in de wetenschap des geloofs (1 Joh. III: 2, 14. V: 13—20). Hier ter plaatse is het een eigenaartig-Apostolische en Johanneïsche vrijheid, waarmede hij de bewustheid der waarachtigheid van Zijn getuigenis in onverdeelde gemeenschap des Geestes en zich zelven, en dengenen tot welke hij schrijft, durft toekennen.

Bladz. 177. A. Bengel b. v. die dit Apostolisch geschrift liever een libellus wilde genoemd hebben, dat door Johannes niet gezonden, maar voorgelezen zal zijn: »Non videtur (zegt hij) peregre misisse sed coram impertiisse auditoribus.” Men zie het denkbeeld, onder anderen, in de onlangs verschenen Commentarie van Dr. Friedr. Düsterdieck (Gött. 1852) op Die drei Johanneïschen Briefe billijk afgewezen (Einl. VII—XI). Te recht wordt daarbij aangehaald de eenvoudige opmerking van een Duitschen Theoloog uit de vorige eeuw, W. C. S. Ziegler, die over dit onderwerp een opzetlijke verhandeling schreef: »Das innere Character (eines Briefes) besteht in einer vergegenwärtigung bestimmter Personen, die geradezu angeredet werden, wie in einem mündlichen Gespräche. Daher entsteht auch alsobald die innere Form eines Briefes, dass man rhapsodisch von einem Gegenstande zum andern übergeht.”

Bladz. 182. B. Weinig zijn zij doorgedrongen in de diepten en fijnheden van het Johanneïsche taalgebruik (en in het algemeen van de menschelijke taal), die, tusschen het *καὶ θεὸς* van Joh. XVII: 21, 22 en dat van Joh. V: 23 geen onderscheid ziende, uit die oppervlakkige gelijkstelling afleiden, dat of aan eerstgemelde plaats de eenheid tusschen God en de geloovigen even de zelfde zou moeten zijn met

de eenheid van den Vader en van den Zoon, óf in de laatstbedoelde uitspraak de gelijkheid van eer aan den Vader en van den Zoon slechts eene gelijksoortigheid moet beteekenen. Om niet te blijven staan bij het onbestemde en flauwe van den zin, aldus in de woorden Joh. V: 23 gelegd, (daar, indien de eer aan den Zoon niet volstrekt dezelfde is met die aan den Vader verschuldigd, de uitdrukking *καθώς* geen denkbeeld hoegenaamd geeft van de mate van eer die hier de Zoon voor zich zelfen verdient), zoo mag vooral niet uit het oog verloren worden, dat uit zijnen aart, en bepaaldelijk bij Johannes, door *καθώς* geene gedeeltelijke, maar volkomene overeenkomstigheid wordt te kennen gegeven (I: 23. III: 14. V. 30. VI: 31. X: 15, 26. XII: 50. XIII: 15, 33. XIV: 31. XV: 4. XVII: 2. XIX: 40). Alleenlijk in die gevallen, alwaar duidelijk uitkomt het stellen eener zekere evenredigheid tusschen tweederlei betrekkingen, aldaar wordt de eigene beteekenis van *καθώς* noodwendig gewijzigd en gaat over van het denkbeeld van gelijkheid tot dat van gelijksoortigheid. Daarom dan ook, en daarom alleen, drukt *καθώς* Joh. XVII: 11, 18, 22, 23 enz. niet de volstrekte gelijkheid van Joh. V: 23, maarslechts betrekkelijke gelijksoortigheid uit. De Zoon is één met den Vader in het wezen, gelijk in ondergeschikte betrekking degenen, die de Vader aan den Zoon gegeven heeft, één zijn met den Zoon, d.i. de éénheid als eens lichaams uitmaken met hun Hoofd, den Zoon.

Bladz. 182. c. Met toespeling namelijk op Joh. XIX: 34, 35.

Bladz. 183. n. De Tubinger leer is, met al de geleerdheid, de philosophische diepte, de kritische scherpzinnigheid, welke men aan de hoofden dier school niet ontzeggen wil, toch eigenlijk in den grond niets anders dan een spel, half ernstig, half spottend gedreven met het heilig woord van God, om langs den weg van exegese, dogmatiek, en dogmenhistorie de Theologie zelve te verkeerden in eene wetenschap des pantheïstischen ongeloofs. Zeker moest er, om de kostbare opmerkingen en ontdekkingen, waaraan ook deze strijd met het ongeloof aanleiding gaf, van de

Tubingsche mannen kennis genomen worden in de Theologie van den dag; ook die kennisneming evenwel wordt op nieuw eene mystificatie, wanneer zij moet doen gelooven, dat het genoeg is de Tubingers te bestrijden, om voor een getrouw verdediger van de Christelijke Openbaring gehouden te worden.

Men zie overigens met betrekking tot den Eersten Brief van Johannes het hoofd der School voortreffelijk in allerlei opzicht wederlegd door de afdeeling van Düsterdiecks *Einleitung*, die over de vraag handelt: »Ist der Brief von dem vierten Evangelisten geschrieben?» (S. LVII—LXXV).

Bladz. 196. A. Men zie over de wijze waarop, en de mannen door wie (waaronder b. v. Duitsche Keizers, Franciskaner monniken, Catholieke dichters, even zeer als Waldensen, Wiclefiten, Hussiten) in het hart zelf der middeleeuwen de Roomsche Kerk voor het Babylon, de Paus voor den Antichrist der Apocalypse gehouden is, de voortreffelijke § 78 van Lückes *Versuch einer vollständigen Einleitung in die Offenbarung des Johannes* (S. 1004—1012 van den tweeden druk, A^o. 1852). Een paar belangrijke bladzijden tot deze stof betrekkelijk gaf ook Vitringa reeds in zijne *Ἀνάκρισις*, p. 40 en volg. In het algemeen is de opmerking van Bengel (Gnomon op Openb. I: 1) juist en behartigenswaardig: »In tribulatione maxime hic liber fidelibus sapit.»

Bladz. 198. B. Niemand meer dan Dr. Niermeijer heeft hiervan het bewijs geleverd in zijne bij het Haagsche Genootschap bekroonde Verhandeling over de echtheid der Johanneïsche Schriften (A^o. 1852), van welke, behoudens het verschil over meer dan één essentieel vraagstuk, in deze bladen niet dan met den welverdienden lof gesproken is en zal worden. Hoog kwalijk heeft het mij deze Geleerde in zijne (buitendien alleszins partijdige en onheusche) Recensie mijner Nalezing op den Paulus (Magazijn voor Kritiek en Exegetiek, II. 361—366) genomen, dat ik van Lückes oppervlakkigheid heb durven spreken (ald. bl. 9), als hij de Open-

baring van Johannes laat ontstaan uit een werkelijk gezicht, aan den Apostel Johannes te beurt gevallen, maar nog bij diens leven, buiten en tegen alle waarheid aan, door een ander dan dien Apostel beschreven en uitgelegd. Zeer ergert zich de Heer N. aan hetgeen bij die gelegenheid gezegd was, dat »de tijd komen zou en reeds gekomen was, wanneer men zich zou verwonderen dat dergelijke droomen een oogenblik bij een man als de evengenoemde Göttingsche Hoogleeraar ernst hebben kunnen zijn.” Ik kan er (bij al mijne oprechte en innige hoogachting voor den even beminlijken als geleerden Lücke) geen woord van te rug nemen; al ware het alleen om de meer dan onhandige verdediging, die de Heer Niermeijer laat volgen: »Lücke heeft reeds vóór 15 jaren in de *Studiën en Kritiken* geheel deze hypothese te rug genomen.” Mag ik vragen, wat dit bewijst tegen mijne beweesing? Dr. Lücke heeft zijne hypothese te rug genomen; — derhalve was de aanval onbetamelijk op het karakter van oppervlakkigheid, dat aan die hypothese, vóór dat zij werd te rug genomen, kleefde? — Ik wist niet, dat retractatie òf het historische feit van het geretracteerde, òf de qualificatie daarvan eenigzins van karakter deed veranderen. — Doch de heer Niermeijer zal mij misschien alleen van onedelmoedigheid hebben willen beschuldigen! Ook dan zoude het blijken, dat hij mijne bedoeling in het geheel niet begrepen heeft, welke alleenlijk was aan te toonen welke vreemde en oppervlakkige hypothesen, ten gevolge van vooroordeel en dogmatisch belang, in de tegenwoordige Wetenschap ook bij anders hoog verdienstelijke mannen worden waargenomen. Wil iemand intusschen weten, welke de tegenwoordige opinie van den Götting-schen Hoogleeraar over den Schrijver der Apocalypse is? hij zal, na de te rug neming der wonderlijke hypothese die wij wraakten, zich niet bijzonder bevredigd vinden. Van al dien rijkdom van geleerdheid en diepte van onderzoek, welke in verhoogde mate ons de Tweede Uitgave van Dr. Lückes *Versuch* aanbiedt, is in de volgende woorden, als *Endergebniss der Untersuchung* (S. 802),

de vrucht te kennen gegeven: »Gewiss ist nach meiner Ansicht nur diess, dass der Johannes der Apocalypse nicht der Zwölfapostel Johannes ist, auch nicht der Johannes des Evangeliums und des ersten Briefes. Mit diesem die historische Neugier freylich nicht befriedigenden Resultat muss sich die gewissenhafte Kritik befriedigen.» Het blijkt gelukkig, dat Dr. Niermeijer hieromtrent anders heeft gedacht.

Bladz. 198. c. Eenigermate als Bijlagen tot de Verhandeling behooren ook nog onderscheidene belangrijke Aanteekeningen van Dr. N. op onderscheidene plaatsen der Apocalypse in het Magazijn voor Kritiek en Exegetiek, II. 134 tot 145, en 237—251, mitgaders vooral zijne Bijdragen ter verdediging van de echtheid der Johanneische Schriften, ald. 289—338.

Bladz. 208. n. Men zie de noot op bladz. 36 c. (bladz. 411 en 416 boven).

Bladz. 209 e. Men vergelijke hier vooral Openb. V: 8 en 9 in het oorspronkelijk met Openb. IV: 9, 10, alwaar de Ouderlingen nedervallende aanbidden, terwijl de aanbidding der vier levende wezens bestaat in het mondeling toebrengen van heerlijkheid, eer, en dankzegging aan Hem, die op den troon zit. Op het oorspronkelijk verwezen wij voor de rechte opvatting van Openb. V: 8, 9^a, alwaar (hetgeen in de Hollandsche zamenvoeging verloren is gegaan) de woorden zoodanig geplaatst zijn, dat zij den volgende chiasmus uitmaken: *a) τὰ τέσσαρα ζῶα b) καὶ οἱ εἰκοσι τέσσαρες πρεσβύτεροι c) ἔπεσαν ἐνώπιον τοῦ ἀρνίου ἔχοντες ἕκαστος κιθάρας d) καὶ ψάλλας ᾠδὴς γεμούσας θυμιαμάτων καὶ ᾄδουσιν ᾠδὴν καινὴν.* Volgens den aart van den chiasmus nu het lid *a* met het lid *d*, en het lid *b* met het lid *c* verbindende, verkrijgt men ook hier dezelfde verdeeling van het werk der aanbidding, als in Hoofdst. IV: 9, 10, tusschen de vier levende wezens, die de gouden fiolen hebben en (V: 9) het lied des Lams zingen, en de Ouderlingen die, met de citeren in hunne hand, voor het Lam nedervallen. — Zie verder de Errata.

Bladz. 240. a. Wij zullen het alzoo Dr. van Campen geenszins tegenspreken, wanneer hij in zijn beoordeelend Overzicht van Dr. Niermeijers Prijsverhandeling (Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie, XI. 354 en volg.) tusschen het Evangelie van Matthéus en de Openbaring eene door merkwaardige opmerkingen gestaafde overeenkomst beweert. Doch des te stilliger moeten wij protest aantekenen, tegen zijne gevolgtrekking (bladz. 360): dat door zijne opmerkingen »niet alleen de overeenstemming van de Openbaring met Matthéus in het licht wordt gesteld, maar tevens de overeenstemming van de Openbaring met de overige Johanneïsche Schriften in de schaduw geplaatst.” Ons is de overeenstemming tusschen Matthéus Evangelie en de Openbaring alleen het noodwendig gevolg der naauwe verwantschap der beide Schriften met het prophetische Oude Testament, waarvan het Evangelie van Matthéus uitgaat, waartoe de Openbaring, in den zin dien wij meermalen zeiden, te rug voert en te rug keert. Verder gelooven wij niet, dat eene naauwkeurige vergelijking tusschen ons eerste Evangelie en de Openbaring ter eener zijde, en het vierde Evangelie ter anderer zijde, ons immer brengen zal, ten zij men, gelijk Dr. van Campen ons voorkomt gedaan te hebben, zich bij die vergelijking vergenoegt met de bloote woordelijke overeenkomstigheden, in plaats van door te dringen tot het karakter zelve, de ziel en het levensbeginzel van alle drie deze Schriften. Reeds het Hebraïsmus der Openbaring van Johannes doet het geheel onderscheiden karakter niet alleen van de beide Schriften (Matthéus Evangelie en de Apocalypse), maar ook van de beide Schrijvers zeer duidelijk gevoelen. — Ook de meest gelukkige opmerking dikwerf verliest haar nut, wanneer men isoleert en niet combineert.

Bladz. 240. b. Bij het hieromtrent nader aangemerkte in de voorgaande noot, voegen wij hier gaarne nog de opmerking, dat op het standpunt, door Dr. van Campen ingenomen, naauwlijks ééne het zij kritische, het zij exege-

tische, het zij dogmatische bewijsvoering het verder bij hem dan eene meerdere of mindere waarschijnlijkheid zal kunnen brengen. Hij vergeet (en hij is voorwaar niet de eenige die het, vooral op Theologisch grondgebied, vergeet) dat de eisch eener mathematische demonstratie niet op ieder ander vak van wetenschap mag worden overgebracht; en dat, zelfs op wiskundig terrein, eene waarheid, hoe krachtig ook gedemonstreerd, hare werking tot het te weeg brengen van zekerheid in het binnenste niet uitoefent, zonder dat innerlijke intuïtieve begrip der zaak, zonder hetwelk het bewijs zelf een voor verstand en gemoed onverteerde spijs blijft.

Bladz. 242. c. Verscheidenheid en Overeenstemming, I. 160. »Matthéus is bij uitstek een Apostel tot Israël, een Evangelist uit Israël, zijn standpunt uitsluitend het Israëlitische, Oud-Testamentische, vooral prophetische. Als zoodanig kondigt zich al dadelijk zijn Evangelie aan bij den aanhef: Het boek des geslachts (men vergelijkte reeds deze uitdrukking met den stijl des Ouden Testaments, b. v. 1 Mos. V: 1) het boek des geslachts van Jesus Christus, den Zoon van David, den Zoon van Abraham (I: 1), terwijl de onmiddellijk volgende geslachtslijst de afkomst des Heeren niet, gelijk bij Lucas (III: 38), tot Adam, maar (eigenaartig) alleen tot Abraham opvoert. Op deze en dergelijke wijze verbindt overal het Evangelie van Matthéus het Nieuwe Testament met het Oude; maakt den overgang uit tusschen de Schriften der beide bedeelingen, of liever ontwikkelt zich en komt, als het ware, gantsch en al te voorschijn uit de Israëlitische Godspraken. De vervulling der prophecyeen, het bewijs dat Jesus van Nazareth de beloofde Christus, Israëls groote Propheet en Heiland is: zie daar het hoofddoel van dezen eersten der Nieuw-Testamentische herauten des grooten Konings.»

Bladz. 252. v. Op de Symboliek des Mosaïschen Cultus van den geleerden en scherpzinnigen Schrijver (A°. 1837 en 1839) volgde later (A°. 1848) een vooral niet

minder belangrijke arbeid van dezelfde hand: » Der Salomonische Tempel mit Berücksichtigung seines Verhältnisses zur heiligen Architectur überhaupt.»

Bladz. 252. E. Verscheidenheid en Overeenstemming, I. 118—139 (5de Voorlezing: Mythe en Type) en aldaar (bl. 138): » De overeenstemmingen, door Strauss, door zoo velen vóór hem, opgemerkt en aangewezen, bestaan! Zij kunnen, veelsoortig en van alle kanten harmonisch als zij zijn, het gewrocht van geen toeval wezen, maar slechts van een beredeneerd opzet, of wel van een in hooger sfeer beraamd Bestek. Zoo blijft ons dan alleen deze keuze over: mythe of type, — eene dichterlijke vinding van met hunnen Meester ingenomene volgelingen, of een plan van God tot aankondiging en verheerlijking van Zijnen Zoon! — eene speling des vernufts of der verbeelding van zich zelve begoochelende menschen; of een zamenhangende, volledige, en zich tot in de kleinigheden gelijk blijvende gedachte der Opperste Wijsheid, die van den beginne in Natuur, Geschiedenis, en Openbaring, met de kinderen der menschen hare hoog verheven spelingen had.»

Bladz. 257. F. Bähr t. a. p. I. 141—143. » Das reine Getheiltseyn, welches die Natur der Zwei ausmacht, hört auf zu seyn, was es ist, wenn es durch ein Drittes, das hinzutritt, vermittelt wird. Das vermittelte und aufgehobene Getheiltseyn ist aber eo ipso wiederum das Einsseyn, die Einheit, jedoch nicht jene unvermittelte, unbestimmte, mit der Zahl an sich identische, aus welcher die Zwei und der Gegensatz hervorgegangen, sondern die vermittelte, welche den Gegensatz und Unterschied in sich aufgenommen und aufgehoben hat, also die wahre, concrete vollkommene Einheit. Diese Einheit stellt also die Drei dar. Sie wird desshalb geradezu die Eins, auch die erste Zahl genannt, und bezeichnet überhaupt jedes Seyn, dass in sich eins und vollkommen ist, also — denn zur vollkommenheit gehört vor Allem Integrität — jedes in sich abgeschlossene, wahre Ganze. So im Realen das Eine grosse

Ganze der Welt, es hat die drei Theile Himmel, Erde, Meer, oder Oberwelt, Mittelwelt, Unterwelt; die Zeit bewegt sich als ganzes in Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft; und überhaupt jedes wahrhaft Ganze in Raum und Zeit hat Anfang, Mittel und Ende, so dass die Dreitheiligkeit aller Dinge als etwas Ausgemachtes bei den Alten galt, ja zum Sprüchwort wurde. Im Idealen ist drei die Zahl, innerhalb deren der Begriff Seinen Verlauf macht, daher jede wahrhafte Idee, jedes geistige Ganze und Vollkommene sie an sich trägt. Da aber die höchste vollkommenste und umfassendste aller Ideën die Idee der Gottheit ist, die Uridee, und von der Gottheit alles Seyn im Realen wie im Idealen herrührt, ihr daher auch ausschliesslich wahres vollkommenes Seyn zukommt, so ist die Drei die eigentlich göttliche Zahl, die Signatur des göttlichen Wesens, der göttlichen Natur als solcher. Alles daher, was irgendwie Bild und Spiegel der Gottheit ist, oder in unmittelbarer Beziehung zu ihr steht, hat das Gepräge der Drei, in ihr vollendet sich jedes Göttliche überhaupt. Darum wurde auch alles, was als ein göttliches vollkommenes Ganze göttlichen Charakter erhalten sollte, irgendwie durch die Drei bezeichnet, die somit das wahre Gotteszeichen ist. Nicht aber nur im Allgemeinen dient die Drei zur Bezeichnung des göttlichen Wesens, sondern vorzüglich stellt sie dasselbe in seiner Eigenschaft als Grund und Quelle alles Seyns ausser ihm, also als schaffendes, zeugendes, hervorbringendes, als Schöpfer oder Demiurg dar. Wie endlich die Zwei als erste gerade Zahl ihre Bedeutung auf das Gerade überhaupt überträgt, so theilt auch die Drei als die eigentlich erste ungerade Zahl ihre Bedeutung allem Ungeraden mit und giebt ihm im Allgemeinen den Charakter der Göttlichkeit."

Bladz. 258. a. Bähr, t. a. p. I. 187—201, Bedeutung der Zahl Sieben) S. 7. legt er zich intusschen bijzonder op toe, om het essentieel onderscheid tusschen de Heiden-sche en de Hebreeuwsche eigenaartigheid te doen uitkomen, bepaaldelijk ook met dit resultaat: »dass die Bedeu-

tung der Sieben bei den Hebräern eben so eigenthümlich ist, als ihre religiozen Grundbegrippe überhaupt. So wenig diese mit den Naturreligionen gemein haben, so wenig ist hier Sieben die Zahl der Planeten und der Weltharmonie, sondern weist auf die Mosaische Grundidee des Bundes mit Jehova hin." Ons komt het voor dat ook hier, bij al het belangrijke zijner voorstellingen, Dr. Bähr nog niet genoeg op zuiver historische, en te veel op abstracte begrippen bouwt.

Bladz. 259. n. Ook over het twaalfstal zegt Bähr (t. a. p. 201—209) veel gewichtigs, doch voert hij ons wederom van vasten historischen op onzekerder idealen grond, wanneer hij (S. 205), het twaalfstal de »Signatur des Volkes Israël" genoemd hebbende, zich niet vergenoegt met den eenvoudigen voor de hand liggenden grond daarvoor in de afstamming van het volk uit Jacobs twaalf zonen, maar zich verdiept in eene beschouwing van het getal als zoodanig, die ons voorkomt eensdeels te diep, anderdeels misschien niet diep genoeg te gaan.

Bladz. 263. i. Bähr (t. a. p. S. 183 en 184) schrijft aan het getal vijf eenigermate toe, hetgeen ons voorkomt zeer bepaald de eigenaartige symbolische beteekenis te zijn van het zestal. Zie bladz. 264—266 boven, vergeleken met de plaats van Bähr: »Die Fünf, in ihrem Verhältniss zu Zehn genommen, erscheint vorerst als gebrochene halbe Vollendingszahl, d. h. sie bezeichnet Vollendung auf halber Stufe, einen Zustand oder ein Verhältniss, welches, ohne selbst schon vollkommen und vollendet zu seyn, doch zur Vollkommenheit anstrebt und zu ihr in genauer unzertrennlicher Beziehung steht.

Bladz. 264. k. Ook hier kunnen wij het met Bähr niet wel vinden, die in het getal tien het »Symbol der Vollendung und Vollkommenheit" ziet. Hij gaat ook hier wederom meer van een abstract begrip, dan van de historische basis der Oud-Testamentische getalverhoudingen en beteekenissen uit.

Bladz. 265. l. De Wette, Kurze Erklärung, S. 141.

» Es bleibt also (na de verwerping bepaaldelijk der oplossing van het raadsel van Openb. XIII: 18 door middel van Hebreuwsche namen) nur die griechische Sprache übrig als Spielraum für die Deutung; und h. bejaget uns die alte bei Iren. V: 30—, welche von d. M. gebilligt wird, und wirklich sehr befriedigend ist.”

Bladz. 266. m. Zie 's Dichters na zijnen dood uitgegevene Opstellen van Godgeleerden en zedekundigen inhoud, II. 124.

Bladz. 280. a. Herder, in zijn altijd oorspronkelijke en dichterlijk gevoelde Maran Atha: » Der Plan des Buchs ist die siebente Zahl; die Zahl der Vollendung, des Sabbaths, der Ruhe. Der erste Tag des Herrn was der siebente nach der Schöpfung: so ordnete man die Zeiten der Welt, so soll auch diezer letzte Tag des Herrn, das Frei- und Hall- und Jubeljahr, das Ende der Angstwoche, Sabbath, kommen.”

Bladz. 280. b. Men zie een belangrijk Opstel over de Muzikinstrumenten der Hebreëen in den Gids van Sept. dezes jaars. — De Zeventig intusschen gebruiken het zelfde woord *σαλπιγξ* voor trompet en bazuin.

Bladz. 293. c. Hengstenberg ziet in den witten keursteen alleen het materieel, waarop de nieuwe naam wordt gedacht geschreven te zijn; Offenbarung, I. 200 en 201. » Der neue Name wird auf den weissen Stein geschrieben. — Der weisse Stein aber kann nicht zuerst eine selbstständige Bedeutung haben und dann wieder als Mittel zum Zwecke dienen. Ist das letztere unläugbar, so wird das erstere aufgegeben werden müssen. Ferner, legt man den Worten eine selbstständige Bedeutung bei, so würden sie (darin sind alle einig, die diess thun) eine Beziehung auf eine heidnische Sitte enthalten. Mit der Annahme solcher Beziehungen aber muss man bei der Offenbarung überhaupt äusserst vorsichtig seyn, und hierum so mehr, da die angebliche zweite Verheissung jedenfalls mit der dritten eng verkettet ist, diese aber ein ächt Israelitisches Gepräge trägt. Dann würde die Beziehung auf

die heidnische Sitte hier der nöthigen Deutlichkeit und Bestimmtheit entbehren, wie schon daraus hervorgeht, dass die Ausll. sich gar nicht darüber einigen können, welche Sitte der Prophet im Auge habe. Endlich, man erhält bei dieser Auffassung keinen bequemen Sinn. Am nächsten lägen noch die Urtheilssteinchen; gegen die freilich das spricht, dass die weisen oder lossprechenden Steine der Richter nicht der Angeklagten gegeben, sondern in eine Urne geworfen wurden. Dann würde die Lossprechung vor dem göttlichen Gerichte bezeichnet. Das ist aber in diesem Zusammenhange etwas zu geringes, und entbehret zudem der im Vorhergehenden und im Folgenden unläugbaren Beziehung auf die Nicolaïten, die sich in den Verheissungen der Briefe an die Gemeinden, die diese Irrlehre unter sich hatten, überall verfindet. — Man wird also die Worte eng mit dem Folgenden verbinden müssen. Das hier in Betracht kommende antiquarische Moment ist allein das, dass man im Alterthum Manches auf kleine Steine schrieb. Zu dem neuen herrlichen Namen passt der weisse Stein. Das λευκός, weiss, ist im Sprachgebrauch der Apocalyps das simple Weiss die Farbe der Unschuld, sondern das glänzende Weiss. Vgl. zu C. 44."

Bladz. 297. A. (lees D.) Hengstenberg, t. a. p. S. 212. »Die Gnostiker führten, wahrscheinlich ausgehend von 1 Cor. 2, 10, stets die Tiefe im Munde, versprachen überall in die Tiefe einzuführen, bei dem Satan nicht weniger als bei Gott. Aber nur beim Satan gelang es ihnen in gewisser Weise. Indem sie den Satz aufstellten, man müsse um die Tiefen des Satans zu erkennen (es handelt sich von der Erkenntniss des Satans selbst, nicht von der rechten Weise den Satan zu bekämpfen, wie Dr. Neander in dem Apost. Zeitalter, II, v. 532 annimmt), alles schändliche durchmachen, ihrer Neigung den Philosophenmantel umhängend, gelangten sie wenigstens practisch zu einer intimen Bekanntschaft mit dem Satan. Vgl. Tertullian adv. Valent. c. 1.; Si bona fide quaeras, concreto vultu, suspenso supercilio, altum esse ajunt."

Bladz. 297. B. (lees E.) Men zie de voornaamste opvat-

tingen der beteekenis van het Grieksche *χαλκολίβανος* bij Hengstenberg, de Wette, Ebrard op Openb. I: 15. In die van Hengstenberg is de (anders wel Johanneïsche) verbinding van een Grieksch met een Hebreeuwsch woord meer of min gedwongen. De volgende aanteekening van Irving geven wij gaarne voor hetgeen zij is, en zonder ze goed- of af te keuren, aan kenners te beoordeelen: »It is a discovery not many years old, that if you take the finest brass such as mirrors were wont to be made of, and cast it into the furnace, you produce another kind of brass, which will take on no rust, nor tarnish from exposure to water or weather of any kind.”

Bladz. 307. r. Hengstenberg, Openb. III: 20. »Diese Stelle und die vs. 23 weisen in ihrem süßen Liebestone auf das Hohelied zurück.” De Wette, op dezelfde plaats, brengt tegen de toespeling het bezwaar in, dat in de bedoelde woorden van het Hoogelied geen spraak is van een maaltijd of avondmaal. Wij spraken alleen van een toegewaaiden adem, en laten voorts de groote vraag over het al of niet typisch-prophetische of geestelijke der beteekenis van het Hoogelied aan de resultaten van een opzettelijk onderzoek over, hoedanig b. v. Hengstenberg over dit Boek heeft in het werk gesteld. Ebrard op Openb. III: 20 zegt, dat deze plaats »niet unmittelbar an Hohel. V: 2” herinnert, maar daarentegen wel unmittelbar aan Luc. XII: 36, en vergelijkt nog voorts zeer juist Luc. XIV: 16 en Openb. XIX: 7 en 9.

Bladz. 310. a. Ik dacht bij name aan Lamennais Voix aux peuples, het beruchte boekske in apocalyptischen stijl geschreven, waarin de Schrijver van: de *l'Indifférence* en *matière de religion* zijnen overgang van ultramontaanse tot pantheïstisch-ongeloovige gevoelens even duidelijk als bedroevend te kennen gaf. Ik doe het feit opmerken, ten blijke (onder velen) hoe het spoor van Ultramontanisme naar Ongeloof en Revolutie even gemakkelijk voor het minst loopt als het, zoo dikwerf deswege aangevallen, Protestantisme naar gelijken afval van Christendom en Openbaring.

Bladz. 315. b. » Ohne diesen apocalyptischen Blick würde uns das johanneische Bild selbst nur unvollendet erscheinen.“ Guerike, Einleitung, S. 557. Het is het hoofddenkbeeld van Langes Verhandeling Ueber die unauflösliehen Zuzammenhang der Individualität des Apostels Johannes und der Individualität der Apocalypse, in Tholucks Literarischem Anzeiger, 1838.

Blad. 317. c. Over den schrik voor beeldspraak bij het gros der wijsgeeren zeide Herder, geestig en kernachtig als altoos (t. a. p. S. 201): » Aber warum hatte denn diess Buch zu allen Zeiten und vor allen andern soviel Feinde: Feinde denen der stumpfste Wits, der blödeste Einfall, den sie in jeder andern Sache, in jedes andern Munde selbst verachten würden, noch lieb ist, wenn er nur diesem Buche wehe thut? Die Ursachen lassen sich leicht errathen, sie liegen in der Natur desselben; es trägt, wie alles, sein Schicksal mit sich. Zuerst, das Buch ist in Bildern, und Bilder können die Philosophen nicht leiden. Die Wahrheit soll sich ihnen rein, nackt, abstrakt, philosophisch zeigen, und hat sich ihnen längst also gewiesen. Keine Frage also: wo? wann? warum? wozu? von wem diess Buch in Bildern geschrieben sei? ob's nich so haben geschrieben werden müssen? und vom Philosophen für Philosophen habe geschrieben seyn wollen? Keine Frage: ob die Bilder zweckvoll, wahr, klar, wirksam, verständlich, oder im ganzen Buche denn nichts als Bilder sey? Genug, in ihm sind Bilder, und mit Bildern haben wir nichts zu schaffen, sie sind höchstens Deskriptionen der Wahrheit, und wir wollen Demonstrationen: Deduktion, Theoreme, Akroame lieben wir, Wahrheit, die keiner Sinne nöthig hat (ob sie gleich voller Sinne ist und man nur durch Sinne zu ihr gelangte). Erfahrung, Versuch, Sinne, Bilder sind unter uns, wie Nebel unter dem reinen Sonnenlichte. — Dass diess kein Spott sey, setze ich gleich hinzu. Zweitens, die Natur selbst mischet die Seelenkräfte verschieden, sie gibt dem einen mehr Abstraktions-, dem andern mehr Konkretionskräfte und selten werden beide gleich geübet. In un-

serer gelehrten Erziehung sind ungleich mehr Anlässe, Uebungen und Lehrmeister für jene als für diese; man wird mehr zur Abstraktion als zur Anschauung, mehr zum Zergliedern als zum reinen Erfassen, als zur Erfahrung und That gebildet; mithin gehen in weniger Zeit die ungeübten Anschauungskräfte ganz verloren."

Bladz. 326. v. Zoo toch wordt al licht bij de heden-daagsche vooroordeelen, in ons vaderland bij name, de Bijbelsche leer der volstrekte eenheid van wezenlijke Godheid en wezenlijke menschheid in den Persoon des Heeren Jesus Christus verdacht gemaakt. Het behoort tot de taktiek der dwalende Wetenschap zich te verschansen achter allerlei dergelijke retorsiën van kerkelijke onrechtzinnigheid tegen degenen, die niets liever wenschen dan uit het onvervalschte en onverwongen woord der H. Schriften de groote waarheden, waarmede de Kerk staat of valt, telkens op nieuw af te leiden en te handhaven.

Bladz. 347. A. De Wette, Einl. in die Offenb. Johannis, S. 6. »In allen Punkten nun des Glaubens im engern Sinne ist die Apkl. gewiss kanonisch; im Artikel der Hoffnung aber enthält sie die von der Kirchenlehre beseitigte Vorstellung eines tausendjährigen Reiches Christi auf Erden, und wenn die Kirchenlehre der Glaubenskanon ausmachte, so träfe unser Buch das Verdammungsurtheil. Aber nicht in ihr, sondern in den Schrift liegt der Kanon, und von diesen ist die Kirche abgewichen, indem sie jene nothwendige Idee hat fallen lassen. Freilich hat sie sonst kein neutestamentlicher Schriftsteller deutlich ausgesprochen und geltend gemacht; aber um so mehr ist darum unser Buch zu schätzen, weil er davon Zeugniß gegeben hat." Verg. de Commentarie zelve op Apoc. XX: 6. Das tausendjährige Reich. Nog positiver in de opvatting is Lechler in zijne aangehaalde Prijsverhandeling (S. 127 en 128) over het Chiliasmus der Apocalypse: »Christus wird sichtbar wiederkommen vom Himmel, so dass aller augen Ihn sehen (I: 7. XIX: 11), in grosser Herrlichkeit, begleitet vom Heer der Heiligen (XIX. 14, 19. Vgl. XVII: 14).

Das ist durch das ganze Buch hindurch die heilige Grundwahrheit. — Die Gläubigen und Treuen haben die Früchte der Wiederkunft ihres Herrn zu genießen, indem sie von da an während eines Jahrtausends auf Thronen sitzen und richten, woran auch die um des Bekenntnisses Jesu wille früher Getödteten, nachdem sie vom Tod auferweckt sind in der ersten Auferstehung (XX. 5.), Theil nehmen in ungestörtem Frieden, in priesterlichem Dienste Gottes und Christi mit königlicher Herrlichkeit (XX: 6). Nach Ablauf der tausend Jahre bricht noch ein letzter Kampf aus, usw.”

Bladz. 347. b. De duizendjarige duur van het koninkrijk van Christus kan een symbolische of liever figuurlijke (bepaalde in de plaats van onbepaalde) uitdrukking voor een bij uitnemendheid lange reeks van eeuwen zijn; het rijk zelve is in elk geval letterlijk op te vatten, gelijk in deze bladen aangetoond werd. Ook de overwinning over het Beest is een wezenlijke, zichtbare, nog aanstaande gebeurtenis op aarde, al is het openbaar, dat niet letterlijk een Beest, maar eene menschelijke Mogendheid, volgens prophetische symboliek, onder dat beeld bedoeld is; ook de binding van den Satan is insgelijks te gelijk zeer wezenlijk en toch, wat de voorstelling daarvan Apoc. XX: 1, 2 betreft, figuurlijk op te vatten.

Bladz. 357. c. Lechler (t. a. p. S. 17): »Ein Hauptstück des Glaubens ist den Aposteln, laut den Berichten der Apostelgeschichte, die Wiederkunft Jesu als des Richters der Lebendigen und der Todten. Vor Cornelius sagt Petrus, es sei ihnen, den Aposteln, befohlen, zu bezeugen *ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ὀρισμένος ὑπὸ τοῦ Θεοῦ κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν* (X: 42). Zugleich aber hat die Wiederkunft Jesu eine höchst erfreuliche Bedeutung für die Gläubigen und Bekehrten, wie aus der wichtigen Stelle III: 19—21 sich ergibt. Hier ermahnt Petrus seine Zuhörer: »So thut nun Busse und bekehret euch, sodass eure Sünden vertilgt werden, damit kommen mögen die Zeiten der Erquickung vom Angesicht des Herrn, und er sende den euch vorherbestimmten Christum Jesum, welchen muss der Himmel auf-

nehmen bis auf die Zeiten der Wiederherstellung aller Dinge, von welchen Gott geredet hat durch den Mund seiner heiligen Propheten von Alters her." Diese Worte eröffnen uns einen Blick in die Anschauung der Dinge, welche bei den Aposteln zu Grunde liegt. Jesu Erscheinung als Heiland, sein Tod und seine Auferstehung sind schon Erfüllung göttlicher Verheissungen und Weissagungen. Allein es sind noch viele grosse Verheissungen Gottes, durch die Propheten übrig, welche in dem jetzt abgeschlossenen Leben Jesu noch nicht erfüllt sind, aber doch erfüllt werden müssen. Der Zeitpunkt, wo alle diese Verheissungen in Erfüllung gehen, wird eintreten, wenn Jesus von Himmel wiederkommen wird. Das ist dann die Zeit des Weltgerichts (s. ob. X. 42), für die Gläubigen eine Zeit der Erholung und der Erquickung, die vom Angesicht des Herrn ausgeht, an sich aber die Periode der Vollendung aller Dinge. Nach dieser Anschauung ist die jetzige Zeit gleichsam nur eine vorläufige, ein vorbereitender Uebergangszustand. Etwas Entscheidendes und Abschlussendes tritt erst ein bei der Wiederkunft Jesu von Himmel, wo sodann Alles erfüllt und zur That und Wirklichkeit wird, was Gott von jeher durch die Propheten voraus verkündigt hat."

Bladz. 357. v. Lechler (t. a. p. S. 77): »Christus kommt, aber woher und wohin? Er kommt vom Himmel, dahin er aufgefahren ist (1 Thess. IV: 16. I: 10. 2 Thess. I: 7. Phil. III: 20); dass er aber auf die Erde kommt, liegt in aller angeführten Stellen zugleich ausgedrückt oder vielmehr vorausgesetzt." Na, vervolgens, de leer van Paulus aangaande de opstanding ontwikkeld te hebben, laat hij volgen (S. 80): »Die verklärende Umwandlung des Leibes wird nach Rom VIII: 19 H. verbunden sein mit einer Verklärung der sichtbaren Natur überhaupt, welche ebenfalls ihrer Befreiung entgegenhartt; denn das unter *νῆρις* hier die Natur, im Unterscheid von der Menschheit, zu verstehen sei, ist ein von der neueren, unbefangeneren Exegese ziemlich einstimmig gewonnenes Ergebniss." En straks (S. 82): »Nach dem ganzen Zusammenhang der letzteren Stel-

te, insbesondere nach Analogie der Zwischenzeit zwischen der Auferstehung Jesu und der Seinigen, müssen wir uns auch zwischen der *παρουσία* Christi und dem *τέλος* immerhin eine gewissen Zwischenraum liegend denken. In dieser Zwischenzeit herrscht Christus (vs. 25) und zwar sichtbar gegenwärtig auf Erden (seine sichtbare *παρουσία* geht ja vorher), zwar nicht ohne Kampf, aber dabei in Herrlichkeit und Macht, inmitten der Seinen, die theils auferstanden, theils verwandelt sind. Auf »dieses Reich der Herrlichkeit« nun deuten, wenn man ein offenes Auge dafür hatt, eine Menge Aeusserungen in den Briefen des Apostels, und dies ist zugleich derjenige eschatologische Punkt, in welchen alle Briefe am meisten harmoniren. Diese *βασιλεία* ist 1 Thess. II: 12 das letzte Ziel der be- zufenden Gnade: *ὁ καλῶν ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν*, d. h. zur *δόξα* des künftigen Messianischen Reiches.“ Elders zegt hij nog, aangaande de uitzichten bij Paulus op eene met de heerlijkheid van dat Messiaansche rijk zamenhangende bekeering der Joden (S. 280): »Aus Rom. XI ergiebt sich die Hoffnung dass Israël, das seines Widerstribens wegen des Heils verlüstig gegangen und in einzelnen Zweigen aus dem Oelbaum dem es angehorte, ausgebrochen worden ist, so dass sein verlust den Heiden zum Gewinn gedient hat, eins wieder Gnade finden und dem Oelbaum wieder werde einverleibt werden.“

Bladz. 360. E. Tot de gewichtigste vragen onder die bij- zonderheden behoort ongetwijfeld deze: of in de Apocalypse het Pauselijke Rome, hetzij als de laatste Antichrist, hetzij als een Antichristische macht tot de tijden der heerschappij van het Beest behoorende, al of niet voorzeggd of bedoeld is. Prof. Scholten (Bijbelsch Woordenboek, art. Johannes, bladz. 179) verzekert dat »men in onzen tijd de sleutel tot de verklaring van dit gewichtig Boek gevonden heeft, en de wetenschap zoo wel aan onverdraagzamen Godsdienstijver het recht benomen heeft, om in den Antichrist der Open- baring den paus, en in Rome het pausselijke Rome te er- kennen, als dat zij de droomerijen van eene zichtbare ves- tiging van het Godsrijk te Jerusalem en de verwachting

van een dusgenaamd duizendjarig rijk voor goed den bodem ingeslagen heeft.” Inderdaad? wij wisten niet dat de zaak reeds zoo ver gevorderd was. Maar wel weten wij, dat bij den Heer Scholten en vele mannen zijner richting in ons vaderland degenen die niet van hun gevoelen zijn, op dergelijke punten althands, niet mederekenen. Wij zouden hem anders naar den bij Teyler bekroonden, hier een en andermaal aangehaalden, Lechler op nieuw verwijzen, of ook, wat betreft de vraag over het al of niet bedoeld zijn van het Pauselijke Rome in de Apocalypse, naar Vitranga's veel te weinig, meenen wij, bij onze Theologen bekende Verklaring (*Apocalypsis* getiteld) der Openbaring, gelijk die bepaaldelijk gericht is tegen Bossuets pogingen om bij uitsluiting het heidensche Rome in dat prophetische Boek te doen erkennen. Ook Hengstenberg, in zijne groote belcefdheid jegens het pausselijke Rome, heeft zich maar al te vaak op het standpunt van den Franschen Bisschop geplaatst in de uitlegging der Apocalypse, schoon uit een geheel ander beginsel dan de vroeger genoemde richting in Nederland. Hij erkent evenwel dat hier en daar wel het een en ander gevonden wordt in de Apocalypse, dat van toepassing op het latere Rome is. De voorstanders zoo van Prof. Scholtens als van Prof. Hengstenbergs leer op dit punt zullen wel doen toch ook eens Ebrards pas verschenen Offenbarung Johannes daarmee te vergelijken.

Bladz. 365. A. Men hoore, onder vele anderen, hieromtrent Dr. Niermeijer in zijne Bijdragen (Magazijn voor Kritiek en Exegetiek, II. 298): » Dat de Apocalypse in de oudste Syrische vertaling van het N. T. gemist wordt, moge (schoon er niets is, waaruit dit met zekerheid is af te leiden) een bewijs zijn, dat de vertaler haar verwierp; er is in allen gevalle geen enkel bewijs voorhanden, dat hij dit op eenen anderen grond deed, dan zoo velen, namelijk op een subjectiven en dogmatischen.” Zie ook vooral de noot aldaar N°. 7.

Bladz. 365. B. Men vergelijkte Niermeijer, t. a. p. bladz. 297 en 298, Guerike, Einl. S. 68 en 551. Hengstenberg, S. 150. De Wette, S. 6.

Bladz. 368. c. Niermeijer, t. a.^ep. bladz. 290. » De zoo- genoemde uitwendige getuigenissen staven de echtheid van dit Bijbelboek op eene merkwaardige wijze. Reeds in vroeger dagen werd dit opgemerkt. — Op dit punt komt, wat zeldzaam het geval is, het gevoelen dezer school (de Tubingsche) zelfs met dat der meest behoudende Godgeleerden overeen. Roept gene ons toe: Bij geen geschrift uit het N. T. is eene zoo voortlopende reeks van zoo oude en zoo hoog opklimmende getuigenissen voor zijne echtheid aan te wijzen, als bij de Openbaring, op gelijke wijze hooren wij een man als Kirchhofer verklaren: Naauwelijks bestaat er voor één boek een reeks van getuigenissen.”

Bladz. 371. d. Zie de aantekening op Bl. 99. b. (bl. 226 boven).

Bladz. 372. e. » Men moet erkennen, dat Christus in de Openbaring als God beschreven wordt. Hij heet daar de eerste en de laatste, het begin en het einde, Hij alleen kan God Zijn Vader noemen, die alzoo altijd is *πατήρ αὐτοῦ* en nooit *πατήρ ἡμῶν*, hetwelk evenzeer zijnen afstand van ons als zijne verwantschap met den Vader bewijst. Hij draagt eenen nieuwen naam, die tevens die des Vaders is, den geheimzinnigen naam van Jehova. Hij wordt genaamd het Woord van God, het begin der schepping van God.” Overzicht van Prof. Edouard Reuss *Histoire de la Théologie Chrétienne au siècle apostolique*, in de Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie, XI. 175.

Bladz. 380. f. De Hoogleeraar Scholten, die op exegetische gronden in de woorden bij Johannes V: 28, 29 en VI: 39^b, 40^b, 44^b, 54^b en XII: 48^b, niet anders zien kan dan de gewone orthodoxe opvatting ten aanzien van het oordeel en van de opstanding der lichamen ten laatsten dage uit de graven, heeft in de Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie (Dl. VI, 419 tot 453, over Joh. V: 25, 28, 29, en Dl. VIII: 431—458), een nog al bedenkelijk voorstel gedaan, om de verwijdering der bij hem onaanneemlijke leer, waarvan hij exegetisch de onmogelijkheid heeft ingezien, door een stouten kritischen greep te bewerken. Het geldt niets meer of minder dan

eene uitwerping van de hinderlijke woorden uit den tekst van Johannes, zonder enig gezag van Handschriften of andere hulpmiddelen, op grond dat zij zouden zijn opzettelijke invoegsels van een dogmatisch bevooroordeelden, overigens gantsch geen gewonen overschrijver en glossator. Wij beroepen ons, voor dat het voorstel in onze wetenschappelijke wereld aangenomen en misschien ten grondslag voor een betere lezing in de ondernomen Nieuwe Bijbelvertaling gelegd worde, op Prof. Scholten melius informatum zelve. Van zulk eene schoon ook stilzwijgende terugneming van vroegere denkebeelden heeft althands de Hoogleeraar nog onlangs een schitterend bewijs gegeven in zijn art. Johannes in het Bijbelsch Woordenboek, slwaar door hem niet alleen de Johanneïsche afkomst der Apocalypse krachtig gehandhaafd, maar zelfs de twijfel daaromtrent aan geen anderen dan dogmatischen grond toegeschreven wordt (ald. bladz. 177). Toen de Hoogleeraar zijn even gemeld opstel tegen Joh. V: 28, 29 schreef, was hij van gevoelen, dat de Johanneïsche afkomst der Apocalypse nog altijd uiterst problematisch bleef. Op dit punt is (wie zal het wraken?) de Hoogleeraar waarschijnlijk het zij ingelicht of ondersteund geworden door de Prijsverhandeling van Dr. Niermeijer. Op gronden, in den tekst van deze Bijbelstudie ontwikkeld, is het te vreezen dat ook het standpunt, bij de echtheid der Apocalypse door de beide Hoogleeraren ingenomen, voor een beter en veiliger zal moeten opgegeven worden. — Wij doen dit opmerken om de vrees van het onhoudbare der plaatsen in het Evangelie, hier ter sprake gebracht, voor het minst te matigen. Een opzettelijke wederlegging van Prof. Scholten blijft altijd wenschelijk; zij ligt buiten het bestek dezer bladen, maar kan des noods gemist worden voor wie de Opstellen zelve uit het standpunt eener zuivere inachtneming van de rechten der Tekstkritiek beschouwt.

Bladz. 386. a. Niermeijer, Prijsverhandeling, bladz. 111. »Slechts zeer weinige uitdrukkingen zijn door de bedoelde Geleerden opgegeven, welke in weerwil van het bijzonder karakter der Johanneïsche Schriften, zeer gevoeg

lijk in alle kondens gebezigt worden." Lücke, die in zijn *Versuch* (II. 448—464 en 662—680) op dit punt eender sterkste bestrijders is, erkent (S. 448) dat men het verwijt van solecismen zeer overdreven heeft. Ewald, Bleek, anderen, komen ieder uit hun eigen bijzonder standpunt tot dergelijke resultaten. De slotsom is dan eigenlijk dat verschil, hetwelk, behoudens de Johanneïsche afkomst der beide Schriften, tusschen het Vierde Evangelie en de Apocalypse uit den aart van de onderwerpen en wat verder daarmede in verband staat, kan toegegeven worden, ja als een bewijs voor de echtheid zeer gaarne toegegeven wordt. Lücke (om tot dezen geleerden tegenstander nog even te rug te keeren) heeft misschien zelve den grond tot wederlegging van geheel zijne beschouwing der taal van de Apocalypse gelegd, als hij in eene noot op S. 450 met goedkeuring de schoone plaats van Herders Maran Atha aanhaalt: »Die Sprache des Buches mag immer ungrichisch seyn, sie ist es nur etwas mehr als die übrigen Schriften des N. T. — Indessen ist Niemand, der bey diesen Buche sich nicht das Ungriechische erklären, und davon die Ursache finden könnte. — Die Seele des Schriftstellers arbeitet unter der Last der Hebr. Prophetensprache; er will, was sie sagt, auch eigenthümlich, wie sie, sagen; er kämpft, er bricht mit der Sprache." Zou men in ernst kunnen meenen dat deze even diep gevoelde als schoon uitgedrukte waarheid door Lücke (t. a. p. in den tekst) wederlegd is door de opmerking: »dass ein in Griechischen gewandterer Schriftsteller dergleichen leicht vermeiden und selbst in der Freiheit das Gesetz nicht verletzt haben würde?"

Bladz. 386. n. Men zie zoo wel Niermeijer in zijne *Prijsverhandeling* (bl. 334—352) als Guerike. Einl. S. 559 tot 571.

Bladz. 387. i. Men bedoelt door *fijnheden der taal* hier natuurlijk niet de *fijnheden* van het Attische of in het geheel klassieke Grieksch, maar die middelen om eene gedachte met juistheid en *fijnheid* uit te drukken, die de taal aan degenen alleen, die haar met eenige gemeenzaamheid spreken en schrijven, aanbiedt. Lücke zegt van de taal der

Apocalypse (t. a. p. S. 664) dat zij inderdaad »gar nichts von der Stümperey und Zufälligkeit eines Anfangers hat, sondern etwas sehr Constantes, ja Absichtliches, Abgeschlossenes und Gewohntes, kurz einen bestimmten Typus, der die Verwandlung oder der Fortschritt zu den Sprachtypus des Evangeliums und der Briefe kaum gestattet.»

Ten aanzien voorts van de al of niet vatbaarheid van den mensch tot het aanleeren van talen in reeds gevorderden ouderdom, zoo zijn het ook Ewald, Lücke, en de Wette eens, dat »men zich op zulk een hoogen leeftijd niet meer vormt.» Hiertegen wordt te vergeefs door Dr. Niermeijer de leeftijd van Johannes, toen hij de Apocalypse schreef, nog eenige weinige jaren jonger gesteld, en voorts naar het voorbeeld verwezen van M. Porcius Cato, die in gevorderden ouderdom zich op de letteren hebbende toegelegd daarin zoo groote vorderingen maakte, dat hem naauwlijks iets dat tot Griekenland of Italië betrekking had, onbekend bleef. De geleerde Schrijver der Verhandeling vergeet hier het onderscheid tusschen genoegzame kennis eener taal om op de hoogte harer litteratuur te zijn, en hetgeen er van taalkennis noodig was om een boek als de Apocalypse te schrijven, dat alleen reeds als poëtisch product de bewondering van zoo velen, als b. v. van eenen Herder, heeft opgewekt.

Bladz. 388. κ. Men zie in deze uitdrukking: opzetlijkheid, niets dat in tegenspraak zou zijn met hetgeen elders (Verscheidenheid en Overeenstemming, II. 526) in het voorbijgaan werd opgemerkt over het van-zelfsche der overeenkomst van stijl en dictie tusschen de Oud-Testamentische Propheten en Johannes. Daartoe plaatse werd die uitdrukking: van zelf gebezigd om het natuurlijke en noodwendige te kennen te geven van een sterk en bestemmend Hebreuwsch karakter in het Hellenistisch der Apocalypse,— hier staat opzetlijkheid, in den zin van bewustheid, tegen onwetendheid of toevalligheid over.

Bladz. 389. *α. Prof. Scholten, Bijbelsch Woordenboek art. Johannes, bl. 179. » Dit laatstgenoemd

boek (de Apocalypse) besluit op eene waardige wijze den kanon des Nieuwe Testaments, en wijst ons op den zegenrijken tijd, waarin de waarheid des Christendoms over de wereld zegevieren, en de Christelijke Kerk den Staat tot eenen Godsstaat, in den echten zin des woords, zal hervormd hebben."

Bladz. 390. a. Dr. Niermeijer ook nog bepaaldelijk in zijne Bijdragen t. a. p. bladz. 301. »Het is waar, dat Johannes, volgens onze voorstelling, na het opstellen der Openbaring zijn Chilasme moet hebben laten varen," enz.

Bladz. 390. c. Openb. XXII: 18, 19. waarmede wel, — met betrekking tot eene eenmaal door eenen Apostel als geopenbaarde waarheid stellig verkondigde leer, — tegenover de roekeloze stelling eener herroeping door Johannes in zijn Evangelie van eene in de Openbaring luide en herhaaldelijk uitgeroepene waarheid, vergeleken mag worden de verklaring van eenen mede-Apostel, Gal. I: 8.

Bladz. 392. d. Men zie Hengstenbergs uitvoerige en belangrijke afdeeling Ueber die Zeit der Abfassung in zijn Commentarie op de Apocalypse, I: 1—48.

Bladz. 394. e. Hengstenberg, t. a. p., S. 20. »Der Seher erscheint hier als ein solcher, der wegen seine Treue in den christlichen Bekenntnisse deportirt ist. Solche Deportationen fanden nach zuverlässigen Zeugnissen neben den Hinrichtungen bei der Verfolgung unter Domitian statt. Dagegen unter Nero weiss die Geschichte nur von Hinrichtungen der Christen in Rome und gedenkt der Deportationen mit keiner Sylbe." Verg. Vitringa in Apoc. I. 3. p. 11.

Bladz. 396. f. Herder opperde de ongelukkige gissing reeds, (ook hij in het belang zijner individueele opvatting van eene der hoofdpropheeyen der Apocalypse), als in het voorbijgaan. Dr. Niermeijer geeft ze insgelijks, schoon anders stellig genoeg, in een vluchtige parenthese (t. a. p. bl. 288).

Bladz. 396. g. Wel werd door dergelijken uitgang, in gevallen van adoptie, een vierde naam of toenaam (agnomen bij de Romeinen geheten) en daardoor de vroegere familiebetrekking van den geadopteerde, te kennen gegeven,

gelijk b. v. in de tijden der Republiek een Aemilius, in de familie der Scipioos geadopteerd, genoemd werd Scipio Aemilianus. Maar dat in het Keizerlijke tijdvak, althands na de regering van Octavianus Augustus, zulk een agnomen gebruikt zij, en dat derhalve keizer Nero als een geboren Domitius, maar door keizer Claudius geadopteerd in de familie Claudius Nero, Domitianus zij of hebbe kunnen worden genoemd, is zonder voorbeeld. Doch ook in elk geval zou een aldus geadopteerde Keizer nooit met dit zijn agnomen bij de Romeinen te kennen gegeven zijn, maar bij den geslacht- en familienaam (nomen gentilitium et familiae), of wel bij dezen laatsten alleen; hier alzoo, Claudius Nero of Nero, niet Claudius Nero Domitianus, en met geene mogelijkheid Domitianus.

Bladz. 398. n. De onhoudbaarheid der onderstelling zelve, hoe sterk ook door den heer Niermeijer vastgehouden, kan bij een naauwgezette vergelijking zijner gronden met de tegenpraak, die zij b. v. bij Hengstenberg in zijn Commentarie op Apoc. XI en XIII ontmoet, ook voor diegenen blijken, die als wij zelve verre zijn van zich met hetgeen laatstgemelde Geleerde daarvoor in de plaats stelt, te vereenigen. Men zie veeleer Vtringa op de beide Hoofdstukken. Dat voorts in de verklaring van het cijfer van het Beest (XIII: 18) aan geen Hebreeuwsche benaming (veel min aan de letters, waarmede in het Hebreeuwsch de titel en naam van keizer Nero, zou moeten wedergegeven zijn) te denken is, bewijst ook de Wette. De zoo even verschenen Commentarie van Ebrard heb ik nog niet genoeg leeren kennen, om er een meer dan zeer algemeenen indruk van te hebben. Op grond, intusschen, zijner van elders bekende gevoelens over de hoofdonderwerpen en prophecyeen des Boeks, zie ik in dezen geleerden arbeid veel te gemoet, dat met de resultaten van deze mijne Bijbelstudie overeenstemmen zal. Zeker althands is volgens hem de tempel van Openb. XI in geen geval de tempel van het nog onverwoeste Jerusalem, noch het Beest der Openbaring keizer Nero. Zie S. 329 en 390—392.

ERRATA.

Bladz. VI, r. 3	van	lees: door
» » r. 5	hem	» hen
» » r. 6 v. o.	is	» werd
» 1, r. 6	maar	» toch
» 18, r. 1 v. o.	den	» hunnen
» 41, r. 9 v. o.	zelf zelf	» zelf
» 62, r. 3	aanleg.	» aanleg bij.
» 78, r. 7	en aan	» en veel aan
» 176, r. 11	waarom heen	» waaromheen
» 192, r. 15	Kyria,	» Kyria, —
» 200, r. 4 en 5 v. o.	hare en haar	» Zijne en zijn
» » r. 6 v. o.	die	» dat
» » r. 7 v. o.	eene Grieksche taal	» een Grieksch prosa
» 201, r. 22	ontzach	» ontzag
» 209, r. 14	in de hand valt weg	
» » r. 15	des	» der
» » r. 16	die hunne citeren	» met hunne citeren in
	bespelen	de hand.
» 226, r. 7	poging	» schoonheid
» 232, r. 21, 22	de zeven bazuinen	» de zeven zegelen, als
	als later van de	later van de zeven
	zeven zegelen	bazuinen
» 273, r. 5 v. o.	ἀπὸ τοῦ ὁ ὧν	» ἀπὸ ὁ ὧν
» 279, r. 19	noem	» noemt
» 297, r. 1	A	» D
» » r. 1 v. o.	B	» E
» 307, r. 7	D	» F
» 316, r. 7 v. o.	door	» bij
» 317, r. 21	verweten.	» verweten. c
» » r. 25	c valt hier weg	
» 339, r. 10	f valt weg.	
» 361, r. 2	ten aanzien	» dan ten aanzien
» 376, r. 3 v. o.	valt het punt weg	achter wereldrichtende
» 393, r. 9 v. o.	uitdrukkingen	» plaatsen
» » r. 7 v. o.	maakt	» maken
» 402, r. 1 v. o.	Afd. XV	» Bladz. 311 en volg.
» 420, r. 17	plaats	» dezer plaats